

RAST – L. XI,
ŠT. 3-4 (69-70)
JULIJ 2000

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRASANJA

VSEBINA

str. RAST št. 3-4 (69-70)

UVODNIK	Na prihodnostni strani časovne premice	233	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	t. š.	235	Marjanca KOČEVAR
	Freska moje nespečnosti	237	Helena CRČEK
	Brinove jagode	239	Ivo FRBEŽAR
	Pomladni psalm	240	Vlado GARANTINI
	Vzpon		
	Drevesa		
	Domačija		
	Zemlja	241	Ivan ŠKOFLJANEC
	Ljubezen		
	Drugačen dan	242	Vida RADOJČIČ
	Načrt		
Prevod	Pastir Ivan in zmaj	243	Helena DUGONJIČ Prevod: Slavi KRUŠIČ
	Igra	246	Petar V. ARBUTINA Prevod: Damijan ŠINIGOJ
Spomini	"Jajaja. Bo že spet slab pisu"	250	Janez KOLENC
KULTURA			
	Obrnilo se je sto let	253	Andrej ŠURLA
	Podbevškova uganka	259	Uroš LUBEJ
	Klopčičeva Mati	265	Emil CESAR
	Ko tudi čas ne more do živega	283	Jože ZUPAN
	Sokolski "Nazdar"	287	Majda PUNGERČAR
	Keltsko grobišče v Brežicah	297	Alenka JOVANOVIČ
NAŠ GOST			
	"Človek je utopija v nastajanju"		
	Pogovor s prof. dr. Antonom Jankom	301	Marinka DRAŽUMERIČ
	Belokranjski muzej v Metliki	313	Andreja BRANCELJ BEDNARŠEK
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Analiza stanja in ocena nekaterih razvojnih možnosti Dolenjske in Posavja	319	Marko KOŠČAK
	Družbena ureditev in socialne krivice	329	Gustav GUZEJ
ODMEVI IN ODZIVI			
	Nulla dies sine linea	335	Joža MIKLIČ
	O bralni kulturi na ožjem območju Dolenjske	345	Andreja PLENIČAR
	Pogled z odra - Zakaj gledališče v Črnomlju	348	Jasna ŠERUGA MUREN
	Pogled z režiserjevega sedeža - Avtorefleksija in peščica paradoksov	350	Vojko ZIDAR
	Za ljudi od tu in tam	352	Milan MARKELJ
	Spomini ne dajo miru	353	Tomaž TEROPŠIČ
	Slovenska Iliada	354	Antonia BERNARD
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (62)		359	Karel BAČER
KRONIKA	Marec - maj	365	Lidija MURN

NA PRIHODNOSTNI STRANI ČASOVNE PREMICE

Letos mineva 450 let, odkar se je v Gutenbergovi galaksiji za-bleščala nova zvezda in oznanila, da je med knjižne jezike tega sveta stopila slovenščina ter z njo med nacionalne skupnosti "lubi Slovenci". Pred 450 leti je genialni mož z dolenske Raščice, Primož Trubar, izdal prvi slovenski knjigi in s tem dejanjem odprl Slovincem pot razvoja, na kateri so prepoznali in ohranili svoj jezik kot enega najmočnejših elementov istovetnosti ter s pisano besedo dobili orodje za vztrajnejše in čvrstejše kljubovanje si-lam, ki so jih potiskale v izginotje.

Letos mineva tudi 200 let, odkar je pri Prešernovih v gorenjski vasici Vrba na svet privekal otrok, ki je postal ena najbolj znanih slovenskih osebnosti vseh časov, ne ker bi kot mož bojeval velike krvave bitke ali ker bi oblastno samopašil, ampak ker je svojemu narodu podaril drobno knjigo pesmi. Poezije dr. Franceta Prešer-na so izpričale in potrdile umetniško moč in vrednost slovenščine ter z njo slovenstvo čvrsto zasidrale ...

V tem milenijskem letu, ko se spominjamo omenjenih oblet-nic, seveda ob mnogih drugih, prihajajo iz sveta glasovi, ki kot zlovešče ptice sejejo temne klice v svetlobo prihodnjih dni. Šti-ristopetdesetletnica izida prvih slovenskih knjig in dvestoletnica Prešernovega rojstva sta na prihodnostni strani časovne premice resno vprašljivi. Bo čez dvesto let sploh še izšla kakšna slovenska knjiga in ali bo čez 450 let sploh še kdo govoril slovensko?

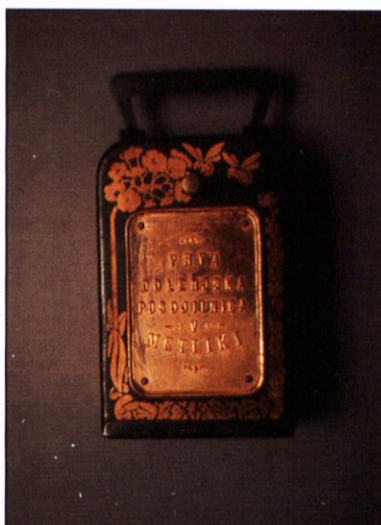
Ne, to niso prazne marnje, ki jih širijo nesvetovljanski zaplot-niški slovenstvoljubi, neverniki v zveličavno dobrotnost globaliza-cije ali jezikovni strahopezdljivci. Ne, niso prazne marnje, ampak vprašanja, ki jih ne smemo zaobiti in nad njimi zamahniti z roko. Zastaviti si jih moramo z vso resnobo, ker nas k temu silijo neiz-prosna dejstva in stanje v svetu. Po ugotovitvah uglednih svetovnih lingvistov bo čez dvesto let izumrlo 80 do 90 odstotkov zdaj še živih jezikov. Ta čas po podatkih, objavljenih v katalogu jezikov sveta Ethnologue, predvidoma 52 jezikov govori samo še po en človek, kot je denimo Marie Smith Jones iz Cordove na Aljaski, ki zna edina še kaj povedati v ejakščini, jeziku, ki ga je več ti-sočletij govorilo njeno ljudstvo, zdaj pa se v starožitnih besedah lahko pogovarja le sama s seboj. V istem katalogu je zapisana tudi grozljiva ocena, da je 426 drugih jezikov prav tako že skoraj izumrlih.

Če že ne verjamemo svojim ljudem, prisluhimo tujcem. Ese-jist Karl Markus Gauss je v intervjuju, objavljenem v Sobotni prilo-gi Dela, jasno povedal: "Izumrtje maternih jezikov bi bila prava katastrofa, saj prav v maternih jezikih vidim možnost, da znotraj njih izoblikujete lastno zavest in se od tod borite zoper prevladu-joče asimilacijske tendence od zunaj."

Milan Markelj,
odgovorni urednik

DOM
82
RAS
D2007/1945

konec 19. stoletja

SREBRN OBESEK (poznoantična cerkev na Kučarju pri Podzemlju)

HRANILNIK PRVE DOLENJSKE POSOJILNICE V
METLIKI

BRONAST OBESEK (prazgodovinsko gomilno grobišče na Hribu v Metliki)

Marjanca Kočevar

t. š.

(za Tadeja)

voda sama voda
strah prometejev
ob ograji mrzlih belih kamnov
konstanta ognja
s pečatnim voskom
stisnjena ob steno zraka
mi jemlje dih
da srce v praznem ritmu
dotika se utihnjene noči
ker je nekdo pokosil
rezko cvrkutanje čričkov
kar v zamahu

in voda vsa
ki mi je stekla
skozi misli te noči
poniknila je v pesek
peščene ure
čisto tam ob robu
ustavljenega časa
in zdaj kaplja
v tiha usta
nekih davnih deklic
ujetih še pred zrelostjo
v vlažen razkorak pobega
kot gladke črne statue
misli iz rodinove glave
navzgor poševno
proti prstom večernega neba
da bi jih obvarovali
trdih moških rok
in fantovskih ugibanj

voda se jim pretaka
skozi napeta telesa
brizga skozi sito prsi
v glinaste skodele

*vse to se pozna
na tem pivniku
ki si mi ga ljubi
podaril takrat v atriju
samostanske knjižnice
pred sto in več leti
ko nisva bila več
mož in žena
in so se najini svatje
že spremenili
v bele kormorane
in odleteli proti južnemu morju
iskat druge mlinčke in lampijone
za najine okrutne obrede*

*zdaj stresam glinaste posode
in iz njih se usipa
pesek puščave atacama
kjer sva hodila
v oblačilih rabljev in menihov
da bi ublažila
kontrapunkt
vode in peska
zemlje in neba
in sva pila fatamorgane vsa divja
da nama je voda odtekala
vsa svetlikajoča se
iz prozornih teles*

*in smo zdaj spet vsi tu
in je 3. september
in me ti še zmeraj
ne spustiš
iz "zazmeraj" objema
niti za hipec
da me žge pečatni vosek
s tvojega na moje telo
in se smejiš
s svojimi belimi zobmi
kot takrat ko si me mrtvo
našel v belemrodu
in me izgrebel iz vlage
ko sem že odtekala z reko
v njene prozorne
podzemne dvore*

*zdaj sem solinarica na mrtvem morju
v slanih priprekah hodiš nad mano
bos po najvišji vodi
jaz pa odpiram
goreče grlo
ko se hranim s sončno soljo
vžgana v privid
visokega solnega stolpa*

s. d.

*ki vidiš vetrnico
ki knjiga te
v jantarni sredici
ki roke prepletaš
ki NI brez tebe
ki si ledenik in ogenj
ki veter si in jadro
ki v izbranem nizu
si oko in glas
ki pesem
v belem kamnu
v sol pretakaš
ki steklo
pihano v plamenu
ki dar cipresne lune
prepisuješ vse noči
ki veš
ki zlate pleteš mreže
v ta stisnjen molk
med nama*

Helena Crček FRESKA MOJE VEČNOSTI SI

*Z mareličnim pogledom
sem te pribila na steno.
Freska moje večnosti si,
nemiren kot meteor se ziblješ
med pajčevinami mojih dotikov.*

*Freske zbledijo
in pajčevine postanejo
le zaprašena,
bledolična padanja.*

*Ostanejo pogledi.
Begajoči.
Iščoči.*

*Večnosti je ime
trenutek.*

*Poletje si.
Z bosimi nogami se sprehajam
po tvojih trepalnicah.
Mežikaš
in smejim se,
ker me žgečkaš.
Z zobno krtačko
me praskaš po vratu.
Kot klobčič volne
se kotališ po mojih prsih.
Utripam
in ti si senca
obcestne svetilke.
Skriješ se med moje ustnice,
ko pogoltnem tvoj pogled,
ki riše dotike po mojem čelu.*

*Spila te bom
in kot češnjev liker
mi boš polzel po grlu;
sladek, pekoč, drgetajoč.*

*Požirek za požirkom
boš izginjal v meni,
privid svetlobe v senci stekla,
prozoren, valujoč.*

*Razbila bom kozarec
in tvoje stopinje
bodo le dih mojega pogleda,
ki bo steklenel
pod urokom tvojega odhajanja.*

*Nisem hobotnica
s hladnimi in sluzastimi lovkami.
Meduza sem,
prozorni privid morja.
Dotaknem se te,
spečem,
odidem.
Ne jočem –
naročje morja je preveč slano,
da bi moglo sprejeti moje solze.
Val me naplavi na obalo
in izginjam.
Sonce mi pije
in moja senca je zrak,
hlapeč nad razmazano stopinjo
na skalah.
Bila sem meduza.
In potem me ni.*

Helena Crček *Umiram v svetlobi
tvojega privida.
Zastava sem,
ki plapolja v goltljaju burje.
Razpihana zavesa
na kraškem oknu.
Valovim
in kodrasta izginjam.*

*Privid je školjka,
v kateri se utaplja mesec.*

**Ivo Frbežar BRINOVE JAGODE
(hajka)**

*Pod peroti skrij svoj soj,
stisni v prsi melodijo,
naj strasti globoko spijo,
naj bo mir in mrak s teboj.*
S. Kosovel

*Zmrznjenec na
klopi v parku Idila
v meglenem jutru*

*Svetloba na
nebesnem svodu Gnoj
v zdravih koreninah*

*Sončni zahod v
rojenem jutru Vzhod
napet v loku nestrpnosti*

*Bele snežinke v
mokrem metežu Solze
mrtvih otrok v nebesih*

*Pomladne sape preko
zelenih temnih gozdov Črvivi
odjek z gnilih zadahom*

*Živobarvni metulji na
živoobarvanih cvetovih Krvosesi
na krilih omame*

*Bleščeče bleščice nad
bleščečim tolmunom Azur
lesketajoče svobode*

Vlado Garantini POMLADNI PSALM

*Omamno diši kadilo s košenic
v poganski katedrali pomladi.
Tako srečno sem tu izgubljen.
Metuljasto lahka duša.
Pomirjena.
Vseh grehov spovedana.
Z lepoto obhajana.*

VZPON

*Iz mračne globeli
se vzpenjaš, mukoma.
Celo večnost se prebijaš
po nevarni, krušljivi rebri.
Koliko slepih stranpoti!
Za odrešujočo popotnico
gneteš v sebi besede v podobe,
psalmom, molitvam, pesnim podobne.
Veš, da moraš do vrha,
moraš pobegniti zagatni krnici,
presončiti plesnivi život,
z bleščečega vrha zavriskati
v zatohlo globačo,
s soncem nališpanimi ustnicami
se do onemoglosti nasmejati.
In tam ostati.*

DREVESA

*Zvečer poniknejo v smaragdne,
klorofilno zelene sence,
dihajo eterično vonjavi zrak.
Skozi mrak jim vetrič
razčesava lase.
Spreledajo,
da se ob njih zveri
tihotapijo za plenom.
Pozabijo pekoče bleščice dneva,
ki z lasersko ostrino razijo polt,
in da jim v puhteči vročici
silno počasi mineva čas,
nasičen težkih kovin,
strupenih oksidov,
ki jim v skorje vrezuje
globoke, brazgotinaste,
nikoli zarasle inicialke.
Meni lahko zaupajo
svoje skrivnosti,
vedo,
da razumem njihove bolečine,
in da znam molčati kot grob.*

Vlado Garantini

DOMAČIJA

*Vse, vse bi morala
pričeti znova, Franca,
vse,
kot zemlja, trava in drevje
na pomlad.
Pet sva jih spravila na svet,
h kruhu,
vse je spridila dolina.
Ostala sva sama,
betežna, stara.
Kaj mi bo nova štala,
hiša, cel grad,
tolikšen grunt!
Da se vračajo, praviš.
Seveda, za god, praznike, vse svete,
a že na pragu se jim strašno mudi,
ker imajo tam odgovorne službe,
grozno veliko dela,
večne probleme.
Nabasane cajne strpajo v avte
in brž odbezljajo v dolino.
Vse, vse bi morala
pričeti znova, Franca.
Leziva k počitku, Ivan,
pozno je že.*

Ivan Škofljanec ZEMLJA

*Molčiva,
ker čutiva
bolečino
rojstva
in smrti.*

*Molčiva
in drhtiva
s srcem,
ki ljubi
in joče.*

LJUBEZEN

*Le tvoj plamen
sem objel,
da bi razsvetlil
temo,
ki me polni
s hrepenenjem.*

*Vsak poljub
se izgubi
kot lesk
ljubljenih
oči
in smehlja
na belem licu.*

Vida Radojčić **DRUGAČEN DAN**

*Od včeraj je minilo mnogo časa;
mnogo senc je prehitelo trudne postave.
In zdaj stojimo pred belimi zidovi vsakdana
in se držimo za glave.
Nič več nam ni jasno.
Kot da hodi tuje življenje po naših poteh;
kot da tujci pijejo iz naših kozarcev nektarje,
iz katerih se cedi smeh.
Smeh in veselje.*

*Od včeraj so pretekle ure brezdanje;
mnogo ptic je preletelo naše gozdove.
In mi smo bede stali pred vstopom v sanje.
In šli vanje.
In zdaj stojimo pod nevidno mavrico,
stegujemo roke vstran;
danes bomo drugače zrli v nebo,
danes bo drugačen dan.
Danes bo drugačen dan.*

NAČRT

*Danes bom gledala metulje
in kamne
in drevesa
in črve.
Danes ne bom delala,
le štela strani
v knjigi
in čečkala po papirju.
Danes sem vesela
in se bom smejala;
skakala bom okrog
v rdečih nogavicah,
ker so črne v pralnem stroju.*

Helena Dugonjić, roj. 1958, je prišla leta 1992 iz Sarajeva v Novo mesto. Zaposlena je v Dijaškem domu kot vzgojiteljica; piše pravljice, pesmi in igre za otroke in mladino.

Nekoč davno je v neki mali vasi živel siromašen pastir, ki ni imel nikogar drugega kot očeta. Toda oče je bil star in bolan in pričakovati je bilo, da bo kmalu umrl. Tako se je tudi zgodilo. Nekega jutra je oče umrl, ne da bi se poslovil od sina. Ko je pastir pokopal očeta, je vzel malho in se odpravil v svet.

Dolgo je taval in nekega dne prišel do dvorca. Pred dvorcem je v vrtu, obraslem z bršljanom in vrtnicami, zagledal kralja, ki je zrl nekam v daljavo, preko gričev in ni niti opazil pastirja, ki se mu je povsem približal. Pastir je zakašljaj, da bi pritegnil njegovo pozornost, in rekel: "Dober dan, plemeniti kralj!"

Kralj Matjaž se je predramil iz globokega razmišljanja, se zagledal v mladeniča in vprašal: "Kdo si? Kaj delaš tukaj?"

"Jaz sem pastir Ivan. Prihajam iz daljnih krajev. Oče mi je umrl in ostal sem sam, pa sem se odločil, da grem v svet in si poiščem srečo."

"Kakšno srečo pa iščeš?" je vprašal kralj.

"Srečen bi bil, če bi našel dobro in pošteno delo in če bi srečal lepo deklico in se z njo poročil."

"Kakšne vrline pa bi še morala imeti deklica?" ga je spraševal kralj.

"Samo da bi bila lepa in da bi me imela rada do konca življenja."

Kralj se je razveselil, ko je slišal, da pastir nima prevelikih želja, in rekel: "Poznam prav tako dekle, kot jo iščeš. Moja hči edinka je prelepa in prepričan sem, da bi te imela rada do konca svojega življenja."

Kraljeva hči Viktorija je bila obdarjena z nepopisno lepoto. Toda kralj je pastirju zamolčal skrivnost, za katero je vedel samo on – njegova lepa hči edinka je prijateljevala s hudobnimi vilami.

Medtem ko sta se pogovarjala, se je na oknu prikazala Viktorija. Odeta je bila v prekrasno oblačilo. Obraz ji je zakrivala tenčica, ki pa ni skrivala njene lepote. Ko jo je pastir zagledal, je ostrmel, kot da ga bi omamila neznana sila. Njena lepota ga je tako prevzela, da je za trenutek povsem onemel in pozabil, kje je.

Ko je pastir očarano strmel v kraljično, je kralj Matjaž spregovoril: "Če želiš mojo hčer za ženo, moraš narediti, kar ti bom ukazal."

"Le recite in vse bom takoj storil. Ničesar ni, kar ne bi napravil za tako krasoto."

Kralj je nadaljeval: "V moje kraljestvo prihaja ponoči zmaj in mi ugrabi po enega podanika, mladega in močnega mladeniča. Tvoja naloga je poiskati zmaja in ga ubiti. Da pa se boš z njim lažje kosal v boju, ti poklanjam čarobni meč, saj boš samo z njim lahko premagal zmaja."

V zgodnjem jutru se je pastir Ivan odpravil na pot. Dolgo je hodil preko dolin in gora, prebrodil številne potoke in preplaval številne reke. Čez dan ga je spremljalo žvrgoljenje ptic, ponoči pa skovikanje sov, zavijanje volkov in skrivnostni glasovi gozda. Sedmega dne je došel do velike pečine. Izčrpan od dolge hoje se je utrujeno naslonil na kamen in trdno zaspal.

Okoli polnoči ga je prebudil močan tresk. Pred seboj je zagledal strašnega zmaja. Hitro je segel v malho po meč. Ko pa je hotel z njim zamahniti, je iz zmajevih oči zabliskala nenavadna svetloba in mu iztrgala meč iz rok. Pastir Ivan se je zmaja lotil kar z golimi rokami.

Toda zmaj ga je zgrabil in dvignil visoko v zrak. Pastir se je pričel z vso silo otepati in kričati: "Izpusti me, ti grda zverina, ki ugrabljaš in pobijaš ljudi!"

Zmaj se je za trenutek namrščil in rekel: "Dobro, spustil te bom na tla. Še prej pa mi moraš povedati, kdo si in zakaj si prišel."

"Jaz sem pastir Ivan. Prišel sem te ubiti, ker vsako noč iz Matjaževega kraljestva ugrabiš po enega mladeniča. Kot nagrado mi je kralj obljubil roko svoje hčere edinke."

"O, ne," je žalostno zavzdihnil zmaj, "jaz ne ugrabljam kraljevih podanikov niti jih ne ubijam. To dela kraljična Viktorija, ki je ohola in ljubosumna na vsakogar, ki je obdarjen z lepoto obraza in dobroto srca. Ona je tista, ki vsako noč opolnoči pride po kraljeve podanike, jih odpelje skozi skrivni prehod in zapre v podzemne prostore dvorca. Če zaupaš mojim besedam, pojdi z mano in mi pomagaj osvoboditi nesrečne mladeniče."

Pastir Ivan je, ne da bi vedel zakaj, verjel zmaju in se brez pomisleka napotil za njim v skalno votlino. Po dolgi hoji po temačnih in mrzlih hodnikih sta prišla do prepada. Tu je bilo konec poti.

Preden se je pastir znašel, ga je zmaj naložil na svoj hrbet in že poletel. V trenutku sta bila na drugi strani strašnega prepada. Pred njima se je v kamniti steni odpiral še en, nov in nekoliko ožji hodnik. Nista še naredila sto korakov, ko sta zaslišala silno bučanje. Pastir Ivan se je prestrašil, zmaj pa ga je potolažil z besedami: "Ne boj se! To je le reka. Globoka in za človeka neobvladljiva, ne pa tudi zame, zmaja."

In res je pastir pred seboj zagledal silno vodovje. Bilo je strašno in veličastno hkrati. Brez prestanka se je valilo in goltalo vse pred seboj. Pri tem so nastajali grozljivi glasovi, ki so se odbijali od zidov votline in odmevali v njeni kamniti notranjosti. Preden se je pastir Ivan domislil, kako bi premagal to silno oviro, je bil zmaj že pri delu. Pastirja je potisnil za skalo, sam pa je tako močno zarjovel, da se je zatresla vsa votlina. Iz ust so mu pričeli švigati veliki ognjeni plameni in naenkrat je postalo neznosno vroče. Pastirju se je zdelo, da se bo zaradi silne vročine vsak hip onesvestil. Takrat je zagledal, da je začela ogromna in strašna voda izginjati, nad njo pa se je pričel dvigati velik oblak pare. Ko je postala tako plitva, da jo je zmaj lahko prebredel, je ta pograbil pastirja in skupaj z njim stopil na drugi breg.

Prišla sta do naslednjega prehoda, ki pa ni bil več tako mračen in hladen. Dlje ko sta hodila, svetleje je postajalo pred njima. Nenadoma ju je izza nekega ovinka obsijala razžarjena svetloba. Pred njima je plamtel ogromen ogenj. Bil je tako velik, da ga nista mogla zaobiti, pa tudi ugasniti ga nista znala. In ko se jima je, že malo utrujenima, zdelo, da ne bosta mogla premagati te ovire, se je pastir Ivan spomnil na čarobni meč. Potegnil ga je iz malhe in z njim na vso moč zamahnil. Ogenj je podivjal in se še bolj razplamtel. Pastir se je ustrašil in vrgel meč v ogenj. Nenadoma je votlino zajela globoka tema. Ko je zbral pogum in odprl oči, je videl, da ni več ne ognja, ne votline, ne zmaja. Znašel se je v nekem hodniku, pred njim pa je stalo neznano dekle. Čeprav je bilo v prostoru precej temno, je opazil lepoto njenega obraza. Vprašal jo je: "Kdo si? Kje sem?"

Potiho mu je odgovorila: "Jaz sem knežna Irina, ti pa si v podzemnih prostorih dvorca kralja Matjaža."

"Kje je moj prijatelj zmaj? Čigavi glasovi prihajajo iz globine hodnika?" je vprašal pastir.

"Jaz sem bila tvoj prijatelj zmaj. Iz zlobe in ljubosumnosti je kraljeva hči Viktorija nagovorila hudobne vile, svoje prijateljice, da so me začarale v zmaja. Čarovnija pa bi izginila samo v primeru, če bi našla tako zvestega prijatelja, da bi šel skupaj z mano v brezno, skozi vodo in ogenj. Ker si bil ti tisti, sem ti neizmerno hvaležna. Glasovi, ki jih slišiš, so glasovi ugrabljenih in zaprtih kraljevih podanikov. Pojdi z menoj in pomagaj mi jih osvoboditi."

Pastir in knežna sta prišla do železnih vrat. Knežna Irina mu je pokazala zapah, ki ga je bilo potrebno odstraniti, da so se vrata lahko odprla. Pastir Ivan je napel vse svoje moči, dvignil zapah, kolikor je najbolj mogel, in železna vrata so se na široko odprla.

Stopila sta v prostore, polne močnih mladeničev. Ti so se razveselili svojih rešiteljev in vsi skupaj so se odpravili h kralju Matjažu.

Kralj je dremal pri kaminu. Prebudil ga je šepet prihajajočih in odmev njihovih korakov. Med prišleki je prepoznal pastirja Ivana in ga vprašal: "Ali ta obisk pomeni, da si našel in ubil zmaja?"

"Častiti kralj," je začel pastir, "bojim se, da ti ne prinašam dobrih novic. Nisem ubil zmaja, ker ni bil on tisti, ki je ugrabljal tvoje podanike. Odpeljala jih je kraljična Viktorija in jih skrila v podzemne prostore dvorca. V zmaja pa je bila začarana knežna Irina. Ker je njeno lepoto in dobroto občudovala večina mladeničev v kraljestvu, so jo na željo tvoje hčere hudobne vile začarale v grdega zmaja. One pa so po kraljestvu širile glasove, da zmaj ugrablja in ubija tvoje mlade podanike."

Kralja so te besede presenetile. Ko pa se je malo zbral, je rekel z resnim glasom: "Vedno sem bil proti prijateljstvu moje hčerke s hudobnimi vilami. Čeprav mi je zatrjevala, da ni v tem nič slabega in da jo njihova družba zabava, sem slutil, da se ne bo dobro končalo. Sedaj vidim, kako prav sem imel. Presrečen sem, da je pastir Ivan uničil čarovnijo zlih vil in da je konec vašemu trpljenju. Vas, moje drage podanike, bom bogato nagradil, tebe, Ivan, pa razglasil za svojega edinega naslednika."

Vsi, ki so slišali modre kraljeve besede, so se razveselili. Dvorec so napolnili glasovi, polni veselja.

Pastir Ivan se je približal kralju Matjažu, se mu globoko priklonil in rekel: "Plemeniti kralj, zahvaljujem se za veliko čast, sprejel pa jo bom le tedaj, če bo lepa knežna Irina pristala, da postane moja žena in da blagoslovite najino ljubezen."

Na Irininih ustih se je prikazal mil nasmešek in rekla je: "Bil si mi pri srcu že takrat, ko sva v votlini skupaj premagovala ovire zlih vil. Skrbelo me je le, da ne boš vzdržal do konca in da zato čarovnija ne bo nikoli prenehala. Srečna sem, da si mi zaupal in mi sledil skozi preizkušnje. Z veseljem bom postala tvoja žena."

Kralj je oba prijel pod roko in dodal: "Pojdimo, otroci moji! Pripravimo slavje, ki se ga bo dolgo spominjalo vse kraljestvo!"

V sosednjem prostoru je, skrita izza vrat, že vse od prihoda nepričakovanih gostov stala kraljeva hči Viktorija in prisluškovala pogovoru. Ko je slišala zadnje očetove besede, sta jo zagrabila takšna zavist in ljubosumje, da je na vso moč zbežala. Brez diha je pritekla v svojo sobo, trdo zaloputnila z vrati in se ni nikoli več prikazala pred ljudmi.

Na dvorcu kralja Matjaža sta od tega dne vladala sama dobrota in ljubezen.

Petar V. Arbutina (r. 1968) se ukvarja s tavanjem po brezpotjih človeške domišljije in teme pod klobukom izgubljenih ljudi. Piše, kot pravi, "o mrtvi strani človeške pameti", potapljač se vase s praga lastnega književnega ideala. Še vedno verjame v književnost. Kratke zgodbe: Karneval Memento Mori, Milutin Uskoković, Svi životi Donatana P. Guldvin. Leta 1995 je izdal zbirko kratkih zgodb Papiirus u teatru senki. Je urednik pri reviji Književna reč in eden najboljših poznavalcev sodobne srbske književnosti. Ukvarja se tudi z literarno kritiko.

Dragi Konstantin Konstantinovič,

verjetno te bo to pismo presenetilo, a ne preveč. Sicer pa, ne morejo te zelo presenetiti ljudje in stvari, ki si jih že videl ali z njimi prehodel del življenjske poti. Oni pravzaprav vedno ostanejo tukaj, za spomini, v zakotnem, a najbolj varovanem delu spomina življenjskega časa. Če si bil kadarkoli vesel ali žalosten, si te občutke delil z njimi, čeprav niso bili tukaj, vsem vidni. Če so spomini umirali, je umiral tudi del tebe, vpisujoč še nekaj sprotnih opažanj iz življenja na nepodkupljiv račun konca. Količina strahu in trepetu je v življenju stalnica, tudi sreča hazarderja je votek usode, kateri v odvisnosti od razporeditve daješ eno ali drugo ime. Toda, želim ti pripovedovati o stvareh, ki se najmanj spreminjajo.

Nikar takoj, prosim te, ne hiti na konec pisma, da bi odkril ime podpisnika teh vrstic. Takoj se ti bom predstavil; David Rubinovič, prijatelj iz otroštva. Evo, verjetno se me spomniš, presenečenje je izginilo in zdaj se verjetno sprašuješ, zakaj ti, po tolikih letih, pišem in kaj imava skupnega. Veliko časa je minilo, nisva se videla od časa kratkih hlač. Vidiš, prav to nama je ostalo skupno, čas kratkih hlač, srečno otroštvo, mar ne?

Vsega tega ti ne pišem, da bi ti čestital za še en literarni uspeh, kajti tudi sam veš, da me to nikoli ni zanimalo. Že dolgo več ne berem, razen znakov, ki mi jih puščata tu in tam življenje in igra. Povod je povsem drugačen. Po vseh teh letih sem te videl na pokopališču v Niževskem, na pogrebu najinega prijatelja Stanislava Hudnega - Silezijusa, ki je padel herojske smrti na braniku domovine ... in tako naprej. Mene nisi uspel preslepiti. Vem, da maškarade z zlatimi obšivi in častnimi postroji, zastavami, lentami nikoli niso bile tvoj slog in način, pokopi borcev, pa čeprav so prijatelji heroji, kakor Stanislav, te niso nikoli zanimali. Vem, rekel boš, da si prišel zaradi najinega prijatelja iz otroštva, kakor tudi jaz, mimogrede, ampak niti zate niti zame to ni bil edini razlog, nikar se ne slepiva. Na pokopališču sem doumel, da si eden izmed posvečencev in kronistov igre, do takrat sem mislil, da sem v tem delu sveta edini.

Čudna so umiranja. V njih se vedno pokaže življenje, ogleda se kakor v ogledalu. Živi se najboljšje vidijo v mrtvih. Kakor naša življenja tlijo in blodijo v mrtvi tekmi igre, katere posvečenci smo postali že v dneh svitanja življenja.

Ne glede na vse ti moram priznati, da si me presenetil. Nisem verjel, da se boš tudi ti pojavil v igri, v kateri je možno le absolutno molčanje ali obupen, prvobiten krik, kjer je edini pogoj neomejena resnost, katere so sposobni resnični mučeniki in adepti.

Zdaj ti je zagotovo bolj jasno, zakaj sem svojevoljno izbral prostor na obrobju življenja, stanovanje v predmestju in skromno plačo uradnika šestega razreda, s katero si lahko privoščim asketsko skromnost in enkrat mesečno kurbišče za nižji razred. Vidiš, tukaj sem našel notranjo izpolnitev, premagal ničevost in samo dejstvo ničevosti življenja v tistem, kar se danes tako popularno imenuje napredno dojemanje časa. No, vseeno, takšna iluzionistična laž kot napredek je danes neizogibna. Malo je tistih, ki so skozi trpljenje smeh odkrili in ki ne delajo razlik med podobo in odsevom v ogledalu. Izkrivljena slika je rešiteljica za večino, katera ne bi mogla sprejeti življenja in igre v pravi

svetlobi, a da pri tem ne bi umrla od strahu ali da je ne bi zatolkla metafizična zmrzal logike življenja, ki poleg njih, ogrnjeno v tančice, traja, kot tudi igra, od tistih prvih dni, ko smo začeli rezati koščke kruha življenja, da smo se prehranili. Igra, kot življenje, še vedno traja, Stanislav je na koncu svojega zemeljskega časa našel igračko, ki je bila od otroštva stalno ob nas, najljubša, najbolj čarobna, najbolj nevidna, neresnična ...

Povprečni, normalni in zdravi ljudje nimajo nobenih izkušenj resničnega življenja, agonije predigre, zato niso sposobni sodelovati v igri. Ko se jim, na koncu, igra pokaže v pravi luči, je ponavadi prepozno za kakršnokoli spremembo, ki bi življenje rešila pred nepomembnostjo. A vseeno, včasih se sprašujem, ali nisem morda prestrogo do te tihe večine. Živeti izven igre ali brez igre nudi ali občutke sladkosti življenja in njegove navidezne polnosti v človeški skupnosti, ali topost priče, ki se obnaša, kakor da igra ne obstaja. Tako eni kot drugi svoje kostime kmetov oblačijo na koncu, ko je ogrožen kralj, kraljica njihovih majhnih strahov-iger pa stopa na sceno.

Ja, tako je ponavadi to, moj dragi Konstantin Konstantinovič, vse to sem napisal, pozabil pa sem začetek ali konec, kajti v zadnjem je vedno prvo, v prvem zadnje. Poskušaj se spomniti, kdaj smo se prvič srečali z igro, da bo absurd večji, prav v času igranja in igračk.

Pojavila se je, tega nikoli ne bom pozabil, spomladi, po cvetni nedelji. Tedaj je, po daljšem ležanju v odejah in na listih sindikalnih časopisov, v mračni sobi umrla Tatjana, deklica iz sosesčine. Če se dobro spominjam, je bila najinih let, a je uspela teh nekaj bakrencev let otroštva zamenjati za majhen zlatnik večnosti. Nobena dotedanja igra ni imela moči zaustaviti in postaviti na laž časa in osvoboditi kraja v prostoru. Dejstvo je, da Tatjane ni bilo, a je bila vedno tukaj z nami, zato je imela igra moč domišljije in pripovedke. Preteklost je v igri tonila, prihodnost pa ni poganjala nobenih korenin. S takšno igro nikoli nisi mogel odrasti. Vse, kar je življenje nosilo s sabo, je bilo povsem ničevno v odnosu na veličino igre. Ona je življenje nesrečnikov, kakršna bi prej ko slej morala postati, spreminjala v nič. Vso jesen smo se igrali z njo in z vsem se je skladala; z rdečim plaščem kapitana Kljuke, z brado Črnobradca, z verižno srajco Bilba Bagginsa in z andurilskim mečem, ki je zlomljen bil in ki se je spet, kakor tudi igra, katere prisotnost smo čutili, čeprav je nismo videli, pojavljal. Včasih smo, v egoizmu pozabe, spregledali njeno prisotnost, ampak bila je vedno tu; na ramenu ali v naročju. Igrali smo se z igro, ona pa je občasno odnašala koga izmed nas. Razumel sem to in pristajal na takšna pravila. Še kot otrok sem spoznal površnost in laž človeških zanimanj in zakonitosti in doumel resničnost trpljenja v igri, pridobil izkušnje solz, ki so bile več vredne od kateregakoli nasmeha ljubeznivih licemercev z zlatimi usti. Nesporno je, da je bilo to, poleg resničnosti in vseprisotnosti igre, eno od metafizičnih razkritij, izhajajočih iz neravnotežja majhnega človeka, ki ostane brez svoje edine podpore – naivne spontanosti. Ne njeno mesto prihaja grožnja dionizijskega, neznosnega trpljenja vitalnosti življenja. To je še en razlog, zakaj sem vzljubil igro in postal njen kronist – posvečenec, čeprav prevladuje mišljenje, da ne obstaja kot kategorija resničnosti. Nisem prepričan, kajti, če obstaja pričakovanje, izkušnja trpljenja, bojazen predmestja, potem mora obstajati tudi tisto, kar se čaka. Godot včasih zares pride, le da se tedaj prekine agonija, ki čakanje v nekaterih primerih imenuje – življenje. Tedaj trpka in nerazdružljiva

resničnost izgubi nedotakljivo faktografijo in smisel. Zato igra niti ne obstaja brez predigre, kajti z izkušnjo predigre postaja smiselnejša in lepša, če pa ne to, pa predvidljivejša. Ko vstopiš vanjo, nič ne pridobivaš, nič ne izgubljaš. Iz njene perspektive vse vznesenosti, vneme, poceni življenjske patetike, vzponi in padci, zemeljske poti usode, izgledajo enako abstraktni in brezoblični.

Ko so, polegajoč me v poštrkano posteljnino, starši ugasnili luč v sobi, sem ostajal sam z mislimi o igrački. Predstavljal sem si jo kakor kocko, prepolno arabesk in skrivnostnih risb, obrobjeno z žadom in biserovino in po vseh stranicah polno obrazov, vključno z našimi. V mislih sem jo obračal, iščoč skrivna vratca, skozi katera bi igro spustil ven – v svet. Vse otroško, naivno, pravično, patetično v naivni poeziji življenja je izgubljalo smisel brez igre, mišljenja in domišljanja oblik in smisla igračke. Ampak nič, kar sem do tedaj v mislih poskušal skonstruirati, in vse, kar je na posreden način vstopilo v idejo o igrački in smislu igre, pri meni ni izzvalo strahu. Edino proces odraščanja in vključevanja v svet odraslih je bil pobudnik strahu, ki pa sem ga kmalu pozabil, potapljač se strastno v globine igre. Izgubljal sem dih življenja in realnosti, vstopajoč v cesarstvo drugih dimenzij in struktur. V življenju sem uspel najti sled igre, da bi jo vzljubil z istim žarom, kot takrat v otroštvu, in da v procesu življenjskega utripa najdem globino smisla igre. Igral sem, moj dragi Konstantin Konstantinovič, uživajoč v tistem, kar nas sicer čaka na koncu poti.

Verjamem, da me razumeš, čeprav se morda v marsičem ne strinjaš z mano. Ampak, ali misliš, da je bilo vredno živeti? Ali smo v življenju uspeli ohraniti tisto najbolj vredno in najbolj določeno, kar smo ob rojstvu prinesli kakor dar Božjega smisla. Splačalo se je goreti le v igri, sanjati brez sna svojo določenost, odprtih oči kakor slepec. Pogled je bil uprt v notranjost, v igro in pričakovanje njenega triumfa. Vem, da ti verjameš, da ni triumfa brez nesreče, toda poglej kaj s svetle plati, poglej – zastor teme. Iz mraka lahko vidiš vsaj kakšno svetlobo, dar življenja in igro v njeni vseobsežnosti. Senca je slika, osvetljena od znotraj.

Ne skrbi, tudi sam sem zgubljal stik z igro in pohajkoval okoli, kakor ti, po brezpotjih umetnosti, iščoč nekakšno sled na krajih, kjer sem pričakoval, da bo najbolj očitna. Izginjala je, tik pred mano. Poslušal sem govornice, da vlada v nekaterih delih sveta, izginula in skrivnostna, kakor je od nekdaj tudi bila. A prav te dni se je nekje ponovno pojavljala, kakor je prišla zdaj tudi do nas, skupaj z vojno. Iz svoje očitnosti je hitro bežala v skrivnostnost, prodirajoč v vsako poro življenja, šireč se tudi v sanje. Neverjetno je, ampak takrat je nisem mogel videti, postala je preveč očitna – najboljše skrita, brez domišljije in misterioznosti, brez skrivnosti je živela v vsaki misli. Skrivoma sem se bal, da je postala še preveč resnična in da smo mi njene igračke. To bo težko razumel nekdo, ki prej ni občutil strasti igre, ki se nalahno dviga v tebi in te prevzema od znotraj kakor kri, kakor naval, hudournik in strah ... Ja, to razumemo le mi, veliki igralci – bojevniki.

Ko sem te videl na pogrebu, mi je bilo lažje. Ko pa sem od grobarja slišal, da si spraševal: Kaj je pokojnik držal v rokah in ali je, razen osebnih predmetov, še kaj bilo ob njem, sem vedel, da si tudi ti posvečenec, da si spoznal demonski karakter bivanja in vročičnost, ki je odnesla tudi Stanislava, in da iz tvojega trpljenja lahko prideta vzvišena preobrazba in rojstvo.

Bližamo se koncu tega pisanja in čas je, da ti povem, kaj je Stanislav držal v rokah. Pred tem bi še rad, da veš, da se je smehljaj, bil je srečen. V rokah je držal igračko-kocko, prepolno arabesk in okras-kov, življenjskih črt, obrazov, ki se zlivajo v eno točko; konec in začetek igre. Konec ima za nas drugačen pomen, kajti vemo, da ne moremo biti zmagovalci. Čeprav živi, smo že v smrti. Poskušal sem ti s tem pismom opisati vse tisto, kar sem na straneh igračke od otroštva do zdaj uspel razložiti. Zdaj, ko odštevam zadnje trenutke lastne partije, ne vem, ali sem sploh kdaj zapustil otroštvo in njegove prve fascinacije. No, ni pomembno, vse bo izginilo skupaj z mano, kakor igra in igračka in svet okoli mene.

Konstantin Konstantinovič, moj dragi prijatelj, po vsem tem ni več nobenega razloga, da bi se bal igre, ki se imenuje umiranje, in igračke – smrti, ker bo vedno ob tebi, vse dokler bodo obstajale spremembe. Jaz odhajam in ne verjamem, da se bova videla, a vseeno ne izgubljam upanja in vere v igro. Človek na koncu, kakor tudi med življenjem, nikoli ni sam. Vedno so tudi igre in igračke.

Tvoj David Rubinovič, nekdanji.

p.s.

Če imaš čas za še eno deljenje, imaš možnosti za zmago, če kocka pade na tvoj lik.

Prizor iz Vaje zbora Vinka Möderndorferja v izvedbi KD Črnomelj novembra 1999; foto: David Kladnik

“JAJAJA. BO ŽE SPET SLAB PISU”

Spomin na prof. Karla Kunca

Proti koncu novembra 1999. leta. Kulturna prireditev v študijski knjižnici: predstavitev kar dveh mojih proznih del. Upal sem, obenem pa se bal, da nikogar ne bo. Mračen in zasnežen večer. Javnih nastopov nekako ne maram. Zakaj ne, sam ne vem. Vendar vem: Danes moraš, če se sam ne boš pobrigal, se zate ne bo nihče. Pa saj nisem pisal le zase, ampak sem želel povedati drugim, da bi se taki časi ne ponovili več. Stisnil sem zobe. Pa naj bo. Na moje veliko presenečenje so se ljudje le zbirali in se jih je nabralo za skorajda polno dvorano. Začudenje – ker so ob takih priložnostih navadno prazne. Ljudi danes literatura ne zanima več. Zelo sem bil presenečen, ko sem med poslušalci ugledal tudi prof. Dušana Modica, znanega profesorja za matematiko in fiziko, s katerim sva drugovala v isti zbornici več let. Peljal me je na hodnik, tam pa sem videl razvrščene matematične knjige, ki jih je nekoč napisal moj profesor v prvi klasični gimnaziji – Karel Kunc. Na steni pa njegova fotografija. “Ja... pravi, samo tu je še mlad.”

“Sem slišal, da te je učil.”

“Da. V prvi.”

“Bi hotel kaj napisati? Kak spomin?”

“O leta in spomini!”

“Letos praznuje 120-letnico rojstva in Novomeščan je.”

“Res? Tega pa nisem vedel.”

“Boš?”

“Seveda bom. Le malo je ostalo...”

“Kolikor bo, pa bo, le da bo živo. Jaz bom pisal bolj suhoparno, strokovno o njem, ti pa napiši kaj živahnega.”

“Živahnega. Lepa reč. Nasprotja pa se privlačujejo. Bolj enakomernega, skoraj dolgočasnega človeka, ubranega na en in isti ritem, najbrž še ni bilo, kot je bil prof. Karel Kunc. Seveda z očmi prvošolca v trinajstem letu, ki je prišel v klasično gimnazijo iz klasov v Marijanišču. (Osnovna šola) Iz klasov sem predsedal na drugo stran Marijanišča med gimnazijce in prvi prefekt mi je bil strogi Cene Kranjc, ki nas je držal tako strogo na vajetih učenja, da si moral delati, ali pa si jih vsak dan dobil po roki. Zlasti tri osebe so mi izstopile iz teh dni mojega začetka na gimnaziji: Karel Kunc, profesor matematike, in Šonc Sabina Vraber, profesorica za latinščino, a edini res pravi strah zbujajoči v teh dneh mi je bil dr. Mirko Rupel, profesor za srbohrvaščino. Pred njegovo uro sem se tresel kot šiba na vodi. Pri njem sem staknil edino negativno tega leta – šolsko nalogo in zaradi te sem jih dobil po roki. No, pozneje sva se še srečala: pri maturi in celo na univerzi – protestanti.

Človek živi in živi, premišljuje in snuje, dan sledi dnevu. Če je hudo, misli, da bi že prešlo, če je lepo, pa, če ni kaj izrednega, zgine... Tako ostane od vsega čez leta le za drobno dlan tistega lepega, ki ostane do konca podlaga, iz katere raste večna mladost. Napisal sem, da je bil Karel Kunc zelo enakomeren, pravzaprav dolgočasen človek. Pa če sem se s kom že kdaj zmenil o tem času, sem obujal spomin prav nanj. Kajti prav on mi je izvajljal nasmeh ...

Hodil je, bolj droben in manjše postave, enakomerno po razredu, v rokah je držal vedno svojo redovalnico. “Kaj je pika? Kaj je premi-

ca?" – In ime. Če kdo ni znal, pa: "Jajajaja. Kar sedte se. Bo že spet slab pisu." Pisanje šolske naloge je bilo."Pika", če niso znal. Imel sem nekako srečo. Nekdo se je pisal Dolenc. "Kaj je to minus, Kolenc?" Vztrajno sem sedel, vstal je Dolenc in povedal. "Nisem rekel Dolenc, ampak Kolenc. Ja jaja, sedte se." Ali pa obratno: Če sem znal, sem hitro vstal in prodal. "Jajaja, nisem rekel Kolenc." Korake je najbrž preštel: od katedra do stene. V rokah redovalnica.

Moram pa priznati, da dolgočasno ni bilo prav nobeno uro. Znal nas je tako držati, da si moral presneto paziti, da nisi dobil znamenite pike. Ocena v spričevalu pa je bila – po šolski nalogi. Ko smo pisali, je spet hodil gor in dol. Nikdar ni opominjal. Mislil si, da si srečno prepisal. Ali – kako si bil presenečen, ko je pisalo pod nalogo: Prva naloga prepisana od ..., druga od ..., tretja od ... Torej: slabo. In če nisi znal. Spet očitek: "Bo spet slab pisu, jajaja."

Nasmejal se ta človek, vsaj med dijaki, najbrž ni nikoli.

Takrat je divjala abesinska vojna. Trgovci so znali naklonjenost dijakov za Abesinijo izrabiti tako, da so prodajali čokoladice in v njih so bile abesinske slikice. Seveda smo bili vsi za Haile Selasija in še danes ne vem, da je bil res Desa izdajalec. Imel sem že vse slikice, razen ene. In zanjo sem zapravil nič koliko dinarjev, da bi jo dobil, pa nič.

Neki dijak, sedel je v prvi klopi pri vratih, pisal se je Poženel, vsaj upam, da je prav, izvestil pa nimam več, je manjkal in manjkal. Mislili smo, da je prenehal hoditi v šolo. Po kakih štirinajstih dneh se je spet pojavil. Opravičeval se je, da je manjkal. Tako je vstal tudi pri prof. Kuncu.

"Prosim, gospod profesor, če mi opravičite, sem manjkal..." Ni dokončal. Profesor je zamahnil z roko in: "Jajaja, kar sedte se, v Abesinijo je šu, jajaja." In takrat smo videli čudo: Desni kotiček gornje ustnice se mu je zatresel in se malo zavihal, nasmejal se je in celo glas je malo poskočil. Tega prizora ne bom pozabil.

Res, tega dijačka pri trinajstih so ujeli skritega na ladji v Splitu, hotel je v Abesinijo na pomoč Haile Selasiju. Vse njegovo vojskovanje pa je izvabilo le nasmeh profesorju Kuncu. Čas je premagal Mussolinija, napadalca in premaganca Selasija, a ohranil je živo v mojem spominu do današnjih dni nasmeh Karla Kunca. Da bi mi rekel kdo, da bom kdaj profesor in da bom pisal o Kunčevem nasmehu, bi se mu tako nasmejal... Danes pa praznuje 120-letnico rojstva, njegova redovalnica je našla svoj mir, njegovi koraki so dokončno prešteti, le tega ne vem, če na drugem svetu še sprašuje in daje pike. Moram priznati: bil je edini profesor matematike, ki je iz mene iztisnil prav dobro oceno, in to v prvi, ko jih je padlo toliko, da so morali naslednje leto iz več razredov sestaviti a in b razred, bil pa sem v prvi v I.e razredu. Tako štejem za svoje sošolce šele od druge naprej. O prvem ef skorajda ni ne duha ne sluha, kot se reče. Kdor ima letna poročila tega časa klasične gimnazije, le lahko prebere, koliko. Mislim, da jih je imelo samo popravni izpit 27 dijakov. Precej, ne vem več, koliko, jih je padlo takoj na koncu. Že sredi leta pa so jih pognali zaradi slabih ocen nekaj iz šole. "Takoj pospravite!" ukaz samega Sultana, ravnatelja, ki je šel od razreda do razreda in bral imena teh, ki so imeli ob polletju preveč cvekov ali fajf, kot smo rekli negativnim ocenam.

Srednja šola je bila iztrebljevalna. Iztrebljalo je vprašanje: kje bodo dobili pa službo?!

BELOKRANJSKI MUZEJ

Metlika

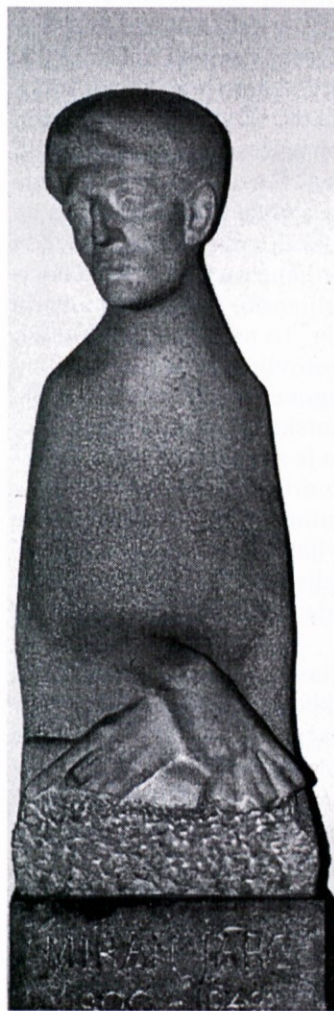
Začetek 20. stoletja

LONČARSKI KOLOVRAT

Andrej Šurla

OBRNILO SE JE STO LET

Stoletnica rojstva Mirana Jarca

Savinškov kip Mirana Jarca v novomeški knjižnici, ki nosi po njem ime

Petega julija bo minilo okroglih sto let od rojstva umetnika, čigar ime nosita črnomaljska osnovna šola in novomeška študijska knjižnica. S svojo ustvarjalnostjo si gotovo zasluži mesto med osrednjimi osebnostmi naše literature, čeprav te časti v polnem pomenu besede še ni bil deležen. V kanonu slovenske književnosti, zbirki Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, ga namreč še vedno ne moremo brati (čeprav menda intenzivne raziskave, ki jih zahteva koncept te zbirke, že dolgo potekajo). Literarna zgodovina si ga bo zapomnila predvsem kot *ekspresionista*, saj njegova poezija iz dvajsetih let vsebuje vse prvine te umetnostne formacije: izpoveduje človekovo duhovno razklanost in to izpoved oblikuje v 'raztrgani' maniri ekspresionističnega literarnega izražanja. Do prezgodnje smrti je svojo poetiko (in osebnost) precej spreminjal, zato bi ga bilo mogoče v prvi polovici tridesetih let prepoznati tudi v skupini ustvarjalcev t.i. *nove stvarnosti*, prav proti koncu, pred drugo svetovno vojno, pa med (pogojno rečeno - v precejšnji meri tudi zaradi sprejetja osrednje prešernovske pesemske oblike, soneta) *tradicionalisti*. No, Jarc zagotovo ni zanimiv samo kot objekt hladnih periodizacijskih razprav, ampak ponuja veliko vznemirljivih trenutkov tudi manj ambicioznemu bralcu. Njegova literatura nenazadnje tvori presenetljivo sklenjen izpovedni lok.

Pregled se loteva izključno Jarčeve poezije. Namenu, tj. ugotavljanju umetnikove duhovne podobe, pa ta omejitve najbrž ne škoduje, saj se je v drugih delih ukvarjal z istimi problemi in jih razreševal na podoben način. In drugačnih, nelirskih besedil se je v Jarčevem opusu nabralo kar precej. V slovenskem literarnem spominu bo ostal zapisan tudi kot pripovednik in dramatik: navdušence nad domačo duhovno in umetnostno preteklostjo bo bržčas še dolgo privlačil generacijski roman *Novo mesto*, ljubiteljem gledališča bo svojevrsten izziv tudi v prihodnje predstavljal fragmentarni *Vergerij* (sam Jarc ga je imel menda celo za svojo najpomembnejšo stvaritev), zanimive pa bodo ostale tudi številne kratke zgodbe.

Miran Jarc se je rodil 5. julija 1900 v belokranjskem Črnomlju.* Njegovo otroštvo je potekalo v znamenju selitev, saj je očeta sodniška služba večkrat vodila na nova delovna mesta po slovenskih krajih. Tako so Jarčevi v Miranovih otroških letih živeli še v Višnji Gori, od tam pa so prišli v Novo mesto. Tu je obiskoval osnovno šolo in kasneje (v letih 1910-1918) tudi gimnazijo. Maturiral je 24. junija 1918. Po očetovi upokojitvi se je družina preselila v Mestni Log pri Ljubljani. Ker slednja tedaj še ni imela univerze (dobila jo je čez eno leto, 1919), se je vpisal na zagrebško, kjer je dovršil dva semestra filozofije, in se nato vrnil v Ljubljano, kjer je študij nadaljeval. Končal ga ni, saj se je moral po očetovi smrti zaposliti. Opravi bil abiturientski tečaj in se zaposlil kot bančni uradnik. Kmalu je ostal še brez matere. Po dolgem

* Biografske podatke sem povzel po zapisih Boga Komelja (Pred 80. leti se je rodil Miran Jarc) in Jožeta Škufce (Partizanjenje in smrt Mirana Jarca), objavljenih v Dolenjskih razgledih 1980.

prijateljevanju in ljubezenskem hrepenenju (katerega dokaz je množica ohranjenih pisem – nekatera so bila tudi že objavljena) se je leta 1934 poročil s svojo sestrično in se preselil v majhen kraj Krtina. Rodili sta se jima dve hčerki.

Med okupacijo se je Jarc vključil v delo ljubljanske Osvobodilne fronte, a je bil kmalu (menda 28. junija 1942) aretiran ter določen za internacijo v italijansko delovno taborišče Gonars. Vlak z interniranci so pri kraju Bistra prestregli partizani in večji del ujetnikov rešili. Jarc je tako odšel v gozd, kjer so ga vključili v delo kulturniške skupine. Dobil je partizansko ime Janez Suhi. Prej v vojski ni bil nikoli, saj ga je avstrijska naborna komisija med prvo vojno prav zaradi suhosti ocenila za nesposobnega za vojaško službo. Kaže, da je bila zanj usodna prav ta slabotnost. Po razpoložljivih pričevanjih med obsežno italijansko ofenzivo na območju Kočevskega Roga ni zmozel hitrega tempa pri poskusu preboja napadalčevega obroča. Partizani so ga na njegovo prošnjo skrili v neki zemeljski luknji, odkoder se je menda kasneje pridružil še nekemu drugemu osamljenemu borcu. Med tavanjem po planoti Pugled sta naletela na italijansko enoto, ki je nanju odprla ogenj in Mirana Jarca pri tem ubila. To naj bi se zgodilo 24. avgusta 1942. Njegov grob še danes ni ugotovljen.

Omenil bi še nekaj za spoznavanje njegovega duhovnega ustroja verjetno koristnih biografskih dejstev. V šolskih letih se je mladi Jarc zelo zanimal za fiziko – celo tako zelo, da je skupaj s še enim sošolcem v Novem mestu ustanovil Fizikalno društvo, ter se ukvarjal z idejo o izdajanju fizikalnega časopisa (zanimivo: kot dodatek bi – za zagotovitev večjega števila bralstva – objavljali literaturo Karla Maya). Poskušal je narediti tudi teleskop. V gimnazijskih letih ga je zelo vleklo tudi v politiko: menda se je znal zaradi nje (imel se je za liberalca) spreti tudi s siceršnjimi prijatelji.

Od umetnosti ga je najprej pritegnila glasba. Oče mu je omogočil pouk violine in že kmalu je igral tudi v orkestru. Poskusil se je tudi v skladateljstvu (uglasbil je Gestrinovo pesem *Prepelica*). Učil se je francoščine, češčine in hrvaščine, ob stiku z ruskimi ujetniki v novomeškem zaledju med prvo svetovno vojno pa tudi ruščine.

Spomnim naj le še na njegovo dolgo in iskreno prijateljevanje z znamenitim slovenskim likovnikom Božidarjem Jakcem.

Jarčevi pesniški začetki še niso natančno raziskani. Petre npr. natančno poroča o zgodnjih rokopisnih literarnih zvezkih, ki pa jih v doslej zbrani zapuščini ni. Bogo Komelj pa piše o objavah v (obrobnem) časopisju, vendar so ti podatki pomanjkljivi (ko piše o črticah, ki da so mu jih objavljali Tedenske novice, Zvonček in Ilustrirani glasnik, ne navaja konkretnih naslovov – ob pregledu teh listov pa v njih Jarčevega imena ne najdemo!), morda pa tudi ne najbolj zanesljivi (za črtice, najbrž pa tudi za eno pesem v Dolenjskih novicah, ki naj bi bile Jarčeve, je precej verjetno, da jih je napisal danes pozabljeni Janko Muha). Le za eno od teh pesmi je mogoče z vso gotovostjo reči, da jo je zares napisal Jarc. Najdemo jo namreč v rokopisni zbirki iz začetka dvajsetih let. To je kratka, v dveh štirivrstičnicah pisana pesem *Ob tihni vodi*, ki je pod izmišljenim imenom Vladimir Logar prvič izšla 15. novembra 1917 v Dolenjskih novicah. Gre torej za zgodnejšo objavo od tiste, ki jo je za svoj prvi javni pesniški nastop razglasil Jarc sam. Res pa je, da na straneh provincialnega časnika ni mogla vzbuditi tolikšnega zanimanja kot naslednje leto v Ljubljanskem zvonu objavljeni *Večerni pogovor*. No, če so pesmi, ki

so jih Dolenjske novice objavile v letih 1916 in 1917 pod imenom Tihomir, res Jarčeve (tako trdi Komelj), jih je pesnik kasneje 'poza-bil' tudi zato, ker so motivno precej preprostejše od njegove prepoznavne lirike, hkrati pa tudi estetsko in izpovedno najbrž šibkejše. V njih prevladuje konkretna vojno-zaledna motivika, oblikovno pa so zelo preproste, tradicionalne.

Miran Jarc je izdal tri pesniške zbirke. Za vsako si je vzel precej časa, saj je prvo objavil - tudi zaradi nenaklonjene založniške politike, najbrž pa ne izključno zaradi tega - pri sedemindvajsetih letih (*Človek in noč*, 1927), drugo spet skoraj čez celo desetletje (*Novembrske pesmi*, 1936) in zadnjo po preteku novih štirih let (*Lirika*, 1940). Zanj je nasploh zelo značilna stroga samokritičnost. V pismih in kritikah se je zavzemal za unikatnost vsakega napisanega pesniškega besedila in v tem oziru zlasti za načelo pesniške (izpovedne) ekonomije. Pri izboru tekstov za pesniško knjigo je to prišlo seveda še bolj do izraza. Njegove zbirke zato niso zelo obsežne, so pa zato zelo skrbno strukturirane. Vanje je sprejemal le tiste in toliko pesmi, da je lahko z njimi izpovedal neko zaključeno spoznavno misel. Vso Jarčevo literaturo namreč zaznamuje izrazita spoznavna usmerjenost.

Izhodišče Jarčevega pesniškega potovanja je spoznavni relativizem. Ta mu na nek način omogoča tudi določeno distanco do vsakokratnih spoznanj, kar mu omogoča, da se zmore po vsakem padcu znova pobrati. Gonilna sila pa je neprestano *hrepenenje*, hrepenenje po polnem doživetju resnice sveta. Branje te poezije je zato predvsem stopanje po postajah pesnikovega svetovnonazorskega zorenja.

Zbirka *Človek in noč* je izšla v samozaložbi za veliko noč 1927. Gre pravzaprav za izbor iz Jarčevega mladostnega, že 'preživetega' ustvarjanja, saj je sestavljena iz pesmi, ki jih je revialno objavljajal med letoma 1917 in 1925. Čeprav se je pojavila ravno v času, ki se je od ekspresionizma tudi pri nas že načelno odvrčal, je zbirka obveljala za enega osrednjih izdelkov te literarne usmeritve. Vsekakor je zanimivo, da se je v tem času v znameniti Travnovi anketi o podobi mlade slovenske literarne generacije tudi Jarc sam že opredelil zoper ekspresionizem. Zbirko zaznamuje širok razpon miselnih poudarkov, kar je seveda predvsem posledica dejstva, da so njene pesmi nastajale v času avtorjevega odrasčanja, ki je bilo spričo tragedije prve svetovne vojne seveda še intenzivnejše in podvrženo vihnim notranjim pretresom. Razporeditev pesmi pa je takšna, da bralcu omogoča prepoznati smer pesnikovega svetovnonazorskega zorenja. Uvodne tekste obvladuje krčevito in ne docela jasno hrepenenje po razrešitvi ugank, ki jih lirski subjekt (le-ta je v ekspresionizmu pač absolutno avtor sam) sluti v ogromnosti kozmosa. V predgovoru ene od rokopiisnih inačic te zbirke se je sam imenoval vseмирskega skitalca. Hrepeni po najglobljih življenjskih resnicah, saj so se v apokaliptičnem času političnih in socialnih, pa tudi znanstvenih prevratov nekdanj 'večne' resnice krepko omajale. Njegova iskanja je mogoče označiti kot stremljenje k *praskrivnosti*, *prabistvu* oz. *prapočelu* sveta in veseljstva (kar so važna 'bojna' gesla večine evropskih avantgardnih gibanj; pri tem pa je seveda treba povedati, da bi Jarca le težko imenovali avantgardist, saj mu je bila vsaka ideja transparentnega umetniško-socialnega grupiranja očitno povsem nesprejemljiva). V tem iskanju pripade seveda pomembno mesto ljubezni. Tej je namenjen prvi razdelek zbirke. Jarčev odnos do ljubezni in s tem do ženske je v *Človeku in noči* izrazito bipolaren: po eni strani si jo nadvse želi, po

drugi se ji zavestno izmika. Jarčevo (preveč) racionalno bistvo pride do svojega najbolj tragičnega izraza prav ob ljubezenski tematiki. Čustvu se ne more in ne more prepustiti, na vsakem koraku ga racionalno razčlenjuje in analizira. Tako se v začetku pesmi *Pot skozi noč* sicer prepusti idiličnemu sanjarjenju o tem, "kako lepo je iti v dveh / v takih svetlih, svetih nočeh", takoj nato pa v ljubavnem opoju že prepozna samo mamilo, ki nas varuje pred siceršno grozo, ki nas obdaja, pred "okostnjaki", ki "krog naju plešo" (pri tem okostnjaki verjetno pomenijo tako spomin na vojno morijo kot tudi zavest o lastni zapisanosti smrti, bržkone pa tudi 'metafizično smrt', Nič). Čustvo je s tem za Jarca raz-čarano in degradirano na nižjo (spoznavno) stopnjo. Razčarana pa je tudi ženska, ki jo ima za poosebitev čustva oz. "melodije", kot ga rad imenuje. S te perspektive se zdi, da Jarc v svojem razmisleku o odnosu med spoloma in njuni umestitvi v nedoumljivi svetovni red moškega postavi v vsaj nekoliko nadrejen položaj. Moški mu je bolj duhovno, bolj iščoče, filozofično bitje, in je vsaj v svojih najbolj poduhovljenih trenutkih podoben Njemu. Če je ženska nositeljica "melodije", moški poseduje "ritem", torej energijo in vztrajno premočrtnost. Res pa je, da prave glasbe brez združitve ritma in melodije ni, zato je tudi življenje lahko popolno le v paru, "v dveh". V *Človeku in noči* mladi Jarc tega navzkrižja med zavedanjem nepopolnosti čustva in njegove nujnosti še ne zna preseči. To mu bo uspelo šele konec tridesetih let. Zdaj se prepričuje, da sam za ljubezen pač ni rojen.

V drugem razdelku se tako lirski subjekt poda na samostojno iskateljsko potovanje. Njegovo strmenje proti vesoljskim skrivnostim dobi, razbremenjeno 'balasta' klicev (ljubezenske) telesnosti, nov, drznejši zalet. Ker je z intimnimi 'drobnarijami' razrešil, se lahko zares brezkompromisno loti globalnih, celostnih bivanjskih vprašanj, določanja človekovega mesta v kozmosu. A edino dognanje, do katerega se zmore dokopati, je spoznanje silne osamljenosti, majhnosti in zgolj hipnosti človeške eksistence. Človek je ujet v mrežo skrivnostnih in sovražnih kozmičnih sil, ki jih naš omejeni razum ne more zaobseči. Prav tu pa - se zdi - Jarc nepričakovano ugleda 'rešilno luč'. Občutek (ontološkega) strahu, strahu pred smrtjo, ki ga preplavlja ob spoznanju človeške omejenosti, se mu nenadoma razkrije kot posebna prvinska slast, kot manifestacija najbolj prvinske *življenjske energije*. To energijo sprejme za dokaz, da je človek vendarle na nek nepojasnljiv način vpet v razum presegajočo vsemirsko logiko. Od tu ni daleč do sklepa, da je svoje odtujitve od teh večnostnih zakonov kriv človek sam. In to tragično krivdo odkrije Jarc - povsem v skladu s špenglerjanskim naziranjem o propadu Evrope - v sodobni mestni, tehnizirani in vojaški civilizaciji.

Zadnji razdelek zbirke je zato klic k pokori, k novemu prevrednotenju vrednot, ki naj sodobnega človeka znova približa naravi, predvsem pa nepretencioznemu 'naturnemu' življenju. Verzi, ki zbirko zaključujejo, izzvenijo v svarilo pred preambicioznostjo civilizacijskega napredka, s katerim se človek svojemu najglobljemu 'naturnemu' bistvu pospešeno odtuja.

Poezija, ki jo jo pričel Jarc objavljati po izidu prve zbirke, logično nadaljuje miselno linijo, ki so jo začrtale sklepne pesmi *Človeka in noči*. Pot k naturnosti je Jarc našel v delu, v fizičnem delu na zemlji. Druga pesniška zbirka *Novembrske pesmi* je tako v začetku nekakšna oda kmečkemu delu, radostno sporočilo o Jarčevi novi, tokrat pomir-

jujoči spoznavni postaji. Če je prej svoja vprašanja kričal v kaotično in sovražno veselje, se zdaj z zdravo trudnimi rokami opaja s krotkostjo, ki "lije iz trav in od zvezd" (*Večerna*). Pogled na človeka se mu je - v novem motivnem okolju - popolnoma spremenil: zdaj ne le, da človek ni več "vesoljno osovražen", ampak mu je, starodavnemu kmetu, dodeljena kar moč blagoslavljanja. Delovni človek s svojimi žuljavimi rokami blagoslavlja naravo. Isto naravo, ki ga je prej - militantnega in industrializiranega civiliziranca - preklinjala. In smrt tukaj ne straši, saj ljudje umirajo z zavestjo izpolnjenosti svoje (preproste) življenjske naloge (*Nemost*). Takšnemu idilično kmečkemu uvodu sledijo pesmi, v katerih se pesnik vrača v mesto, ki je - kakor je zapisano že v enem od naslovov - "nemo" mesto. Seveda je kontrast z idiliko prejšnjih pesmi nadvse očiten. Jasno pa je tudi, da se kolesje razvoja ne more ustaviti. Možnost nedolžnega sožitja z naturo je za vselej izgubljena. No, Jarc kljub vsemu najde oporno točko: tudi če si je civilizirani človek izpodkopal temelje, lahko ostane 'Človek' vsaj v svojem (dobrem, ljubečem) srcu. Smisel skupine pesmi, ki sledi, je mogoče razumeti kot pesniško agitacijo za 'čim več srca', kot klic k praktični bratski ljubezni, kot akcijo Jarčevega humanističnega etosa. Gre namreč za prizore iz proletarskega sveta. Predstavi socialni in moralni propad, ki ugonablja nekdanje kmete, ki so postali delavci, in propadanje podeželja, ki so ga povzročili novi ekonomski odnosi (*Delavci s kmetov, Pokrajina*). Posebej doživete so štiri vložne pesmi: (avto)portreti dveh delavcev, nato pa še 'spreobrnjenega' pripadnika sveta kapitalističnih mogočnikov. Značilno za stanje socialne zavesti delavstva v času prvega industrijskega vzpona je, da se oba proletarska portretiranca ne zmoreta dvigniti do socialno-revolucionarne ideje - zato pa v izpovedi sproletariziranega kapitalistovega sinu vendarle že zveni odmev ideje o prekletstvu/krivici zasebne lastnine. Za temi izpovedmi, tudi za zadnjo, je seveda Jarc. Ostaja pa odprto, ali je mogoče ob njih razmišljati že kar o njegovem simpatiziranju s komunizmom. Zdi se mi, da bi bilo takšno sklepanje morda prehitro. Pesmi (tudi tiste, ki še sledijo do konca zbirke) gotovo vsebujejo zelo izrazito socialno misel in izpovedujejo tudi nujnost korenitih humanih socialnih sprememb, vendar pa jih preplavlja predvsem klic po etični prenovi. Jarc ne postane politični agitator ideje o 'diktaturi proletariata', ampak ostaja predvsem borec za duhovno obnovo, za vsesplošno medčloveško solidarnost.

Tretja pesniška knjiga *Lirika* pomeni verjetno zrelostni vrh Jarčeve pesniške misli. Zdi se, da se je končno povzpел na višine spoznavne distance, na katerih so krčevito in bujno mladostno metaforiko zamenjali "racionalni stavki, ki so izraz miselnih sklepov" (citat je iz Jarčevega razmišljanja o Gradnikovi poeziji, a ustreza tudi njegovemu lastnemu ustvarjanju v poznih tridesetih letih). Nenazadnje takšno zrelo umirjenost odraža tudi odločitev za zelo nevtralen naslov, ki učinkovito napoveduje karakter zbirke. Novo spoznavno postajo utemeljuje pesnik v prvem delu, ki pomeni svojevrsten, nekoliko vzvišen, pa morda tudi malce nostalgичen obračun z mladostnimi iskateljskimi zablodami. V zbirko je postavil celo Valeryjevo pesem *Narcis govori* - in se z njo poslovil od narcisizma, ki je tičal na dnu patetično razbohotene mladostne iskateljske metaforike. Če mu je bilo v mladosti pesniško gonilo strah pred smrtjo in je bilo torej pisanje poezije način bega pred njo, je zdaj končno s svojo smrtnostjo sprizajzen (*Zamrznjeni ribnik*). Pomiritvi s smrtjo pa sledi - hvalnica

življenju, skrivnostnim ciklom neuničljive praenergije, ki nas napolnjuje in zaradi katere smo del nedoumljivih vesoljnih zakonitosti stvarstva (*Pomlad, Bela ura*). Posebno potrditev svoje tuzemske eksistence zdaj znova prepozna v ljubezni. Ta je gonilo življenja, erotika bivanju (sicer smrti zapisanemu in verjetno celo metafizično vzeto ničnemu) vrača čar, ki se je vsled življenjskih spoznanj zdel že izgubljen (*Eros*). V pesmi *Žena* tako "usodi" izraža svojo globoko hvaležnost, da mu je naklonila blagoslov srečne zemeljske ljubezni. Njegov moški "ritem" se je končno zlil z žensko "melodijo" v ubran spev. (Jarc se je medtem tudi v resnici poročil in postal oče.) Šele zdaj lahko prepričano zapiše, da je njegovo življenje našlo svoj smisel, šele zdaj, ko se vsako jutro budi "v svet mater in očetov", je zares "v časa čarni krog zajet" (*Idila*).

Lirika prinese v Jarčevo poezijo tudi važno novost: izrecno ga prične zanimati tema slovenstva, ki ji nameni *Slovensko pesem* in znameniti cikel *Slovenski soneti*. Prinašata široko paletu domovinskih čustev, od razočaranja nad povprečnostjo, nezainteresirano ponižnostjo in značajskimi slabostmi Slovencev do izrazite vere v skrite narodove potenciale. Vero v narodovo zdravo vitalno moč črpa iz njegove zgodovinske trdoživosti, še posebno iz nekako specifičnega ustroja slovenskega nacionalnega značaja. V tem se, ugotavlja, prepletata dve na prvi pogled nezdružljivi prvini: groba, skoraj živalsko prvinska energija in sposobnost duhovnega zamaknjenja. Nanjo se verjetno veže tudi prav posebej trdoživo oklepanje narodnega jezika. Naj bo sila neprijaznih časov še tako huda, "nas še ni razkrojil strup", ponosno poudarja v enem izmed sonetov, takoj nato pa pove tudi, zakaj: ker "zvak naše govornice nas živi". Jarc se tako izrecno opredeli za častilca kulta jezika in (ko v pesem priključuje še Orfeja) kulture kot temelja slovenskega nacionalnega preživetja.

Gotovo tudi ni naključje, da se je Jarc odločil slovensko tematiko upesniti prav v sonetih. Nekoliko gre morda tudi za poklon največjemu narodovemu pesniku. Tak poklon se zdi skoraj nujen, če vemo, da je Jarc šele s temi pesmimi prvič motivno eksplicitno posegel na domača tla. Še verjetneje pa si je visoko artistično sonetno formo izbral za specifično pesniško orodje, s katerim se je v tesnobnem času pričakovanja nove svetovne katastrofe pridružil kulturniškim prizadevanjem za okrepitev in dvig nacionalne zavesti. Sonet je vsekakor že jenskim romantikom veljal za najveličastnejšo pesemsko obliko, za tisti prag, ki razmejuje visokokulturne jezike in njih govoreče narode od tistih, ki se še niso zares kultivirali. In kakor je Prešeren v svojem času z vrhunskim sonetnim artizmom svetu, še bolj pa svojemu narodu dokazal imenitnost in 'upravičenost' slovenstva, tako je tik pred drugo svetovno vojno podobno dejanje storil Miran Jarc.

Preostale pesmi v zbirki slovenskega cikla (v katerega se da uvrstiti tudi *Sonet obupa*, ki se v nasprotju z naslovom zaključuje s prepričanostjo v narodovo preživetje) najbrž ne dosegajo. Vračajo se k že prebranemu, k tematiziranju človekove tragične krivde. Nova apokaliptična preizkušnja bo, tako razbiram iz *Spečega Apolona* in *Soneta konca*, kazni za človekovo nečlovečnost. Za svoje civilizacijsko-militaristične prestopke mora človeštvo plačati s krvjo. Poezija pa mora to kalvarijo spremljati kot občutljivo ogledalo, ustvari naj dokument, ki bo morda s svojimi pretresljivimi prizori prihodnjim rodovom služil v svarilen opomin.

Jarčeva misel tako na svojem pesniškem potovanju od *Človeka in*

noči do tretje zbirke doživi niz zorenjskih transformacij. Protestnik zoper smrt sprejme umiranje za 'naturen' člen življenjskega procesa, zapriseženi samotar zapljuje v topel pristan družinske sreče, v kozmične širjave zagledani fantast zapoje o socialnih krivicah in drami zaspanega narodnega duha. Hkrati s takšnimi vsebinskimi transformacijami pa se Jarčeva poezija tudi oblikovno zelo spreminja. V prvo zbirko skoraj v celoti uvrsti le tiste pesmi, ki nemir vsebine odražajo tudi z 'neregularno', razbito zunanjo formo. Pri tem se oblikovne 'estetike grdega' drži tako dosledno, da gre zanesljivo za duhu ekspresionističnega časa odgovarjajoč zavesten antilarpurlartizem. To naziranje doseže pri mladem Jarcu vrh v izrecni obsodbi modnega sonetopisja, ki ga ima za pesniško igrakkanje, sonet sam pa za artistično posodo, ki v svojo lepoto nikakor ne more sprejeti potresnih miselnih sporočil, značilnih za živeti družbeni trenutek. V tretji zbirki pa potem ponudi v branje celo artistično popoln sonetni cikel.

Do nasilne smrti je ustvaril Jarc še nekaj pesmi, tudi potem ko se je pridružil partizanom. Ostal pa je zvest tradicionalnim pesemskim oblikam, v katere je oblekel sporočila, ki se prav tako niso bistveno odtujila tistim iz *Lirike*. Pesmi reflektirajo vseprisotno tesnobo, hkrati pa skušajo še naprej spodbujati k ohranjanju vere v svetlejšo (narodovo in nasploh občečloveško) prihodnost.

Uroš Lubej **PODBEVŠKOVA UGANKA**

Negotov in kar nekako strašljiv občutek nas mora obhajati, ko skušamo prodreti v molk in skrivnost, v katere temo še ni uspelo nikomur prodreti. Negotovi smo zaradi tega, ker se zdi, da bi lahko edinole Anton Podbevšek sam govoril o motivih svoje navidez nerazumljive odpovedi poeziji. Pa še v to lahko bržkone podvomimo: morda niti Podbevšek ne bi znal dati odgovora na svojo uganko, morda je bila "skrivnost Egipčanov skrivnost tudi za same Egipčane". Nemara ga je vodila zgolj slutnja, da mora tako ravnati, ne bomo pa rekli, da se je to preprosto zgodilo "samo od sebe" (v smislu, da je izgubil svoj "pesniški genij"), kot radi rečemo, kadar ne najdemo pravega vzroka kaki stvari. Je Podbevšek vedel, kaj dela? Ga je brezno, v katerega je pogledal, potegnilo vase in ga spustilo ven šele takrat, ko je obljubil, da se ne bo več dotaknil peresa? Ali pa je raje zgolj s to zgodnjo prekinitvijo svoje pesniške aktivnosti onemogočil udomačitev svoje pesniške pozicije in ji dal, če že takoj razkrijemo vse karte, etični status.

Strašljivost tega našega posega po drugi strani zaznamuje dejstvo, da je Podbevšek skorajda celotno svoje odraslo življenje ostal v grozljivi senci tega mladostnega dejanja. Dobesedno je moral iti skozi neko "radikalno transformacijo", če se smem tako izraziti, in potem živeti s to odpovedjo. Vedeti moramo, da gre za odpoved tistemu, kar mu je bilo najljubše, gre za strast, ki je morala biti prižgana zgodaj v njegovem otroštvu (če smemo verjeti temu, da je že pri štirinajstih izčrpal vse pesniške forme) in je gorela v njem, v to smo gotovi, prav do njegove smrti.

Vendar nas ti zadržki ne bodo prisilili, da bi se vnaprej odrekli pojasnitvi, ampak bomo skušali dojeti to dejanje, to umetnost, to Podbevškovo umetnost kot dejanje.

Zavrnitev

Podbevškovo poezijo komentatorji z neznosno lahkotnostjo pripisujejo k pojmu zgodovinske avantgarde, kljub temu da moramo biti pazljivi pri oceni tega, koliko je bila ta poezija zgodovinsko učinkujoča. Bila je nasprotno zgodovinsko potlačevana na obrobje in v obiskurnost nekega literarnega čudaštva, kljub občasnim in vedno zelo previdnim refleksijam znotraj literarne vede. Njegova poezija tako ni sprožila kakšne revolucije, ampak je zgolj sprostila neko polje, četudi je le-to ostalo bolj ali manj prazno. Vsi Podbevškovi učenci so se prej ali slej obrnili od njega, še preden so sploh postali njegovi učenci. Janez Vrečko takole našteva domnevne podbevškovce v spisu *Anton Podbevšek in slovenska zgodovinska avantgarda*: Jarc, Vodnik, Čebokli, Piber, Premrou in Taufer, pod njegovim vplivom pa je bil tudi Kosovel, ki pa navsezadnje ni mogel prenesti "Podbevškovega klavirja, ki v suhem ritmu igra kot motorno kolo". Sam Podbevšek naj bi se odvrnil od Podbevška, vsaj po dvomljivem Vidmarjevem pričevanju v *Obrazih*. Tako naj bi o *Človeku z bombami*, svoji edini zbirki pesmi (če ne štejemo za življenja neobjavljenih *Žoltih pisem*) petdeset let kasneje dejal: "S knjigo se ne strinjam več!", kar pa imamo lahko konec koncev tudi za Podbevškovo šalo na račun "starca (torej Vidmarja), ki misli, da lahko iz svojega naslonjača vedri in oblači po slovenski kulturi, kot da bi bila njegov fevd (Poniž). Kot je znano, je namreč tudi Vidmar večkrat eksplicitno preklical svojo pozitivno kritiko Podbevškovega *Človeka z bombami* ob prvi izdaji. Čeprav je to za bistvo Podbevškovega poetičnega dejanja vseeno, bi morda sam Podbevšek – glede na nerazumevanje, ki ga je doživel – najraje videl, da bi držala ugibanja in sumničenja o tem, da naj bi bil pravi avtor neki Cvelbar, ki se ni vrnil iz fronte, Podbevšek pa naj bi mu pesmi zmaknil iz nahrbtnika. Po drugi strani pa se dogaja, da se pri velikih dosežkih vedno podvomi v avtorstvo (npr. Shakespearovo), čemur pa ni v tolikšni meri kriva zavist kot prepričanje, da vrhunski dosežki ne pripadajo preprosto nekemu avtorju oz. geniju, ampak so skupna last in produkt človeštva. Sicer pa je za gibanja v prvih desetletjih tega stoletja značilno, da so polna anekdot in polresnic, izrazov večnega prijateljstva in nato zahrbtnih dejanj izdaje gibanja. Kakor da bi šlo za otroško igro in ne za zgodovinska dogajanja.

Po drugi strani se zdi, da se Podbevška držijo same protislovnosti in nejasnosti: komentatorji se ne morejo strinjati niti glede tega, ali je del nacionalnega "kanona" ali ni. Tisti, ki o tem neposredno sodijo, se ne morejo strinjati, ali si Podbevšek sploh zasluži, da bi bil del tega kanona. Če ga že uvrščajo med upoštevanja vredno literaturo, ni jasno, kam naj bi ga uvrstili. Je to futurizem, ekspresionizem ali nadrealizem? Kot smo že omenili, so njegovi poskusi poiskati somišljenike padli v vodo: najprej z Miranom Jarcem, nato pri časopisih *Trije labodje* in *Rdeči pilot*. Poleg tega pa moramo še samega Podbevška razdeliti na dvoje: na človeka z bombami in na Podbevška, ko se je že zavil v svoj nenavadni molk in dolga leta vztrajal v njem. Gre torej za pesnika in človeka, ki ga (ju) ne moremu nikamor umestiti. Njegov *Človek z bombami* je tak, da mu Vidmar nameni oznako "strašno", eden izmed mlajših interpretov pa mu pripne kar oznako "koz-

mično", kar je spet dvoumno. Po eni strani beseda kozmos namiguje na tisto, kar nam je vsem skupno in kar nas vse presega, nekakšna univerzalnost torej. Po drugi strani pa je kozmično tudi bitje, ki prileti iz kozmosa in se (vsaj v znanstveni fantastiki) pojavlja v dveh temeljnih tipih *aliena*. Lahko je odrešitelj, prinašatelj univerzalnega sporočila, ali pa bitje groze, s katerim ne le da ne moremo vzpostaviti nikakršne komunikacije, ampak se moramo z njim spopasti za življenje ali smrt. "Kozmično" lahko seveda pomeni preprosto nekoga, ki je "za luno", kot se reče, "čudak" torej. Vendar igrajo tudi norci v zgodovini človeštva precej dvoumno vlogo: so namreč ravno tisti, ki vedo skrito resnico, so nosilci potlačene vednosti (npr. "dvorni norčki"). Vse te dvoumnosti so v ozadju zavrnitve, ki je doletela Podbevška, zavrnitve, ki je prišla, če že ne naenkrat, pa vsekakor iz vseh strani, počasi in zanesljivo.

Rez

"Rodil sem se prezgodaj," naj bi nekoč izrekel Podbevšek. Literarna teorija to isto misel izrazi takole: Njegova poezija je rez v neko zaporedje, ki bi moralo biti nujno v razvoju moderne umetnosti: v trenutku, ko je bila slovenska scena še vsa v svoji nacionalnoideološki fazi, je Podbevšek prehitel razvoj dogodkov s tem, da ni šel v esteticizem, ki je bil pri drugih narodih nekakšen zgodovinski pogoj za nastanek avantgard. No, komentatorji kljub temu priznavajo, da se je do neke mere v esteticizmu spustil že Cankar. Torej bi bilo potrebno Podbevška uvrstiti med tri velike figure slovenske literature: Prešern – Cankar – Podbevšek, to bi bila torej linija, ki bi morala biti kanonizirana kot tista, ki je slovensko literaturo vodila vedno naprej, čeprav ji glavna struja ni vedno sledila.

Zgodovinsko pravico v sporu med Podbevškom in Vidmarjem glede esteticizma in avantgarde pa je vendarle potrebno pripisati Podbevšku. Krog okoli Vidmarja, ki je vztrajal pri tem, da je najprej treba iti v esteticizem, se je na koncu vendarle izkazal kot (še vedno) narodno prebuditeljski. Vidmarjeva zahteva po esteticizmu ni revolucionaren korak, ampak je beg pred breznom nacionalnega, ki ga odpre Podbevšek s svojo univerzalno pesniško strukturo.

Da bi lahko razumeli Podbevškovo subverzijo, je nasploh potrebno podvomiti o tezi o Slovenkah in Slovencih kot narodu, ki so ga pri življenju obdržali kulturniki. Po mojem mnenju, in to je stvar, ki se jo moramo naučiti od Podbevška, je ravno obratno: kulturniki so se prej držali načela: "(Tuji) oblasti damo vse, samo da obdržimo našo, slovensko besedo". S tem se je ravno onemogočal pravi politični boj za nastanek slovenske nacije, boj, ki je bil konec koncev vendarle izbojevan na političnem področju, kamor tudi sodi. Kultura je igrala, če uporabimo staro Marxovo formulo, vlogo "opija za ljudstvo". Ideologi so trdili, da "narod še ni zrel za poezijo Podbevškovega tipa", v kar pa moramo podvomiti, saj je "narod", po pričevanjih, tako množično obiskoval Podbevškove nastope, da ga po številu poslušalcev še danes le redko kdo premaga. Res je nekaj drugega: ravno razumniki in kulturniki, zaviti v svoj narodno prebuditeljski ovoj, so bili tisti, ki niso bili dovolj zreli niti za nastanek nacije, kaj šele za nastop ("kozmične") umetnosti Podbevškovega tipa. Podbevšek je odkril to nenavadno in prosto polje, ki se je takoj spet zakrilo, in minimalni pogoj tega je bil, da mu je bilo čisto vseeno za usodo slovenskega naroda.

Bistvo avantgarde

Tako bistveno vprašanje Podbevškove poezije in zgodovinske avantgarde ni tematika kanona, kakor menijo nekateri komentatorji. Tematika kanona je ravno tisto vprašanje, ki postane ob avantgardni umetnosti ali irelevantno ali pa enkrat za vselej rešeno. Kolikor se avantgardna umetnost sploh dotika tega vprašanja, ki je seveda vprašanje ideoloških aparatov ("institucij", kot je na primer šolski aparat) z gesli o tem, da je potrebno uničiti muzeje in zažgati kanonizirane avtorje, pravzaprav zgolj uprizarja samo zažigalsko in nasilniško prakso teh institucij. Specifičen izraz tega avantgardističnega humorja, ki se otročje poigrava s kanonom, je anekdotično Podbevškovo slavljenje pesnika Koseskega, ki je sicer izrazito zasmehovan. Kanoniziranje namreč poteka prav tako uničujoče – daleč od tega, da bi bilo nevtravno in neideološko – s tihim delom kulturniških cenzorjev, ki igrajo funkcijo "potlačitvene instance" neprimernih stvaritev. Tako so bila v tišini nekega pisma zavrnjena Podbevškova Žolta pisma, ki pomenijo prvi avantgardistični rez v slovenski literaturi! "Kaj je rop banke v primerjavi z ustanovitvijo banke?" se je nekoč vprašal Bertolt Brecht. Mi lahko tu zgolj parafraziramo: kaj je futuristični in zgolj manifestni "zažig" muzejev, knjižnic in galerij v primerjavi z dejansko cenzuro, ki se vrši nad neprimernimi in neprimerljivimi človeškimi produkti. Sicer pa avantgarda, kolikor je resnično zgodovinska, svojega srda ne usmerja toliko na tisto umetnost, ki je "kanonizirana", ampak bolj na tisto kulturniško srenjo, ki se kot pijavka prilepi na kanonizirane avtorje. Ne more sicer biti dvoma o tem, da hoče avantgarda postati "kanon", toda predpogoj za to je v tem, da je kanon očiščen svoje ideološke funkcije. Podobno moramo obravnati tudi "provokativnost", ki naj bi bila po splošnem prepričanju bistvena za avantgardne umetnosti. Tu imamo "provokativnost" zgolj za nujno posledico neznosnosti, ki je značilna za avantgardo, bolj za njen stranski produkt, kot pa za nekaj bistvenega.

Kolikor je avantgarda zgodovinska, ni v razmerju z nečim preteklim, ampak prej z zgodovinskim dogajanjem, v katerem se ustvarja, in v razmerju s "prihodnjim", ki mu skuša narediti mesto. Bistvo zgodovinske avantgarde moramo torej iskati drugje; niti v provokativnosti niti v rušenju starega: avantgarda očisti polje umetnosti in ga zvede na njegove osnovne elemente, in na katerem lahko (ali pa tudi ne) zraste kaj novega, pa četudi bo to na primer "zgolj" nov model Ferrarija.

Naj se zdi to še tako pregnano, si bomo pri našem problemu pomagali s Heglovo idealistično estetiko. Po Heglu naj bi bila umetnost razodevanje absolutnega, poezija pa je najvišja oblika umetnosti, ker je s tem, da uporablja kot svoj "medij" zgolj zapis, najmanj "čutna". Bistvenega pomena za Hegla pa je to, da gre umetnost skozi tri faze: simbolična umetnost, v kateri umetnost še išče svoj pravi izraz, klasična umetnost, v kateri umetnost doseže vrh, in romantična umetnost, kjer umetnost že teži po višjem izrazu in v strogem smislu pomeni konec umetnosti. Avantgarda, tudi s tem, da se odreče temu, da bi se še imenovala umetnost, skuša "živeti" ta konec umetnosti, pri tem pa tvega celo to, da se prikrajša za tisti del človekove produktivnosti, ki nima neposrednega smotra (torej sami umetnosti). Na nek način Podbevškova poezija skupaj z dejanjem njenega suspenza, prekinitve, pomeni nekakšno "dialektično" uprizoritev te Heglove teze o koncu umetnosti. Zaradi tega tudi zavračam trditev, da bi bilo za avantgard-

no umetnost značilna vera v progres, v stalni napredek človeštva. Ne, avantgardna umetnost se zaveda enkratnosti in neponovljivosti in samonanašanja svojega početja in tudi tega, da je "polje", ki ga ta umetnost odstre, lahko v trenutku spet zastrito, ne glede na to, ali bo nekdo uvrščen v nek nacionalni kanon ali ne.

Dejanje

Pojdimo še korak naprej od te heglovske interpretacije avantgarde. Kakšen je razlog Podbevškovega umika iz pesniške scene in njegovega pesniškega molka, ki se mu ni nikoli odrekal in v katerem je vztrajal polnih 61 let, vse do svoje smrti leta 1981? Gre zgolj za resignacijo pesnika, ki se je znašel v slepi ulici, ali za premišljen in vnaprej načrtovano odločitev? Ne, pri molku Antona Podbevška gre za dramatično nujnost, ki naj dovrši njegovo "poetično" in hkrati zgodovinsko-avantgardistično dejanje: pri štirinajstih "izčrpa vse pesniške forme", pri sedemnajstih napiše prvo in zavrnjeno pesniško zbirko *Žolta pisma*, pri enaindvajstih dokonča *Človeka z bombami* in praktično ne napiše ničesar več: Podbevšek kot da je povedal vse, kar je bilo v poeziji še moč povedati. Lahko bi rekli, da gre pri tem za *etično* dejanje odpovedi tistemu, kar mu je najdragocenejše, vendar ne zaradi nekakšnih višjih idealov (npr. političnega angažmaja), ampak iz zvestobe sami poeziji. Njegovo življenje po odpovedi poeziji tako ni bilo življenje heroja, ki se je odpovedal vsemu, da bi služil idealu, ampak se je odpovedal samemu idealu, ker mu je hotel biti do kraja zvest. Je življenje od vseh zavrženega Ojdipa na Kolonu, ki preživi lastno smrt in z grimaso na obrazu zre v svojo bogato knjižnico svetovne lirike, iz katere je odstranil *Človeka z bombami*.

Tu nekje se mora odpreti razumevanje Podbevškove oporoke: *...Zame ne živi več nobena rožica na svetu, nobena dušica, nobena zvezdica. Takrat sem naenkrat zagledal v daljavi vrsto delavcev z žvižgajočimi in v solncu blestečimi kosami, ki so se vzdigale, padale, dolge in ostre vratove proti meni namenjene in se mi bližale. Sedel sem v visoki travi in za svojim hrbtom sem imel v tla zasajen drog z mrežo za metulje. In ko sem imel ta prizor v najrazličnejših barvah pred očmi, kakor da gledam v spektrum, sem se vprašal: Ali sem dovolj močan, da se mi ne bo zvrtilo v glavi, če se ozrem v mračne dežele, ki so že za mano?*

LITERATURA

Katarina Šalamun-Biedrzycka: Anton Podbevšek in njegov čas, Obzorja, Maribor

Marijan Mušič, Novomeška pomlad, Obzorja in Dolenjska založba, 1974
Janez Vrečko, Anton Podbevšek in slovenska zgodovinska avantgarda, Nova revija, 1984.

Josip Vidmar, Obrazi, DZS, Ljubljana 1985

Anton Podbevšek, *Človek z bombami*, Dolenjska založba, Novo mesto 1991.

Denis Poniž, *Sedem desetletij človeka z bombami*, Dolenjska založba, Novo mesto 1991.

Antona Podbevška sto nadnaravnih let (zbornik, ur. Marijan Dovič), Goga, Novo mesto 2000

KULTURA

Rast 3 – 4 / 2000

BOŽIDAR JAKAC: Portret pesnika Antona Podbevška, črna kreda, 1919

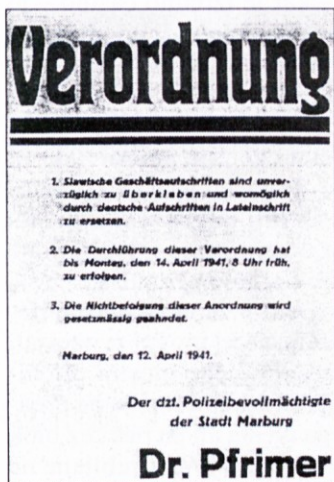

1947

Božidar Jakac: OTON ŽUPANČIČ, sepija kreda

V 1943. letu odmevno literarno sporočilo svetu o slovenskem odporu

*Teti Tini Zupančičevi,
partizanki s Frate in najstarejši Pohoščanki.
Svoje življenje je razdajala med vojno narodu,
po vojni pa svojo pomoč ljudem
v vaseh pod Kočevskim Rogom.*

Odredba policijskega poveljnika v Mariboru dr. Gerharda Pfrimerja o odstranitvi napisov v slovenskem jeziku, izdani 12. aprila 1941

Pol stoletja je minilo in nekaj let čez, ko smo doživljali tudi na kulturnem področju čas, ki ga ne moremo in ne smemo pozabiti in ki ga ne premorejo kulturni anali mnogo večjih narodov v Evropi, kot je slovenski. Šlo je za obstoj Slovencev, bili smo edini nasilno zbrisani s političnega zemljevida Evrope, kot sta si ga zamislila fašizem in nacizem in uzakonila v t. i. "novem redu". – Nemci se na Štajerskem še niso dobro ustoličili, ko so z letaki vsiljivo in brez sramu oznanjali nekaj takega, kar dotlej v življenju Slovenci, ki smo se vseskozi borili za svoj obstoj, niso poznali:

"...Ti nisi Slovenec!

Ti si domoljubni Štajerec!

Ti si član velike nemške narodne skupnosti!

Ti boš postal polnovreden Nemec!"

Nato pa so v isti sapi priliznjeno pozivali: "Uči se nemščine, jezika Tvoje skupnosti, potem je tudi ta prepreka odstranjena." Nasilni ukrepi, ki so sledili, so dobro znani. Zato so se slovenski kulturni delavci zavedali, bolj kot kdajkoli, svoje vloge in poslanstva. Slovenski pisatelj ni nikdar prenehal verovati v svoj narod. Bil je vedno njegov neustrašeni vodnik in zagovornik. – "Živelo slovanstvo!" je zapisal v svojem poslovilnem pismu pred smrtjo 1941. leta ljubljanski župan in senator Ivan Hribar. Pesnik Vinko Košak pa je v poslovilnem pismu ženi napisal: "... vzgoji otroka tako, kakor sem ju želel vzgojiti sam." Košak je bil ustreljen kot talec v Gramozni jami. – Neustrašeni pa so bili tudi v soočanju z nosilci okupacije. Eno takih najpomembnejših dejanj je protest članov slovenske Akademije znanosti, ki je nastal zaradi aretacije Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca. Protest so naslovili na italijanskega komandanta XI. armadnega zbora, generala Gastona Gambaro, najvišjega vojaškega oblastnika v pokrajini. V njem so se samozavestno uprli okupacijski propagandi in z njo celo polemizirali. Med drugim so neustrašeno zapisali: "... S svojimi deli si je Prežihov Voranc zaslužil mesto med slovenskimi pripovedniki v književnosti. Za nas, ki pripadamo enemu manjših narodov v Evropi, je vsak kulturni delavec dragocen in izguba enega zelo nadarjenih pisateljev širokih razgledov in globokih koncepcij bi nas, ki nas je že tako malo, toliko bolj kruto prizadela." Protest so podpisali pesnik Oton Župančič, pisatelj F. S. Finžgar, prof. dr. Fran Ramovš, univ. prof. arh. Jože Plečnik, akad. slikar Matija Jama in skladatelj in sodnik Anton Lajovic. – V dokaz neuklonljivosti in borbenosti so številna leposlovna dela, ki so nastala v tem času, in strese me ob pomisli, da bi ostal s kulturo in zgodovino tako bogati čas prezrt. Zato naj tistim, ki to zavestno počnejo, povem, da bo prišel čas, ko bodo zanam-

ci zahtevali resnico, in to popolno! Sodba zgodovine je neizprosna in se je ne da preslepiti! Včasih se s človekom celo usodno poigra! Na račun prikrojevalcev naj zapišem samo še to, kar moram in kar sem dolžan v imenu zgodovine: brez tistih velikih sil, ki so premagale evropski fašizem, in brez narodnoosvobodilnega boja pri nas, ki je bil v tem boju upoštevan zaveznik, ne bi mogli danes "svobodno" pisati in trositi svojo "resnico" tudi tisti, ki mislijo nezgodovinsko!

Zaradi plemenitosti, bogastva in junaštva ne dopustimo, da bi v zgodovinskem spominu nastale sramotne sive lise, kar poznamo v našem sosedstvu!

Okupacija je med pisatelji stopnjevala sovraštvo in odpor ter odločenost, da se na področju kulture z besedo in z orožjem spopadejo z nosilci gorja in nasilja. Mnogo tega – kar je izredno častno – je nastalo tudi na Dolenjskem. – 1943. leta je nastala tudi enodejanka Mileta Klopčiča Mati.

I

Prihod kulturnih delavcev na osvobojeno ozemlje poleti 1943 ni bil le zapažen, temveč od vsega začetka, ko so začeli prihajati prostovoljci iz Ljubljane, skrbno voden. Zanj sta bili odgovorni v mestu tako ilegalna kulturniška organizacija kot organizacija Osvobodilne fronte, na osvobojenem ozemlju pa so njihov prihod spremljale enote partizanske vojske. To je bil najbolj množični prihod kulturnih delavcev v partizanske vrste dotlej in po obsegu se ni mogel primerjati z organiziranim prihodom 1942. leta. Za odhod čez mestni (žični) blok so se posluževali več poti, v času italijanske kapitulacije pa predvsem dveh: z vlakom so odhajali do Novega mesta ali pa peš čez blok na Izanski cesti čez Ljubljansko barje. Tako je prišlo iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje do konca septembra 1943 več sto kulturnikov. Pri tem mislimo na pisatelje, gledališke igralce, slikarje, novinarje, pedagoge in na druge intelektualce. V to skupino sodijo tudi srednješolci višjih razredov in študenti, ki jih je zanimalo kulturno delo.

Medtem ko se v zvezi s prihodom prvih prostovoljcev omenja kot bivališče Baza 21 v Kočevskem Rogu – tu so jih nastanili pred kapitulacijo italijanske vojske – se pozneje, zaradi množičnega prihoda, omenjajo tudi vasi pod Kočevskim Rogom. Na Bazo 21 so med prvimi prišli pesnika Vladimir Pavšič-Matej Bor in Karel Destovnik-Kajuh, pisatelj Ignac Koprivec-Raič, glasbenik Sveto Marolt-Špik, akad. kipar Janez Weiss-Belač, plesalka Marta Paulin-Brina, pevki Nada in Bogdana Stritar, novinar Ladislav Kiaute, akad. kipar Nikolaj Pirnat in drugi. To je bila prva skupina kulturnih delavcev iz Ljubljane. Prišla je konec avgusta 1943. Za druge skupine so izbrali bivališča drugod. Na tako odločitev je vplivalo več tehničnih vzrokov: izvršni odbor Osvobodilne fronte se je zavedal, da so bili vsi kulturniki več let njeni aktivisti, zato jih je bilo treba zaščititi in poskrbeti za njihovo varnost. Hkrati so pri nastanitvah upoštevali tudi zadovoljivo preskrbo. Od vsega začetka so upoštevali tudi pogoje za specifično umetniško delovanje; nekateri kulturni delavci (slikarji, grafiki, igralci) so potrebovali za delo stalna bivališča, za druge so bila bivališča prehodna. Čeprav so upoštevali določene pogoje, so bile vasi po naključju izbrane. Pomembno je bilo le to, da so bile v bližini izvršnega odbora Osvobodilne fronte in da so jih mogli takoj vključiti v tekoče delo. Člani izvršnega odbora so jih pogosto obiskovali, iz osebnih in poklicnih vzrokov. Mnogi so se med seboj poznali iz predvojnega

Mile Klopčič, risba akademskega kiparja Nikolaja Pirnata, 1944

obdobja; ker se niso videli več let, so jih zanimala usode skupnih znancev, predvsem pa poklicne in službene novice. Tesnejše stike s prostovoljci sta imela predvsem Edvard Kocbek in Josip Vidmar.

Ob tem povejmo, da Vidmarjev podatek, ki ga navaja v zvezi z Otonom Župančičem in ga pripisujem Miletu Klopčiču, ne ustreza resnici. Res je, da sta Župančičevi pesmi *Na meji življenja* in *Na Vrheh* nastali v prvih mesecih 1943. leta, ne pa tudi pesem *V brezglasje*. Slednja je nastala februarja 1944. Tedaj Župančič ni mogel vedeti, kje bodo pesmi izšle, oziroma če bodo bile lahko v času nastanka sploh objavljene. Klopčič nikakor ni mogel pripovedovati Vidmarju o Župančičevem sodelovanju pri Zborniku zimske pomoči.¹ V dneh italijanske kapitulacije, ko so Ljubljanci množično odhajali na osvobodeno ozemlje, je vladalo v Ljubljani nekakšno brezvladje; slovensko domobranstvo še ni bilo ustanovljeno in za take formacije Klopčič še ni vedel. Ustanovili so ga šele Nemci po prevzemu popolne oblasti, ko je bil Klopčič že nekaj časa partizan. Tudi Zbornik zimske pomoči, pri katerem je moral sodelovati Župančič, je bil ustanovljen po nemškem vzoru (*Winterhilfe*), vendar šele 1944. leta, zato kaj takega o Župančiču tedaj Klopčič ni mogel vedeti. Prav tako negira Klopčič nekatere Vidmarjeve izjave o nastajanju enodejanke *Mati*. Če bi Klopčič – o tem sem prepričan – ob nastanku Vidmarjeve knjige še živel, bi v svoji resnicoljubnosti na Vidmarjeve trditve gotovo odgovoril.

Čeprav so bili kulturni delavci vojaško organizirani, so o njihovem delu zahtevali le občasna poročila, želje ustreznih forumov jim je posredoval Josip Vidmar.²

V zvezi z nastanitvijo pripoveduje Klopčič, da so se pisatelji oziroma publicisti nastanili v vasi Podhosta, gledališki igralci pa na Riglju. Tudi Jože Javoršek pripoveduje, da je v tem času Podhosti pripadalo posebno mesto. V njej so bili v teh dneh nastanjeni "najbolj 'razboriti' ljudje'.³ Zato se je v vas iz Baze 20 preselil tudi sam. V Podhosto in druge podroške vasi pa so prihajali tudi drugi izvršniki (Boris Kidrič, dr. Marijan Breclj, Jože Rus, Franjo Lubej, Zoran Polič idr.). Tudi Edvard Kocbek je v Podhosti pogosto prespal, zlasti po kapitulaciji Italije, tu se je spet srečal s svojo ženo Zdravko.

S svojim prihodom na osvobodeno ozemlje so kulturni delavci pomembno dopolnili tedanje kulturno in politično delovanje, kar ni ostalo prezrto. Dr. Dragotin Cvetko pripoveduje, da je bilo življenje v Podhosti v teh dneh kljub zmagovitemu vzdušju umirjeno, delovanje aktiva agit. prop. – tako ga imenuje – pa živahno in pestro. Po njegovi oceni je bilo njihovo življenje tedaj ne samo plodno, temveč je tudi v "širokih vrstah" ugodno vplivalo. Njihovo delovanje je dajalo vtis sistematičnosti, hkrati pa je omogočalo "medsebojno razumevanje". Pomembna je tudi ugotovitev, da med njimi ni bilo "idejnih razhajanj" in da so si med seboj "odkrito izmenjavali nazore, misli in sodbe".⁴ V Podhosti so bili v tem času dr. Dragotin Cvetko, dr. Darko Černej, inž. Lojze Dular, pisatelji Jože Javoršek, Mile Klopčič in Ludvik Mrzel, glasbenik Makso Pirnik, dr. Vlado Schmidt, dr. Lojze Ude in univ. prof. dr. Fran Zwitter. Cvetko dopušča možnost, da je bil še kdo. Zaradi velikega števila pa vsi pisatelji niso bili v Podhosti. Ivan Jerman in Danilo Turk-Joco omenjata, da so bili še v Podturnu. O tem govori posredno tudi Klopčič. V Podturnu so bili nastanjeni, vsaj nekaj časa, Jože Javoršek, Smiljan Samec in Jože Udovič.⁵

Ob tem velja tudi zapisati, da so bile tedaj vasi pod Rogom prvič

1 Josip Vidmar, *Obrazi*, 1985, str. 414.

2 Pisna izjava Zorana Poliča, 6. novembra 1992.

3 Pisna izjava Jožeta Javorška, 22. novembra 1988.

4 Dragotin Cvetko, *V prostoru in času*, str. 103.

5 Ivan Jerman, *Slovenski igralci med 2. svetovno vojno*, str. 106; Danilo Turk-Joco, *Moje stoletje*, str. 146; Mile Klopčič, *Čudovita jesen 1943*, Delo, 5. oktobra 1963.

in edinkrat v slovenski kulturni zgodovini nosilec slovenskega kulturnega snovanja. Oglejmo si podrobneje le nekaj pomembnejših kulturnih načrtov in realiziranih zamisli!

Tu so nastali v teh dneh edinstveni samospevi Rada Simonitija na besedilo Ljubezenskih Karla Destovnika-Kajuha in pomenijo vrh v takratni slovenski samospevni literaturi. Izreden uspeh so imeli tudi v tujini, pri čemer ima veliko zaslug za to operni pevec Marjan Kristančič. – Tu sta nastali uglasbitvi Francija Šturma Od brinjevih gričkov hrib je živ (Jože Javoršek, Partizanska koračnica) ter Romanca (domnevam da Lirična koračnica) istega avtorja. Obe pesmi je naštudirala in potem zapela Bogdana Stritar. Podatek je toliko bolj pomemben, ker je Šturmov partizanski glasbeni opus zaradi smrti v nemški jesenski ofenzivi skromen. Prav tako pa je tu prvič zapela Nada Stritar-Vidmar popevko Veseli veter, med partizani in civilnim prebivalstvom izredno priljubljeno. Tu so nastajali dnevniški zapiski Edvarda Kocbeka, ki ohranjajo spomin na te dni in ki postajajo z odmikanjem časa vse pomembnejši. Po navodilih Borisa Ziherla so nastajali tudi letaki in brošure politične vsebine. V zvezi s tem se odločno omenja dr. Vlado Schmidt, poročevalec agencije Tanjug.

V teh dneh je nastala avtobiografska in psihološko utemeljena črtica Ignaca Koprivca Prvo ponižanje, skladatelj Maks Pirnik pa je pripravljal zbirko partizanskih pétih pesmi.⁶

Tudi Karel Destovnik-Kajuh in Vladimir Pavšič-Matej Bor sta bila v tem času v bližini (Baza 21). V razgibanem času sta dopolnila peto kitico med partizani priljubljene pesmi V temnem gozdu ob tabornem ognju. Prav tako je Kajuh tu prvič recitiral svoje pesmi partizanskim borcem. Z njim je recitiral tudi Jože Javoršek, odmev je bil velik.

Povejmo še, da ga zdaj prvič omenja tudi neznani dopisnik Slovenskega doma iz Dolenjskih Toplic, kamor sodijo v cerkveni organizaciji podroške vasi. Dopisnik si prizadeva odkriti, kdo se skriva za psevdonimom Kajuh, in ga skuša razkriti. – Omenimo le, da si ga italijanske oblasti niso prizadevale odkriti. Nanj niso postale pozorne niti pri odkritju ilegalne tiskarne Tehnika v Šiški (Ljubljana), kjer je propadla njegova postavljena zbirka Markacije, in kljub temu, da se je pesnik večkrat znašel v težavah. – Domnevam, da bi lahko postala domobranska policija nanj pozorna leta 1943, ko je postala njegova poezija izredno priljubljena in sestavni del vseh takratnih partizanskih mitingov. Sestavek, ki skuša opozoriti nanj in razrešiti psevdonim, je bil objavljen v Slovenskem domu 29. januarja 1944 pod obetavnim naslovom Kultura in kulturniki - njihov položaj, pomen in naloge v gozdu, in govori o razgibanem kulturnem delovanju v okolici Dolenjskih Toplic pred nemško jesensko ofenzivo leta 1943. Pisanje odkriva politično opredeljenost, premajhno poznavanje problematike in v novinarstvu nevesčega človeka. Opira se na izsiljene izjave zajetih kulturnih delavcev, kar je dokaz, da so to dodali iz propagandnih namenov – tako sklepam – v uredništvu Slovenskega doma v Ljubljani. V glavnem se opira pisec na obvestila obveščevalcev, ki so prikrito zbirali podatke na osvobojenem ozemlju. Pisec v prispevku prvič dotle omenja pesnika Kajuha. Podatki pa niso točni, čeprav ga predstavlja za vodjo "kulturnikov 14. divizije", kar pa ne drži, je pa dokaz, kako je bil pesnik že v tem času pomemben in priljubljen. Tedaj je bil vodja kulturniškega odseka v XIV. diviziji Danilo Turk-Joco do 20. septembra 1943, ko je dobil obvestilo, da mora v Meniško vas. Šele potem je postal vodja skupine Kajuha. Vendar po tem

7 Kljub navidezni resničnosti, nastali v želji, da bi bralce prepričali, podatki niso točni. To ugotavlja Šnuderl, ki ga pisec omenjenega prispevka omenja. Da bi bil prepričljiv, piše o njem, da je bil 26. septembra 1943 v Dolenjskih Toplicah. Tega dne je bil Šnuderl v Kočevskem Rogu, kar razberemo tudi iz njegovega dnevnika (str. 30). Šnuderl tako pisanje komentira: "Človek postane slabe volje, če bere te strašne stvari, 'Slovenskega doma'. Ali je to fašizem ali silna pokvarjenost?" (Maks Šnuderl, Dnevnik, V partizanih, str. 173).

8 M. Šnuderl, o. d., str. 23.

9 Podatki Maksa Šnuderla so točni. Zamisli sledimo tudi po zapisniku IO OF za 17. oktober 1943. Iz četrte točke zapisnika izvemo, da bi moral biti kulturniški kongres v štirinajstih dneh. Da bi bila zamisel izpeljiva, je bila zaupana Vidmarju, Kocbeku in Šnuderlu, določili pa so tudi referate. Pripravili naj bi jih Vidmar, Kocbek in Kumbatovič.

10 M. Šnuderl, n. d., str. 54.

Kajuh ni več prišel pod Kočevski Rog, temveč se je gibal s XIV. divizijo predvsem po Notranjski. V isti sapi pa je pisec oziroma tisti, ki je opravljal redakcijo rokopisa, dobro čutil vrzel v tehtnosti pisanja, dokaz, da mu je manjkalo natančnejših življenjepisnih podatkov. Zato jih je skušal zapolniti z enakovrednimi podatki, čeprav niso bili v logični zvezi. Tako je v isti sapi zapisal, da je v diviziji nastopal tudi Tone Seliškar. Nato govori o pesniku Kajuhu priznavajoče, kar dopušča sklep, da je poznal njegovo pesem in jo cenil, saj opušča v zvezi z njim kakršnokoli žaljivo propagandno etiketiranje, medtem ko pri drugih imenih (Filip Kumbatovič) ne ravna tako. Predstavi ga kot pesnika "mehkih liričnih občutk/ih/ov". Za njegov priimek in ime ni vedel, sklepal pa je, da se za psevdonimom Kajuh skriva Filip Kallan, "s pravim imenom Filip Kumbatovič". V točnost podatka pa ni bil prepričan, zato so še v istem prispevku obračunali s Kumbatovičem, vendar v zvezi z delom, ki ga je takrat opravljal.⁷ – Ob tem povejmo, da je priimek in ime pesnika razkril kratek informativni življenjepis Mileta Klopčiča, urednika njegovih Pesmi, vendar šele po njegovi smrti 1944. leta.

Iz dnevnika dr. Maksa Šnuderla izvemo (zapis 20. oktobra), da se je v teh dneh porodila tudi zamisel o kongresu kulturnih delavcev. Pobuda je bila Kidričeva, zanj je ustno zadolžil Šnuderla in mu nasvetoval, naj se pogovori o tem z Josipom Vidmarjem. O zamisli, predvsem pa o pomenu in vsebini, so pozneje govorili večkrat in se strinjali, da bo to "imenitna manifestacija".⁸ 21. septembra 1943 je dobila zamisel podporo tudi na plenumu Osvobodilne fronte, ko so govorili o Zboru odposlancev v Kočevju. Utemeljevali so ga s tem, da naj bi izrazil pripadnost kulturnih delavcev z bojem proti silam Osi.⁹ O kongresu so govorili vsaj še 29. septembra. Dokaz, kako resno se je Šnuderl z zamisljo ukvarjal, je podatek, da so 17. oktobra – torej še isti dan, kot je bila seja izvršnega odbora – zaradi referatov na kongresu obiskali dr. Lojzeta Udeta, dr. Frana Zwittera, Mileta Klopčiča in Ludvika Mrzela. Vsi so v sodelovanje privolili.¹⁰ Ni pa bilo tedaj še jasno, kako naj bi se tako srečanje imenovalo. Šnuderl ga prvič omenja kot "kulturno konferenco". Če upoštevamo njegov zapis, je bil v začetku zamišljen kot podpora politični akciji, ne pa tudi načrtni slovenski kulturni problematiki. To spoznanje je dozorevalo s časom.

V Podhosti se je porodila tudi zamisel Mileta Klopčiča o literarni reviji, prvi v partizanih. O tem poroča dr. Makso Šnuderl. Klopčičev predlog je bil tehten in stvaren, svoj predlog je utemeljeval s tem, da je na osvobojenem ozemlju blizu trideset pisateljev. Zamisel je med kulturniki dobila podporo. Kot pripoveduje Šnuderl, je Klopčič prosil za sodelovanje tudi njega. Njegov pristanek ni bil samo pritrdilen, zamisli ni le podpiral, sam je o nameri obvestil tudi Božidarja Jakca, ki je obljubil, da bo revijo ilustriral. – Kljub temu, da je sledila nemška jesenska ofenziva, zamisel tudi pozneje ni zamrla. Ponovno so jo obudili na kongresu kulturnih delavcev v Semiču, predvsem pa na ustanovnem sestanku Slovenskega umetniškega kluba 3. oktobra 1944. Revija naj bi se imenovala Naša beseda, v zvezi z njo pa se omenjajo kot morebitni uredniki Božo Vodušek, Mile Klopčič in Milan Apih.¹¹

Izstopa tudi novinarsko delo Ludvika Mrzela, namenjeno novinarjem v partizanskih enotah. Prispevek je dokaz, da je veljal Mrzel za uspešnega in priznanega novinarja in da so imeli z njim posebne namene. Zato so mu dodelili odgovorno nalogo. Strokovno izobraževanje je bilo namenjeno predvsem mladim, v novinarstvu

11 Intervju Mileta Klopčiča z Jožetom Horvatom. Delo, 25. aprila 1981, str. 22.

neukim ljudem, ki jih je nuja pripeljala v ta poklic. Domnevam, da so želeli na strokovnih predavanjih s kritično analizo dotedanjega pisanja opozarjati na pomanjkljivosti in jih pripravljati na bodoče naloge. To je bil prvi tak poskus, pozneje so se tega lotile Smernice, glasilo političnega komisariata Glavnega štaba. Mrzel je bil zelo konkreten.

V predavanju je bil pri ocenjevanju doseženega obziren, vendar kritičen in načelen, predvsem pa aktualen. V stroko je posegal iz trenutnega stanja v novinarstvu, pri tem pa je skušal opozarjati začetnike ter na praktičnih primerih opozarjati pred napakami v poklicnem delu. Predavanje je naslovil Odgovornost novinarja pred narodom in državo. Po ohranjeni vsebini je bil naslov predimenzioniran. Ker govori naslov o aktualni problematiki, sklepam, da je imel v načrtu več predavanj, ki naj bi potekala daljši čas. Uvod je tehten in dokazuje, da se je zavedal pomembnosti trenutka. Zato je posegel takoj v srž problematike, v njem pravi: "Podoba je, da doživljamo velike zgodovinske, usodne dni. Z mrzlično naglico iščejo narodi in poedinci oblike, v kateri bi jutri, pojutrišnjem ustanovili nov način človeškega sožitja v narodih in njihovih odnosih med seboj..." Opozarja predvsem na ažurnost in dopisniško mrežo, oboje je imelo v partizanskem poročanju posebno težo, tudi pozneje. Ta nekakšen uvod v problematiko je nastal verjetno v začetku novembra 1943, pred nemško ofenzivo. Kdaj je potekal, viri ne poročajo. Prispevek je bil pomemben, tudi zato, ker so Mrzela na Rakitni domobranci zajeli, pozneje pa je bil odpeljan v Dachau. To je edino delo, ki je nastalo v kratkem času njegovega partizanstva.

Ob italijanski kapitulaciji pa se je začela uresničevati več kot leto stara zamisel o ustanavljanju poklicnih gledaliških skupin, kar je omogočil dotok ustreznih igalskih kadrov. Najvažnejša med njimi je bila t.i. Jermanova gledališka skupina, uradno imenovana skupina Kulturnega odseka agitprop, ustanovil jo je izvršni odbor Osvobodilne fronte. Skupina je bila znana predvsem po uprizoritvi enodejanke Mileta Klopčiča Mati. Ustanovljena je bila 13. septembra 1943, njen vojaški vodja (komandant) je bil igralec Danilo Turk-Joco, njegov namestnik Stane Česnik, komisar Janez Jerman in intendant garderober Jože Novak, njegovi člani pa so bili igralci Ema Starc, Jože Gale, Ivan Jerman, Vladoša Simčič, Savo Vrtačnik-Krn in Jože Tiran (prišla sta pozneje), komponista Franci Šturm in Rado Simoniti ter pevke Bogdana Stritar ter njene sestre Nada, Ema in Zora, slednji znani po ubranem petju na ljubljanskem radiu, in tenorist Marjan Kristančič.¹² Igralska skupina je štela blizu dvajset članov.¹³ Po svojem prihodu na osvobojeno ozemlje so nastopali po Dolenjskem, le posamezni člani tudi drugod (Jože Gale, Vladoša Simčič, Jože Tiran), dokler niso dobili v drugi polovici septembra 1943 navodilo o odhodu v Meniško vas pri Dolenjskih Toplicah. Igralci so se začasno nastanili v vasi Rigelj, ko pa je v njihove prostore prišla gospodarska komisija, so se premaknili v vas Sela. Zaradi specifičnosti dela je bila skupina svojsko oblikovana; za repertoar so skrbeli igralci sami. Še na Riglju so se skupini priključili igralci France Presetnik, Danilo Turk-Joco, Savo Vrtačnik-Krn, poznejši član kulturniške skupine XIV. divizije in drugi. Ker so bili v skupini tudi poklicni gledališki igralci, jih vsakdanji propagandni nastopi niso zadovoljevali. Tako pripoveduje Ivan Jerman, da sta z Jožetom Tiranom razmišljala, da bi pripravila "pravo gledališko predstavo". Uprizorili naj bi Shakespearovega Hamleta, pri čemer je bil edini pomislek, da je bilo za tako zahtevno upri-

12 Jože Gale, Igralci so prišli, str. 30.

13 Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja, št. 8-9, str. 179.

15 Podatki o tem so različni, čeprav vsi pričevalci o tem načelno soglašajo. Jože Gale navaja 24. september, Ivan Jerman 22., Mile Klopčič govori o 25. septembru, Edvard Kocbek pa v Listini o 23. septembru. Ker se je pripetil dan prej, sodim, da je Jermanov podatek najbolj točen, ker ga podpira tudi Kocbek.

16 Pisna izjava dr. Bratka Krefta, 14. marca 1977.

zoritev na voljo premalo igralcev.¹⁴ Zamisel so preprečili tudi aktualni politični dogodki in zahtevna poklicna naloga, pri tem mislim na Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, kjer je bil prispevek igralske skupine pomemben. V mislih imam nastajanje Klopčičeve enodejanke *Mati*.

II

Priprave zanj so se v skupini začele po 20. septembru 1943,¹⁵ po zaslugi sodelujočih moremo nastajanju igre podrobno slediti.

Ivan Jerman pripoveduje, da je 22. septembra 1943 Josip Vidmar v imenu izvršnega odbora Osvobodilne fronte sklical sestanek, na katerega so bili povabljeni člani igralske skupine Kulturnega odseka agitprop, kar je dokaz, da je bila za uprizoritev izbrana Jermanova igralska skupina. Od pisateljev pa so bili na sestanek povabljeni Jože Javoršek, Mile Klopčič in Jože Udovič. Sestanek je bil v Meniški vasi. Izbor prisotnih dokazuje, da je bil sestanek delaven, jasen in določen. V imenu izvršnega odbora Osvobodilne fronte ga je vodil Vidmar. Omenili smo, da so bile tedaj priprave za Zbor odposlancev v polnem teku, potrebno ga je bilo vsebinsko dopolniti le še s kulturnim programom, ki naj bi bil raznolik. Tako je manjkalo med drugim tudi dramsko delo, ki naj bi ga ob tej priložnosti prvič uprizorili. Kraja in časa, kjer naj bi slavnost bila, zaradi konspiracije ni napovedal, pač pa je navedel druge podatke. Igra naj bi upoštevala tehnične možnosti, na odru naj bi nastopilo do šest igralcev, upoštevati pa bi morali tudi druge okoliščine, s čimer so verjetno mislili na sceno, rekvizite ter na primernost odra. Z delom se je mudilo, igro bi morali napisati v "dveh, treh dneh". Ta podatek je bil namenjen pisateljem, za igralce pa je bilo pomembno, da naj bi bila premiera čez teden dni.

Razmišljali pa so tudi drugače. Pri iskanju rešitve je bil Vidmar zelo odkrit. Zaradi kratkega roka so v izvršnem odboru razmišljali o delu starejšega datuma, kar bi bilo v propagandnem smislu politično sprejemljivo. Zaradi političnih razmer v preteklosti bi šele "zdaj spregovorilo". S temi podrobnostmi jih je Vidmar seznanil verjetno zato, da bi pokazal, da so o problematiki vsestransko razmišljali in da je bila tako drugačna odločitev utemeljena.

Predlog o starejšem, že napisanem tekstu ni bil nenavaden. Pri taki zamisli je Vidmar v obdobju okupacije, kot član ožjega vodstva Drame, že celo sodeloval. K taki rešitvi so se zatekli v ljubljanski Drami 1941. leta, po prepovedi uprizoritve Kranjskih komedijantov dr. Bratka Krefta. Italijanska okupacijska cenzura je komedijo pred generalko prepovedala z utemeljitvijo, da s podobo Suzane Marranesi pisatelj žali "Italijanke, ki nikdar niso takšne".¹⁶ Vrzal, ki bi tako v repertoarju nastala, so morali zapolniti. V naglici so se odločili, da uprizorijo drugo primernejše delo. Ker je Kreft vztrajal, da morajo Kranjske komedijante nadomestiti z drugim delom slovenskega avtorja, so se odločili, da uprizorijo Učenjaka dr. Frana Detele.

Kranjski komedijanti so bili prvo slovensko dramsko delo, ki ga je italijanski okupator po svoji zasedbi dela Slovenije prepovedal.

Vendar je bilo to razmišljanje in ne konkreten predlog, povedan za informacijo, bila je ena od možnih rešitev, za njeno izvedbo pa bi potrebovali čas. Zato je preostala samo še ena možnost, da bi bilo treba dramsko delo za to priložnost napisati. To bi bilo težko izvedljivo, vendar pa ne nemogoče. Igra, napisana za to priložnost, bi imela vrsto prednosti, govorila bi sama po sebi in podpirala politična pri-

17 Ustna izjava Mileta Klopčiča, 22. julija 1981.

18 Emil Cesar, Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja.

19 Mile Klopčič je pozneje pripovedoval: "Sprejeli smo na znanje, kaj drugega? Vojska je. Še malo pomenka in Vidmar se je odpeljal v noč, mi pa smo se razšli na baze." – M. Klopčič, o.d., Delo, 5. oktobra 1963.

20 Ustna izjava Mileta Klopčiča, 22. julija 1981.

21 isti vir.

22 isti vir.

23 Klopčič je pozneje dogodek komentiral: "Njima je verjetno zelo odleglo, meni pa je padlo hudo breme na ramena." – Čudovita jesen 1943, Delo, 5. oktobra 1963.

zadevanja, vsebinsko bi bila aktualna, dolga pa največ pol ure. Na slednje je moral Vidmar, ko je govoril o vsebini, posebej opozoriti.¹⁷

Samo da bi zamisel uresničili v čim krajšem času, so se člani izvršnega odbora odločili za čim manjši izbor morebitnih kandidatov, vendar pa je bila utemeljitev dovolj široka in tehtna za uresničitev zamisli. Puščala je odprta vrata: dela se bi lahko lotili vsi trije hkrati, lahko dva ali samo eden, lahko pa bi k pisanju pritegnili še koga, ki bi kazal zanimanje za to, le da bi bilo napisano v "dveh, treh dneh".

O tem, zakaj so izbrali med pisatelji to trojico, lahko ugibamo. Za Klopčiča, Udoviča in Javorška so se odločili po premisleku, čeprav se nobeden od njih ni uveljavil kot dramatik.¹⁸

Čeprav ostaja neodgovorjeno, zakaj so se odločili prav za te pisatelje, skušajmo odgovoriti na vprašanje s poznavanjem njihovega dela, kar je bilo gotovo odločujoče. Klopčiča so vzeli v izbor kot najbolj izkušenega, uveljavljenega pesnika in prevajalca; Javoršek in Udovič pa sta veljala kot delovna in zanesljiva, kot pripoveduje Javoršek, je Vidmar odkril v njem smisel za dramatiko. Od vseh treh se je Javoršek do tedaj največ ukvarjal z dramatiko. Udoviča pa je verjetno priporočal Kocbek kot nekdanji urednik Dejanja, katerega sodelavec je bil, kot možnega pisca. Verjetno ga je predvsem cenil kot osebnost. Med vsemi tremi pa je bil Klopčič najbolj izkušen. Za seboj je imel dvojce odmevnih pesniških zbirk in nekaj samostojnih prevodov.

Čeprav bi moralo delo nastati v "skoraj nemogočno tesnem roku", so pisatelji z zamislijo soglašali.¹⁹ Med potjo – imeli so skupno pot do klanca, ki loči Podhosto od Meniške vasi, Klopčič je odšel v Podhosto, Javoršek in Udovič pa v Obrh – so se pogovarjali o predlogu in se razšli s sklepom, da se zjutraj ponovno sestanejo, pogovorijo o snovi in se odločijo, kako in kdo se naj dela loti. V razmišljanju o snovi se je Klopčič o izjemnem političnem trenutku spomnil kritike Božidarja Jakca v Jutru o uprizoritvi Čapkovе drame Mati.²⁰ Dogodek bi bil lahko spodbuden za čas, ki so ga doživljali. Še je potekal boj za osvoboditev Slovenije in boj za izkoreninjenje različnih oblik nasilja nad ljudmi. Igra naj bi se zaključila s spodbudnim sporočilom, "mati, ki je izgubila sina, izroči puško mrtvega sina najmlajšemu, za katerega je prej trpela, z besedami: 'Pojdi, moraš'."²¹ To je premišljena, iskana, časovna in sugestivno poudarjena gesta. Tako dramatično sporočilo, vendar oplemenitenjeno z mislijo o narodnoosvobodilnem poslanstvu, je dalo pobudo za igro.

Ko so se naslednje dopoldne z Vidmarjem ponovno sestali, je Klopčič prišel in sestanek z zelo konkretnim predlogom. Predlagal je realno snov, učinkovito in razgibano ter v času prepoznavno. Sodim, da je bil Klopčičev predlog tudi miselno bolj dodelan in hkrati lažje uresničljiv kot Javorškov in Udovičev.

Tudi slednja sta imela svoj predlog, le da je bil zaradi zahtevnosti manj konkreten in ga je bilo treba še domisliti. Podrobneje ga predstavlja Klopčič. Bilo naj bi alegorično, vzeto, zaradi pomembnosti dogodka, iz slovenske zgodovine, vrhunec pa naj bi doseglo v obdobju partizanstva. Dejanja bi bilo bolj statično, kar je ponujal značaj zamisli. Pač pa bi s slike povezoval isti junak, ki naj bi simboliziral slovenski narod. V primerjavi z Javorškovim in Udovičevim predlogom je bila Klopčičeva zamisel bolj realna, vzeta iz življenja in lažje uresničljiva. Hkrati je na izvedbo neizprosno pritiskal čas. Zaradi tega sta Javoršek in Udovič pristala na Klopčičev predlog, saj je bilo potreba njun predlog²² še domisliti.²³ Na Klopčičev predlog je pristal tudi Vidmar. Tako

24 Edvard Kocbek, Listina, str. 320, 321.

25 Josip Vidmar, o. d., str. 414.

26 Jože Gale, o. d., str. 39.

27 Danilo Turk-Joco, o. d., str. 149; Jože Gale, o. d., str. 39.

28 Jože Gale, o. d., str. 41.

29 Ivan Jerman, o. d., str. 107.

30 Jože Gale, o. d., str. 40.

31 o. d., str. 39.

32 Podrobnosti o njegovem življenju niso znane. Gale sporoča, da je bil študent. Podatek je preskromen. Menim, da je bil gledališki entuziast amater. Njegov priimek sodobniki še omenjajo. Bil je še v jesenski nemški ofenzivi 1943. in se je med njo od Jermanove igralske skupine ločil (J. Gale, o. d., str. 39). Zadnjič o njem pripoveduje v svojem dnevniku dr. Makso Šnuderl, to so podrobnosti o njegovem koncu. M. Šnuderl, o. d., str. 154.

je Klopčič dobil prvo odobritev za pisanje, druga je sledila, ko je Vidmar prebral delo v rokopisu. Zanimivo je tudi, da je podobno kot Javoršek in Udovič pozneje razmišljal v zvezi z Zborom odposlancev Edvard Kocbek, le da je posegel v dogodke bližje sodobnosti. Tudi on je razmišljal o snovi, ki naj bi bila primerna za tako pomemben zgodovinski trenutek.

Čeprav viri ne govorijo, je bil verjetno na sestanku s pisateljico prisoten tudi Kocbek. Sklep dopušča kritična opomba v dnevniku o Klopčičevi zamisli: "... vendar je podoba, da jo bi delal na star način".²⁴

Istega dne (26. septembra), kot se je sestal z Javorškom in Udovičem ter Vidmarjem in Kocbekom, je Klopčič sédel "pred šop papirja" in se lotil pisanja. Pravilna je Vidmarjeva trditev, da je igro "koncipiral in napisal v malone osemindesetih urah".²⁵ Kot pripoveduje Klopčič, je nastala pod Bradačevim kozolcem, Jože Gale pa je podatek še dopolnil, da je nastala v Podhosti št. 26.²⁶ 27. septembra je igro napisal in jo poslal Vidmarju. Vidmarju je bila všeč in poskrbel je za njeno razmnožitev. "Še istega dne je naročil igralcem, da jo morajo "brezpogojno naštudirati". Še istega dne jo je skupaj s Klopčičem prinesel igralcem. Z Vidmarjem sta jih obiskala s tedanjim načelnikom odseka Ignacem Koprivcem-Raičem, po čemer sklepamo, da je napisana igra pomenila tudi za člane izvršnega odbora dogodek.²⁷ Ob tej priložnosti se je Klopčič z igralci sestal in jim predstavil "svojo vizijo" o delu in igri, kar je bilo za igralce pomemben napotek.²⁸ – Kot vidimo pozneje iz Kocbekovega dela, je bil ukrep potreben. – Domnevam, da je ob srečanju ali neposredno po tem prevzel Ivan Jerman režijo, izbrali pa so tudi igralce za posamezne vloge. Mater je igrala Ema Starčeva, Minco – Vladoša Simčičeva, Petra – Jože Tiran, Andreja – Jože Gale in partizana Zupančič. Dela so se igralci oprijeli in se ga navdušeno lotili.²⁹ Bila je prva gledališka igra z dramskim dejanjem dotlej, česar so se igralci zavedali, Jerman pa jih je še spodbujal z odkrivanjem podrobnosti: "Imejmo v mislih, da je to prva gledališka predstava na osvobojenem ozemlju, da bo avditorij napolnjen z odposlanci iz cele Slovenije, iz zamejstva, iz Vrhovnega štaba, da bodo prisotne zavezniške misije..."³⁰

Podrobnosti o učenju pripoveduje Gale: "Nekaj nas je obsedlo. Tavamo po naselju, zapiramo se v skednje ali visimo na latah kozolcev, potikamo se ob potoku in ihtavo mečemo vanj kamenje, zraven pa meljemo besedilo in čutimo, da oblikujemo podobe naših ljudi."³¹

Ker je Klopčič pri pisanju upošteval dogovorjeno število igralcev ter druge zakonitosti partizanske dramatike, z zasedbo vlog ni bilo težav. Kot diletant, ki se je edini vključil v delo, je bil neki Zupančič.³²

Klopčič je z igro doumel potrebe časa in je premišljeno napisana za vojni čas. Namenoma je izbral kmečko okolje, čeprav je problematika občeslovenska. Nekateri zaključki dokazujejo, da je pisatelj o tem intenzivno razmišljal, dokaz so tehtni politični poudarki, ki so jih boleče občutili tudi gledalci in jih obravnavali. – Delo je bilo namenjeno predvsem podeželju, kjer so bile rezerve bodočih prostovoljcev. Hkrati pa je pisatelj, ker so bili pritiski na kmečko prebivalstvo najbolj občutni, ozaveščal in vsestransko pripravljaj na zavezništvo s partizani. Pisateljevo sporočilo je aktualno. Obsodil je izdajo in izdajalce, pokazal na trpljenje, ki je izviralo iz nje, hkrati pa podprl mobilizacijske napore narodnoosvobodilnega vodstva.

Problem izdajstva je Klopčiča zaposloval tudi pozneje. Znano je, da je 1944. leta napisal po Dantejevi Božanski komediji pesnitev Pekel.

V njej je – kot Dante – odločno obsodil izdajstvo domovine. Dejanje je logično, grajeno na patriarhalnosti, hkrati pa prepričljivo, psihološko utemeljeno in umetniško interpretirano. Podano je v časovnem zaporedju, le tam, kjer je posegel zaradi dogajanja v preteklost, je upošteval razpletnost. Igra je bila dovolj dolga, polna resničnega občutja, da je prepričala in pripeljala do sklepa ter do končne obsodbe, kar je bilo tudi v skladu s čustvovanjem in mišljenjem igralcev in gledalcev.

Motiv matere in njeno žrtvovanje je v evropskih literaturah znan (Gorki, Brecht, Čapek) in Klopčič ni zanikal osnovne inspiracije.

Zadostovala mu je kritika Božidarja Borka v Jutru o Čapkovi uprizoritvi drame *Mati* s končno mislijo, ki jo je le-ta tudi podal.

Po vojni so ob Klopčičevi Materi iskali zunanje vzore. Tako je Vera Jager opozorila na Brechtovo dramo *Puške gospe Carar*.³³ Prvi, ki se je strokovno utemeljeno uprl taki oceni, pa je bil literarni zgodovinar profesor Viktor Smolej v Zgodovini slovenskega slovstva in v sprotne strokovnem razpravljanju v Jeziku in slovstvu. Tudi on ne zanika, da je motiv v "neki meri" podoben Čapkovi drami *Mati*,³⁴ vendar ji zato, ker dá sinu puško, da gre branit domovino, ker je to največja dolžnost, ne smemo Klopčičevi igri "odrekat izvirnosti". Podobnost enega motiva še ni dokaz za trditev, da je Klopčičeva *Mati* "posnetek Čapka ali Brechta".

Klopčič je v književnosti narodnoosvobodilnega obdobja ohranil lik matere, ki se skupaj z motivom dekleta najbolj pogosto pojavlja v slovenski književnosti vojnih let. Njena simbolika je razumljiva in je večplastna. Je simbol domovine in slovenstva, lahko pa tudi simbol svobodnega življenja, brezskrbnosti, varnosti, topline in miru. Dejanje je postavljeno v slovensko vas, slovenske razmere, v slovensko problematiko in čas. Upodablja življenje v t. i. Ljubljanski pokrajini, kamor so sodili Ljubljana, Notranjska, Dolenjska in Bela krajina, ki so spadale pod italijansko okupacijo. Prikazuje odnose, ki so vladali v družini, vendar se v njej zrcali vse, kar se je dogajalo tudi zunaj nje.³⁵ Zaradi vsega tega je bila upodobitev tako pomembna, da smemo govoriti o povsem slovenskem delu. In ne nazadnje, kot takega so ga sprejeli gledalci, doma in v tujini. Enodejanka *Mati* je postala zgled in slovenska varianta za domovinsko ljubezen, vdanost, požrtvovanje in odrekanje. Da je *Mati* slovensko delo, je utemeljeno ugotovil že Viktor Smolej po tem, ko je podrobno proučil vso problematiko: "Podobnost enega motiva pri Klopčiču, Brechtu in Čapku niti malo ne opravičuje sodbe, da je *Mati* posnetek enega ali drugega. Nasprotno je v celoti *Mati* s svojo vsebino, motiviko, čustveno in miselno težo tipična za tista leta osvobodilnega boja, kakor ga gledamo v naši igri. *Mati* diha v celoti slovenskega duha, našo aktualnost: partizansko ozračje jeseni 1943." In pribije: "Za vsako osebo v njej bi lahko rekli, da nosi najznačilnejše poteze občnih slovenskih tipov."³⁶ Tudi Vidmar govori, da ga *Mati* spominja na "slično Čapkovo dramo", vendar pa hkrati pove, da je "samostojno in resno delo".³⁷

Dejanje je postavljeno v 1943. leto, vendar so dogajanja bližja 1942. letu (množični odgoni kmetskega prebivalstva v italijanska koncentracijska taborišča, s trpljenjem izsiljeno vključevanje v belo gardo itd.). Kraji so namerno izmišljeni. Imena so ledinska (Smrekovec, Gabrovec), resnična je le Krka, vendar se po njej kraja dogajanja ne more določiti. Zadovoljiti se moramo s široko oznako, ki jo je podal tudi avtor, da se igra dogaja na Dolenjskem. Tiha hosta, s čimer bi

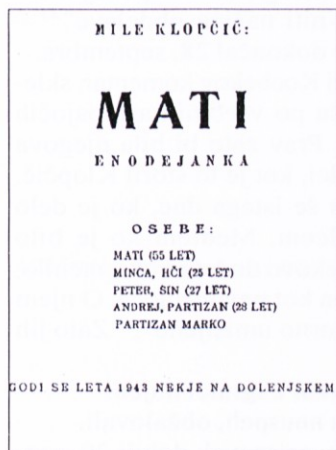
33 Umetnost med narodnoosvobodilno borbo, str. 82.

34 o. d., str. 308.

35 Viktor Smolej, *Slovstvo v letih vojne 1941-1945, Zgodovina slovenskega slovstva VII*, str. 307.

36 o. d., str. 308, 309.

37 Josip Vidmar, o. d., str. 414.

Naslovnici Klopčičeve enodejanke
"Mati", 1944

lahko mislil na vas Podhosto, in klanec, ki ga omenja kot kraj namišljenega bojnega spopada med Podhosto in Meniško vasjo, sta pre-splošna, da bi lahko določeneje sklepali o kraju dogajanja. Tudi takih političnih ekscesov, kot jih opisuje, v okolici Dolenjskih Toplic ni bilo. Vasi so bile vseskozi in kljub vsemu trpljenju in žrtvam po pre-pričanju trdno partizanske. Pisatelj pa omenja tudi nekaj lastnih doživetij, ki jih je spoznal na svoji poti iz Ljubljane v notranjost Do-lenjske (požgani Sodražica in Loška dolina).

Razgibano dogajanje razkriva tudi dialog, pogojen na generacijski razliki. Poudarjena je borbena predanost večine Slovencev, hkrati pa so se gledalci ob trpljenju prepoznali. Dogajanje so sprejemali za svoje kot resnično in prepričljivo. Spet se srečamo s slovensko varianto kapitalizma, na katerega je prvi opozoril Miran Jarc v enodejanki Ga-brenja. V Klopčičevi Materi je njegov nosilec prilagodljivi in brez-značajni trgovec Blaž.

Didaskalija so omejene na najnujnejše. Igro zamejuje čas, kolikor pa je mogoče, jo okarakterizira z dialogom in dejanjem. V stavku: "Nikjer ni zapisano, da bom živel petdeset, sedemdeset let," s kate-rim so prostovoljci utemeljevali svoj odhod v partizane, ohranja misel-nost časa. Težišče pa je na materini odločitvi, kjer je sporočilo dela. Zato tak naslov. Mati se pred nami spreminja iz pasivne in boječe žene in raste kljub žrtvam v zavestno in gorečo bojevnico za sloven-sko in njeno ohranitev. Miselno spreminjanje kažejo pomembne ugo-tovitve v monologu, ki dajejo liku matere ne le časovno, temveč tudi trajno veljavo. V njenih besedah je marsikatera ugotovitev, ki preseže usodni vojni čas, rodilo jih je splošno življenjsko spoznanje. Med drugim pravi: "Večkrat sem govorila, da se otroci mnogo nauče od staršev. A to je le pol resnice. Tajila sem, da danes vem in priznam, da se tudi starši mnogo naučijo od otrok. Ti si me naučil marsičesa, poučil si me, kaj je čast, kaj ponos. Zahvaljen od srca za to, moj fant! V mojem srcu je bil strah zate, drugih nisem štela. Bilo je krivično. Postavljeni smo v ta svet, da živimo drug ob drugem, da si delimo veselje in žalost in da gremo vsi skupaj postavljat jezove, če vdre povodenj na naša polja, in da je treba pri tem tvegati tudi najhujše žrtve. Tvoja smrt mi je strah pregnala, zdaj vem, kaj je pogum, in zdaj sem taka, da bi me bil ti, fant moj, vesel..." Končuje pa s spo-ročilom, ki naj ne vodi samo sina, temveč vse ljudi v osvobodilni boj: "Kolikor je ljubezni v mojem srcu, toliko je zdaj tudi sovraštva, in kolikor je bilo strahu, je zdaj srda in poguma. In kakor koli sem vas učila dobrega, zdaj vam ukazujem, da bodite brezobzirni, neusmilje-ni, kakor so oni do nas. V tej neusmiljenosti je usmiljenje, v tej brezob-zirnosti dobrota za nas. Mati vam tako ukazuje. Vrnite se z zmago in vas pričakam, ali pa se ne vrnite in vas ne pričakam!" S tem sporoči-lom gledalci zapuščajo dvorano.

Enodejanko Mati so igralci naštudirali v težkih pogojih in 30. sep-tembra so odpotovali v Kočevje. Nastanili so jih v Livoldu, kjer, kot navaja Jerman, so 1. oktobra v vasi priredili miting.³⁸

Umestno je vprašanje, kaj je delo pomenilo pisatelju, kako ga je ocenjeval. Določnih odgovorov na to ni. Imamo pa izjavo, ki omogoča odgovor tudi na to vprašanje. Ne smemo prezreti tudi dejstva, da je Klopčič pravkar prišel v partizansko vojsko. Igra je bila sprejeta v resni konkurenci in to brez pripomb, kar vse je pomenilo za Klopčiča prav gotovo uspeh in priznanje. Obojega se je zavedal. Ohranila pa se je zanimiva podrobnost, ki govori, posredno sicer, tudi o tem, kaj

38 Ivan Jerman, o. d., str. 109.

39 Makso Šnuderl, Dnevnik, V partizanah, str. 39.

40 Zanimivo je, da se skeč omenja večkrat in pod drugačnim naslovom. Jerman ga imenuje Spomladi 1945, kot vsebino pa navaja, da je "agitka za posojilo" (Jerman, o. d., str. 110), svoj naslov navaja Danilo Turk-Joco Od-bor krajevnih skupnosti oziroma Na vasi, kar govori bolj o vsebini dela (Turk, o. d., str. 50), naslov pa sporoča tudi Šnuderl).

41 Ivan Jerman, o. d., str. 110.

42 Edvard Kocbek, Listina, str. 324, 325.

43 o. d., str. 325.

44 o. d., str. 325.

45 o. d., str. 326.

je Klopčiču igra pomenila. Sporoča jo dr. Makso Šnuderl. Pomembno je tudi to, da je nastala dan pred uprizoritvijo. – Ko so govorili o njegovem dramskem delu, jim je pripovedoval o dogodku, ki je govoril o njegovi kvaliteti. Dr. Lojze Ude, ki je spremljal nastajanje igre, je na koncu izrazil željo, da bi jo v rokopisu prebral. Bil je "ginjen, ko je ta skeč prečital, do solz", zaključuje Šnuderl Klopčičevo pripoved. Klopčič je bil ponosen in samozavesten. Tudi sedaj, ne le tedaj, ko je delo nastalo. Igro je ocenjeval kot uspešno. Rekli bi, da je delo pomirjalo njegovo kritičnost in ustvarjalno hotenje.³⁹

Na Zboru odposlancev pa so uprizorili še eno delo, Večer pod Hmeljnikom Edvarda Kocbeka.⁴⁰ Obsegalo je sedem tipkanih strani.⁴¹ Nastajanju skeča sledimo po Kocbekovih dnevniških zapiskih. Tako zasledimo 27. septembra sklep, da se tudi sam loti obdelave snovi, ki jo je ponujal drugim. Po tem se mu je začela snov "razodevati in vedno bolj oblikovati" in proti večeru se mu je pokazala zgodba v "zanimivih obrisih", še jasneje pa ponoči, ko jo je "dvignil iz sebe".⁴² Namen Kocbekovega pisanja je bil globlji, o čemer priča njegov komentar. Pod vplivom najnovejše slovenske stvarnosti se mu je odkrivala podoba življenja, kar je utemeljeval s tem, da naj bi nova slovenska književnost razmaknila meje dotedanje motivike in postala človeško in umetniško močnejša. Izhajal je iz tega, da je prepričljiva samo tista umetniška izpoved, ki izhaja iz resnice, iz življenja v obdobju vojne, ne glede na politično opredelitev ali posledice. Zgodovinskih dogodkov in spoznanj pa je toliko, kot jih nismo doživeli v sto letih. Zategadelj pisatelji ne bodo v zadregi, in tudi poveljni rodovi ne bodo mogli izčrpati "niti snovi niti načina obdelave".⁴³ – "Dramsko podobo", tako skeč imenuje, je dokončal 28. septembra.

Ker dela ne poznam, poznam pa ga skozi Kocbekov komentar, sklepam, da je bila sporočilna vrednost skeča po vsebini nastopajočih premišljena, trenutno aktualna in tehtna. Prav zato bi bila njegova dolžnost, da bi se o delu pogovoril z igralci, kot je to storil Klopčič. Domnevam, da je zaradi naglice tudi on še istega dne, ko je delo napisal, razmnoženi skeč odnesel igralcem. Medtem ko je bilo Klopčičevo delo pričakovano, jih je Kocbekovo dodatno obremenilo. Prva sodba igralcev je bila prej rezervirana kot navdušujoča. O njem so sodili, da je "premalo izrazito in prevzorno umišljeno".⁴⁴ Zato jih Kocbekov tekst ni navdušil.

Tudi zaradi tega bi bil Kocbekov razgovor z igralci nujen.

Vse to so igralci, ko so iskali vzroke za neuspeh, obžalovali.

Jože Gale pripoveduje, da so Kocbekov prispevek dobili 29. septembra, kar potrjuje tudi dopis izvršnega odbora Osvobodilne fronte.

Poučno je tudi, kako je Kocbek sodil o skeču neposredno po tem, ko ga je zaključil, če odmislimo kritičnost, značilno za avtorja. O tem pripoveduje: "Prvi hip sem bil nesrečen, kajti skeč je imel zame še vedno obliko osnutka in bil pravzaprav bolj smernica za igralce in režiserja kakor docela izpisan igrokaz. Vedel sem, da so dialogi učinkoviti in da delujejo le kot celota." Navdajal ga je občutek neuspeha, zato je naglo vstal in šel v "burno plenumaško družbo", da bi na delo pozabil. Ko ga je po kosilu ponovno prebral, "sem naenkrat zagledal v njem nekaj antično obrednega", kar ga je razveselilo, hkrati pa se je zbal zanj, da se zaradi pomanjkanja časa ne bo posrečilo. Ne bodo ga mogli napolniti z resnobo, "ki je bolj slovesna kot pretresljiva".⁴⁵ Skeč je pokazal Vidmarju, ki ga je prebral, svoje mnenje pa previdno, a kritično izrazil: "Zanimiv poskus. Le izredni igralci bi ga s pridom

46 o. d., str. 326.

približali. Spravil jih boš v zadrego, reveže."⁴⁶

Vaje za uprizoritev Klopčičeve igre Mati so igralci pospešili, imeli so jih vse dni, dopoldne, popoldne in zvečer. Imeli so jih tudi 29. septembra, ko so začutili že znake "ubranosti", kar vse govori za zavzeto, intenzivno delo. O Kocbekovem skeču – tako bi sklepali – je Vidmar moral obvestiti Borisa Kidriča. Popoldne istega dne, kot so dobili igralci skeč, jim je prinesel kurir tudi naslednji dopis:

Igralski skupini Kulturnega odseka Agit-propa

Tov. Jerman, na vsak način pričakujemo, da boste predvajali Kocbekov skeč (volilni) na otvoritvenem večeru. To vam sporočam v imenu celega IO. Torej na vsak način!

SF. SN.

Lepe pozdrave za IOOF

Miha B." ⁴⁷

47 Jože Gale, o. d., str. 40.

29.IX.⁴³

Podoba, da so se tega dne igralci intenzivno pripravljali na uprizoritev Matere, dopušča sklep tudi Kocbekova izjava. Po njegovem zapisu sta istega dne (29. septembra) odšla z Vidmarjem v dolino, da vidita, kako vaje napredujejo. Pozneje se jima je pridružil še Boris Kidrič. Kaže, da so tedaj Kocbekov skeč že prebrali in so bili v oceni enotni. Kocbek pripoveduje, da so bili igralci zaradi njega v "zadregi", kar so mu tudi obzirno povedali, hkrati pa ponovno izrazili svojo name-ro, da bodo še naprej vadili Klopčičevo igro. Kocbekova trenutna reakcija na njihov sklep je bila razumevajoča, ni pa se z njimi strinjal Kidrič. Ko so mu povedali mnenje igralcev – tako sklepam – je zahteval Kocbekovo delo, ga prebral in brez pomisleka igro podprl. Na skeč ni imel pripomb, naročil je, naj ga naštudirajo, kar so igralci brez ugovora sprejeli, vendar s "kislimi obrazi". Kidrič se je postavil na stran svojega bojnega tovariša. Delo je sprejel kot Kocbekov literarni prispevek k političnem trenutku. Odnos igralcev ga je moral celo razburiti. Kocbek pripoveduje, da je o dogodku govoril še potem, ko so se vračali na Bazo, svoj sklep pa je utemeljeval: "Naj delajo noč in dan, to je njihovo poslanstvo, tudi njihovi naporj morajo biti nadčloveški".⁴⁸

48 Edvard Kocbek, o. d., str. 329.

Z vztrajanjem na uprizoritvi Kocbekovega skeča, predvsem pa s tem, da je bil uvrščen na častno mesto prvega dne zasedanja Zbora odposlancev, sklepam, da so s to zgovorno gesto želeli izkazati Kocbeku kot politiku in pisatelju posebno čast, kot so to dopuščale vojne razmere.

Do Klopčičevega dela so se igralci po preudarku pozitivno opredelili. Bilo je vsebinsko tehtno in igralsko učinkovito; v delo so vložili svoj napor. Do Kocbekovega dela pa so imeli pomisleke. Zato jih tudi Kidričev nastop v obrambo Kocbekovega skeča ni mogel prisiliti, da bi se zahtevi vdali, s tem pa niso spremenili svojega odnosa do Klopčičeve Matere in prav je tako. Danilo Turk-Joco pripoveduje, da so imeli še dan pred uprizoritvijo v Kočevju generalno vajo, vadili pa so tudi dan pozneje in to pospešeno.⁴⁹ Kocbekov skeč so nameravali uprizoriti, za kar pa jim je zmanjkalo časa. Na takojšnji pripravi skeča je vztrajal samo Kidrič, ki je vedel tudi za datum zasedanja, kar pa iz konspirativnih vzrokov ni mogel povedati.

49 Danilo Turk-Joco, o. d., str. 150.

Čeprav manjkajo podatki, sklepam, da pred uprizoritvijo Matere niso imeli s Kocbekovim skečem nobene vaje. Če bi jo imeli, bi jo spomini igralcev gotovo omenjali.

Kot pri Klopčiču je bil tudi za režiserja Kocbekovega skeča določen

50 o. d., str. 150.

Janez Jerman; po njegovi zaslugi je znana zasedba oseb. Jože Gale je igral kočarja in delavca Miho Gorinška, Zupančič delavca in njegovega sina Janeza Gorinška, Ema Starčeva njegovo nevesto Minko Petačevo ter Danilo Turk-Joco kmeta Simo Veseliča. Vendar ti podatki vsebinsko ne povedo vsega. Turk pripoveduje, da je nastopil v vlogi predsednika krajevnega odbora. Sporoča tudi tako podrobnost, da je večino teksta, ki je bil nekak zapisnik, bral.⁵⁰ Kocbek ni upošteval trenutne igralske zmogljivosti, številni so bili predvsem statisti.

Nastopili so kmetje, delavci in mladina. Odpadle so izrazito stanovske pregrade, domnevam pa, da je mladini odločil v delu posebno simbolno vlogo. Sklepam, da je bila to izrazita in preiščljena podoba kratkega socialnega procesa v družbi in političnega trenutka. Po nastopajočih sodim, da je bilo težišče na aktualnem dialogu, kar je bilo politično koristno. V skeču je zagovarjal nadstrankarstvo. Vodilo ga je prepričanje, kar pa hkrati ni bila vsebina, to je bil prej komentar ob njej, da nas "strahotna in veličastna izkušnja zadnjih let... podpira za resnico življenja, saj jo doživljajo vsi Slovenci brez izjeme, partizani in domobranci. Slovenci kot sredinci in čakalci. Koliko drznih dejanj in napornih podjetij, koliko nečloveških odločitev in nečloveških storitev, koliko zadreg in tesnob, razkolov in slovesov, koliko aretacij, mučenj in sodb, koliko počasnih umiranj in naglih nasilnih smrti, koliko tihega in neznanega trpljenja in brezprimernih junaštev, koliko solza in obupa, koliko blaznosti in jasnovidnosti! Nešteto zgodb in dogodkov, v sto letih nismo toliko doživeli kakor v dveh dosedanjih letih."⁵¹

51 Edvard Kocbek, o. d., str. 325.

Ko so igralci odpotovali v Kočevje, je z njimi kot pisec odpotoval tudi Klopčič. Zaradi naglega odhoda Jermanu ni preostalo drugega, kot da je pred odhodom razdelil igralcem Kocbekov skeč z nasvetom, naj ga na poti v Kočevje preberejo, to pa je bilo zaradi vožnje težko, če ne celo neizvedljivo. Bilo pa je dokaz, da so resno vzeli Kidričevo naročilo, pomanjkanje časa pa je edino tehtno opravičilo, da se igralci v zahtevno, izrazito na dialogu grajeno delo, niso mogli poglobiti. Jerman je vedel za meje igralske zmogljivosti, zato veje iz njegovih besed resignacija. Zavedal se je, da zaradi tesnega roka zadovoljivo ne bodo mogli opraviti naloge, tolažil se je z nemogočim. Njegove besede so samoobtožujoče: "... Zvečer bomo razdelili vloge, kakor bomo vedeli in znali, igralcev tako nimam dovolj, prebrali besedilo in konec. Ponoči in jutri na tovarnjaku 'požrite' tole, kar je napisano na teh straneh. Pojutrišnjem, prvega oktobra zvečer, boste igrali. Že zdaj vem, da boste 'plaval', ker drugače biti ne more. Pa improvizirajte!"⁵² Zato sporočilne vrednosti igralci niso dojemali, kar se je zaprepasčen zavedal v prvi vrsti kot pisec Kocbek.

52 Jože Gale, o. d., str. 41.

Čeprav igralci v svoji obrambi pred uprizoritvijo o sami uprizoritvi molčijo, Gale priznava neuspeh, vendar se tudi zaveda, kje je krivda. Za to krivi tudi Kidriča, čeprav je njegova kritika kulturna in obzirna. Predvsem zaradi pisatelja pa so tudi igralci občutili del krivde. Občutek je bil boleč in dolg. V zvezi s Kocbekovim skečem pravi: "Ponesrečena predstava Kocbekovega skeča Večer pod Hmeljnikom je končno za nami. Bila je pač takšna, kakršna je v danih okoliščinah lahko sploh bila. Poraz smo najhuje občutili igralci sami. Žal nam je bilo, da smo podlegli nerazsodnim pritiskom od vseh strani... Žal pa tudi Kocbeka, poeta, ki smo ga visoko cenili že ob izidu njegove predvojne pesniške zbirke Zemlja... Kljub vsemu pa se je v nas še dolgo zajedal občutek poraza in zoprnega disonantnega razmerja..."⁵³

53 o. d., str. 43.

54 Makso Šnuderl, o. d., str. 36.

55 Tone Fajfar, Odločitev, str. 378.

56 Edvard Kocbek, o. d., str. 338.

57 Jože Gale, o. d., str. 43.

58 Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, str. 94, 95, 172.

59 Tudi Klopčič pa je moral vedeti, da se je nekaj podobnega pripetilo tudi v Podhosti. Sosea Bradačevih, ki jo je moral poznati, je bila Goršetova mama, ki je med okupacijo zgubila pet sinov, Toneta, Lovra, Edvarda, Stan-ka in Jožeta (Drago Gregorc, Slovenski poročevalci, 1. novembra 1945, str. 6) – Na Goršetovo mamino imam tudi sam spoštljiv spomin. Ko sem 1947. leta kot maturant prvič po vojni obiskal Podhosto, sem na željo svoje matere obiskal nekatere Pohoščane, med drugim tudi Goršetove. Sprejeli so me zelo ljubeznivo. Goršetovo mamino sem našel v postelji. V spominu mi je ostala kot dobra, drobna, izsušena ženica, spoštovala jo je vsa vas. V pogovoru se je vračala k padlim sinovom. Ni jokala, samo nemočno je vzdihovala. Vtis sem imel, da je svojo neizmerno žalost že zdavnaj izjokala. Lik te žene in ljubezen družine do nje se mi je trajno vtisnil v spomin.

60 Jože Gale, o. d., str. 45.

Bolj kot gledalci je občutil neuspeh Kocbek. Skeč omenjata v svojih spominih tudi dr. Makso Šnuderl⁵⁴ in Tone Fajfar⁵⁵, vendar podrobneje o njem ne govorita. Vse kaže, da so se vzrokov za neuspeh zavedali vsi. Le igralci pa so vedeli za vzroke, jih razumeli in opravičevali. Dejstvu, da je naslednjo noč sledila zelo uspeša Klopčičeva predstava, ki je zasenčila neuspeh prvega dne, je vzrok, da posledaj o Kocbekovem neuspehu niso več govorili. Kocbekov neuspeh je bil pozabljen. Politično vodstvo bi bilo nezrelo, če bi se ob njem ustavilo. Gotovo pa bi se ustavilo in iskalo krivce, če bi kulturni del na Zboru v celoti propadel.

Toliko bolj pa je bil obtožujoč Kocbek, ki je krivdo za neuspeh zdaj pripisoval izključno igralcem, svojega dela krivde pa ne omenja. Bil je neprizanesljiv, ironičen in žaljiv: "Nastop igralcev je bil slabši kakor na podeželskih odrih, ki so igrali Kmeta in fotografa. Čim bolj se je enodejanka odvijala, tembolj me je zalivala rdečica. Igralci so se prav zarotili zoper igro in njeno zasnovo. Duh igranja je bil popolnoma nasproten tekstu, sam sem politične pogovore vaščanov zasnoval v duhu etične skupnosti in tragike."⁵⁶ Hkrati navaja Vidmarjevo prizanesljivo sodbo glede igralcev. Dokaz, da so se igralci zavedali improvizacije, so Galetovi spomini, po katerih je "z zastorom... padel... tudi del more". Zadovoljstva niso čutili, ker ni bilo "izluščeno" vodilno sporočilo skeča, ki je bilo gotovo tehtno. Prav to pa je dokaz, da je bil odnos igralcev do dela in do pisatelja kljub različnim vzrokom pošten. Danes lahko trdimo, da bi "v kolikor toliko normalnih pogojih in z zadostnim številom igralcev" opravili marsikaj, česar v posebnih okoliščinah ni bilo mogoče. Igralci se v polemiko s Kocbekom niso spuščali, le po letih so oporekali njegovim komentarjem. Jože Gale je Kocbekovo kritiko komentiral: "Enostavno je vzel igrico na tnilo in na njem sesekal igralce, sebe pa izvzel."⁵⁷

Enodejanko Mati so uprizorili zadnji dan zasedanja, 4. oktobra, ob 3. uri zjutraj. Znano je, da je zaradi varnosti Zbor zasedal samo v nočnih urah. Za uprizoritev so bile ugodne tudi naključne zunanje okoliščine, ki so povečevale njen učinek. Med drugim je Zbor pozdravila tudi odposlanka iz Sodražice, Marija Ivančič.⁵⁸ Njena preprosta, a iskrena pripoved je poslance pretresla. Govorilo je njeno prepolno srce. V črno oblečena žena je med drugim rekla: "Moža sem izgubila v prvi svetovni vojni. Pustil mi je devet nepreskrbljenih otrok. S trpljenjem in muko sem jih spravila, da so zrasli v poštene državljane, v zveste podložnike slovenske domovine. Tedaj pa se je nad njimi izvršil zločin. Italijani so mi pobili štiri sinove. Tri na travniku, ko so kosili, četrtega pa doma. In ko bi jih vsaj ustrelili. Ne. Mučili so jih, odrezali so jim roke, porezali so jim nosove, tako so jih izmaličili, da niso bili podobni ljudem. To so dokazi, kaj so storili okupatorji in kaj delajo izdajalci. Zanje ne predlagam smrti, temveč pečat za vse življenje, kajti smrt je predobra in prelahka. Razumeli me boste, da sem to prestala zato, ker sem vedela, da sem dala svoje otroke v dar domovine za osvoboditev slovenskega naroda..."⁵⁹

Uprizoritev Matere je zapustila pri gledalcih izreden vtis, takšno pa je moralo biti sporočilo: bila je vojna in gledalci so bili tudi do bližnjega zelo čuteči. Gale ocenjuje igro kot edinstveno. O tem pravi: "Težko je danes dojeti srhljivost besed, ki so takrat prevzele navzoče, da so pretreseno onemeli, lahko pa razumemo, da se je resnični lik Ivančičeve matere zliil v eno z odrsko podobo Klopčičeve matere, ki ga je ustvarila Ema Starčeva. Enkraten, nepozaben simbol."⁶⁰ Še zgo-

61 Makso Šnuderl, o. d., str. 40.

62 Tone Fajfar, o. d., str. 379.

63 o. d., str. 378.

64 Filip Kalan, Veseli veter, 1975, str. 102.

65 Smiljan Samec, Partizanski spomini gledaliških popotnikov, Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja, št. 8, 9, str. 179.

66 Smiljan Samec, Ivan Jerman osem-desetletnik, Delo, 13. junija 1980.

67 Danilo Turk, o. d., str. 150.

vornejša so pričevanja gledalcev. Po sodbi dr. Maksa Šnuderla je bila igra zelo neposredna, o uprizoritvi pa pripoveduje: "Izvajali smo skeč oziroma enodejanko Mileta Klopčiča Mati. Pisana izvrstno, je bila dobro igrana, vsi smo bili solzni, vsa dvorana je smrkala, si brisala oči."⁶¹ Da so bili gledalci do solz ganjeni, pripoveduje tudi Tone Fajfar.⁶² Gledalcev ni osvojila samo vsebina in sporočilo, temveč tudi vrhunska igra igralcev. Sicer pa ohranja Fajfar dragoceno podrobnost, ki prikazuje celotno slavnostno vzdušje, njegovo vrednost in visoko nacionalno zavest: "Godba je igrala slovensko himno. Kakšna občutja so morala navdajati vse zastopnike Slovencev, ki že leta, nekateri že desetletja, niso slišali naše bojne pesmi, ki je v današnjih dneh dobila svoj pravi smisel! Kakor čudovita molitev so se razlegali zvoki in solze so nam ob njej silile v oči."⁶³

Ivan Jerman pa upravičeno govori o uprizoritvi kot o rojstnem dnevu "našega poznejšega gledališča". S tem soglaša tudi Gale, enako Filip Kumbatovič, ki pozneje ugotavlja, da pomeni "odrski krst v pozni nočni uri" v Kočevju rojstni dan poznejšega Slovenskega narodnega gledališča.⁶⁴ Tudi Smiljan Samec je predstavo podobno ocenjeval in pravi: "To je bil gotovo edinstven ukrep osvobodilnega gibanja na Slovenskem, ki je po svojem pomenu glede na vojni čas in akcije prav gotovo daleč presegel ozke domače okvire."⁶⁵ Ob Jermanovi osemdesetletnici pa je misel ponovil: Mati je "vzpodbudila ustanovitve Slovenskega narodnega gledališča v Črnomlju".⁶⁶

Po deležu in spoštljivi in prizadevni igri vseh igralcev je taka sodba upravičena. Mati je prvo obsežnejše in igralsko zahtevnejše delo, ki so ga uprizorili poklicni igralci partizani in dokazali, da je v znosnejših vojnih razmerah mogoče dostojno uprizoriti tudi zahtevnejša dramska dela. Misel o poklicnem gledališču se je rodila, poslej je tudi med igralci živela in ostala nenehno prisotna. Dokazano in utrjeno je bilo spoznanje o visoki igralski usposobljenosti. Čeprav je odlok o ustanovitvi izšel šele 12. januarja 1944 (oznaka dokumenta: št. 13/44-R), so že 13. oktobra 1943 na seji izvršnega odbora Osvobodilne fronte, torej neposredno po uprizoritvi v Kočevju, na predlog Borisa Kidriča in Josipa Vidmarja sprejeli sklep o ustanovitvi Slovenskega narodnega gledališča kot samostojne ustanove. Sklenili so, da pripravi Vidmar predlog o ustanovitvi, hkrati pa tudi predloge za vodilno osebje, za ravnatelja, tehničnega vodjo in režiserje. Hkrati naj bi se gledališka skupina pomnožila z novimi člani iz Ljubljane. – Namero je preprečila jesenska nemška ofenziva. Domneva, da so jo spet oživile priprave na kongres kulturnih delavcev (Semič od 3. do 6. januarja 1944) in dejstvo, da je bila osvobojena Bela krajina, s čimer so bili ustvarjeni pogoji za nemoteno in načrtno delovanje.

Z uprizoritvijo obeh iger se kulturni program na Zboru ni zaključil. Iz kritike igralskih del povzemam, da so sledile še recitacije iz del slovenskih pisateljev. Recitali so Jože Gale, Vladoša Simčičeva, Ema Starčeva, Jože Tiran in Danilo Turk; v glasbenem delu pa so nastopili solistki sestre Stritarjevi, ter glasbena virtuoza Karlo Pahor in dr. Dragotin Cvetko, ter še kdo. Turk pa pripoveduje, da sta že na Riglju igralsko skupino zapustila dirigent Rado Simoniti in solist Marjan Kristančič. Prvi je za pihalno godbo, ki je nastopila na Zboru, instrumentiral pesmi Naprej zastava slave, Hej, brigade, Bičan in opljuvan, Naglo puške smo zgrabili, Nabrusimo kose in Bratje, k soncu, svobodi; Kristančič pa je te pesmi z godbo prepeval.⁶⁷

Nerazumljivo pa je, da je ostal prezrt Smiljan Samec. Ta je bil po-

68 Pisna izjava Smiljana Samca, 17. marca 1976. – Celotna Ljubljana je bila obdana z bodečo žico, zaradi neprehodnosti pa je bila obdana še z bunkerji. Izhod iz mesta je bil mogoč le preko t. i. blokov, izhodi pa so bili nadzorovani. Za prehod so bile izdane posebne propustnice, izdala pa jih je, na prošnjo prosilca, italijanska kvestura. – Ljubljansko pokopališče Žale, ki ga omenja kuplet, je bilo tik pred žičnim blokom. Tja so Ljubljancani lahko zahajali, niso pa smeli nekaj časa v Šišenski hrib in na Rožnik, nekaj časa je bila tudi Zgornja Šiška zunaj mestnega bloka.

69 Mile Klopčič, Čudovita jesen 1943, Enodejanka po "zadolžitvi", Delo, 5. oktobra 1963.

leg Nika Štritofa pred vojno pisec priljubljenih in odmevnih satiričnih kupletov, prepeval pa jih je komik Drago Zupan. Bili so sestavni del operetnih predstav in občinstvo jih je pričakovalo. Ko so zasedli Ljubljano italijanski okupatorji, so kupleti ostali, le da so vanje vpletali bodice proti njemu, kar so obiskovalci z odobravanjem spremljali. Zatrla jih je šele italijanska cenzura, ki je zahtevala od gledališke direkcije, da jim predloži na vpogled vsak kuplet. Posmehovanje na račun Italijanov je bilo preočitno in pisci so vedeli, da jih cenzura ne bo dopustila. Zato so s priljubljeno obliko spomladi 1942 prenehali. Kupleti danes niso znani, ostal je le spomin nanje, med okupacijo pa so jih Ljubljancani živo komentirali. Smiljan Samec se je spominjal samo enega, ki mi ga je sporočil:

*Od Šiške pa do Bežigrada
ena sama je pregrada:
sem ne smeš, tja ne smeš,
le na britof lahko greš!*⁶⁸

Zato avtor tako odzivnih nastopov tudi v kulturnem programu za Zbor odposlancev ni mogel izostati. Kupleti so bili na Zboru aktualni, izbrani in duhoviti. Makso Šnuderl pripoveduje, da so med poslušalci budili "salve smeha". – Oblika se je s prihodom gledališnikov na osvobojeno ozemlje zakoreninila na kulturnih prireditvah, ki so jih prirejali partizanski borci, budila je veselost in optimizem.

In končno – to sporoča Klopčič, potrjujejo pa tudi igralci – še majhno, nepisano, vendar lepo in obvezno podrobnost, ki se je niso odrekli ne pisatelj in ne igralci. – Iz Kočevja so se spet vrnili v dolino pod Kočevskim Rogom. V Laščah v Suhi krajini se jim je pokvaril tovarnjak, zato so pot nadaljevali peš. Ustavili so se na Dvoru pri Žužemberku, tu jih je Klopčič povabil na pijačo in tako do njih "izpolnil vse svoje 'zadolžitve'".⁶⁹

Podrobno poročilo o Zboru odposlancev v Kočevju je bilo objavljeno v Slovenskem poročevalcu 17. oktobra 1943. Tedaj je tudi izšlo kratko poročilo o obeh gledaliških uprizoritvah (Nastop gledališke skupine na zboru odposlancev). Poročilo ne skriva navdušenja, hkrati pa iz njega razberemo, da je bil kritik s problematiko seznanjen; ko ocenjuje igralska prispevka obeh dni, med drugim pravi: "Gledališka skupina Propagandne komisije IOOF pod umetniškim vodstvom tov. Jermana je prispevala odposlancem v nočnih delovnih urah užitek kot ga ljudstvo malokdaj užije. Že na prvem veličastnem Zboru odposlancev slovenskega naroda se je gledališka umetnost povezala z ljudstvom. Saj igralec nima bolj vernega poslušalca kot je preprosto ljudstvo. Blaženo je poslušati umetelno govorjenje posamične in zborne recitacije, ki so jih predvajali tovariši Tiran, Simčičeva, Gale, Zupančič, Starčeva in Turk. Razumljivo je, da so bolj naravnost in v srce segle pesmi, ki so jih peli operni pevci Bogdana Stritarjeva, Nada Stritarjeva in Kristančič, Šturm in Pahor, ki sta vodila glasbene točke." Po takem spodbudnem uvodu preide na oceno gledaliških del, upoštevajo pa tudi delež igralcev: "Prvi večer so odigrali igralci dramsko sliko Večer pod Hmeljnikom, ki kaže volitve v Zbor odposlancev s problemi, ki jih take volitve sprožijo. Igra je bila s strani igralcev pravzaprav improvizacija, ki je prav zaradi tega izgubila na svoji vrednosti. – Osrednja točka zadnjega večera, na katerem so igralci ponovno nastopili, je bila igra Mati, ki jo je spisal pesnik Mile Klopčič. Novodobna igra kaže, kako se je odločila mati za borbeno pot svojega sina, ko je njegovega brata izdal belogardist. Junaštvo novih ljudi sproži v

70 Dušan Mevlja, Avtoportret z masko in s peresom, str. 66.

71 Dušan Mevlja, o. d., str. 66.

72 Mile Klopčič, o. d.,

73 Pisna izjava žene Jožeta Udoviča, 4. decembra 1988.

74 "... In sončece je vstajalo, Primorje je pozdravljalo..."

Levo: Kozolec, kjer je Mile Klopčič pisal enodejanko "Mati", še stoji
Desno: "Mati" v izvedbi Slovenskega narodnega gledališča ob zborovanju aktivistov OF 6. septembra 1944 v Črnomlju; foto: France Cerar, fototeka Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani

njej voljo do borbe in maščevanja. Igra je polna pretresljivih dram-skih konfliktov, ki je dala Starčevi, Simčičevi, Tiranu in Galetu kot glavnim igralcem možnost, da so močno prevzeli ljudi s svojim pred-vajanjem." Prispevek zaključuje s premišljeno in poznavalsko ugotov-itvijo "Gledališka umetnost se je spet povrnila v deželo".

Mati je tudi drugače uspelo dramsko delo in pisatelju so uprizoritve gotovo pomenile moralno zadoščenje. Dušan Mevlja omenja,⁷⁰ da je igra doživela več kot dvesto ponovitev. Jermanova igralska skupina jo je uprizorila v Dolenjskih Toplicah, Metliki, Semiču, Dobrniču in v Ambrusu, gledališka skupina Jasa pa na Uršnih selih, Dovžu, Podgradu, Suhorju, Črnomlju, Dragatušu, Vinici, Popovičih, Sv. Nedelji in Metliki; uprizorilo jo je Slovensko narodno gledališče v Črnomlju, prirejena pa je bila za predvajanje na Radiu Osvobodilna fronta. Klopčič pripoveduje, da je eden izmed predstavnikov Vrhovnega štaba (dr. Vladimir Dedijer), ki so tedaj bili v Sloveniji in so igri prisostvovali, odnesel tekst v jugoslovanski prostor; prevedeno besedilo so igrali na Hrvaškem in v Bosni; aprila 1944 je igra izšla v knjižni obliki, kot svojo prvo publikacijo jo je izdal Odsek za prosveto SNOS. Po pripovedi Dušana Mevlje so igro uprizarjali v Srbiji, v partizanskih bazah v Italiji, slovenska društva v Ameriki (menda chicaška Prosve-ta) in v Argentini.⁷¹ V Egiptu in Alžiriji so jo uprizarjali v francoskem jeziku. Z njeno uprizoritvijo je začelo delovati Jugoslovansko narodno gledališče v Beogradu, po vojni pa je bila prevedena še v slovašči-no in nemščino.⁷²

Slovenska literarna zgodovina uvršča enodejanko Mati med klasične uprizoritve slovenske matere. Skupaj z materino podobo Ivana Cankarja, podobo Kastelke v romanu Gadje gnezdo Vladimirja Levstika in podobo Hudabivške Mete v Samorastnikih Prežihovega Voranca. Podoba matere v enodejanki Mileta Klopčiča je njena vojna po-doba v boju za ohranitev Slovenije in slovenstva!

Edvard Kocbek pa je moral oceniti vrednost svojega skeča, to je dokazal tudi čas. Uprizoritev v Kočevju je bila prva in zadnja.

Odgovorimo še na vprašanje, kaj je bilo z Javorškovim in Udovičevim delom. Obžalovati bi morali, če bi njuni zamisli ostali nereali-zirani, saj sta od zamisli odstopila samo zaradi stiske s časom. Pred-log, ki sta ga ponudila, bi zahteval za realizacijo daljši čas in lahko bi bil literarno pomemben. – Javoršek je pozneje iz te snovi napisal ig-rico za otroke Sanje se bodo uresničile. Napisana je bila v vezani besedi. Nastala je v kratkem času, izročil jo je Filipu Kumbatoviču, ta pa igralki Emi Starčevi. Premiera je bila na kulturnem plenumu v Semiču januarja 1944. Udoviču pa je iz te zamisli nastala pozneje pesem Pozdrav, objavljena v pesmarici Zapijmo, nastali v začetku 1945. leta. Izdal jo je Propagandni odsek Glavnega štaba NOV in PO Slovenije, uglasbil pa Karol Pahor;⁷³ pesem je bolj kot po naslovu znana po melodiji.⁷⁴

Jože Zupan

KO TUDI ČAS NE MORE DO ŽIVEGA

Ob stoletnici rojstva akademika prof. dr. Pavla Lunačka – začetnika sodobnega porodništva in ginekologije

Dr. Pavel Lunaček na začetku poklicne poti

Šentrupert je rojstni kraj dr. Pavla Lunačka, enega izmed največjih zdravnikov ginekologije in porodništva, sina učitelja Aleksandra Lunačka.

Lunačkov rod izhaja s Češke: Bartl (Jernej) Lunaček je prišel v Loški Potok, da bi montiral motorno žago. Ljudje in pokrajina so mu bili všeč, postavil si je žago in v Travniku pri Loškem Potoku ustvaril družino. V tej družini je bil rojen učitelj Aleksander Lunaček; po krajši zaposlitvi v Srednji vasi v Bohinju in na Trebelnem je prišel v Šentrupert in na šoli ostal trideset let. S svojim delom je bistveno zaznamoval šolstvo v Šentrupertu. Bil je odličen teoretik in praktik; njegova razmišljanja o šolski problematiki, ki jih najdemo v različnih strokovnih časopisih, so še danes aktualna. Do skrajnosti je bil pošten in delaven; čeprav je bila še dolga leta navada, da so vodji šole pravili nadučitelj, je bil on imenovan z nazivom ravnatelj. Bil je pobudnik razvejenega društvenega življenja, ustanovitelj Bralnega društva, predvsem pa je s svojim ljubiteljskim delom ogromno naredil za razvoj čebelarstva in sadjarstva. Njegov šolski vrt je bil najlepše urejen daleč naokoli. Na njem so otroci sami vzgajali sadike jablan in hrušk. Ob šoli je postavil čebelnjak; s svojim delom je postal začetnik sodobnega čebelarstva v Mirnski dolini.

Že na Trebelnem si je Aleksander Lunaček ustvaril družino. Rodilo se mu je deset otrok, vendar so le štirje odrasli. Hčerka Anica, učiteljica, je umrla že v 21. letu. Najmlajši sin Franci je bil tudi učitelj – nekaj časa v Šentrupertu, najdlje pa na Mirni – vendar so ga 41 let starega zverinsko ubili simpatizerji sovražnika. Najstarejši sin dr. Aleksander – edini, ki je bil rojen na Trebelnem – se je v spomin zapisal kot eden izmed prvih borcev za čisto okolje. Njegova žena dr. Slava Kristan – Lunaček pa je bila prva, ki se je zavzemala za otroško varstvo, zdravstvene kolonije, za tople malice v šoli in tudi za šolske dispanzerje. Omenim naj pa, da je Francijeva žena Slavica, učiteljica, v novembru lani slavila stoletnico rojstva, umrla pa je maja letos.

Pavel Lunaček – eno izmed najbolj zlahtnih imen Šentruperta – je bil rojen 31. januarja 1900. Čeprav starši niso bili ravno revni, je bilo le težko hkrati šolati štiri otroke, zato se je Pavel že zgodaj sam vzdrževal – še posebej, ker so starši želeli, da bi se čimprej izšolal. Po osnovni šoli v Šentrupertu je obiskoval realko v Ljubljani in se nato sprva odločil, da bo študiral na gozdarski akademiji. Vendar pa je ob učenju tujih jezikov – nemščine in latinščine iz medicinskih knjig – spoznal, da je področje njegovega ustvarjanja pomagati človeku, zato se je po končanih izpitih iz latinščine prešolal na medicinsko fakulteto – nekaj časa v Ljubljani, nato v Gradcu in diplomiral z odličnim uspehom v Zagrebu 31. marca 1927. leta. Da je bil kot študent izjemen, je spoznal že znameniti zdravnik dr. Janez Plečnik, brat slavnega arhitekta, saj se je pri preparaciji ušesa tako izkazal, da mu je kasneje uspelo operirati uho, četudi to ni bilo njegovo področje.

Začetek zdravniške poti sega v Brežice; po dveh letih se je znašel

Družina Lunaček: mati Marija, oče Aleksander ter otroci Franci, Pavel in Anica

Otroci Anica, Pavel in Aleksander

Primarij dr. Pavel Lunaček pred drugo svetovno vojno

Družina dr. Pavla Lunačka leta 1953

Mati Marija s sinom Pavlom

v Ljubljani v Bolnici za ženske bolezni. To je obdobje, ko je tudi skozi razna študijska potovanja nabiral novo znanje in še bolj spoznal, kaj bi bilo treba narediti, da ne bi bilo toliko smrtnih primerov tako med dojenčki kot med materami. V tistem času je namreč še zelo malo mater rodilo v porodnišnicah; ob nestrokovnem vodstvu doma se je velikokrat zgodilo, da je prišlo do zastrupitve in sta marsikdaj umrla mati in dojenček.

1939. leta je dr. Lunaček postal primarij. Poleg vodje bolnišnice dr. Alojzija Zalokarja je rasel tudi primarij dr. Lunaček; ker je stanoval v porodnišnici, je bil na voljo v slehernem času, hkrati pa se je poglobljal v prenovo dela v porodnišnicah. Sredi največjega strokovnega vzpona se je začela druga svetovna vojna in dr. Pavel Lunaček, velik rodoljub, se je že v juniju 1941 znašel v matičnem odboru zdravniškega društva Osvobodilne fronte, ki je imel nalogo, da bi navduševal zdravnike za odpor proti okupatorju in zbiral sanitetni material za partizansko zdravstvo. Dr. Lunaček je postal duša tega gibanja, svojega najboljšega sodelavca je dobil v nedavno umrlem akademiku dr. Francu Novaku. Ko so zbrali ogromno količino sanitetnega materiala, se je skupina zdravnikov konec maja 1942 odpravila v partizane. To, kar je naredila zdravstvena saniteta v Kočevskem Rogu, kjer je bilo težišče Lunačkovega dela, je edinstveno ne samo za slovenske razmere, pač pa veliko širše. Z zavzetostjo so uspeli, da so zgradili nešteto manjših postojank in le majhen del teh je uspelo sovražniku uničiti, marsikdaj je uničil prazne postojanke. Vendar dr. Lunaček ni miroval – sveto je bil prepričan, da bo dočakal osvoboditev, čeprav je vseskozi pri sebi nosil smrtonosno ampulo, da ne bi prišel sovražniku v roke. Hkrati pa je razmišljal, kako bo po vojni zgradil mrežo porodnišnic, zdravstvenih postaj in dispanzerjev za žene – vsa ta prizadevanja so najlepše vidna v referatu Babištvo in porodništvo, napisanem v oktobru 1944. leta. Napisal ga je pravzaprav v najlepšem obdobju svojega življenja, saj se je le mesec dni prej v partizanih poročil – njegova izvoljenka Anica je bila kar dvajset let mlajša – in kot bi slutil, da mu bo življenje skopo odmerjeno, je v šestih letih dočakal štiri sinove.

Po osvoboditvi je skušal uresničevati vse tisto, kar je že prej načrtoval. Njegov cilj je bil, da bi čim več žena rojevalo v porodnišnicah, da bi pod strokovnim vodstvom in napredkom stroke dosegli, da ne bi dojenčki in matere tako množično umirali. Da bi lahko uresničil načrte, ki so zahtevali dejavnost več življenj, ne samo enega, se je celo odpovedal stroki in se ves posvetil prizadevanjem, da bi napredovala medicinska fakulteta, da bi zgradil primerne prostore za porodništvo, vmes pa je postal tudi profesor na medicinski fakulteti, njen dekan in rektor. Takoj po vojni je bil celo nekaj mesecev prvi župan mesta Ljubljana, dolga leta je bil zvezni poslanec; kjerkoli je sodeloval, je zapustil vidno sled. Krona njegovega prizadevanja se je odražala tudi v nagradah: že 1949. leta je dobil Prešernovo nagrado za organizacijo porodništva, naslednje leto pa ponovno za strokovni priročnik Porodniške operacije – I. del – delo, ki je bistveno pomagalo številnim porodničarjem še v današnji čas.

Na vseh področjih je bil dr. Lunaček izjemna osebnost; vso svojo življenjsko energijo je delil z drugimi, da bi uresničil življenjski cilj – iz porodnišnic pregnati smrt, hkrati pa naj bi večina žena rojevala v porodnišnicah. To svojo silno energijo je polnil z različnimi potovanji, kjer ni samo širil zdravniškega obzorja, pač pa je bil dovzeten tudi

Profesor dr. Pavel Lunaček 1953. leta
- takšnega se mnogi spominjajo

Ginekološko-porodniška klinika, kjer
je bil predstojnik prof. dr. Pavel Lu-
naček

za kulturna dogajanja, drugi vir polnjenja pa je bila njegova družina.

Vse življenje je reševal življenja – le zanj ni bilo rešitve; že 1953. leta je spoznal, da ima neozdravljivo bolezen, za katero je točno vedel potek in zato tudi lahko določil dolgost svojega življenja. Vendar se ni ustavil; delal je tako, kot da je še veliko let pred njim – ali pa vsaj s podvojeno silo začrtal tisto, čemur je posvetil vse svoje življenje. Čeprav že močno bolan, je sled zapustil tudi kot član Slovenske akademije znanosti in umetnosti – sprejet je bil junija 1954. leta. Še tri tedne pred smrtjo – umrl je 2. aprila 1955 – je na kongresu jugoslovanskih ginekologov z odmevnim referatom začrtal pot razvoju.

Osnovna šola v Šentrupertu že skoraj 25 let obuja spomin na velikega domačina – rojen je bil v stari šoli – 2. aprila 1983 pa so imenovali šolo po njem. Ob osamosvojitvi je šola za krajši čas izgubila ime, 17. julija 1992 pa so jo ponovno imenovali po njem – vrednote namreč ostanejo vrednote v vseh obdobjih, čeprav so včasih premalo upošteevane.

Razumljivo je, da tudi stoletnica Lunačkovega rojstva ni mogla iti nezapažena mimo šole. Že kar leto dni so stara prizadevanja, da bi izdali zbornik, v katerem bi strnili spomine na Lunačkov rod, osvetlili življenje in delo, predvsem pa prikazali lik akademika dr. Pavla Lunačka skozi spomine njegovih nekdanjih učencev, sodelavcev in sorodnikov. Čeprav se čas že odmika, se je vendar odzvalo kar nekaj zdravnikov, najtesnejša sodelavka v teh prizadevanjih pa je bila akademikinja prof. dr. Lidija Andolšek – Jeras, ki je svojega vzornika takole označila:

“Profesor Lunaček je bil zdravnik v najzlahtnejšem pomenu besede, vzoren učitelj in velik humanist. S svojim zgledom nas ni samo učil, kakšen naj bo dober zdravnik, temveč nas je navajal tudi k temu, da se je treba za vse cilje vztrajno boriti, pri tem pa tudi marsikaj žrtvovati.”

Zbornik je izšel ob pomoči darovalcev, predstavljen pa je bil le nekaj dni po dnevu šole – 7. aprila, ob svetovnem dnevu zdravja.

Naj bodo sklepne misli tudi iz zbornika: “S svojimi prispevki bomo pripomogli, da Lunačkove vrednote ne bodo samo za preteklost in sedanjost, pač pa je to najboljša popotnica tudi za prihodnost.”

Sokolstvo kot slovansko telovadno, narodno in kulturno gibanje s poudarkom na novomeški sokolski župi in sokolskem društvu

Pojav in razvoj sokolske organizacije med slovanskimi narodi

Konec 18. stoletja so na Danskem ustanovili prvo telovadno društvo v Evropi. V začetku 19. stoletja pa so podobna društva ustanavljali tudi Nemci, vendar so bila prepovedana zaradi političnih teženj, ki so jih izražala. Šele po letu 1842 so jih spet na novo ustanavljali in pri svojem delu poudarjali svojo nacionalno usmeritev.¹

V tem času je tudi v Pragi delovalo telovadno društvo, v katerem so telovadili tako Nemci kot Čehi. Vendar je tudi med njimi prihajalo do stalnih trenj, ki so pripeljala do dokončnega razdora. Leta 1862 so Čehi ustanovili svoje telovadno društvo, ki so ga imenovali Sokol.² Idejni in organizacijski vodja češkega Sokola je bil dr. Miroslav Tyrš.³ Tyrš je zasnoval sokolstvo kot vseslovansko gibanje, ki naj bi povežalo Slované v močno in enotno skupino narodov v boju za pravice nasproti germanski nadvladi. V drugi polovici 19. stoletja je bilo v okviru avstrijske, kasneje avstro-ogrske monarhije združenih več različnih slovanskih narodov, ki pa politično niso nastopali enotno. Tyrševe ideje so se hitro širile med slovansko družino narodov in z leti je postalo sokolstvo idejno, številčno in organizacijsko močna vseslovanska organizacija vse do druge svetovne vojne oziroma do leta 1948, ko je bil zadnji vseslovanski sokolski zlet v Pragi, ki je bila vseskozi središče sokolstva.

Sokolska vzgoja je poudarjala krepitev telesa s telovadbo in vzgojo k vztrajnosti, delavnosti, odpornosti, pogumu, odločnosti, značajnosti, resnicoljubnosti, treznosti, moči in volji. Menili so, da je šele narod, čigar predstavniki imajo te lastnosti, lahko močan in ima tisto, kar potrebuje za svoj obstanek.

Tyrš je doumel, kako slabi enotnost njegovega naroda delitev na stanove, sloje in različna politična in verska prepričanja, zato so lahko postali člani sokolskih društev vsi narodno zavedni Slovani, ne glede na omenjene razlike. Tako prepričanje je bilo velika prednost tudi za slovenske sokole, saj so tudi pri nas sicer narodnonapredna društva pogojevala včlanitev glede na stanovsko pripadnost (npr. Narodna čitalnica). Bratstvo in enakost se je navzven izražalo tudi z nazivanjem brat in sestra med člani društva in enotnim sokolskim pozdravom »Na zdar«.

Sokoli so težili k vzgoji značajnega človeka, ki bo znal obvladovati svoje telo in duha, zato so zahtevali tudi vzdržnost od alkohola in nikotina.⁴ Že takrat so bili njihovi napotki glede zdravega načina življenja taki, kot jih zasledimo danes na vsakem koraku.

Sokolska načela niso bila obvezna le v telovadnici, pač pa so jih morali sokoli upoštevati tudi zunaj njih, kar je nemalokrat zahtevalo veliko volje, vztrajnosti in hrabrosti, torej značajnega človeka.⁵

Sokol na Slovenskem

Že naslednje leto po ustanovitvi sokolskega društva v Pragi, 1. oktobra 1863, so ustanovili v Ljubljani prvo tovrstno društvo na slovenskih tleh in ga imenovali Južni Sokol, ker je pač bilo prvo sokolsko društvo med južnimi Slovani.⁶ Osamljeno je delovalo na naših tleh

¹ Bogo Komelj, *Novomeški Sokol 1887-1945*, Novo mesto 1977, str. 5.

² opomba št. 1, str. 5.

³ Dr. Gvido Sajovic, *Spominu dr. Mirosłava Tyrša*, v *Sokol*, leto I, št. 8. in 9., Ljubljana 1919, str. 177.

⁴ Sokolska načela, Ljubljana 1919, str. 11.

⁵ opomba št. 4, str. 12.

⁶ Drago Stepišnik, *Telovadba na Slovenskem*, Ljubljana 1975, str. 18.

⁷ opomba št. 6, str. 58.

⁸ opomba št. 6, str. 59-61.

⁹ opomba št. 6, str. 80.

¹⁰ opomba št. 6, str. 89.

¹¹ opomba št. 6, str. 113.

¹² opomba št. 6, str. 132.

¹³ opomba št. 6, str. 135.

¹⁴ Sokolska načela, Ljubljana 1919.

¹⁵ opomba št. 6, str. 147.

do leta 1882, ko je bil ustanovljen v Trstu Tržaški Sokol in v Mozirju Savinjski Sokol. Tem domoljubom pa so sledili že Novomeščani, ki so ustanovili Dolenjski Sokol leta 1887.⁷ Leta 1888 so ob praznovanju 25-letnice Južnega Sokola organizirali 1. slovenski vsesokolski zlet v Ljubljani. Slovesnost je trajala dva dni. Udeležilo se je je približno dvesto slovenskih, hrvaških in čeških sokolov v krojih. Na slovesnosti je igrala godba iz Novega mesta.⁸ Naslednjič so se slovenski sokoli srečali 18. julija 1904 v Ljubljani, ko je na Slovenskem delovalo že 15 društev, ki so dosegla velik napredek pri telovadbi. Tedaj so pričela sokolska društva gojiti tudi žensko telovadbo. Zlet so spodbudili nastanek Slovenske sokolske zveze, ki je bila ustanovljena leta 1905.⁹ Ker pa je v naslednjih letih doživljalo slovensko sokolstvo hiter razvoj in je bil otežen pretok informacij med zvezo in društvi, so leta 1909 sklenili, da ustanovijo po češkem vzoru sokolske župe. Te naj bi združevale društva na posameznih območjih in bile poveza-va med zvezo in društvi. V začetku je bilo ustanovljenih sedem žup, med njimi tudi novomeška.¹⁰

Leta 1907 so slovenski sokoli prvič odšli v Prago na mednarodno tekmo in leta 1909 v Luksemburg. Slednje se je udeležil kot tekmovallec tudi novomeški sokol Fran Perdan.¹¹ Po stalnem prizadevanju čeških sokolov je bila leta 1908 ustanovljena Zveza slovanskega sokolstva, ki je združevala poleg češke še slovensko, hrvaško, srbsko in poljsko sokolsko zvezo. Leta 1912 je bil v Pragi 1. zlet slovanskega sokolstva, ki se ga je udeležilo 30.000 sokolov in je bil največja manifestacija sokolstva pred prvo svetovno vojno. V tem času so že potekali pogovori o ustanovitvi Zveze južnih Sokolov, ki bi združevala slovenske, hrvaške in srbske sokole, a so dogodki leta 1914 preprečili ustanovitev.¹² Štiriletna vojna je prinesla velike politične spremembe na zemljevidu Evrope, ki so se neposredno nanašale tudi na slovanske narode. Lahko bi rekli, da so slovanska sokolska društva tako dosegla svoj osnovni cilj – samostojne države. Toda sokolstvo kot gibanje se je že globoko zasukalo med ljudmi in takoj po končani vojni so se sokoli samodejno vrnili v telovadnice.

Vendar je bila nova zveza slovanskega sokolstva ustanovljena šele leta 1925 in je vključevala jugoslovansko, češko, poljsko in po letu 1934 tudi bolgarsko sokolsko zvezo.¹³

Po letu 1918 je prišlo do sprememb tudi v slovenski sokolski organizaciji, predvsem glede organizacije znotraj južnoslovanske države.¹⁴ Sprejeta so bila naslednja načela: združenje slovenskega sokolstva v jugoslovansko sokolstvo; sokolstvo je nepolitično, toda vsenarodna organizacija in spoštuje vsako versko prepričanje; ženske naj bodo enakopravne članice sokolskega društva; sokolstvo naj skrbi za vzgojo predšolskih in šolskih otrok ter naj ne goji športov, ki služijo bolj zabavi kot telesni vzgoji; boj proti alkoholu in nikotinu; gojitev izobraževalnega dela na področju sokolstva, zdravstva, nравnosti in kulture; zahteva po izdajanju skupnega jugoslovanskega sokolskega glasila in posebnega glasila za naraščaj. Po letu 1919 so se odločili za enotno sokolsko organizacijo brez samostojnih nacionalnih zvez. Slovensko, hrvaško in srbsko zveza sokolov so razpustili do 28. junija 1920. Novonastalo Zvezo sokolov Srbov, Hrvatov in Slovencev so razdelili na 33 žup, od tega jih je bilo na slovenskih tleh sedem. Že naslednje leto se je zveza preimenovala v Jugoslovansko sokolsko zvezo.¹⁵ Leta 1922 je bil organiziran v Ljubljani 1. jugoslovanski vsesokolski zlet, ki se ga je udeležilo 12 000 sokolov.

¹⁶ opomba št. 6, str. 172.

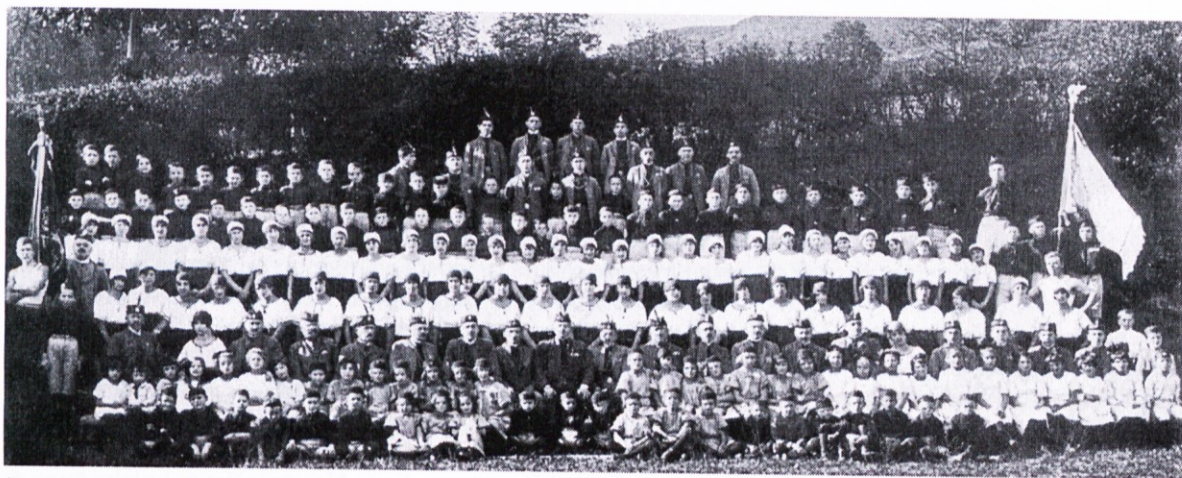
Drugi jugoslovanski vsesokolski zlet je bil leta 1930 v Beogradu. Med tem časom pa je prišlo tudi do velike spremembe v organizaciji jugoslovanskega sokolstva, ki je močno posegla v demokratično usmeritev sokolstva. 5. decembra 1929 je bil izdan zakon, ki je prepovedal delovanje vsem telovadnim društvom v državi (Jugoslovanski sokolski zvezi, Hrvatski sokolski zvezi, Orlovski in Orliški zvezi ter Zvezi telovadnih odsekov Svoboda). Z dekretom je bil ustanovljena Viteška organizacija Sokol kraljevine Jugoslavije. Jugoslovanska sokolska zveza je bila razpuščena, njeno vodstvo pa se je izreklo za vstop v Sokol kraljevine Jugoslavije. Sedež uprave so prenesli iz Ljubljane v Beograd, starosta jugoslovanskih sokolov pa je postal mladoletni prestolonaslednik Peter.¹⁶ Samostojnosti in politične neodvisnosti med jugoslovanskimi sokolskimi društvi je bilo s tem konec.

Novomeška sokolska župa

V Novem mestu je bila ustanovljena Novomeška sokolska župa 6. marca 1910. Prvi člani so bila sokolska društva Novo mesto, Trebnje in Mokronog. Župo so vodili starosta, tehnični odbor in vaditeljski zbor. Člani organov so bili voljeni iz vseh včlanjenih društev. Število teh je bilo odvisno od števila delujočih društev na območju župe. Tudi območje župe ni bilo vsa leta enako. V grobem pa so bila v Novomeško sokolsko župo včlanjena društva iz Mirnske doline, ožje Dolenjske od Kostanjevice do Stične in Žužemberka ter Bele krajine. Nekaj let so bila v omenjeno župo včlanjena tudi društva Karlovec, Duga Resa in Ogulin. Sedež te sokolske župe in župnega staroste je bil vedno Novo mesto.¹⁷

¹⁷ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, NME 171/ 1-3, arhivski dokumenti, ki se nanašajo na novomeško sokolsko župo.

Župa je prirejala vsakoletne župne zlete. Prvi dve leti je bil načelnik Fran Perdan. Že leta 1910 je bil prvi župni zlet v Mokronogu. Leta 1912 so izvolili za načelnika Frana Gregorca, ki je deloval do leta 1914. Na prvi povojni seji leta 1919 so se najprej poklonili umrli ma načelnikoma. Fran Perdan je padel na soški fronti, Fran Gregorc pa je umrl ob koncu vojne v Novem mestu. Načelnik je postal Viktor Kozina. Leta 1920 je bilo v župo včlanjenih že 18 društev (Novo mesto, Črnomelj, Gradac, Kostanjevica, Metlika, Mokronog, Mirna, Ruperčevrh, Semič, Šentrupert, Šentjanž, Sveti Križ pri Kostanjevici (Podbočje), Trebnje, Vinica, Žužemberk, Karlovec, Duga Resa in Ogulin). Tega leta je bil župni zlet v Novem mestu. Tekmovali so na bradlji, drogu, konju ter v skoku v daljino, metanju krogle, teku ter obveznih in prostih vajah. Organizirali so peš izlet na Gorjance in se udeležili 1. pokrajinskega zleta v Mariboru. Septembra 1920 je odšlo 56 članov iz novomeške župe kot varnostna straža na Koroško v času plebiscita. Naslednje leto je pripravilo župni zlet društvo v Karlovcu. Za načelnika je bil izvoljen Ljudevit Papež. V tem letu je bilo v Novomeški sokolski župi povprečno vpisanih 1.358 članov. Priredili so 23 javnih nastopov. Leta 1922 se je javil iz vse župe za tekmo v Ljubljani na 1. jugoslovanski vsesokolski zlet le Leon Štukelj, na zletu pa je telovadilo dvesto sokolov. V župi je bilo vključenih 24 sokolskih društev s 1.140 člani. Knjižnice vseh društev so imele 492 knjig. Župni zlet je bil v Metliki. Organizacijsko in številčno najmočnejši sta bili ves čas društvi Novo mesto in Karlovec. Leta 1923 je bil župni zlet v Karlovcu. Istega leta je vodstvo Jugoslovanske sokolske zveze odločilo, da postaneta društvi Sveti križ (Podbočje) in Kostanjevica člana Zagrebške sokolske župe. Poleg župnih zletov so bili vsako leto znotraj župe še okrožni in društveni nastopi. Izobraževanje vaditeljev

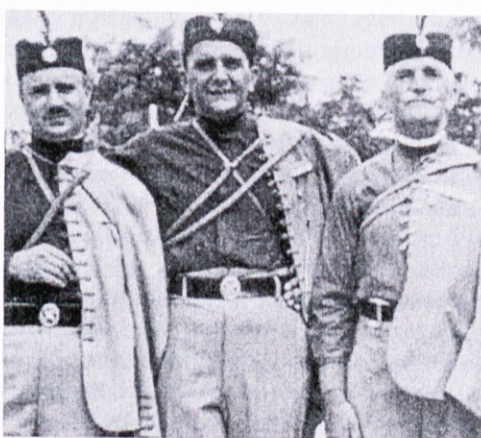

Člani telovadnega društva Sokol iz Novega mesta leta 1922. Fotografijo hrani Dolenjski muzej Novo mesto.

Ljudevit Papež je bil aktivni vaditelj in funkcionar sokolskega društva Novo mesto skoraj pol stoletja. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

Novomeški sokoli v slavnostnem kroju na zletu v Šibeniku junija 1936. Na sredini Matija Marinček, starosta društva od leta 1928 do 1941. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

Janez Krajec - pobudnik in aktivni član pri ustanovitvi sokolskega društva v Novem mestu. Fotografijo hrani Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto.

Mladi sokoli v Novem mestu leta 1908. V prvi vrsti tretji z leve Leon Štukelj, četrti Božidar Jakac. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

Sokolski telovadci v telovadnici novomeške gimnazije. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

je bila naloga župnega vodstva, zato so poskušali vsako leto organizirati prednjaški tečaj. V Novem mestu je bil 3. avgusta 1924 župni zlet. Tega leta je bilo v župi vpisanih 904 sokolov, povprečno dnevno jih je telovadilo 697.

Leta 1925 je bil za župnega načelnika izvoljen za eno leto Leon Štukelj, nakar je načelstvo spet prevzel Ljudevit Papež, ki je ostal načelnik do leta 1941. Tega leta so volili tudi načelnico župe. Izvoljena je bila Erna Jevšček. V župi je bilo 21 društev, med katerimi so bila najbolj aktivna društva Novo mesto, Karlovec, Črnomelj, Metlika, Mokronog, Toplice in Trebnje. Sokolske domove so imeli le v Črnomlju, Metliki in Novem mestu.

Leto 1927 je bilo slavnostno za novomeško sokolsko društvo. Župni zlet v počastitev štiridesetletnice njegovega delovanja je bil 14. avgusta 1927. Slavnostni spored je bil sledeč: na predvečer slavnostni občni zbor, povorka in baklada, zjutraj naslednjega dne budnica, tekme članov in članic, sprejem društev iz južnih krajev in Slovenije, sprevod po mestu, banket, javna telovadba, akademija, razsvetljava na Krki (Beneška noč). V povorki je sodelovalo 10 praporov, 185 članov v kroju (sokoli v starosti od 18 do 25 let), 68 članic (sokolice v starosti od 18 do 25 let), 96 naraščajnikov (sokoli v starosti od 14 do 18 let), 54 dece (sokoli v starosti do 14 let), 50 vojakov iz Karlovca in tri godbe. Proslave so se udeležili zvezni načelnik dr. Murnik, zvezni starosta Engelbert Gangl in zvezni tajnik dr. Fux.¹⁸

Leta 1928 je postala Draga Meršol načelnica župe. Tega leta je bil organiziran pokrajinski zlet jugoslovanskega sokolstva v Skopju, ki se ga je iz Novega mesta udeležilo 21 sokolov. Naslednje leto je postala načelnica Iva Murn. Takrat se je Novomeška sokolska župa razdelila v dve okrožji: novomeško in karlovško. V novomeškem so bila vsa dosedanja društva, razen belokranjskih in hrvaških. Leta 1930 je bila ustanovljena samostojna karlovška župa, v katero so bila vključena le hrvaška društva. Novomeška sokolska župa pa se je leta 1931 razdelila v tri okrožja: mirnsko, novomeško in belokranjsko. Leta 1933 je bilo v župo včlanjenih 15 društev in 6 sokolskih čet ter vpisanih 1.466 članov. Župni zlet je bil v Novem mestu. Leta 1934 je bil župni zlet v Mokronogu, pokrajinskega zleta v Sarajevu pa se je udeležilo 111 sokolov iz novomeške župe. V društvih so začeli gojiti tudi lahko atletiko, odbojko in smučanje. Organizirali so smučarske tečaje na Gačah in tečaje plavanja in taborjenje ob Kolpi. Leta 1934 je bilo vpisanih v novomeški župi 1.622 članov, dnevno jih je telovadilo povprečno tisoč. Smučarski odsek je štel 232 članov, imeli so 6 akademij in 23 peš izletov. Leta 1935 se je udeležilo 11 članov iz Novega mesta sokolskega zleta v Sofiji. Leta 1938 je bil 10. vsesokolski zlet v Pragi, zadnji pred drugo vojno, na katerem je sodelovalo 70. 000 naraščajnikov in 80. 000 članov.¹⁹ V Novem mestu so praznovali 25-letnico svoje sokolske župe.

Sokolsko društvo v Novem mestu od 1887 do 1941

V prvi polovici leta 1887 so tekle priprave na ustanovitev sokolskega društva v Novem mestu, ki sta jih vodila Janez Krajec in Fran Rosina.²⁰ Na 1. občnem zboru 25. julija 1887 se je zbralo 24 gospodov, ki jih je Fran Rosina seznanil, da je deželna vlada za Kranjsko z odlokom z dne 2. julija 1887 potrdila pravila telovadnega društva Dolenjski Sokol. Izvoljen je bil društveni odbor, kot starosta ravnatelj grmske kmetijske šole Rihard Dolenc, kot podstarosta pa Fran Rosi-

¹⁸ opomba št. 17.

¹⁹ opomba št. 17.

²⁰ Ludvik Tončič, Dr. Fran Rosina - soustanovitelj sokolske organizacije v Novem mestu in sopotnik generala Rudolfa Maistra, Rast, letnik I, št. 2, maj 1990, str. 121.

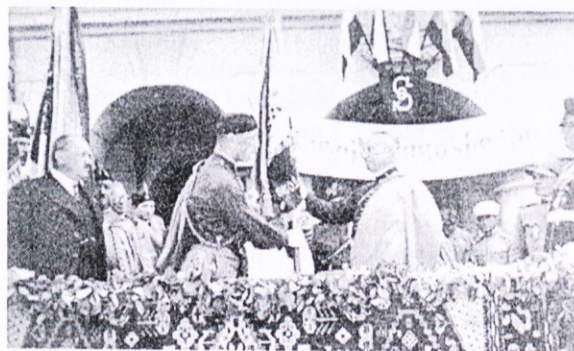

Ženski sokolski naraščajniški slavnostni kroj leta 1935. Levo Zofija Valenčič, desno Nada Torkar. Fotografijo hrani Nada Žerjal.

Sokolska povorka v Žužemberku leta 1932. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

Razvitje prapora Novomeške sokolske župe leta 1937. Levo stoji dr. Ivan Vasič, dolgoletni član in starosta sokolskega društva od leta 1913 do 1925. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

Sokoli v Dolenjskih Toplicah. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

Telovadci sokolske čete v Podzemlju leta 1931/32. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

Gledališka skupina sokolskega društva v Dolenjskih Toplicah okoli leta 1939. Fotografijo hrani Dolenjski muzej.

²¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, NME 171/ 1-3. Arhivski dokumenti, ki se nanašajo na Sokolsko društvo Novo mesto.

²² opomba št. 21.

²³ opomba št. 21.

na. Rihard Dolenc ni bil prisoten in tudi kasneje ni sprejel izvolitve, tako da je od ustanovitve do odhoda iz Novega mesta leta 1891 opravljal naloge staroste Fran Rosina.²¹ Odbor je sprejel v društvo 62 članov. To je bil začetek poti društva, ki je delovalo v Novem mestu s krajšimi prekinitvami vse do začetka druge svetovne vojne.

V prvem obdobju je društvo delovalo do leta 1898, potem pa je nekaj let obstajalo le na papirju. Ponovno so se odprla vrata telovadnice leta 1906. Dolenjski Sokol se je tega leta preimenoval v Novomeški Sokol v Novem mestu, na občnem zboru 28. januarja 1908 pa v Telovadno društvo Sokol v Novem mestu.²² Spomladi leta 1906 je bilo novomeško društvo sprejeto v Slovensko sokolsko zvezo. 11. oktobra 1908 je potekal ustanovni sestanek ženskega telovadnega odseka, ki je zaoral ledino ženski telovadbi na Dolenjskem.²³ Na organizacijskem področju je prišlo do spremembe v začetku leta 1910, ko je bila ustanovljena Novomeška sokolska župa, v kateri je prevzelo novomeško društvo vodilno vlogo. Po končani vojni so se 11. novembra 1918 zbrali na občnem zboru v Narodnem domu, kjer jih je pozdravil dr. Ivan Vasič in opisal gonjo zoper sokole in izgube članstva med prvo svetovno vojno. Opravili so volitve v društvene in župne organe.

Izvoljeni društveni odbori so se sestajali na svojih sejah v prostorih novomeške čitalnice v Narodnem domu, po letu 1906 v nekaterih gostilnah, od leta 1925 pa v sokolskem domu, kakor so preimenovali bivši narodni dom. Redne občne zборе so imeli enkrat letno. Na občnih zbore so tajno ali z vzklikom volili starosto in načelnika društva. Starosta društva se je ukvarjal predvsem z organizacijskimi zadevami, skrbel za stike z drugimi organi sokolske organizacije in predstavljal društvo na društvenih prireditvah. Staroste sokolskega društva v Novem mestu so bili: Fran Rosina (7. 12. 1887 - 27. 6. 1891), Ivan Krajec (27. 6. 1891 - 2. 1. 1892), Simeon Sladovič (2. 1. 1892 - 23. 11. 1892), Ivan Mehora (23. 11. 1892 - 6. 7. 1893), Jakob Schegula (6. 7. 1893 - 19. 5. 1896), Lavoslav Ropas (19. 5. 1896 - 16. 12. 1896), Vladimir Žitek (16. 12. 1896 - 18. 12. 1897). Delovanje društva je zamrlo do leta 1906. V začetku marca se je sestalo 41 članov sokolskega društva, ki so izvolili za starosto Vladimirja Vojsko (9. 3. 1906 - 30. 1. 1909). Sledili so mu Jakob Schegula (30. 1. 1909 - 21. 1. 1911), Vladimir Vojska (21. 1. 1911 - 10. 8. 1913), dr. Ivan Vasič (10. 8. 1913 - leta 1925).²⁴ Med letoma 1925 in 1928 je bil starosta Ludvik Kalčič, za njim pa do ukinitve društva Matija Marinček.²⁵

Osnovna dejavnost sokolskega društva je bila telovadba, ki so jo vodili predtelovadci oziroma kasneje imenovani načelniki. V Novem mestu je vedno primanjkovalo dobrih vaditeljev, kajti zlasti po letu 1918 je bilo veliko skupin, ki so telovadile (moška in ženska deca, moški in ženski naraščaj, člani in članice, dijaki Kmetijske šole na Grmu). V 19. stoletju so bili predtelovadci Viktor Nifergal, dr. Treo, Edvard Rosina, Ignac Klinc, Karol Barborič, Bergant, Florjančič, Benčan, Jeglič, Sirnik, Medved in Vasič. Po letu 1906 so bili načelniki: Fran Gregorc, Viktor Kozina, Ljudevit Papež, ki je bil na tem mestu od leta 1918 do 1941. Načelnice ženskega odseka pa so bile: Alojzija Gregorc, Marija Preželj, Erna Jevšček, Draga Meršol, Iva Murn in Vida Poljanšek.²⁶ Fran Gregorc je ustanovil leta 1908 vaditeljski prednjaški zbor, ki je skrbel, da je delo v telovadnici dobro potekalo in da so vaditelji opravili vaditeljski izpit. V skladu z novosprejetimi načeli slovenskih sokolov leta 1919 pa so bile to leto prvič voljene v od-

²⁴ Manjkajo zapisniki odborov in občnih zborov od 6. junija 1920 do 6. aprila 1941, zato točnih datumov ni več mogoče ugotoviti.

²⁵ opomba št. 1, str. 52.

²⁶ opomba št. 1, str. 49.

bor tudi sokolice.²⁷

Prvi pogoj za gojitev telovadbe je bil ustrezen prostor - telovadnica in letno telovadišče. Do leta 1918 so telovadili v bivši cerkvi kapucinskega samostana, med letoma 1919 in 1930 v gimnazijski telovadnici in v zadnjem desetletju v današnji osnovni šoli Center.²⁸ Lastne telovadnice društvo ni imelo. Podobne težave so bile z letnim telovadiščem. Prve javne telovadne nastope je društvo prirejalo v Smoletovi hosti, ki je bila v predmestju Novega mesta v smeri cerkve pri sv. Ani. Telovadili so tudi na Štemburjevem vrtu, kjer so do leta 1911 igrali predvsem tenis. Na Loki je bila prvič telovadba 16. julija 1913, ob praznovanju 25-letnice društva. Po prvi svetovni vojni so telovadni nastopi redno potekali na Loki. Dokončno so telovadišče uredili leta 1937, ko je društvo praznovalo zlati jubilej.²⁹

Na prvem občnem zboru leta 1887 je v društvo pristopilo 62 članov, leta 1897 jih je bilo 82, leta 1910 pa že 214 sokolov. V letu po prvi svetovni vojni se jih je vpisalo 413, leta 1931 jih je bilo 332, leta 1934 pa 442. Po tem letu je število upadalo. Leta 1937 je bilo v Novem mestu 236 sokolov.

Delovanje sokolskega društva se ni omejilo le na telovadbo. Prirejali so: telovadne nastope, izlete, gledališke, glasbene in lutkovne predstave, različne proslave oziroma akademije, ples, Miklavževe večere, veselice, cvetlične dneve in predavanja.

Prva pomembnejša prireditev je bilo razvitje sokolske zastave, ki jo je zasnoval profesor risanja na novomeški gimnaziji Josip Šturm. Slovesnost je bila v Novem mestu od 8. do 10. junija 1889. Botra sokolskega prapora je bila Ana Slanc. Članski prapor je bil simbol in ponos novomeških sokolov. Med vojno naj bi ga po ustnem izročilu skrili na podstrežje sokolskega doma, vendar ga po vojni niso našli.

Leta 1894 je bila otvoritev dolenske železnice, ki so se je udeležili tudi sokoli. Pomembnejši je bil obisk Ljubljanskega Sokola junija 1894, ko je iz Ljubljane prišlo okoli 1.200 gostov. Bil je sprevod po mestu, pred mestno hišo pozdrav novomeškega župana, popoldne pa nastop in koncert pred tedanjo vojašnico in ples v Narodnem domu. Zaradi številnih sokolskih prireditev leta 1912 so Novomeščani praznovali 25-letnico društva z enoletno zamudo, 10. avgusta 1913. Praznovanje je bilo hkrati tudi zlet slovenskih sokolov. Poleg obhoda po mestu in pozdravnega govora župana je bila velika telovadna predstava na Loki.³⁰ V povorki je sodelovalo nad tisoč slovenskih, hrvaških, srbskih in čeških sokolov.³¹

Prva večja prireditev po prvi vojni je bil leta 1920 župni zlet na Loki, 1922 pa razvitje naraščajškega prapora. Naraščajski odsek je bil ustanovljen 23. septembra 1907 zaradi zanimanja za sokolsko telovadbo med mladino. Tudi ta prapor ni ohranjen.

Leta 1927 je društvo praznovalo svojo 40-letnico delovanja. Ob tej priliki je napisal dr. Ivan Vasič kratko zgodovino sokolskega društva v Novem mestu, slavnost pa je trajala dva dni. Osrednja prireditev je bil telovadni nastop na Loki. Podobna proslava je bila tudi leta 1937, na kateri so razvili tudi prapor novomeške župe.³²

Veliko je bilo vsakoletnih kulturnih in dobrodelnih prireditev. Pripravili so Miklavževe večere, na katerih so obdarovali novomeške otroke. Prirejali so zabavne večere, *jour fixe* v različnih gostilnah, sokolske ples v dvorani Narodnega doma, silvestrovanja in maškade.

Po letu 1906 je postala osrednja prireditev sprevod do Smoletove

²⁷ opomba št. 21.

²⁸ opomba št. 1, str. 44.

²⁹ opomba št. 21.

³⁰ opomba št. 21.

³¹ opomba št. 1, str. 29.

³² opomba št. 21.

hoste, javni nastop in sokolska veselica. Ta prireditev se je obdržala vse do leta 1941, le da se je telovadba po letu 1913 preselila na Loko, veselica pa na Glavni trg ali v Narodni dom. Leta 1913 so prvič organizirali plesne vaje in cvetlični dan. Po letu 1919 pa se je število kulturnih prireditev še povečalo. Tamburaški zbor sokolskega društva, ki je deloval z medvojno prekinitvijo od leta 1896, je prirejal tamburaške zabavne in sokolske večere, kjer so izvajali telovadne, pevске, igralske in glasbene točke; pripravili so baklado in serenado s sprevedom skozi mesto v Kandijo in nazaj. Po letu 1923 so ob tedanjem državnem prazniku, 1. decembru, pripravili vsakoletno akademijo. Prirejali so tudi glasbene koncerte s plesom ali brez. Zlasti po letu 1930 je bilo tudi precej predavanj.

Poleg telovadcev in glasbenikov je bila zelo dejavna igralska skupina, zato je bil 10. avgusta 1913 ustanovljen dramski odsek, ki je zares zaživel šele po prvi vojni.³³

Septembra 1919 so odprli knjižnico za člane društva. Leta 1926 je v poročilu omenjeno, da ima knjižnica že 2.320 knjig.³⁴ Leta 1925 je namreč Sokol prevzel vse imetje bivše čitalnice, tudi knjižnico, ki je takrat postala javna. Do leta 1941 je imela ta ustanova okoli 14.000 knjig, poleg strokovnih, leposlovnih tudi precej marksističnih, ki pa so bile v tistem času prepovedane in so jih knjižničarji ilegalno kupovali in razširjali med bralce.³⁵ Med vojno je večina knjig izginila.

Društvo je prirejalo izlete od vsega začetka. Bili so velik dogodek za obiskane kraje in organizatorje. V bližnje kraje so se odpravili peš, v oddaljene so se peljali z vozovi in kasneje tudi z vlakom. Vozovi so bili okrašeni in so jih ponavadi čakali zunaj srednjeveškega Novega mesta na prostoru današnjega Novega trga. Do vozov so skupaj z godbo korakali peš od Narodnega doma. Na izletih so vedno javno telovadili. Tako so razširjali sokolsko idejo tudi v manjših dolenjskih krajih in spodbujali ustanovitev sokolskih društev ali čet po Dolenjskem.³⁶

Godba novomeške meščanske garde je sokole spremljala na izletih, plesih, nastopih in proslavah. Leta 1912 so kupili gramofon in plošče s predpisano glasbo in tako delno rešili težavo glasbene spremljave vsaj v času priprav pred nastopi. Zato pa je v okviru sokolskega društva igral tamburaški zbor ter salonski in jazz orkester. Njihovi nastopi so popestrili že sicer bogato družabno življenje v letih med vojnami v Novem mestu. Prav tako so bili sokoli tisti, ki so prvi vrteli zvočni film v svojem kinu.

Za konec bi se ponovno vrnila k osnovni dejavnosti sokolov - k telovadbi. Po letu 1920 se je pojavilo veliko novih športov (odbojka, kolesarjenje, smučanje, atletika itd.), ki so jih sokoli uvajali v svoj program. Društveno vodstvo se je prizadevalo predvsem za gojitev množične telovadbe, manj pa je bilo naklonjeno tekmovalni telovadbi. Tako je tekmovalna telovadba ostajala bolj v rokah posameznikov, njihovega zanimanja, veselja, nadarjenosti, vztrajnosti in delavnosti. Na tak način so iz novomeških sokolov našli pot k tekmovalni telovadbi in na mednarodne tekme posamezniki, med katerimi je daleč največ tekmovalnih dosežkov dosegel Leon Štukelj. Ko se je vračal z zlato medaljo z olimpiade v Parizu leta 1924, so mu Novomeščani priredili slavnostni sprejem, ki so ga ponovili za njegov 100. rojstni dan, 12. novembra 1998.

Tudi v sokolsko organizacijo je usodno posegla druga svetovna vojna. Sokolsko društvo Novo mesto je bilo z odlokom z dne 7. maja 1941 razpuščeno. Starosta društva Matija Marinček je civilnemu

³³ opomba št. 21.

³⁴ opomba št. 21.

³⁵ opomba št. 1, str. 54-59.

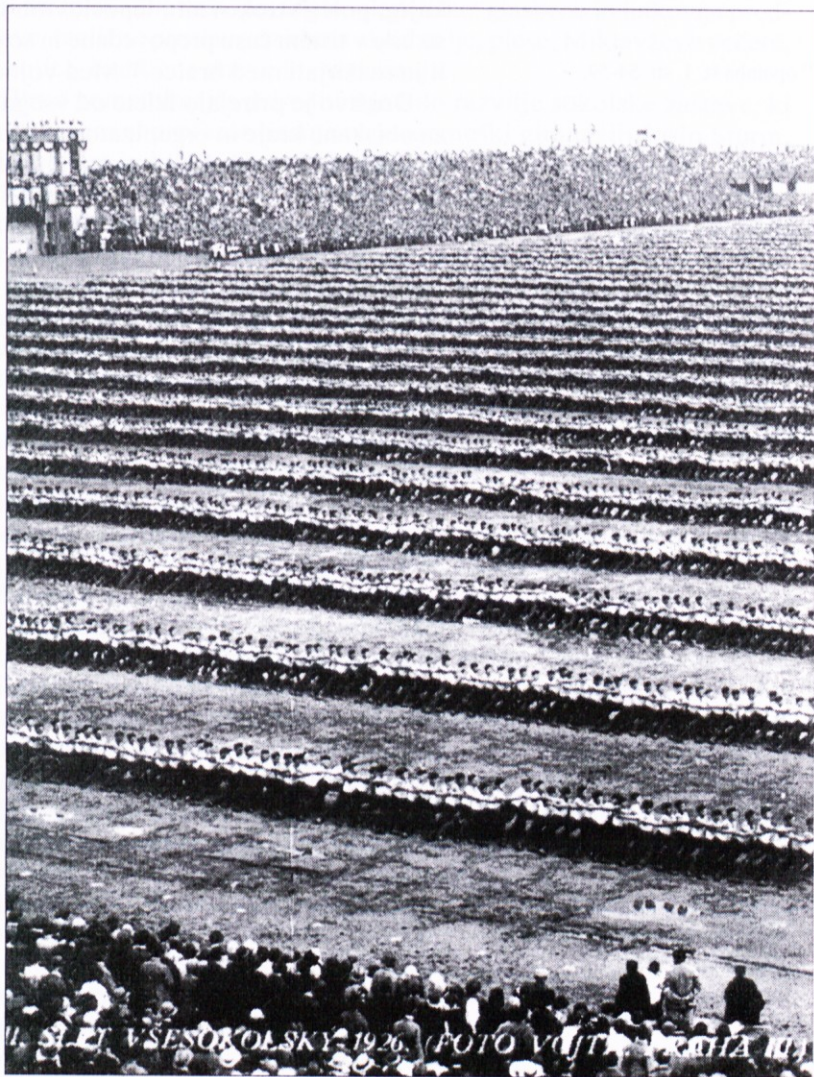
³⁶ opomba št. 21.

³⁷ opomba št. 21

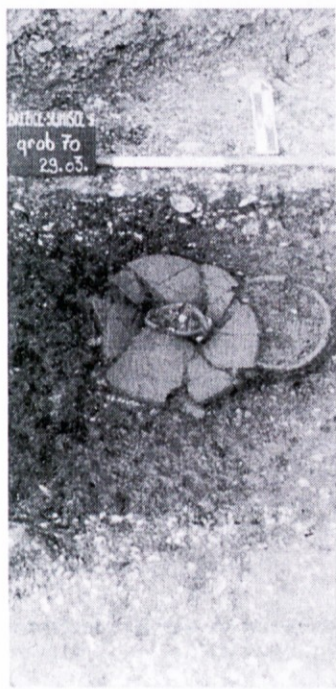
komisarju v Novem mestu v petih dneh predložil seznam imetja novomeškega društva. Zahtevanega seznama članstva ni podal z utemeljitvijo, da so bili vsi seznami članstva po naročilu Saveza sokola kraljevine Jugoslavije takoj po začetku sovražnosti uničeni.³⁷ Ponovilo se je stanje iz leta 1914. Sokolska organizacija je bila narodna, zato so se člani takoj pojavili na seznamih neželenih in preganjanih oseb med drugo svetovno vojno povsod po Evropi.

Sokoli so v Novem mestu pustili neizbrisen pečat. Prvi so začeli gojiti množično telovadbo. Član novomeških sokolov je postal olimpijski zmagovalec. Zlasti do leta 1919 so s svojim zgledom in prireditvami budili narodno zavest. Številne prireditve, ki so jih organizirali, so bile temelj medvojnega športnega, kulturnega in sploh družabnega življenja v Novem mestu. V okviru njihovega društva so potekali številni telovadni nastopi, prva športna tekmovanja, zelo se je razvila gledališka in glasbena dejavnost. Za vsem tem so bili ljudje, ki so s prostovoljnim delom prispevali vse za obstoj in razvoj sokolske ideje in društva v Novem mestu in na Dolenjskem.

Vseslovanski sokolski zlet v Pragi leta 1926. Razglednico hrani Dolenjski muzej.

KELTSKO GROBIŠČE V BREŽICAH

Grob 70 - grobna jama s pridatki: dve lončeni posodi, svinjska čeljust in železna fibula; foto: S. Olić

Na lokaciji brežiškega sejmišča, na spodnji savski terasi pod gradom, v katerem domuje Posavski muzej Brežice, je keltsko pleme Tavriskov v času 3. in 2. stoletja pred našim štetjem pokopavalo svoje mrtve. Grobišče, odkrito po naključju, uvrščamo med pomembnejša keltska najdišča, predmeti, najdeni v grobovih, pa predstavljajo eno izmed najbogatejših zbirk keltskih predmetov na območju Slovenije.

Zgodovina raziskav

Arheološko najdišče, ki je v strokovni literaturi znano pod imenom Brežice-Sejmišče, so odkrili slučajno ob izgradnji nove zgradbe veterinarske postaje leta 1948. Delavci so pri izkopu temeljev naleteli na grobne ostanke, o najdenih predmetih pa je živinozdravnik obvestil prof. R. Brataniča, ki je poskrbel, da so se v odkopani zemlji poiskali vsi ob izkopu zavrženi predmeti, in jih oddal v hrambo Mestnemu muzeju Krško (današnji Posavski muzej Brežice). Najdene predmete je nekaj let pozneje obdelala T. Bregant in jih opredelila kot pridatke v keltskem žganem grobu.

Do odkritja naslednjega groba je spet prišlo slučajno, in sicer leta 1954 pri napeljavi vodovoda. O najdbi je deset let pozneje poročal V. Šribar in pravilno sklepal, da najdba še enega žganega groba dokazuje večji grobiščni kompleks na tem prostoru.

Priložnost za raziskave, s pomočjo katerih bi lahko zvedeli kaj več o velikosti grobišča in časovnem razponu njegove uporabe, se je pokazala šele leta 1981. Zaradi gradnje savskega nasipa so bili namreč tudi na lokaciji sejmišča predvideni zemeljski posegi. Zaščitno izkopavanje je v letih 1981 in 1982 vodil Mitja Guštin, tedaj kustos v Posavskem muzeju Brežice, in odkril 62 žganih grobov, kar je uvrstilo Brežice med najpomembnejša keltska najdišča v Sloveniji.

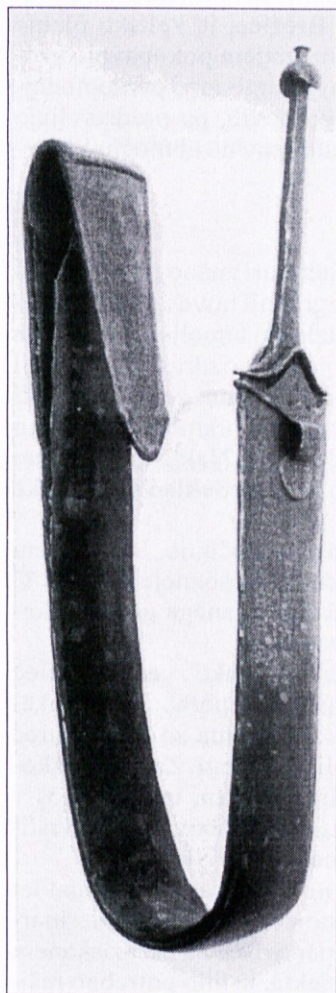
Možnost za nadaljnje raziskave se je vnovič pokazala petnajst let pozneje, in sicer leta 1996, ob prenovi obstoječega objekta veterinarske postaje. Ker je investitor začel urejati parkirišče na neraziskanem delu najdišča, in sicer na zahodni strani objekta, je bilo potrebno rešiti grobove pred uničenjem. Zaščitno izkopavanje sem opravila marca in aprila 1997. leta. Raziskali smo 160 m² in ob tem odkrili 11 žganih grobov. S tem se je skupno število znanih grobov keltskega grobišča v Brežicah povečalo na 73.

Vse dosedanje raziskave so bile omejene le na z zemeljskimi posegi ogrožene dele najdišča in niso zajele celotnega grobišča, tako da sta velikost grobišča in število pokopanih ostala neznana. Z izkopavanji leta 1982 so ugotovili južno mejo razprostiranja grobišča, ostalih pa ne, tako da zaenkrat obsega grobišča ne poznamo.

Tudi pripadajoča naselbina doslej ni bila odkrita, upamo pa, da bomo s prihodnjim delom uspeli ugotoviti njeno lokacijo.

Opis grobov

Vsi raziskani grobovi keltskega grobišča iz Brežic so žgani. Kelti so svoje mrtve sežigali na grmadi skupaj z osebnimi predmeti. Po sežigu so jih pokopavali v grobne jame, ki pa so bile različnih oblik in velikosti. V Brežicah so večinoma imele okroglo ali ovalno ob-

Grob 5 - meč v nožnici

liko, poznamo pa tudi pravokotne. Najmanjše okrogle jame merijo le 40 cm v premeru, pravokotne pa 50 cm v dolžino in 37 cm v širino, medtem ko tiste največje dosežejo tudi do 100 cm v premeru oziroma do 165 cm v dolžino in 120 cm v širino. Po vsej verjetnosti je na obliko in velikost vplivala sestava in število grobnih pridatkov, čeprav nekateri grobovi sploh nimajo pridatkov ali so le-ti zelo skromni, pa imajo kljub temu veliko grobno jamo.

Ko je bila jama izkopana, so pepel z nedogorelimi kostmi položili na kupček na dno jame. Nanje so še položili osebne predmete, včasih pa so skrbno zbrane predmete pridali zraven kupčka sežganih kosti. V posameznih grobovih smo odkrili tudi živalske kosti, kar priča o navadi pridajanja hrane kot popotnice umrlemu v onostranstvo. Analize so pokazale, da je bila zelo priljubljena svinjina (ponavadi svinjska čeljust ali krača, v enem grobu pa celo cel odojek), pojavlja pa se tudi perutnina. Večinoma so kose mesa postavili kar zraven drugih pridatkov, le v nekaj primerih so kostni ostanki najdeni v posodah.

Ponavadi je v grobu pokopana ena oseba, odkrili pa smo tudi nekaj grobov, v katerih sta očitno pokopani dve osebi. Povečini sta v takih dvojnih grobovih pokopana moški in ženska.

Količina in vrsta grobnih pridatkov je odvisna od spola in družbenega položaja umrlega. Tako po vsebini grobov ločimo ženske od moških grobov ter bogate od revnih.

Grobovi bojevnikov

Od 73 raziskanih grobov smo v 20 našli železno orožje, značilno za grobove keltskih bojevnikov. Najbogatejši grobovi so vsebovali tako napadalno kot obrambno orožje (meč, sulico in ščit), drugi pa le posamezne kose bojne opreme – meč in sulico, meč in ščit, sulico in ščit ter samo meč ali sulico. Dva groba sta celo vsebovala ostanke bojnega voza.

Meče, ki so bili glavno orožje keltskih bojevnikov, najdemo povečini v okrašenih nožnicah. Okras sestavljajo različni rastlinski motivi, med katerimi prevladujejo vitice, razne spirale, trojni zavojki, ali pa so okrašene z živalskim motivom, ki je sestavljen iz parov zmajčkov. Od štirinajstih najdenih nožnic sta le dve neokrašeni. Vse nožnice iz Brežic so narejene iz železa.

Poleg orožja so v grobovih vojakov zelo pogosto tudi osebni predmeti, kot so železne britve, škarje in noži ter železne fibule, ki so jih uporabljali za spenjanje obleke. Nakitni predmeti so tudi prisotni – predvsem so to različne železne zapestnice (ponavadi ena, v nekaterih grobovih pa tudi dve) ter, redkeje, bronasta zapestnica ali prstan.

Razen grobov bojevnikov, ki so sicer najbolj izrazita skupina, obstaja še skupina moških grobov z značilnimi moškimi pridatki, kot so britev, brusni kamen, masiven nož in železna zapestnica, toda brez pridanega orožja.

Ženski grobovi

Za ženske grobove je značilna prisotnost železnih, bronastih in steklenih nakitnih predmetov, kar jih močno razlikuje od moških grobov. Ženski grobovi iz Brežic ponavadi vsebujejo steklene zapestnice, narejene iz prozornega stekla z rumenim vložkom (vse so izredno slabo ohranjene, ker so se stalile na grmadi), potem bronaste masivne nanožnice (tudi močno poškodovane v ognju), železne pasne verige s paličastim obeskom ter številne železne in bronaste fibule. Kot kažejo

raziskani grobovi, so ženske, za razliko od moških, za spenjanje obleke uporabljale večje število fibul, bronaste fibule pa so najpogostejše nosile v paru. V nekaterih grobovih se pojavljajo še jantarne jagode, jantarni in stekleni obročki, prstani ter lončena vretenca, v enem grobu pa je najden tudi bronast pas, takoimenovani bronasti sklepanec.

Lončene posode, ki se pojavljajo kot pogost grobni pridelek na nekaterih sočasnih grobiščih, so v brežiških grobovih dokaj redka najdba. Le 18 grobov je imelo pridano lončenino. Najpogostejše smo v grobu našli eno posodo, redkeje dve in samo v enem primeru tri posode. Našli smo jih tako v moških kot v ženskih grobovih. Vse so izdelane na lončarskem vretenu, iz prečiščene gline, in so praviloma neokrašene. Izjemo predstavlja posoda iz groba 28, ki je okrašena z žigosanim ornamentom, sestavljenim iz kombinacije koncentričnih krožcev in ločnih motivov.

Na grobišču smo odkrili tudi revnejše grobove. Po spolu jih ni mogoče opredeliti, saj vsebujejo le nekaj neznanih predmetov, kot so železne fibule, železne pasne verige ali posode, v štirih primerih pa so grobovi bili celo brez kakršnihkoli pridatkov.

Kelti so svoje mrtve na brežiškem grobišču pokopavali okrog 150 let. Najstarejši grobovi so srednjelatenski in sodijo v čas druge polovice 3. stoletja pred našim štetjem, medtem ko najmlajše lahko uvrstimo v starejšo fazo poznega latena, torej v konec 2. in začetek 1. stoletja pred našim štetjem.

Vse najdene predmete hrani Posavski muzej Brežice.

Grob 5 - okrašena nožnica meča

BELOKRANJSKI MUZEJ

Metlika

Pred obnovo 1999

METLIŠKI GRAD, kjer domuje Belokranjski muzej

**Marinka
Dražumerič**

ČLOVEK JE UTOPIJA V NASTAJANJU

Pogovor z germanistom prof. dr. Antonom Jankom

Anton Janko

Biografski podatki, dostopni v različnih javnih publikacijah, razkrijejo o posameznem človeku veliko, pa tudi malo. Če pobrskamo po njih, izvemo o profesorju Antonu Janku med drugim tudi to, da je bil rojen na Gorenjem Gradišču pri Dolenjskih Toplicah. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je leta 1966 diplomiral v skupini nemščina - angleščina, magistriral leta 1969 na University of Waterloo (Ontario, Kanada), leta 1970 na College of Education Univerze v Torontu dosegel naziv Bachelor of Education in leta 1976 na University of Waterloo napravil doktorat. V jeseni istega leta se je vrnil v Ljubljano, kjer je na Oddelku za germanske jezike in književnosti prevzel asistentско mesto za starejši nemški jezik in književnost. Leta 1985 je postal docent, 1989 izredni, 1995 pa redni profesor za nemško književnost. Leta 1986 je postal predstojnik katedre za nemški jezik in književnosti, bil v letih 1988-1992 namestnik predstojnika Oddelka za germanske jezike in književnosti in v letih 1992-1996 njegov predstojnik. V letih 1991-1993 je bil prodekan Filozofske fakultete, od leta 1998 je predstojnik Oddelka za germanistiko. Študijsko se je izpopolnjeval na univerzah v Münstru, Leipzigu, Regensburgu in na Dunaju. V študijskem letu 1979/80 je bil (prvi) lektor za slovenski jezik na Univerzi v Leipzigu, 1990 je bil gostujoči predavatelj na univerzi v Celovcu. Z referati je sodeloval na več mednarodnih simpozijih in drugih strokovnih srečanjih.

Profesorjeva strokovna bibliografija šteje preko sto enot. Predmet njegovih zanimanj je zgodovina nemškega jezika, srednjeveška nemška književnost, nemška slovstvena ustvarjalnost na Slovenskem, nekateri vidiki sodobne nemške književnosti. Profesorjeva prva v tujem tisku objavljena razprava je leta 1978 mednarodni strokovni javnosti predstavila specifično kočevskega jezikovnega otoka. Sledili so ji številni znanstveni in strokovni sestavki, knjižne ocene, prevodi starejših besedil in samostojne publikacije. Med pomembnejše sodita gotovo učbenik *Altdeutsche Texte* (1982) in knjižica *Nemški viteški liriki s slovenskih tal* (1997); razprave, ki osvetljujejo pomen in vlogo nemške literarne ustvarjalnosti na Slovenskem od srednjega veka naprej in vplive germanizmov na jezik naših protestantskih piscev; predstavitev literarne ustvarjalnosti Stefana Andersa, Franza Kafke in Goethejevega Fausta; prevodi Ortenburškega gozdnega reda, Gozdnega reda za Istro, Furlanijo in Kras, Spominov Helene Kottanner, Dizmove kronike...

Toda uradna biografija in bibliografija ne razkrijeta, da je profesor Janko še vedno vezan na Dolenjsko. Na Gorenjem Gradišču ohranja

Zgoraj levo: Družina Janko na Gradišču leta 1943; štiriletni Anton Janko je bil takrat najmlajši otrok

Zgoraj na sredini: Ob koncu IV. letnika novomeškega učiteljskega 30. maja 1958

Zgoraj desno: Z mamo pred domačo hišo leta 1965

- V predstavitvi Walserjevega romana *Obramba otroštva* ste zapisali, da je "po njegovem edina stvar, ki jo je v njegovi generaciji (rojen 1927) vredno zagovarjati in ohraniti, bilo le otroštvo". Je tudi vaše otroštvo vredno zagovora?

Walser je velik sovražnik nacizma. V zadnjem času pa je prišel do spoznanja, da se je neumno prepirati o času, ki je že mimo, in ga primerjati z današnjo zgodovino, kot se pri nas, ko se nekateri prepirajo za preteklost, sedanjosti pa ne vidijo. Otroštvo je vredno obrambe, s tem se strinjam. Otroštvo je čas, ki človeka definira za vse življenje. Otroštvo ga določi. Vrednote, ki si jih je takrat pridobil oziroma so mu jih drugi privzgojili, se mu vsiljujejo vse življenje. Toda ljudje kasneje dostikrat ugotavljajo, da to niso vrednote njihove okolice. Se sprašujejo, ali imajo prav ali ne. Sam vedno bolj spoznavam, da človek lahko gradi le na njih, seveda pa jih mora tudi kritično pogledati in jih (če je potrebno) na novo in tudi drugače interpretirati. Giblje se tako rekoč v istem krogu vrednot, vendar na drugih in višjih nivojih. Gre za gibanje v spirali, ki leze navzgor.

Družina Janko leta 1947

- *Katere so vrednote otroštva, ki določajo in spremljajo vaše življenje?*

Zmožnost priznati napako, jo popraviti in zanjo tudi sprejeti posledice. Pridnost (čeprav to ne zveni skromno) in delavnost. Spoznanje, da mora človek v resnici vse napraviti sam - šele to prikljiče pomoč drugih. Ljubezen do narave, organska povezanost z njo. Spoznanje, da je vsako delo častno. Spoštovanje do dosežkov drugih.

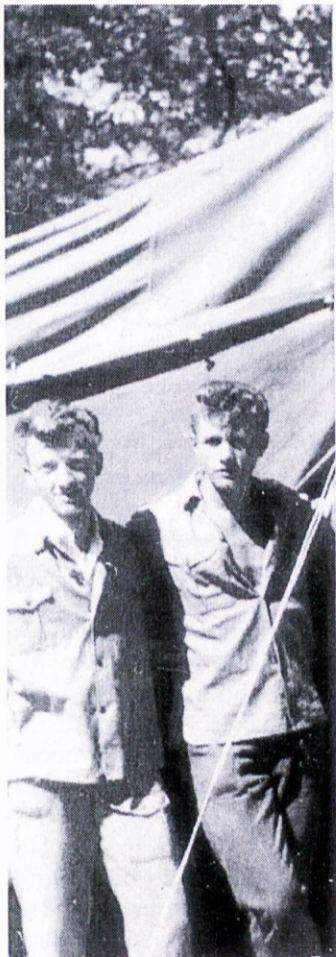
- *Kakšno je bilo vaše otroštvo?*

Rojen sem bil leta 1939. Med vojno smo zelo trpeli, tako kot vsa Dolenjska. Moj prvi spomin je na italijansko kapitulacijo leta 1943. Dobro se spominjam italijanskih vojakov, ki so odhajali. Moje otroštvo je povezano z veliko fizičnega dela. Nismo bili ne kmetje ne delavci. Oče je bil zidar - delavec, mati gospodinja. Oba sta bila doma iz okolice Gradišča in sta leta 1938 kupila to posestvece, prej pa sta se selila iz kraja v kraj. Prvi trije otroci so bili rojeni drugod, zadnji trije pa smo bili rojeni tu, doma. Bili smo generacija, ko so se otroci še rojevali v domačih hišah in ne v bolnici. Imeli smo dva hektara zemlje, to ni bilo dosti. Na njej smo pridelali vse, kar je bilo potrebno za doma. Bilo nas je šest otrok, zato so bile potrebe kar velike in tudi veliko dela. A otroštvo je zame ostalo v lepem spominu, čeprav bi se danes zdelo, da je bilo hudo. Zjutraj sem moral na pašo, nato sem šel v šolo, po njej na njivo in potem spet na pašo. Toda na paši je bil tudi čas, ki sem ga imel samo zase. S seboj sem vedno vzel knjigo, da sem prebral tiste stvari, ki jih drugače ni bilo mogoče. Človek je upravičen, da brani otroštvo. Iz starosti gledano, se mi zdi, da ni bilo prehudo. Čeprav je bilo. Spominjam se košenj. Treba je bilo veliko pokositi, starejša brata sta že odšla od hiše, sam pa sem že hodil na učiteljske. Oče me je ob dveh zjutraj poklical, da sva šla kosit. On je ob šestih odšel v službo, sam pa sem kosil dalje. Ko to pripovedujem nečakom, pravijo, da pripovedujem samo hudo. A to jim pripovedujem zato, da bi videli, kaj vse se da napraviti.

Moji starši niso bili kaj posebno izobraženi, toda oče in mati sta rada brala. V naši družini smo vsi veliko brali. Takrat ni bilo radia, kaj šele televizije. Branje je bilo preživljanje večerov, zlasti pozimi, ko smo včasih vsi sedeli na peči in je eden na glas bral. Spominjam se, da sem bral tudi, ko sem hodil poleti v gozd po dračje. Vedno sem vzel knjigo s seboj. Hitro sem nabral poln koš dračja, nato pa še eno uro v miru bral in šele nato odšel domov. Ko sem prišel domov, so me vedno vprašali: "Kje si hodil tako dolgo?" Jaz pa sem odgovarjal: "Sem moral daleč v gozd, blizu je že vse pobrano." Tudi to je lep spomin.

- *Ljubezen do knjig in branja je verjetno vplivala na to, da ste se odločili za novomeško učiteljske. Je k tej odločitvi pripomoglo tudi težko gospodarsko stanje v družini?*

Niti ne. Z učiteljskem sem se odločil za tisto, kar je bilo bolj pomembno zame. Za tisto, kar bi rad bil. Že ko sem hodil v osnovno šolo, sem rekel, da bom učitelj. V prvem razredu smo imeli dobro učiteljico, Lucijo Budna iz Novega mesta. Bila je odlična učiteljica. Mojo prvo lastno knjigo, uganke Otona Župančiča, mi je podarila prav ona. Še danes jo imam nekje spravljeno. Ko je šla, sem tako jokal kot menda nikoli več v vsem življenju. Starši se niso nič kaj preveč ukvarjali s tem, kaj bom postal. Oče je mislil, da bom zidar.

Zadnji dan mladinske delovne brigade na avtomobilski cesti Ljubljana–Zagreb; Grmovlje pri Škocjanu, 29. avgusta 1958

Ko sem mu povedal svojo odločitev za učiteljsiše, je rekel: “Ja pejt, ampak ne bo nič denarja.” Je premalo zaslužil. In tako sem potem pet let hodil na postajo v Stražo in od tam z vlakom do Bršljina. Ko sem naredil učiteljsiše, so se doma vsi oddahnili: Sedaj pa bo nekaj.

- In res je bilo marsikaj. Po dveh letih poučevanja na šolah v (Kočevskih) Poljanah in Gabrju, kjer ste bili celo upravitelj, ste vpisali študij nemščine in angleščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, po uspešno opravljeni diplomi leta 1966 pa odšli preko Anglije v Kanado. Kaj vas je vabilo v svet?

Nisem bil pripravljen na to, da bom prevzel službo in ostal v njej do konca življenja. Nisem bil osebnostno še dovolj izdelan, da bi se za vselej zasedel. Zaradi tega sem tudi šel po svetu. Zdelo se mi je, da se moram še česa naučiti in pridobiti drugačne izkušnje, kot sem jih imel do takrat. Ko sem odšel v Kanado, tudi nisem vedel, kaj naj tam pričakujem. Najprej seveda materialno eksistenco, vendar kot izobraženec samo z njo nisem mogel biti zadovoljen. Zato sem se po mnogih peripetijah odločil nadaljevati študij. Ker sem imel diplomo iz nemške književnosti, so mi na univerzi v Waterlooju ponudili možnost poučevanja nemščine, dobil pa sem tudi štipendijo, s katero sem kril šolnino.

- Po uspešnem zagovoru disertacije ste se po desetih letih vrnili v Ljubljano. Odločitev verjetno ni bila enostavna.

Enkrat sem se moral odločiti. To je bila moja prva zares dokončna odločitev. Mislil sem si, da moraš nekje ostati do konca. Zavedal sem se, da si ne bom mogel več premisliti in se vrniti v Kanado. Vedel sem, kako se odločam in za kaj se odločam. Domov sem prišel z odprtimi očmi. Kot človek sem se v tem času precej obrusil. Človek mora vedeti kaj hoče. Pri tem sicer misli, da se sam odloča, malo pa ga v to prisilijo tudi razmere. Razmere te pripeljejo v neko novo situacijo, ki jo moraš obvladati. Spoznanje, ki človeka pri tem vodi, pa je, da ne bo nikoli popolnoma zadovoljen in povsem srečen. Poglavitno spoznanje pri tem, ko se človek seli iz kraja v kraj, je, da povsod nosi s seboj sebe in z lastno pojavnostjo opredeljuje okolico. Ko sem se odločil za vrnitev, sem vedel, da bodo drugačne težave, kot so bile v Kanadi. Težave so tako ali tako povsod, a človek se jih mora naučiti sprejeti, jih po svojih najboljših močeh premagati ali odstraniti. Odločil sem se, da sem končno le Slovenec. In naj se sliši še tako izpeto, na vrnitev je vplivala tudi ljubezen do domovine. Pripadnost slovenstvu je bila posledica tistega, kar sem doživljal doma in v šoli, kjer so nas učili, da smo Slovenci, da živimo v Jugoslaviji, kjer ima vsak narod pravice, ki mu grejo. To sem trdno verjel. Človek mora vse svoje moči posvetiti tistemu delu sveta, kjer je rojen. Ni moja naloga, da bogatim kanadsko kulturo in v Kanadi poučujem nemščino, angleščino in zgodovino. Človek, rojen v Sloveniji, je zavezan slovenstvu. To je povezano s spoznanjem lastnega bistva, ki je človeku določeno z otroštvom in seveda z materinim jezikom. Nikdar se ne bi mogel v nekem drugem jeziku počutiti tako kot v slovenščini. Življenje v tujini izbrusi merila za materin jezik. Tujina tudi omogoči, da začneš o materinem jeziku drugače razmišljati kot prej doma, ko je bil samo jezik sporazumevanja. Dokler si v domovini, veš, da je tvoj materin jezik slovenščina, a tega spoznanja nisi ozaveštil. Ko pa si v stalnem spopadu s tujim jezikom, moraš ločiti dva pojma: kaj je jezik spora-

Windsor, avgusta 1964

zumevanja in kaj materin jezik. Takrat ugotoviš, kaj pomeni materin jezik, ga bolj ceniš, razumeš, ga imaš rad.

- V doktorski disertaciji ste se posvetili vprašanju verovanja v treh pomembnejših romanih nemškega pisatelja Stefana Andresa. Zakaj ste se odločili ravno za tega pri nas takrat skoraj nepoznanega nemškega pisatelja?

Andres je danes resda malo pozabljen, a v svojem času je bil zelo angažiran. Iz nacistične Nemčije se je umaknil v Italijo, po drugi svetovni vojni pa se je zelo angažiral v protestih zoper atomsko bombo. Moja odločitev je bila pogojena s tem, da me zanima problem religioznosti, Andres pa mi je bil vseč tudi kot pisatelj. Njegove teme so bile moderne in relevantne. Všeč mi je bila njegova pisateljska tehnika, ki je ohranjala zgodbo kljub modernističnim prijemom. Temo za disertacijo mi je priporočil tudi moj profesor. Z njo je bila povezana štipendija iz Andresovega spominskega sklada in možnost enome-sečnega raziskovanja v pisateljevi osebni knjižnici v Rimu.

- Zgodbe Andresovih leposlovnih del potekajo v različnih zgodovinskih obdobjih, skupna pa jim je obravnava verovanja in religioznosti ter razpetost človeka med uradnim naukom Cerkve in lastnim spoznanjem Absolutnega.

Tisti, ki veruje v Absolut, v božanstvo, od katerega je človek odvisen zaradi tega, ker je to njegov Stvarnik, se mora potem držati tudi zapovedi, ki jih ta vera predpisuje. Iz tega izvirajo vsi konflikti in nesoglasja. In to ne samo v privatnem in družbenem življenju, kjer bi se moral verujoči človek držati postulatov, ki jih določa vera, ampak tudi v človeku samem. Verujoči človek, ki resnično verjame v Božji nauk, mora to vero tudi živeti. Andres se je ukvarjal ravno s tem problemom. Posameznik ima različne težave: Prvič z lastno vero. Ne samo zato, ker Bog od njega nekaj zahteva, ampak tudi s tem, kar mu obljublja. Posameznik mora slejkoprej spoznati, da te obljube niso izpolnjene, zato se pojavi dvom v Boga. Drug problem je v tem, da ga institucionalizirana religija pogosto postavlja v položaj, v katerem mu Božjih zapovedi in obljub ni treba jemati resno. Tako mora Andresov religiozni junak rešiti svoj problem: prvič do Boga in drugič do institucionalizirane religije. Pri tem pa se mora odločiti za individualno reševanje problema, kar ga spravlja v konflikt z uradno predstavnicco vere in uradno sliko Boga. Vsi Andresovi junaki so v sporu z uradno Cerkvijo, čeprav so kristjani.

Človek mora na začetku upoštevati tisto, kar mu pripovedujeta institucionalizirana religija in Cerkev. A to je le začetek. Človek mora svoje iskanje nadaljevati sam. Bog ga je sicer poklical, človek sam pa se mora zelo truditi, da pride do njega. Pri tem dela napake, ki pa jih mora priznati. Zavedati se mora, da je odvisen od božje milosti, vedeti mora, kdaj je poklican, in mora biti pripravljen, ko pride do odločilnega trenutka. Pri tem je, kakor že rečeno, institucionalizirana religija samo začetek. Vse drugo mora človek napraviti sam. Ko ne bi bilo tako, bi tudi svetnikov ne bilo, saj ti (skoraj) vedno plavajo proti toku in prihajajo v konflikte z različnimi cerkvami.

S tem ne mislim reči, da je Cerkev nepotrebna. Dokler ni človek sam spoznal, premislil in do konca dognal religioznih resnic, naj se drži tistega, kar uči Cerkev. Ko pa bo sam po tehtnem razmisleku ugotovil, da Božje zapovedi niso tako hude in da se jih ni težko držati,

Soest; Nemčija, 18. avgusta 1965

mu bo lažje. Religija je tista, ki omogoči civilizacijo, družbo. Pravila družbenega življenja lahko predpiše država in zakon, lahko pa jih človek začuti sam. A potem se jih mora tudi držati. Zato je Andres proti vsakemu totalitarizmu, ko nekdo nekaj predpisuje, sam pa tega ne dela. Človek mora sam ugotoviti, kaj je dobro in kaj slabo. Pri tem mu uradna religija lahko pomaga, ne more pa mu tega predpisati. Se pa seveda odpirajo vprašanja, kaj je za koga dobro in kaj slabo, kdaj je dobro in kdaj slabo...

- Človekovo iskanje Absoluta, ki ga simbolizira sveti gral (kelih, v katerega so pri križanju prestregli Kristusovo kri), prežema tudi znameniti srednjeveški ep o Parzivalu, delo Wolframa von Eschenbacha.

Ep o Parzivalu združuje keltske sage in pravljice, zgodbe o kralju Arturju in vitezih okrogle mize ter zgodbo o svetem gralu, ki temelji v krščanskem izročilu. V nemškem svetu je gral čudežni kamen in ne sveti kelih kot pri Francozih in Angležih. Njegova funkcija v nemškem epu o Parzivalu je ta, da omogoča varuhu svetega grala direktno povezavo z Bogom, na svetem gralu pa se izpiše tudi ime tistega, ki je izvoljen za kralja. V Parzivalu, glavnem protagonistu istoimenskega epa, je Wolfram zaokrožil svoje predstave o idealnem vitezu in je torej povsem izmišljena osebnost. V njem pa je vendarle prikazano vse tisto, kar človek potencialno lahko postane oziroma postaja v svojem približevanju Absolutu, ki je v tem delu sveta seveda krščanski Bog. Parzivalova pot in cilj te poti nista nič nenavadnega, če seveda do konca izpeljemo vse moralne in etične postulate krščanstva ali pa kake druge velike svetovne religije. Ugotovitev, do katere prihaja Wolfram, je, da pasivno sprejemanje vedenjskih, moralnih in etičnih zapovedi krščanske teologije ni dovolj, temveč je le začetek poti. Vitez Parzival mora skozi vse faze ozaveščenega verovanja v Stvarnika, ki je človeku določil nalogo in cilj. Naloga je približevanje popolnosti, s katero religija božanstvo definira oziroma opredeljuje, cilj pa spoznanje in sprejetje usode, torej tistega, kar je božanstvo za posameznika določilo kot najboljšo možno potovanje skozi življenje. Ker pa je človek svobodna osebnost, se na tej poti pojavljajo dvomi in težave. Premagati se jih da le tako, da se spoprime z realnostjo življenja, s svojo lastno nepopolnostjo in grešnostjo, ki se ji da ubežati z *metanoio*, z zavestno spremembo in povratkom v prvotno, otroško stanje nedolžnosti, vendar obogateno in preverjeno na lastnih izkušnjah in popravkih. V tem smislu je *Parzival* v resnici, kakor trdi literarna zgodovina, prvi nemški psihološki in razvojni roman. Na koncu se to, kar Bog želi, da človek naredi, zlije s tistim, kar hoče človek tudi sam. Parzival je tako kot vsak človek božji izbranec. Vsak je na svoj način poklican, da s pomočjo milosti, ki jo božanstvo izžareva, postane gralov kralj. Parzival je za viteštvo simbol, njihov mitični junak, ki vse premaga in na način, ki mu pravijo tudi *via activa*, doseže harmonično bivanje s sočlovekom, vsem stvarstvom in s tem tudi z Absolutom. Čeprav je Parzival vitez in s tem predstavnik neke določene družbene skupine, je v svojih ciljih in tudi v svojih spoznanjih in dosežkih hkrati tudi simbolna podoba religioznega človeka vseh časov in vseh družbenih slojev.

- V slovenski kulturni prostor ste odprli vrata viteškemu lirskemu ljubezenskemu pesništvu, minnesangu, ki so ga prej poznali le redki.

Dvorno pesništvo naših domačih vitezov, gospodov Ostrovrškega

Kot prevajalec rektorja Strune na seminarju ameriške književnosti; Groblje, septembra 1965

(Svibenskega), Žovneškega in Gornjegrajskega se je ohranilo v Heidelberškem rokopisu. V pregledih štajerskega in koroškega pesništva so ga omenjali avstrijski raziskovalci že v 19. stoletju, pri nas pa je bilo skoraj nepoznano. Srednjeveška dvorska kultura je bila tako rekoč vseevropska, jezik lepe literature v svetem nemškem cesarstvu pa je bil nemški. Zato ga je za svoj prvi jezik prevzelo tudi naše plemstvo, seveda tudi pesniki iz njegovih vrst. *Minnesang* je s tem postal tudi del naše kulturne zgodovine. Tematika *minnesanga*, vitezova nesrečna ljubezen do ženske, pa se v odmevih kaže tudi v slovenski ljudski pesmi. Zanimivo je, da je ta tematika najprej iz ljudske pesmi prešla v viteško ljubezensko liriko, od tam pa se kasneje vanjo znova vrnila, seveda veliko bolj formalizirano. Nemški *minnesang* je bil pod močnim vplivom provansalske trubadurske ljubezenske lirike, pa tudi tam so njene korenine v ljudskem pesništvu in ljubezenski pesmi arabskih ustvarjalcev. Vedeti je namreč treba, da se je arabska, mavrska oblast in kultura v Španiji ohranjala dolga stoletja. Geneza viteške ljubezenske lirike je veliko bolj kompleksna, kot pa se zdi na prvi pogled. *Minne* je ljubeča misel, ljubezen v najširšem pomenu. V klasičnem času nemškega *minnesanga* pa je poleg tega osnovnega pomena pomenila ljubezen do ženske, do Boga, pa tudi ljubezen do sočloveka. V viteški ljubezenski liriki se je zgodil velik premik v odnosu do ženske. Ženska se ceni, se ji dvori, vitezi se potegujejo za njeno naklonjenost. Prej, vsaj v srednjeveški Evropi, tega ni bilo. V viteški ljubezenski liriki je ženska tista, ki osrečuje gospoda viteza. Res pa je, da ima to le malo povezave z realnostjo tistega časa. Odnos do ženske je bil v resničnem življenju drugačen. V viteški liriki pa se je idealiziran odnos do ženske ohranil. V njej se je ženska prvič emancipirala in postala enakovredna partnerica (včasih tudi gospodarica) svojemu vitezu. Pomen besede *minne* se je ob koncu 13. stoletja popolnoma razvrednotil in je označeval le telesno ljubezen. Zato je beseda *minne* kasneje popolnoma izginila iz nemškega jezika, saj jo je nadomestila beseda *liebe*.

Minnesang vsebuje tudi ljubezen do Boga, kar se izkazuje v tistih pesmih, ki govorijo o križarskih vojnah. V njih je eden pomembnejših problemov spopad med vitezovo ljubeznijo do izvoljenke in do Boga. *Minnesang* se je ukvarjal tudi s političnimi in družbenimi problemi tedanjega časa, v čemer se posredno odraža ljubezen do sočloveka. Pesnik Walter von der Vogelweide je posegel celo v spor med papežem in cesarjem. S tem ne rečem, da je imel vedno prav, je pa na ta način izkazoval svojo ljubezen do domovine in do svobodnega izražanja ter odločanja v vseh pomembnih zadevah, s katerimi se človek srečuje v življenju. V dvorskem pesništvu prideta tako do izraza dva problema: odnos posameznika do družbe oziroma do sočloveka in odnos posameznika do Boga.

- Pri proučevanju in tolmačenju srednjeveškega leposlovja je potrebno dobro poznavanje takratnega duhovnega sveta in družbenih odnosov, drugače lahko hitro pride do napačne, celo nerazumljive interpretacije.

Stara literatura je pogosto edini dokument, ki ga imamo o nekem času, zato je seveda potrebno raziskati tudi čas, v katerem je nastala. Viteška ljubezenska lirika je nastajala na dvorih in opisuje dvorsko življenje, torej zelo tanko družbeno plast. Tudi sicer se dvorska književnost oz. pesnik, ki je tudi vitez, ukvarja le s samim seboj. Širšega

Milton, Ontario, 26. decembra 1967

družbenega okolja (ozadja) ne zazna zavestno, le včasih in nehote. Kmetje, mogoče še ribiči, so le malokdaj omenjeni. Pa še takrat so negativno prikazani. So razcapani, neumni. Pa to verjetno ni bilo čisto res. Le za plemstvo so bili manjvredni, ampak avtor ni hotel tega naravnost povedati. Se pa to razbere iz leposlovja. Zato je potrebno povezati faktično znanje in ugotoviti, kako se to odraža v leposlovju tistega časa. Saj je danes isto. Zakaj pa je Šalamun zapisal, da so Slovenci "prehlajeni predmet zgodovine"?

- Kot raziskovalec srednjeveške literarne ustvarjalnosti ste član ugledne mednarodne skupine Mediävistisches Colloquium.

To je skupina ljudi, ki na simpozijih obravnava zelo detajlirane probleme predvsem nemške srednjeveške književnosti. Ker hočejo ohraniti avtonomijo, ne sprejemajo državnega denarja in ne prosijo za finančno pomoč pri drugih institucijah. Vsak se takorekoč financira sam. Težava pri tem sodelovanju je, da sam nisem tako dobro seznanjen s tematiko, ki jo obravnavajo, kot na primer nemški profesor, ki ima recimo samostojno stolico za *minnesang*. Mi se preveč razpršujemo, preveč smo obremenjeni z drugimi deli, tudi raziskavami. Ne moremo si dovoliti, da bi se lahko posvetili enemu samemu problemu. Nas (germanistov) je enostavno premalo.

- Kako ste bili sprejeti v elitni krog znanstvenikov medievalistov?

Sprejeli so me skupaj s profesorjem Stanonikom, ki je bil takrat, ko sem organiziral kongres v Rogaški Slatini, predstojnik oddelka. Za to je "kriv" profesor Karl Bertau, eden najeminentnejših raziskovalcev nemške dvorske književnosti. To je mož, ki zna na pamet cel ep o Parzivalu. V njem nastopajo tudi naši kraji. Parzivalov stric Trevrizent je namreč potoval iz Seville do Ogleja in nato mimo Celja (Zilje) v Rogatec (Rohas) na turnir. Takoj po turnirju je odšel naprej v mesto Gandin, ki ga identificiramo s Ptujem. Profesor Bertrau si je zamislil, da bi bilo treba to pot obnoviti, in si je želel ogledati te kraje. Jeseni 1990 je bilo zelo uspelo rogaško srečanje na temo srednjeveške literature Wolfram von Eschenbach in njegovi stiki s Slovenijo. Je pa zanimivo, da je Wolfram dobro poznal te kraje, saj pove celo to, da so v rečici Grajeni, ki je danes zelo neugleden kanal pri Ptuj, izpirali zlato. Sprašujem se, h komu je Wolfram takrat lahko šel. Gotovo ga je povabilo plemstvo, ki je domovalo na gradovih v okolici Celja, Ptuja ali Rogatca.

- Srednjeveška literarna ustvarjalnost je sodobnikom zelo odmaknjena. Bi zanjo lahko rekli, da je le relikt neke dobe ali pa se mogoče iz nje lahko še vedno kaj naučimo?

V nekem smislu je relikt. Tudi ko je nastajala, je bila dvorska književnost namenjena le ozkemu delu družbe, plemstvu. Krščanstvo je v srednjeveški dvorni liriki potisnjeno v ozadje. Tematika, ki v njej prvenstveno nastopa, so vitezi, njihov odnos do ženske, njihov uspeh v življenju in njihov odnos do fevdalnega gospoda, ki ga idealizira kralj Artur. To je zelo zanimivo, saj je do pojava dvorske ustvarjalnosti literarno ustvarjanje črpalo predvsem iz Svetega pisma, pa tudi nastajalo je predvsem v samostanih. Potem pa je kar naenkrat izbruhnil ta čudež, kot večkrat poimenujem dvorsko književnost. Nanjo lahko gledamo kot na povsem pravično zadevo, lahko pa postmodernemu času tudi dosti pove. Parzivalovo iskanje samega sebe, ki ni neposred-

University College, Toronto, 1972

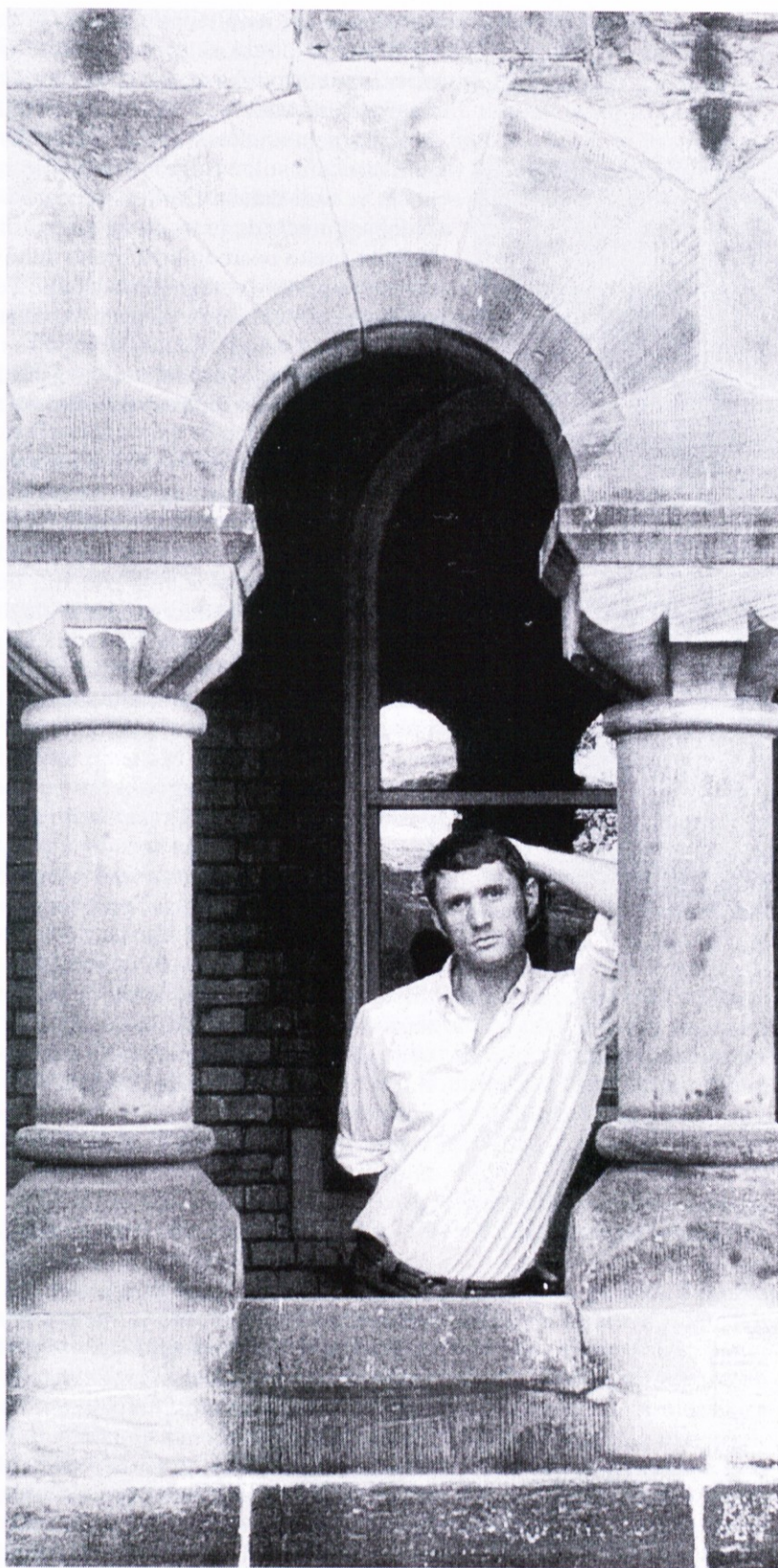
no vezano na ustoličene navade, je gotovo zanimivo tudi za post-modernega človeka. Ep o Parzivalu sicer izhaja iz krščanstva, a je povsem neortodoksen. Parzival vidi vse stvari po svoje in ne pristaja na ustaljene vzorce. V epu o Parzivalu se omenja sveti gral, ki simbolizira neposreden stik z Bogom. Tisti, ki poseduje sveti gral, ima tudi direkten stik z Bogom. To je bilo za srednji vek zelo neortodoksnost in je tudi danes. Cerkev neposrednega stika z Bogom nima kaj rada, saj misli, da je to njena naloga in skrb. Vernik navezuje stik z Bogom preko posrednikov, preko duhovnikov, škofov, papeža. V Parzivalu se preko svetega grala v neposredni povezavi z Bogom izraža tendenca, da človek v iskanju Boga ni (nujno) vezan na institucije organizirane religije. V 13. stoletju se na Nemškem ta težnja kaže pri mistikih, kakor je bil Meister/ Mojster Eckhart. Želja mistikov in tudi mnogih svetnikov je, da se povsem združijo z božanstvom (*unio mystica*).

Vitezi so bili najnižji sloj plemstva, bili so odvisni in ves čas v službi svojega fevdalnega gospoda. Viteštvo je imelo poseben sistem moralnih etičnih vrednot, zgradilo si je tudi svoj sistem vrlin. Najbolj pomembna je bila zvestoba (v vseh pogledih), prava mera in stanoovitost. Vitezi so skušali s svojimi dejanji doseči srečno ljubezen, zvestobo do Boga in zvestobo v službi do kralja. Le doseganje teh lastnosti lahko pripelje do harmoničnega načina življenja, ki primanjkuje tako srednjeveškemu kakor tudi modernemu človeku. Ljubezen je zmeraj služba. Če se ljudje tega naučijo, bo njihovo razumevanje ljubezni drugačno in bolj poglobljeno. Narobe tudi ni, če si zvest nečemu, za kar si spoznal, da je za to vredno živeti. Mogoče je ravno v tem relevantnost teh zgodb. Seveda pa so lahko te zgodbe tudi bolj pravljici zadeva. Vitezi se borijo z levi, rešujejo začarane ženske iz začaranih gradov. Toda prvi in najpomembnejši cilj vitezov je bil, da pridejo v najožji izbor vitezov okrogle mize kralja Arturja. Tu pa se avantura življenja šele začne. Najpomembnejši se odpravijo na pot iskanja svetega grala, kar je v bistvu iskanje samega sebe. Tudi v ugotovitvi, da človek ne ve, kaj sploh je, je modernost srednjeveške misli. Saj tudi Parzival ne ve, da je od vsega začetka gralov kralj. Do tega spoznanja mora priti sam. Zato se uči vse življenje, tudi drugi ga učijo. Tako kot Parzival se mora tudi moderni človek kar naprej odločati. Pri tem lahko posluša druge, a odločiti se mora sam in sam nositi posledice svoje odločitve. To je tudi za danes pomembno spoznanje. V tem je pomembnost te literature, ki pa jo je mogoče brati na različnih ravneh.

- *Iskanje samega sebe je bilo značilno tudi za Goetheja.*

Goethe me zanima, ker je bil človek, ki ni bil nikoli povsem sam s seboj zadovoljen. Sam sebe je ves čas spreminjal. Ko pa je prišel do nekega stališča, ki se mu je zdelo vredno, ga je znal trdno zagovarjati. V njem vidim človeka, ki se vse življenje razvija. Kot je rekel tudi Stefan Andres v noveli Utopija smo in govori o španski državljanski vojni: Človek je utopija, ampak samo utopija v nastajanju. Te njegove besede lahko povežem z Goethejem, Parzivalom in sam s sabo. Toda Goethe je tudi dejal, da mora človek ohraniti upanje in ne sme resignirati. In njemu je to tudi uspelo. Pravi, da je besedo resignacija treba razumeti kot re-signacijo - torej ponovno in mogoče nekoliko drugačno poimenovanje in s tem tudi že drugačno razumevanje problema. S tem je Goethe najbrž mislil, da si človek samo domišlja, da bo

Marinka Dražumerič
ČLOVEK JE UTOPIJA
V NASTAJANJU
Pogovor s prof. dr. Antonom Jankom

NAŠ GOST
Rast 3 – 4 / 2000

Na večerji s člani oddelka za germanistiko, 1993

spremenil ljudi okrog sebe, ne da bi prej spremenil samega sebe. Goethejev poglavitni nauk je, da ne moreš nič spremeniti, če ne spremeniš samega sebe. Lahko vzgajate. To pa samo takrat, če želi tisti, ki ga vzgajate, sam sebe spremeniti. Kajti sprememba je možna samo pri tistem, ki sam sebe spreminja.

- Za vami so desetletja poučevanja na različnih šolah in v različnih jezikih. Skozi vaše roke so šli študentje različnih generacij. Kakšno pa je znanje današnjih študentov?

V izhodiščnem znanju ni posebne razlike od prejšnjih generacij. Mislim pa, da znajo svoje znanje manj uporabiti. Po uvedbi nove mature ni skoraj nobenega splošnega znanja več. Ne vejo nič o zgodovini, o slovenski književnosti... Čeprav so se tega učili. Ko smo se po zadnjem seminarju pogovarjali s kolegicami, sem jih vprašal, kako to, da študentje tako malo vedo. Pa so mi rekle, da imajo preveč testov, preveč preizkusov znanja, preveč učenja na pamet, a vsega se naučijo samo za izpit. Lahko bi rekli, da je veliko "inputa", a malo "outputa". Je pa res, da smo profesorji vedno preveč kritični. Vedno je bilo tako, da je bilo 10 odstotkov študentov zelo inteligentnih, 70 odstotkov pa samo zelo pridnih. Drugi se nekako izgubijo, kar je škoda, vendar jim mi zaradi prevelikega števila ne moremo kaj dosti pomagati. Sam še zmeraj živim od osnovnega znanja, ki sem ga dobil na učiteljskiču. Samo nadgrajujem ga. Mi smo še brali Tolstoja, Dostojevskega, Stendhala... Me pa študentje včasih prijetno presenetijo. Na primer pri Goethejevem Wertherju, ki ga morajo obvezno predelati. Večina ga še ne pozna, a so nad njim navdušeni in pravijo: "Pa saj to je fejšť. Mi še danes nekaj pove, pa ne vem kaj." Toda visoko vredna literatura zmeraj nekaj pove. Če ne pove nič, če ne pojasni življenjskega vprašanja, to ni vredno delo. Naloga nas profesorjev je, da študente malo prisilimo do takega branja, pa gre.

- Profesura je izobraževanje in vzgajanje. Kaj je vam pomembnejše?

Prepričan sem, da je bolj pomembna vzgoja kot izobraževanje. Človek se lahko izobražuje sam, vzgaja pa ga lahko le nekdo drug. Vsak učitelj bi se moral zavedati, da je tudi vzgojitelj. Bojim se, da se je to v zadnjem času malo pozabilo. To se vidi že v tem, da otroci v osnovnih šolah pišejo samo še teste. Šolarji so preobremenjeni, saj se učijo, kot da bi bili na univerzi. Zato tudi prehitro pozabijo. Poglavitna naloga učiteljev je, da otroka nauči to, da ve, kje bo potrebno znanje lahko našel, da se sam z njim ne bo po nepotrebnem obremenjeval. Naučiti ga je treba samostojnega razmišljanja, mu privzgojiti ljubezen do novih spoznanj, do védenja. Dandanašnji učitelj pa ponavadi za to nima časa, ker so po mojem učni načrti preveč natrpani.

Pri univerzitetnih učiteljih so stvari še bolj komplicirane. Za vzgojo je potreben neposreden stik s človekom. Za to pa imamo le malo možnosti, saj je preveč študentov. Deloma lahko to popravimo na izpitu, kjer je potrebno iskati tisto, kar študent ve, in ne tistega, kar ne ve. Če bi imel profesor le deset študentov, bi jim lahko pomagal pri iskanju samega sebe. Vedno, in tako je tudi danes, mladi ljudje iščejo svoj smisel, a pogosto ne najdejo človeka, s katerim bi se lahko pogovorili. Pri starših tega ni, učitelji nimajo časa, njihovi kolegi pa so v istem položaju. Današnja mladina je takšna, kot je vedno bila. Se je pa danes veliko težje odločiti za pravo pot, ker je veliko več možnosti

in izbire. In tu je potreben učitelj. Ne smemo govoriti, da so mladi ljudje slabi in da jih nič ne zanima. Prepričan sem, da vsak dela tisto, kar misli, da je najbolje. Res pa je, da ljudje premalo razmišljamo o tem. To bi bilo treba spremeniti. Srednješolce in študente je potrebno naučiti tega, da se morajo več ukvarjati sami s seboj. Ugotoviti morajo, kaj so, in tudi to, da sveta ne bodo spremenili, če ne bodo spremenili sebe. Vsak človek je odgovoren sam zase in nič ne pomaga, če se izgovarja na druge.

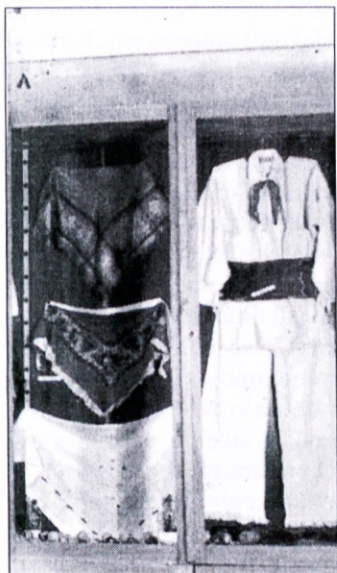
- V nemiru mladostnega iskanja ste zapustili dom. V zrelih letih ste se iz širnega sveta vrnili v domačo hišo. Krog življenjskega iskanja se je sklenil. Kaj pomeni dom, tudi če v njem domujejo le še spomini?

V otroških letih gradiš svoj krog življenja. Iz izkušenj in tistega, kar je takrat na razpolago, pridobiš določene vrednote in nazore. Greš po svetu in delaš druge kroge - na univerzi, v Kanadi, v Ljubljani. Vprašanje je, ali so to samostojni krogi ali ni med njimi povezave. Zato bi raje rekel, da ne gre za gibanje v krogu, ampak v spirali. Toda baza je tu, doma. Iz nje vse raste in se s tem pogloblja, nadgrajuje in bogati. Tako kot sem se zavestno odločil, da pridem nazaj iz Kanade, sem se zavestno odločil, da pridem domov na Gradišče. Če se človek preveč odmakne od svojih osnov, je izkoreninjen, jaz pa nisem. Osta-jam tu, a z drugimi spoznanji, z drugačnim videnjem in vedenjem. Dom pomeni zelo veliko. Je kraj, kamor se lahko zmeraj vračaš, tu imaš vse tiste stvari, ki jih ne moreš nositi s seboj po svetu. Sam sem bil dolga leta človek iz kovčka. Najprej sem imel enega, nato dva, zato sem moral stvari, ki bi jih rad vzel s sabo, puščati po svetu. Za stvari, ki jih pustiš doma, veš, da jih boš tu vedno našel. Na Gradišču sem preživel otroštvo. V vasi poznam vsako pot, vem, kje kaj raste, kakšne so mravlje, sršeni in kače, vem, kje so nevarnosti. Vse to ti daje občutek varnosti. Poleg tega je tu ostala atmosfera staršev in vsega tistega, kar se je tu dogajalo. Zato nisem v stari hiši tudi nič spreminjal. Dom je prostor, kjer je fizični in duhovni mir. Sem zmec-ranj vesel, ko pridem nazaj.

Novo leto 1999/2000

BELOKRANJSKI MUZEJ V METLIKI

Prva postavitev zbirk Belokranjskega muzeja v metliški proštiji leta 1951

Začetki

Zanimivo je prebirati kroniko Belokranjskega muzeja, kjer se najprej poučimo o začetkih; o tem, kako in kdaj je muzej nastal, kdo ga je ustanovil, kje je imel svoje prostore. Piše, da je bila misel o muzeju živa že od leta 1910, ko je bil v Črnomlju osnovan odbor Društva za spoznavanje Bele krajine, ki naj bi pripravil vse potrebno za ustanovitev Belokranjskega muzeja. Vendar do ustanovitve takrat ni prišlo, niti ne leta 1933, ko je bil v Metliki pri Tujskoprometnem društvu osnovan muzejski odsek, ki naj bi ponovno skušal muzej spraviti v življenje. Zanj so namenili opuščeno, precej dotrajano Martinovo cerkev na robu Metlike in jo v glavnem tudi obnovili. Dobro zastavljeno delo pa je prekinila druga svetovna vojna.

Ravnatelj Jože Dular

Velikokrat se sprašujemo, kakšen bi bil Belokranjski muzej, če bi sploh bil, ko ne bi leta 1945 službena dolžnost pripeljala v Metliko profesorja slavista Jožeta Dularja. Kot tridesetletnik se je hitro vključil v družbeno in družabno življenje mesta, nepogrešljiv je bil pri vseh takratnih kulturnih dejavnostih. In bila je sreča, da se je v Metliki tudi za stalno udomil.

Profesor Dular je okoli sebe zbral somišljenike in ti so 10. novembra 1949 sklicali ustanovni občni zbor Muzejskega društva. Izvoljen je bil prvi odbor. Društvu je predsedoval profesor nižje gimnazije v Metliki Jože Dular, podpredsednik je bil ravnatelj nižje gimnazije v Podzemlju Lojze Zupanc, tajnica Albina Možina in blagajnik Gabrijel Zemlja, oba člana učiteljskega zbora nižje gimnazije v Metliki, medtem ko so bili odborniki metliški meščani Ivan Drobnič, Božidar Flajšman in Jože Prus.

Odboru društva je bila naložena naloga, da spravi v življenje Belokranjski muzej. Člani so pričeli intenzivno zbirati predmete in drugo gradivo, tako da so na občnem zboru v decembru 1950 sklenili, da bo društvo odprlo muzej že prihodnjo pomlad.

In res. 1. maja 1951 je Muzejsko društvo ob navzočnosti predstavnikov ljudske oblasti in mnogih domačinov odprlo Belokranjski muzej, ki je v treh proštijških sobah pokazal obiskovalcem prve zametke arheološke, kulturnozgodovinske in etnološke zbirke, medtem ko so bili v sobi mestne hiše razstavljeni predmeti narodnoosvobodilnega boja.

Profesor Dular je čez nekaj let o tem zapisal: "Skromno je bilo, skoraj preveč začetniško in neobgledeno, a vendar spet dovolj prepričljivo, da je v ljudeh, ki so si ta dan ogledovali novoodprte zbirke, zbudilo zavest, da stoje ob rojstvu Belokranjskega muzeja, ki ima vse pogoje, da se bo s skupnimi napor razvil v pomembno kulturno ustanovo na tem najjužnejšem delu slovenske zemlje." (Metlika skozi stoletja, 1961, str. 78)

Jože Dular, ki je postal honorarni upravnik muzeja, si je s člani Muzejskega društva nalagal nove in nove naloge. Tako so v letu 1952 do kraja obnovili Martinovo cerkev v Metliki in v njej odprli arheološki oddelek Belokranjskega muzeja. Za razstavo je ljubljanski Na-

rodni muzej posodil iz svojih depojev okoli 250 arheoloških predmetov iz območja Bele krajine. Strokovno sta jih uredila ravnatelj Narodnega muzeja dr. Jože Kastelic in asistent Vinko Šribar.

Ceprav je Muzejsko društvo, ki se je v januarju 1953 preimenovalo v Belokranjsko muzejsko društvo, še vedno vodilo muzej, je bil gonilna sila enega in drugega profesor Jože Dular. Njegov koncept postavitve zbirke je od vsega začetka poudarjal tudi potrebo etnološkega oddelka, ki je imel sprva le nekaj predmetov. Profesor Dular se je zavedal, da je po belokranjskih vaseh precej gradiva, ki bi bilo zanimivo za muzejsko prezentacijo. Zato je že julija 1953 organiziral prvo terensko ekipo sedmih študentov etnološkega seminarja ljubljanske univerze, ki jo je vodil absolvent Jernej Šušteršič, delala pa je pod nadzorstvom belokranjskega rojaka, univerzitetnega profesorja dr. Nika Županiča. Raziskovali so predvsem materialno in duhovno kulturo v Gribljah in okoliških vaseh ter v dolini Kolpe pod Starim trgom.

Dragatuš in njegovo okolico je v juliju naslednjega leta raziskovala druga terenska ekipa študentov etnologov pod vodstvom Jerneja Šušteršiča, ki je tako kot prva prinesla s terena mnogo fotografij, risb, zapiskov in precej predmetov. Teh se je nabralo že toliko, da so v muzeju lahko preuredili etnološki oddenek, in sicer v prvih stalnih prostorih Belokranjskega muzeja v metliškem gradu.

Člani društva so s profesorjem Dularjem na čelu pričeli seliti vitrine in muzejske zbirke iz proštije in občinske hiše v grad. Izpopolnjene zbirke so jeseni leta 1954 odprli za javnost.

Vendar raziskovalna vnema s tem ni popustila. Na povabilo profesorja Dularja je bila julija 1955 na terenu že tretja skupina študentov etnologov, ki jih je vodila Eva Rudolfova. Takrat so člani ekipe raziskovali vzhodni del Bele krajine, in sicer okolico Radovice in Drašič.

Septembra 1956 se je Belokranjski muzej osamosvojil, Belokranjsko muzejsko društvo pa je ostalo njegov pomožni organ. Še naprej je združevalo propagatorje muzejske ideje, ljubitelje, zbiralce in preučevalce muzejskih predmetov, arhivskega gradiva ter umetniških vrednot. Člani društva so muzeju pomagali pri zbiranju muzealij, sodelovali so pri terenskih etnoloških ekipah in arheoloških izkopavanjih, ki jih je organiziral muzej, bili so nepogrešljivi pri postavljanju stalnih in občasnih razstav.

Trdno stkana vez med društvom in muzejem se ni pretrgala nikoli, verjetno tudi zato, ker je oba dolga leta vodil isti človek, profesor Jože Dular. V muzeju je skupaj s sodelavci (Ivan Drobnič, Regina Fir, Angela Mihelčič) od leta 1956 dalje pripravljala sistematične občasne razstave, štiri ali pet na leto. V juliju 1957 je sam vodil četrto terensko etnološko ekipo, ki je raziskovala materialno in duhovno kulturo v Adlešičih in okoliških vaseh. Po desetih letih dela Belokranjskega muzeja se je lahko pohvalil z zavidljivimi številkami: 3.022 zbranih predmetov, 28 občnih razstav, 6.485 obiskovalcev leta 1960.

Ceprav je bil v Metliko priseljeni profesor Jože Dular po izobrazbi slavist, je imel izreden smisel za muzeološko delo. Poleg tega, da je bil ravnatelj muzeja, je opravljal delo kustosa, dokumentalista, bibliotekarja, hodil po terenu, zapisoval, fotografiral. In s pomočjo drugih zaposlenih (Ana Gomolj, Štefanija Kukovec, Majda Kadič in prva kustosa, arheolog Janez Dular in zgodovinar Zvonko Rus) iz leta v leto širil stalno razstavo Belokranjskega muzeja v prvem nadstropju gradu, od koder so se postopoma izselile razne ustanove in zasebne stranke.

Jože Dular je navezal stike z mnogimi slovenskimi muzealci, zlasti pa je bila vidna njegova vloga pri strokovnem in prijateljskem povezovanju Posavskega muzeja iz Brežic, Dolenjskega muzeja iz Novega mesta in Belokranjskega muzeja iz Metlike.

Ko se je profesor Dular po tridesetih letih ravnateljjevanja poslavljajal od muzejskega dela in predajal delo drugim, je bil Belokranjski muzej pomembna kulturna ustanova z obsežno stalno razstavo, z bogatim arhivom, s polnimi depoji in knjižnico.

Ravnatelj Zvonko Rus

V letu 1981, ko je postal ravnatelj muzeja profesor geografije in zgodovine Zvonko Rus, so v gradu odprli še Ganglovo razstavišče za občasne razstave. To je bila za muzealce pomembna pridobitev, saj so morali do takrat za vsako občasno razstavo podreti del stalne.

Tega leta se je v Belokranjskem muzeju zaposlil kustos etnolog Andrej Dular. Čeprav muzej trideset let ni imel tovrstnega strokovnjaka, je bila etnološka zbirka po številu predmetov največja. Brez dvoma gre zasluga za to že prej omenjenim štirim etnološkim ekipam, te pa so med letoma 1979 in 1989 delale tudi na desetih belokranjskih mladinskih raziskovalnih taborih, katerih gonilna sila sta bila prav Andrej Dular in Andreja Brancelj, ki je prišla v muzej leta 1986 na izpraznjeno Dularjevo delovno mesto. Kot kustosinja kulturna zgodovinarica (dipl. etnologinja in prof. umetnostne zgodovine) je prevzela skrb za etnološki in umetnostnozgodovinski odderek Belokranjskega muzeja. Poleg internega muzejskega dela in pripravljanja občasnih razstav se je posvetila postavitvi stalne vinogradniške zbirke v grajski kleti, ki je bila odprta na martinovo leta 1991.

Muzejsko delo Zvonka Rusa je bilo tako kot pri njegovem predhodniku usmerjeno na vse strani. Bil je kustos in ravnatelj, vodič in postavljalec razstav. Veliko moči je namenil obnovi metliškega gradu, ki je po njegovi zaslugi začel spreminjati podobo. Nekoliko lažje mu je bilo, ko se je v muzeju leta 1990 zaposlil višji strokovni sodelavec dokumentalist Leon Gregorčič.

Zadnja leta

Pred odhodom v pokoj je profesor Zvonko Rus leta 1996 pripravil novo postavitev zbirke novejše zgodovine, ki naj bi ji v naslednjih letih sledile še prenove vseh drugih zbirk. Andreja Brancelj Bednaršek je ob prevzemu vodstva Belokranjskega muzeja skupaj s sodelavci, ki se jim je pridružila tudi zgodovinarica Alenka Misja, načrtala nekajletni plan muzeja. V njem so izstopale predvsem tri točke: rešiti prostorsko stisko muzeja, povečati število zaposlenih in prenoviti ter razširiti stalne razstave v metliškem gradu, v Vinici in Semiču.

Zdaj šest zaposlenih te naloge bolj ali manj uspešno uresničuje. Prostorske stiske ne bo več, saj je metliški grad z novo streho dobil veliko uporabno podstrešje, kamor bomo najprej preselili arhiv in del depojev. Prenove sta bili v letu 1997 deležni zbirki v Semiču in Vinici, stalno razstavo v metliškem gradu pa smo leta 1998 razširili s postavitvijo lapidarija v delu pritličnega arkadnega hodnika.

Turisti v zadnjih letih radi obiskujejo Belo krajino. Veseli smo jih tudi v Belokranjskem muzeju, kamor pride letno več kot dvajset tisoč ljudi. Z obiskovalci se srečujemo pri ogledih stalne in občasne razstave ter v grajski točilnici, s katero smo popestrili ponudbo metliškega gradu.

Belokranjski muzej pred svojim petdesetim rojstnim dnem

Poleg stalne razstave, ki je na ogled v metliškem gradu, skrbi muzej še za spominsko zbirko Otona Župančiča v Vinici in za krajevno muzejsko zbirko v Semiču.

Bela krajina skozi stoletja

Za Belo krajino, ki je specifična tako v geografskem kot v etničnem in kulturološkem pogledu, je značilna pestra zgodovina, v marsičem drugačna kot drugje na Slovenskem. Prav z zgodovino te pokrajine

in življenjem njenih prebivalcev seznanjajo obiskovalce zbirke Belokranjskega muzeja. Stalna razstava sledi zgodovinskemu razvoju od mlajše kamene dobe do sredine 20. stoletja.

V arheološki zbirki so najprej predstavljeni prvi prebivalci pa Iliri in Kelti ter Rimljani, ki jih najdemo v Beli krajini. Za njimi so konec 6. stoletja in v kasnejših stoletjih to zemljo posedli Slovenci in tu zasadili najjužnejše mejnike slovenske besede in kulture.

V kulturnozgodovinski zbirki je prikazana zgodovina Bele krajine od okoli leta 1200 dalje, ko je Kolpa postala mejna reka med Kranjsko in Hrvaško. Zlasti težki časi so bili za časa Turkov v 15. in 16. stoletju.

O zanimivi rimski, srednjeveški in novoveški zgodovini priča tudi zbirka kamnitih spomenikov - lapidarij.

Etnološka zbirka daje vpogled v življenje Belokranjcev v 19. in prvi polovici 20. stoletja. V tem času sta bili Črnomelj in Metlika izrazito obrtniški in trgovski mesti. Meščani so ustanovili vrsto kulturnih in gospodarskih društev, ki so se mnoga ohranila v današnji čas. Dokaj podrobno je prikazan tudi način življenja belokranjskega kmečkega prebivalstva in tu je nekaj posebnega vinogradniška zbirka v grajski kleti.

Muzej hrani že kar bogato likovno zbirko, pri kateri je poudarek na delih belokranjskih umetnikov.

Ogled stalne razstave Belokranjskega muzeja se konča z zbirko novejših zgodovine, ki obiskovalce seznanja z najpomembnejšimi dogodki v Beli krajini v prvi polovici 20. stoletja.

Spominska zbirka Otona Župančiča Vinica

Zbirka je postavljena v dveh večjih in enem manjšem prostoru v pritličju hiše, ki je zrasla na pogorišču Župančičeve domačije v Vinici. Na razstavi se obiskovalci s fotografijami in dokumentarnim gradivom najprej seznani s pesnikovo družino, njegovim otroštvom in mladostjo. Tu je predstavljeno tudi kulturno in socialno okolje, v katerem je odraščal, zlasti je poudarjen problem izseljenstva v Beli krajini. Temu v naslednji sobi sledi kronološki pregled Župančičevega literarnega dela in drugega ustvarjanja, pregled izdanih in prevedenih del ter njegovih prevodov tujih del. Ker je Župančič v svojih delih pogosto uporabljal imena etnoloških predmetov, so v zadnjem delu razstave napisane tovrstne pesmi, dopolnjene s predmeti, ki jih je pesnik omenjal.

Krajevna muzejska zbirka Semič

V prvem nadstropju muzejske hiše se obiskovalci seznani z zgodovino Semiča in okoliških krajev ter življenjem njihovih prebivalcev od prazgodovine do konca druge svetovne vojne.

V kleti iste hiše pa je ambientalno postavljena vinogradniška zbirka, ki jo od sosednjega degustacijskega prostora loči skoraj nevidna steklena stena. Prikazana je notranjščina nekdanje belokranjske zidaničnice iz časa, ko je v njej dihal zgolj les, ko še ni bilo v kleti predmetov iz plastike in jekla ter drugih pripomočkov modernega časa.

Tisti, ki smo danes zaposleni v Belokranjskem muzeju, s spoštovanjem gledamo na veliko in pomembno delo, ki so ga opravili že naši predhodniki. Po najboljših močeh se trudimo njihovo delo dobro nadaljevati in prispevati k ugledu muzeja, ki ga je vedno imel in si ga zasluži.

BELOKRANJSKI MUZEJ

Metlika

1886

DEL LEKARNE APOTEKARJA FRANJA WACHE IZ METLIKE

Marko Koščak

ANALIZA STANJA IN OCENA NEKATERIH RAZVOJNIH MOŽNOSTI DOLENJSKE IN POSAVJA

Predgovor

Pričujoči tekst je sestavni del doktorske disertacije z naslovom Preobrazba slovenskega podeželja ob slovensko-hrvaški meji, ki je v prostoru Posavja (občine Brežice, Krško in Sevnica) in Dolenjske z Belo krajino (občine Črnomelj, Metlika, Novo mesto, Semič, Šentjernej, Škocjan in Trebnje) po stanju občin 1. 1. 1995. V delu, ki je predstavljen, je še posebej obdelana ocena razvojnih možnosti obeh območij glede na ključne faktorje za razvoj inovativnosti in podjetništva, ki so povzeti po raziskavi Inštituta za ekonomska raziskovanja iz Ljubljane.

Analiza stanja

Demografski trendi v Posavju niso ugodni, za razliko od Dolenjske, kjer so kazalci ugodnejši od slovenskega povprečja. Kot smo že navedli, se število prebivalstva v Posavju v primerjavi s Slovenijo relativno močno znižuje tako v regiji kot v občinah regije, intenziteta zniževanja pa je po občinah različna. Razen v občini Trebnje se v vseh drugih dolenjskih občinah število prebivalstva povečuje v primerjavi z drugimi občinami v Sloveniji, kar je razvidno iz naslednje tabele.

Preglednica 1: Prebivalstvo po popisih

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	1991/48	1991/81
Brežice	24584	25754	25293	24870	25238	24724	100,60	98,00
Krško	26423	27391	26549	26259	27774	28576	108,10	102,90
Sevnica	18963	19292	18719	18776	18420	18958	100,00	102,90
POSAVJE	69970	72437	70561	69905	71432	72258	103,30	101,20
Črnomelj	16368	17213	16906	17138	17544	18374	112,26	104,73
Metlika	7280	7421	6881	7140	7860	8184	112,42	104,12
Novo mesto	43618	44967	45457	50068	55584	58970	135,20	106,09
Trebnje	19093	18493	17430	17100	17288	17722	92,82	102,51
DOLENJSKA	86377	88094	86674	91446	98276	103250	113,17	104,36
SLOVENIJA	1439800	1504427	1591523	1727137	1891864	1965986	136,50	103,90

Vir podatkov: Statistični letopis Slovenije 1993, Zavod RS za statistiko, Ljubljana 1993

Preglednica v bistvu ne potrebuje posebnega komentarja, saj je prav očitno, da so najboljši demografski trendi v Posavju, ki pa so še vedno precej pod povprečnimi slovenskimi, in v občini Krško,

presenetljivo najslabši pa v občini Brežice. Na Dolenjskem je stanje po pričakovanju najboljše v Novem mestu, najslabše pa v Trebnjem. Primerjave populacijskih gibanj s Slovenijo opozarjajo na dejstvo, da se je prebivalstvo v Posavju v zadnjih dobrih štirih desetletjih povečalo za tri odstotke, na Dolenjskem za dobrih trinajst, v Sloveniji pa za dobro tretjino (!?). Zniževanje števila prebivalstva je posledica izseljevanja zaradi ekonomsko slabših pogojev za življenje in manjših možnosti razvoja predvsem mlajše populacije. Največja posledica takšnih selitev je predvsem ostarelo prebivalstvo, ki ni sposobno zagotavljati ustrezne samoreprodukcije, prav tako pa takšna populacija ni dovolj sposobna za ustvarjanje razvojnih jeder, ki so podlaga gospodarskemu razvoju območja. Gostota prebivalstva se po višinskih pasovih precej razlikuje. Povečevanje gostote v zadnjih desetletjih opazujemo le v pasu od 100 do 150 m nadmorske višine, medtem ko je v pasu med 200 in 300 m opazno znižanje prebivalstva za dobro desetino in v pasu med 300 in 400 m za četrtno, višje pa celo za tretjino. To velja tako za Posavje kot tudi za Dolenjsko.

Za območje Dolenjske in Bele krajine ter Posavja smo izdelali tudi nekaj dopolnilnih analiz, ki naj bi še dodatno ponazorile stanje in žgoče probleme v zvezi z demografsko ogroženostjo, gostoto poselitve, s spreminjanjem števila prebivalstva, z deležem nezaposlenih in deležem kmečkega prebivalstva (rezultate smo ponazorili tudi na slikah).

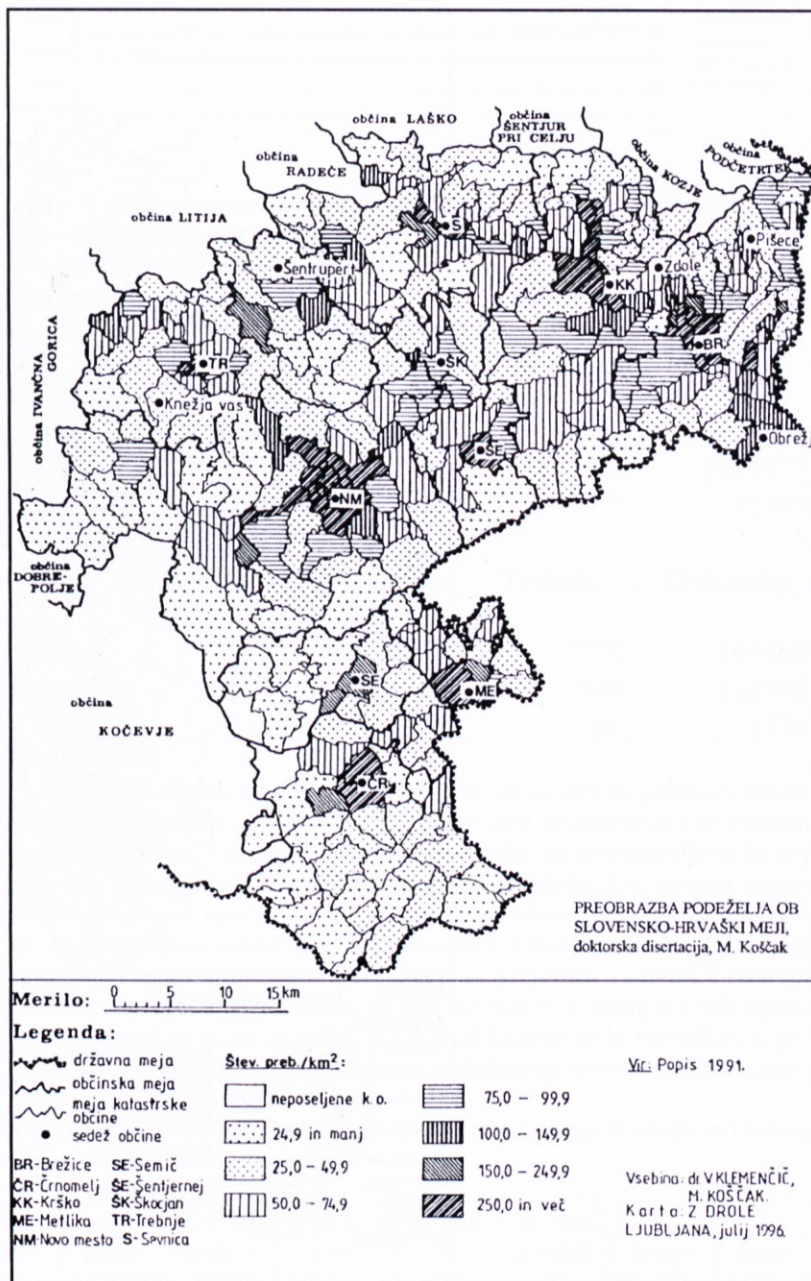
a) Gostota poselitve (glej sliko 1, Gostota poselitve po katastrskih občinah...)

Gostoto poselitve smo merili po katastrskih občinah glede na število prebivalcev/km². Pokazalo se je, da je največja gostota, 250 prebivalcev in več na km², le v neposredni okolici občinskih središč obravnavanega območja. Podatki so iz popisa iz leta 1991 in kažejo, da je podeželski prostor izjemno redko poseljen. Nekaj večja gostota je na področju somestja Krško in Brežice, nič posebno boljše pa ni (čeprav bi to lahko pričakovali) v dolinskem območju in ob avtocestni komunikaciji Ljubljana - Bregana. Problematična so še posebej hribovita območja v občini Trebnje in Sevnica, pa tudi območje Bele krajine, Suhe krajine in Gorjancev.

b) Spreminjanje števila prebivalstva (glej sliko 2, Spreminjanje števila prebivalstva po katastrskih občinah...)

Za obdobje od 1961 do 1991 je prikazana pregledna karta, ki kaže spremembe v številu prebivalstva, pri čemer je izhodišče leto 1961. Podatki kažejo zelo podobno sliko kot v prejšnjih dveh primerih. Za več kot 30 % je naraslo prebivalstvo na območju in v neposredni bližini občinskih središč. Zanimiv je podatek, da je podobno razmerje tudi v okolici Žužemberka, nekaj manj v dolini Krke proti Straži in podobno na Šentjernejskem polju. Spet pa so negativni trendi v hribovitem območju trebanjske in sevnške občine, kjer podatki kažejo tudi več kot 30-odstotni padec v številu prebivalcev. Podobno stanje je tudi v ožjem obmejnem pasu neposredno ob državni meji.

Gostota poselitve po katastrskih občinah Spodnjega Posavja, Dolenjske in Bele krajine leta 1991

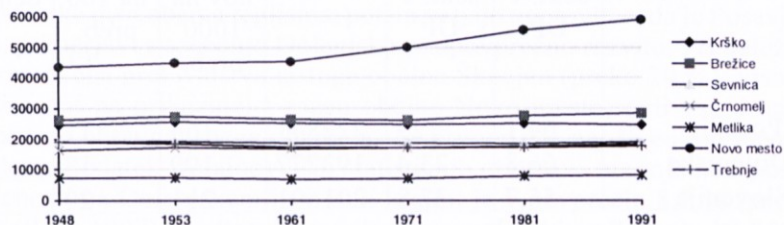

Slika 1

Spreminjanje števila prebivalstva
po katastrskih občinah
Spodnjega Posavja, Dolenjske in Bele krajine
leta 1991

Slika 2a: Gibanje prebivalstva po občinah posavske in dolenjske regije po popisih

Po zadnjih razpoložljivih podatkih registra, ki prebivalce Slovenije že deli na državljane in tujce, je stanje prebivalstva Posavja in Dolenjske ter posameznih občin sledeče:

Preglednica 2: Prebivalci, registrirani po registru

	Brežice	Krško	Sevnica	Posavje	Slovenija
prebivalci po registru					
31.12.1992 skupaj	24878	28766	18913	72557	1994084
- državljani	24143	285551	18888	71582	1961977
- tujci	735	215	25	975	32107

	Črnomelj	Metlika	Novo mesto	Trebnje	Dolenjska
prebivalci po registru					
31.12.1992 skupaj	18447	8255	59971	17795	104468
- državljani	18175	7926	59103	17688	102892
- tujci	272	329	868	107	1576

Vir podatkov: Statistični letopis Slovenije 1993, Zavod RS za statistiko, Ljubljana 1993

Število prebivalcev po registru je višje od števila po popisu v Sloveniji, regiji in vseh občinah regije, absolutne primerjave s popisnimi podatki pa niso ustrezne. Zanimivo, vendar ne presenetljivo je dejstvo, da v Posavju, posebno pa v občini Brežice, živi precej tujcev. Na Dolenjskem izstopa po številu tujcev občina Novo mesto, kjer so se v preteklosti v veliki meri zaposlovali v Tovarni zdravil Krka, prav tako pa je relativno visoko število tujcev prisotnih v občini Črnomelj in Metlika. Treba je povedati, da število tujcev v zadnjih letih upada, kar je posledica nove državne meje med Slovenijo in Hrvaško, ki je v mnogočem poslabšala zaposlitvene priložnosti in migracijske tokove na obeh straneh meje.

Preglednica 3: Poglavitni kazalniki razvitosti regij Posavja in Dolenjske v primerjavi s Slovenijo

regije	indeks rasti preb. 1981-1991	% kmeč. preb. 1991	št. podj. na 1000 delov. spos. preb.	DP na preb. v 1000 SIT	akt. osn. sredstva na preb.	% zap. v skup. preb.	% zap. z višjo in visoko izobrazbo.	% brezposelnih	% prim. sekt. v DP
Posavje	99,8	13,6	25,3	73464	835641	31,1	8,2	5,2	10,9
Dolenjska	105,1	11,6	28,1	79343	255775	37,8	9,3	4	9,8
Slovenija	103,9	7,6	29,6	82550	341692	37,3	11,6	5,7	6,5

regije	% sekun. sekt. v DP	% terc. sekt. v DP	DP na zap.	št. telefo- nov na 1000 preb.	št. zdrav. na 100 preb.	% štu- dentov	% otrok v VVZ	% asfalt. lok. cest	dolž. mag. in reg. cest na 100 km ²
Posavje	64,1	25	222841	164	11	1,5	46,3	64,2	25497
Dolenjska	66,8	23,4	193777	199	18	1,5	41,1	48,3	23293
Slovenija	55,7	37,8	201691	211	20	1,8	50,5	57	23475

Vir: Ravbar, M., Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Vloga in položaj posavske regije in njene razvojne možnosti, 1995

Preglednica 4: Odstopanja regij Dolenjske in Bele krajine ter Posavja od državnega povprečja

Slovenija=100	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Posavje	96,0	178,4	85,6	89,0	244,6	83,4	70,8	91,2	167,2
Dolenjska	101,1	152,6	94,9	96,1	74,8	101,3	80,1	70,1	150,7

	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Posavje	115,1	66,1	110,5	77,8	51,8	85,5	91,8	112,7	108,6
Dolenjska	119,9	61,9	96,0	94,3	90,0	83,3	81,4	84,7	99,2

Vir: Ravbar, M., Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Vloga in položaj posavske regije in njene razvojne možnosti, 1995

Analiza gornjih kazalcev kaže, da Posavje povečini zaostaja za slovenskimi povprečji in povprečji v sosednji regiji Dolenjski. Odstopanja od državnih povprečij in od sosednje Dolenjske so pri uporabljenih indikatorjih naslednja:

Preglednica 4: (nadaljevanje)

	odstopanja od RS	odstopanja od Dolenjske
1. indeks rasti prebivalstva 1981 - 1991	-- ⁴	--
2. delež kmečkega prebivalstva 1991	+ ⁵	+
3. število podjetij na 1000 delovno sposobnih prebivalcev	--	--
4. DP na prebivalca v 1000 SIT	--	--
5. aktivna osnovna sredstva na prebivalca	+	+
6. delež zaposlenih v skupnem prebivalstvu	--	--
7. delež zaposlenih z višjo in visoko izobrazbo	--	--
8. delež brezposelnih v delovno sposobnem prebivalstvu	--	--
9. delež primarnega sektorja v DP	+	+
10. delež sekundarnega sektorja v DP	+	--
11. delež terciarnega sektorja v DP	--	--
12. DP na zaposlenega	+	+
13. število telefonskih priključkov na 1000 prebivalcev	--	--
14. število zdravnikov na 100 prebivalcev	--	--
15. delež študentov	--	--
16. delež otrok v VVZ	--	--
17. delež asfaltiranih lokalnih cest	+	+
18. dolžina magistralnih in regionalnih cest na 100 km ²	+	+

Vir: Ravbar, M., Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Vloga in položaj posavske regije in njene razvojne možnosti, 1995

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 3 – 4 / 2000

4 znak — pomeni zaostajanje

5 znak + pomeni ugodnejšo vrednost glede državnih povprečij ali primerjav s sosednjo regijo

Splošna ocena stopnje razvitosti je, da je Posavje v primerjavi s Slovenijo podpovprečno razvito, medtem ko bi za Dolenjsko lahko ugotovili, da gre za srednje razvito regijo v Sloveniji. Če primerjamo podatke med obema regijama, potem veljajo ugotovitve, da je Posavje v primerjavi s sosednjo Dolenjsko podpovprečno razvito. Pri deležu kmečkega prebivalstva izstopa občina Škocjan (preko 20 %), visok procent pa prikazujejo, razen občine Novo mesto, tudi vse druge občine obravnavanega območja. Za primerjavo naj še enkrat navedemo podatek iz najnovejših statističnih obdelav: stopnja nezaposlenosti na Dolenjskem in v Beli krajini je v povprečju 8,7 % (prvo polletje 1997), medtem ko je bila v istem obdobju v Posavju 10,8 %. Pri deležu kmečkega prebivalstva imata Dolenjska in Bela krajina 11,6 % povprečje, Posavje pa kar 13,6 %, kar vse priča o navezanosti prebivalstva na primarni sektor in po drugi strani priložnost zajemanja dodane vrednosti kmetijskih proizvodov (glej sliko 3).

Ocena nekaterih razvojnih možnosti Dolenjske in Posavja

Zanimiva je tudi ocena razvojnih možnosti obeh obravnavanih regij glede na ključne faktorje za razvoj inovativnosti in podjetništva.

Preglednica 5: Ocena razvojnih možnosti regij Posavja in Dolenjske

Opomba: Ocena posameznega kazalca kaže odstopanja od povprečja za Slovenijo; regija, v kateri je kazalec ugodnejši, je označena z enim plusom (+), kjer je znatno ugodnejši pa z dvema plusoma (++); regija, v kateri je kazalec manj ugoden kot v povprečju za Slovenijo, je označena z enim minusom (-), tista, kjer je kazalec znatno manj ugoden, pa z dvema minusoma (--).

Vir: Kukar, S., Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana 1998

FAKTORJI	Posavje	Dolenjska
Splošno družbeno - politično okolje in zunanja podoba regije:	+	+
- vpliv političnih sprememb v novi Evropi	-	-
- vpliv političnih sprememb v državi	--	--
- število novoustanovljenih podjetij na 1000 prebiv.	-	+
- regionalni časopis	+	+
- notranja selitvena gibanja	-	++
- delež prebivalstva v problemskih občinah	-	-
Obstoječa gospodarska struktura in infrastruktura:	-	-
- delež aktivn. preb. v storitvenih dejavnostih	--	+
- bruto dodana vrednost na prebivalca v SIT	+	++
- izvozna usmerjenost	--	+
- povprečna plača na zaposlenega	+	-
- gostota cestnega omrežja	-	+
- telefonski priključki na 100 gospodinjstev	--	++
Človeški faktor:	-	++
- porast prebivalstva 1981-1995	-	++
- indeks staranja	-	-
- povprečno število let šolanja (1991)	--	++
- delež zdomceev	--	+
- stopnja nezaposlenosti	--	-
- delež zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo	-	-
- število študentov na 1000 prebivalcev (1991)	+	++
Kvaliteta življenja v regiji:	-	+
- naravne danosti (podnebje, voda, zrak)	+	++
- kulturne možnosti	+	++
- možnosti za rekreacijo	+	+
- možnosti šolanja otrok na II. stopnji	-	-
- možnosti šolanja otrok na III. stopnji	--	-
- osnova za dohodnino na prebivalca	+	-
- delež stanovanj z vodovodom	+	-
Dostop do informacij o tržišču in tehnologiji:	+	-
- poslovno-informacijski, razvojni in podjet. centri	-	-
- svetovalne organizacije	-	-
- vključevanje v mednarodne projekte	-	-
Možnosti za financiranje investicij:	-	+
- čisti dobiček oz. čista izguba (1994-1996)	-	+
- število poslovnih bank in drugih finančnih institucij	-	+
Organizacija in management:	-	-
- dostop do izobraževalnih in svetovalnih organizacij za poslovodne kadre	-	+
- povezava gospodarstva z univerzitetnimi in raziskovalnimi institucijami	-	+

Sintezna ocena razvojnih možnosti slovenskih regij glede na ključne dejavnike za razvoj inovativnosti in podjetništva je pokazala, da se glede na dejavnike v zgornji tabeli regiji Posavje in Dolenjska uvrstita na različni mesti. Samo kot zanimivost naj omenimo, da je po tej oceni najbolj perspektivna osrednjeslovenska regija, njej sledijo obalno-kraška, gorenjska in goriška regija. Dolenjska je na 5. mestu, za njo pa so koroška, podravska, savinjska, kraška, pomurska in šele na 11. mestu posavska regija. Na zadnjem mestu je zasavska regija.

Preglednica 6: Ocena razvojnih možnosti slovenskih regij

Faktorji	Posavje	Dolenjska
Splošno družbeno-politično okolje in zunanja podoba regije	-2	+1
Obstoječa gospodarska struktura in infrastruktura	-4	-3
Človeški faktor	-11	+4
Kvaliteta življenja v regiji	-2	+3
Dostop do informacij o tržišču in tehnologiji	-1	-3
Možnosti za financiranje investicij	-2	+2
Organizacija in management	-2	0
Skupna ocena	-24	+10

Vir: Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana 1998

Glede na dejavnik »splošno-družbeno politično okolje in zunanja podoba regije« je Dolenjska dobila sintezno oceno +1, kar pomeni, da povezovanje na državni in regionalni ravni predstavlja pozitiven element za njen nadaljnji razvoj. Prav tako ocenjujemo, da obstajajo ugodne možnosti za dobro obveščanje prebivalstva (dober lokalni časopis). Negativen kazalec je pri številu novoustanovljenih podjetij na 1000 prebivalcev, izrazito ugodna pa je struktura prebivalstva v problemskih občinah. Pri Posavju so kazalci veliko manj ugodni, saj je edini, ki je bolj pozitiven, v zvezi z notranjimi selitvenimi gibanji.

Glede na dejavnik »obstoječa gospodarska struktura in infrastruktura« sta obe regiji negativno ocenjeni, kar pomeni, da gre za izredno visok delež aktivnega prebivalstva v kmetijstvu in manj uspešni industriji (če izvajamo podjetji Krka in Revoz) ter nizek delež aktivnega prebivalstva v terciarnem sektorju. Gospodarstvo je pogosto premalo izvozno usmerjeno in manj učinkovito, slaba opremljenost s fizično infrastrukturo je marsikje ovira za razvoj, kar se še posebej pokaže na obmejnem območju neposredno ob državni meji s sosednjo Hrvaško.

Glede na »človeški dejavnik« je Dolenjska relativno ugodno ocenjena, medtem ko je ocena za Posavje izrazito neugodna. To pomeni, da je v danih razmerah človeški potencial ena najpomembnejših prednosti ali slabosti nekega območja. Sodobne dejavnosti pritegnejo območja, ki že dalj časa izkazujejo živahen in stabilen razvoj prebivalstva in kjer med prebivalstvom in zaposlenimi prevladujeta srednješolska in visokošolska izobrazba. Ti kazalci zajemajo naravno in selitveno gibanje prebivalstva, njegovo starostno in izobrazbeno strukturo in tudi zaposlenost oz. brezposelnost. Prav v teh kazalcih so razlike v regijah največje.

Glede na dejavnik »kvaliteta življenja v regiji« je Dolenjska ocenjena relativno pozitivno, medtem ko je negativno oceno dobilo Posavje. V okviru tega dejavnika so bile ocenjevane možnosti za pritegnitev novih dejavnosti, kar bi pomenilo določeno kvaliteto življenja na tem območju. Poleg naravnega okolja (mikavnost pokrajine, atraktivni bivalni pogoji, neonesnaženost okolja) so pomembne še kulturne in rek-

VIRI IN LITERATURA:

- 1 Klemenčič V., 1982, Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja, Ljubljana
- 2 Klemenčič V., 1982, Urbanizacija in deagrarizacija ter izraba zemlje za proizvodnjo hrane, Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja, Ljubljana, s. 41-49
- 3 Klemenčič V., 1987, Slovenija v luči socialnogeografske preobrazbe, Zbornik-10. Derčevi pediatrični dnevi, Ljubljana, Univerzitetni klinični center, str. 63-72
- 4 Koščak, M.: Usmerjanje razvoja na ruralnih območjih, FAGG - IP-ŠPUP, magistrska naloga, Ljubljana, 1992
- 5 Kukar S., 1997, Regionalna politika v Evropski uniji in Sloveniji, IB revija, št. 9-10-11, Ljubljana
- 6 Ravbar M., 1997, Dileme in cilji regionalne politike v luči oblikovanja pokrajin, IB revija, št. 9-10-11, Ljubljana
- 7 Ravbar M., 1997, Slovenske pokrajine: Med lastnimi interesi in politiko regionalnega razvoja, IB revija, št. 9-10-11, Ljubljana
- 8 Zavod za statistiko RS (dalje Zavod), popis prebivalstva (dalje PP) 1981, Ljubljana 1981, št. 228, str. 177
- 9 Zavod, PP 1981, Ljubljana 1984, št. 346, str. 114
- 10 Zavod, PP 1991, Ljubljana 1991, št. 538, str. 101

reacijske možnosti ter možnosti za šolanje otrok.

Glede na dejavnik »dostop do informacij na tržišču in v tehnologiji« sta obe regiji ocenjeni relativno negativno. Gre za oceno vidika, ali v regiji obstajajo poslovno-informacijski centri in svetovalne organizacije ter pogoji za vključitev regije v razne mednarodne projekte. Tu gre bolj za kvalitativno oceno, ker se gospodarstvo neke regije lahko povezuje s takimi institucijami iz drugih regij, ali pa v določeni regiji taka institucija obstaja, pa so njene storitve premalo izkoriščene.

Glede na dejavnik »možnosti za financiranje investicij« je Dolenjska ocenjena relativno pozitivno, medtem ko velja za Posavje nasprotna ocena. Na osnovi dveh kazalcev, večletnega čistega dobička oz. čiste izgube gospodarstva v regiji (kar kaže lastno reprodukcijsko sposobnost) ter števila poslovnih bank in drugih finančnih institucij (kar kaže na možnosti za pridobitev posojil ali za skupna vlaganja), so bile ocenjene možnosti za financiranje investicij. Poudariti moramo, da so možnosti za financiranje investicij v celotni Sloveniji dokaj omejene. Trg kapitala še ne deluje dobro, posojilni pogoji in z njimi povezana obrestna mera pa so slabi. Poleg tega je na razpolago premalo zagonskega rizičnega kapitala, zlasti za male podjetnike.

Glede na dejavnik »organizacija in management« je Dolenjska nekoliko bolj perspektivno ocenjena kot Posavje, čeprav sta vrednosti za obe regiji v primerjavi z ostalo Slovenijo relativno nizki. To pomeni, da za izboljšanje učinkovitosti in uspešnosti gospodarjenja potrebujemo dobre poslovodne kadre, ki so sposobni izvesti take strukturne spremembe, da bo podjetje proizvajalo prave proizvode na pravi način in za pravega kupca (česar pa po ocenah v obeh regijah ni ravno na pretek). Poleg tega velja v sklopu tega dejavnika tudi ocena dostopa do izobraževalnih in svetovalnih organizacij za poslovodne kadre ter povezavo gospodarstva z univerzitetnimi in drugimi raziskovalnimi institucijami.

Sklep

Zgoraj predstavljeni podatki, gledano na splošno, torej niso spodbudni za Posavje, nekoliko bolj za Dolenjsko. Prihodnje aktivnosti, ki bodo razvojno usmerjene, bodo morale upoštevati tudi dejavnik čezmejnega sodelovanja in s tem odpiranja razvojnih možnosti tudi v tej smeri. Dejstvo je, da sta bili tako Posavje kot Dolenjska z Belo krajino v bližnji preteklosti tesno povezani in vključeni v gospodarske in s tem tudi razvojne tokove takrat sosednje republike Hrvaške. To sodelovanje na novih temeljih, na novih področjih, med katerimi so prav gotovo tudi turizem na podeželju, drobna obrt, malo podjetništvo, trgovina in še katero, predstavlja razvojni izziv za obe območji, tako Dolenjsko z Belo krajino in Posavje kot tudi za obe državi, Slovenijo in Hrvaško.

BELOKRANJSKI MUZEJ

Metlika

VINOGRADNIŠKA ZBIRKA V GRAJSKI KLETI

DRUŽBENA UREDITEV IN SOCIALNE KRIVICE

V nekaj številkah lanskoletne Rasti nam je Franci Šali ponudil v razmišljanje eno temeljnih dilem sodobne civilizacije. Preteklosti in nič manj ali še bolj tudi prihodnosti. Kako iz sveta socialnih krivic? V letošnji prvi številki je to razglabljanje nadgradil z esejem *Zakaj bo propadel kapitalizem*. Na pravo tretjega tisočletja je bilo napisanih in povedanih veliko besed, kakšna prihodnost se obeta zemeljski obli. Večina napovedi je prepletena z vse jasnejšo, skorajda usodno možnostjo socialnega razkroja na svet vse manjšega dela bogatih in stopnjevane večine vse bolj revnih.

Leta 1979 je bila na pobudo politikov, strokovnjakov in vizionarjev vsega sveta ustanovljena tako imenovana Pariška skupina. Njena temeljna ugotovitev je bila, da na Vzhod in Zahod razdeljeni svet čedalje bolj hromi ustvarjalne moči, pogloblja neenakost in neti vesplošno krizo sodobne družbe. Eden izmed njenih ustanoviteljev, Jean Jacques Servan Schreiber, je leta 1980 napisal knjigo *Svetovni izziv*. V njej je med drugim izrazil upanje, da je navzlic vsesplošni razklanoosti sodobnega sveta mogoče najti pot, po kateri bi človeštvo dokončno stopilo iz prazgodovine. Pariška skupina je razumela socialne napeitosti in regionalne konflikte. Organizirala je različne projekte, raziskave ter izmenjavo stališč v najširših mednarodnih okvirih. Od takrat je minilo dvajset let. Prepad med razvitimi in nerazvitimi pa se je od tedaj še poglobil.

Sedanja družba se čedalje bolj pogreza v močvirje vse hujših socialnih nasprotij. Vizijam o socialni pravičnosti in enakosti vseh ljudi, ki so se začele razraščati v plenica kapitalistične družbe, se dandanes postavlja nasproti tržna uspešnost do neslutnih razsežnosti zglobaliziranega sveta. Razvoj materialne in tehnične kulture je v svetu bistveno spremenil značaj bogastva in revščine. Razlike med tistimi, ki imajo, in drugimi, ki imajo čedalje manj, se večajo v presenetljivih preskokih. Ameriški profesor menedžmenta Dennis L. Meadows navaja, da je v svetu naraščajoče proizvodnje vse večja enostranska delitev ustvarjenega materialnega bogastva. S tem pa tudi številnih drugih dobrin, ki vplivajo na blagostanje ali revščino posameznikov, narodov in v nekem smislu tudi celin. Po njegovem ima 352 najbogatejših ljudi na svetu v rokah več premoženja kot znaša celokupni dohodek 45 odstotkov najrevnejšega prebivalstva sveta. Zbigniew Brzezinski navaja v knjigi *Izven nadzora, globalno vrenje na pragu 21. stoletja*, da ima pet držav (ZDA, Kanada, Japonska, Francija, Nemčija) 84,7 odstotka letnega svetovnega družbenega proizvoda.

Prof. dr. Klause M. Leisinger, direktor fundacije za sprejemljiv razvoj človeštva iz Basla, je v svoji raziskavi napisal, da je v rokah petine 66-krat več gmotnih dobrin, kot jih premorejo ostale štiri petine svetovnega prebivalstva. To razmerje je v različnih državah in celinah različno, kar se odraža tudi pri zadovoljevanju temeljnih življenjskih potreb. Okoli 4,8 milijarde prebivalcev dežel v razvoju najbolj občuti težo socialne neenakosti. Tri petine teh prebivalcev nima temeljnih sanitarnih pogojev, ena tretjina nima neoporečne pitne vode, ena četrtnina je brez strehe nad glavo, ena petina pa si ne more privoščiti temeljnih sodobnih zdravstvenih storitev.

V poročilu razvojnega programa OZN lahko preberemo, da je v sedemdesetih letih šest najbogatejših držav imelo tridesetkrat več gmotnega bogastva kot vse ostale izmed 190 držav, kolikor jih je danes na svetu. Do leta 1990 se je to razmerje stopnjevito povečevalo. Dohodek bogatih je bil v primerjavi z revnimi deželami že stopetdesetkrat večji.

Generalni sekretar OZN Kofi Anan je v otvoritvenem nagovoru na zasedanju ekonomskega in socialnega sveta 5. julija lani pozval vlade članic te mednarodne organizacije, naj se učinkoviteje vključijo v boj proti brezposelnosti in revščini. Okoli dve milijardi celotnega svetovnega prebivalstva je brez dela. Tudi v razvitih deželah je okoli 37 milijonov ljudi brez redne zaposlitve. V ZDA, v tej transmisiji svetovnih globalizacijskih procesov, so nedavno sporočili, da je bilo leto 1999 vrh finančno ovrednotene uspešnosti dosedanjega gospodarskega razvoja. Brez dela naj bi bilo le okoli 4 odstotke za delo sposobnih ljudi. To seveda ne govori o spodnjem delu socialne lestvice njihovega prebivalstva, kjer pa je okoli 6,5 milijona ljudi brez strehe nad glavo, torej brezdomcev. Na 10. zasedanju UNCTAD (komisije za trgovino in razvoj OZN) konec februarja letos v Bangkoku so med drugim sklenili, naj bi razvite države namenjale za pomoč nerazvitim okoli 0,7 odstotka letnega bruto družbenega proizvoda. To pa so le poskusi lajšati posledice, korenine zla sedanjih svetovnih razmer pa ostajajo. Iz njih se razraščajo nova in nova protislovja. Blagovna proizvodnja, ki je že ob svojem nastajanju bila leglo stopnjevanega socialnega razlikovanja med ljudmi, ga v pogojih globaliziranega svetovnega trga močno pospešuje, vse bolj pa ogroža tudi ekološke pogoje za obstoj življenja na vsem planetu.

Temeljna gonilna sila tehničnega napredka in na njem zasnovana družbena vrednota je, kot pravi ameriški marksist Erich Fromm, imeti, imeti, imeti. To hotenje je spodbudilo človekovo misel, da je ustvarila egiptovske piramide, nekdanje in današnje babilonske stolpe, spremenila planetske in vsemirske širjave, povezala vse Zemljane, hkrati pa med njimi izkopala doslej nepremostljive socialne pregraje.

Vzporedno z razraščanjem človekove ustvarjalnosti je težnja "imeti" vse bolj postajala spiritus agens napredka. Od tistega zadovoljevati človekove potrebe za vsakdanje življenje in tudi goli obstoj do nasprotja, ki ga poganja v sodobnem času do neskončnosti razbohotena potrošniška mrzlica. Sodobna proizvodnja za trg je dinamit za razraščanje potrošništva v malikovanje porabnih in neporabnih predmetov. Smisel in vrednota človekovega bivanja niso pogoji za njegov zadovoljiv vsakdan, temveč denarno izražena lastnina. Človek je vse manj tisto, kar kot generično bitje je, temveč tisto, kar gmotno bogastvo pooseblja.

Ameriški lingvist, družbeni kritik Noam Chomsky ugotavlja, da se v pogojih neizprosne tržne konkurence vse trdneje uveljavlja sprevrnjena vrednota človekove težnje po ustvarjanju: "Ne brigaj se za nikogar, razen za sebe. Čustvo je slabost, solidarnost je izmišljotina, življenje je surov boj, če prideš na vrh piramide, si pravi, če ne, si zanič." V razvitem, nič manj pa v zaostalem svetu se celotno družbeno bogastvo kopiči v rokah majhne skupine ljudi. (Nedavno je bila na obisku v Sloveniji prof. dr. Laura D'Andrea Tyson, dekanica Haas School of Business, nekdanja ekonomska svetovalka ameriškega predsednika. V pogovoru z novinarji je na vprašanje, kaj meni o prepadu med revnimi in bogatimi, odgovorila: "V ZDA se je povečeval zad-

njih 25 let, v zadnjih letih pa se je neenakost stabilizirala, zmanjšala pa ne. Razdelitev bogastva je zadnja leta vse bolj neenakomerna. Več kot polovica ameriških gospodinjstev ima delnice, a malo, v povprečju nad 10.000 dolarjev. Večina je skoncentrirana v rokah zgornje desetine, morda dvajsetine najpremožnejših, pri tistih, ki imajo od 150.000 do 300.000 dolarjev letnega prihodka. Informacijska tehnologija povečuje produktivnost, povečuje pa tudi neenakost." Tudi sicer je v toliko opevani deželi vsesplošne blaginje veliko znakov vse večjih socialnih razlik. Mnogi si težko predstavljajo, da je v ameriški Nebraski, s pretežno kmetijskim gospodarstvom, letni družbeni proizvod okoli 4.000 dolarjev na prebivalca (V Sloveniji je bil lani BDP okoli 10.500 dolarjev. Samo ta podatek pa tudi ne pove vsega. Poglavitno je, kakšna je njegova porazdelitev!)

Po vsem svetu se razrašča tudi za meščansko pojmovanje kriminalna oblika pridobivanja bogastva. Med tem ko sta izdelovanje in prodaja orožja (ki sta posledično vira velikega zla med posameznimi narodi) povsem moralna, pa se sicer ob hinavskem zgražanju vse bolj širi trgovina z mamili, korupcija pa postaja pojav, mimo katerega ne more nobena država od najbogatejših in nič manj od revnih.

Po nekaterih opredelitvah je korupcija materialno ovrednotena oblika izkoriščanja oblasti in položaja v družbi. Vzročno in posledično je odsev medsebojno povezanih vplivov, cilj pa je priti do gmotnega bogastva, do prilaščanja kapitala tudi mimo vseh, celo meščanskih moralnih vrednot. V začetku letošnjega leta je bila v Ljubljani mednarodna konferenca o korupciji. Po stališčih udeležencev naj bi se razbohotila predvsem v deželah tranzicije. V Sloveniji naj bi bilo tega celo manj kot v Italiji in Švici. Generalna skupščina OZN je že leta 1996 sprejela resolucijo, ki nalaga vsem članicam naj učinkoviteje ukrepajo proti temu zlu sodobnega časa.

Na Dunaju je bila sredi aprila letos deseta konferenca Združenih narodov, kjer je okoli 2.000 delegatov z vsega sveta razpravljalo in sklepalo, kako preprečevati razraščanje organiziranega zločinstva. Sem štejejo korupcijo, pranje denarja, trgovino z ljudmi in nelegalno trgovino z orožjem. Sprejeli so deklaracijo, ki obvezuje vse države, da učinkoviteje ukrepajo proti vsem tem pojavom. Ti pa se razraščajo v družbenih razmerah, ki so značilne za ves svet, za razviti celo bolj, le da v večjih razsežnostih, v specifičnih oblikah in z bolj brezobzirnimi metodami. Temne sence obdobja tehničnega in gmotnega napredka, ki si ga je bilo še pred pol stoletja težko predstavljati, so preskočile vse državne in prostorske meje, spodbudile nove predstave o svobodi človeka in hkrati sprožile najbolj brezsrčno teptanje njegovih pravic.

Zbigniew Brzezinski, sicer v svetu znani antikomunist, pravi v že omenjeni knjigi *Izven nadzora, globalno vrenje na pragu 21. stoletja*, da sedanji napredek globalizacijskih razsežnosti čedalje bolj odpira dileme časa, kako naprej. Ali bo pomenil novo stopnico do večje človeškosti družbe ali pa bo "sedanja na antični kulturi zgrajena družba in civilizacija poniknila tako, kot so v zgodovini poniknile nekatere kulture in civilizacije. Potem pa je treba začeti znova in to z barbarstvom". Kako iz tega usodnega razpotja? Franci Šali v svojih razmišljanjih sklepa, da je izhod predvsem v drugačni, pravičnejši in na novo etiko naslonjeni delitvi bogastva novoustvarjene vrednosti.

Zgodovina kapitalizma nekaj stoletij je ena sama veriga gmotnega in tehničnega napredka, hkrati pa neusmiljenih spopadov pri delitvi novoustvarjene vrednosti. Meščanska družba se je razklala na dva

antagonistična razreda. Po moralnih zakonitostih te družbe lastniku kapitala pripada celotna novoustvarjena vrednost, po svojih merilih pa odriva drobtinice ljudem, ki s svojim fizičnim ali intelektualnim delom prispevajo k bistvu nove vrednosti. Tržna konkurenca je zanečila na eni strani brezobzirno tekmovanje med lastniki kapitala, kar pa vse do današnjih dni in to čedalje bolj pritiska na nižanje vrednosti dela. V pogojih, ko je ves svet eno samo mimo vseh državnih mej raztegnjeno konkurenčno tržišče, se čedalje bolj razrašča bogastvo v rokah majhnega dela lastnikov kapitala in relativno čedalje večjo revščino velike večine svetovnega prebivalstva.

Temeljni, v bistvu enak vir razlikovanja med ljudmi ima v raznih delih sveta svoje specifičnosti, vse pa se razraščajo iz istih korenin, to je pri delitvi novoustvarjene vrednosti. Po svetu srečujemo različne enačbe za sodobno družbenoekonomsko obdobje. V obdobje presnavljanja fevdalne, pretežno zemljiške lastnine v kapitalno sega opredelitev prvobitnega kapitalizma. Nanjo se naslanja liberalni kapitalizem, ki se še dandanes razrašča v manj razvitih okoljih, še posebej v tranzicijskih deželah. V Rusiji ga imenujejo banditski kapitalizem zaradi epidemije korupcije, ki je poglobila socialne prepade do nekdanj nepredstavljivih razsežnosti. Nekaj podobnega predstavlja roparski kapitalizem (ta naziv je dobil domovinsko pravico med nekaterimi našimi ekonomskimi krogi po denacionalizaciji, ko se je na vrh najbolj bogatih prerinilo okoli 150 milijarderjev). Podobno je tudi z opredelitvami za ubijalski in casino kapitalizem.

Spreminjanje načina prisvajanja novoustvarjene vrednosti se odraža tudi sicer v imenih, kot so postkapitalizem, poindustrijski kapitalizem, v zadnjem času pa turbokapitalizem, digitalni kapitalizem, neokapitalizem, civilni kapitalizem in socialni kapitalizem.

Že ob nastajanju kapitalistične družbe so se začele kazati velike socialne razpoke na dva temeljna razredno oblikovana dela človeštva: na razred manjšine, ki ima v rokah bogastvo, in razred večine, ki nima ničesar drugega kot svojo delovno moč. Takrat se je začela rojevati zamisel o pravičnejši in svobodnejši družbi. Komunistični manifest, marksizem, socializem pomenijo nikoli dosanjane sanje o drugačni družbi, o pravičnejši razdelitvi novoustvarjene vrednosti!

Dve tretjini človeštva je več kot stoletje živelo v državah, ki jim je bila cilj posredno ali neposredno družba socialne enakosti. Zgodovina bo objektivno odgovorila, zakaj so ostale neuresničene celovite predstave o delu kot vrednotenju človekove osebnosti. Nekateri pravijo, da se je socializem sesul vase zato, ker je v dvoboju diktatura trga (kapitala) premagala premalo domišljeno diktaturo dela. Pod pritiskom socialističnih idej je po mnenju nekaterih kapitalizem dobival vsaj navidezno bolj človeški obraz. Po mnenju drugih so tudi socialistična gibanja niso dovolj vplivala na spremembe zakonitosti tržne konkurence. Krajši delovni dan, večje socialne in človeške pravice, boljši gnotni in splošno življenjski pogoji, pravica do dela in še marsikaj je med drugim sad stoletnih delavskih bojev. Državne in mednarodne organizacije so oblikovale obrise socialne države, ki naj bi zboljševale življenjske pogoje. Razraščanja socialnih neenakosti pa niso mogle ustaviti.

Vsi dosedanji poskusi premostiti prepade med delom in kapitalom so sicer za nekaj časa in v omejenem obsegu omilili nasprotja. V spremenjenih okoliščinah pa so se v drugi obliki stopnjevala. Socialna država je v pogojih globalizacije doživela polom. Švedska kot zgled

za uresničenje socialnega kapitalizma (civilizacija kapitalizma) se je prva znašla v primežu globalizacije. Po letu 1990 so švedski koncerni pritiskali na vlado, naj zniža davke na višje dohodke (dobičke). Nekateri so preseljevali kapital in delovna mesta v tujino, na primer tovarna vozil Scania. Država je morala omejiti vrsto socialnih programov. Internacionalizirani kapital povsod preti državi, da bo prebegnil drugam, če ne bodo znižali obveznosti, to pa pomeni znatno krčenje dohodka države in omejevanje socialnoprogramske usmeritve. Podobno se je zgodilo v Nemčiji. Peter Glotz je v hamburškem *Der Spiegelu* opisal, da se kapital naglo seli v dežele s cenejšim delom, kar siromaji državne dohodke in večja socialne probleme. Tako je družba ABB v zadnjih letih odpustila 34.600 delavcev, v svojih podjetjih v tujini pa jih je zaposlila 189.000. Deutsche Telekom je v petih letih doma ukinit 44.780 delovnih mest. Ob nedavni združitvi Nemške in Leipciške banke je zgubilo delo okoli 25.000 ljudi. Podobno je tudi v ZDA.

Adam Smith je v svojem "sentiments of sympathy" idejno utemeljeval socialno državo, češ da naj uspešnejši v interesu javne blaginje skrbijo za neuspešnega sočloveka. Če ti niso sposobni spoznati tega, naj družba poskrbi za neuspešne. Smithova utvara tudi dandanes v nekoliko novelirani obliki, denimo v knjigi Anthonija Giddensa *Tretji poti*, dobiva nove razlage. Socialna demokracija po svetu skuša z njo preseči svojo neučinkovitost. V romanju za kapitalizmom z bolj civiliziranim obrazom spreminja zunanjo podobo socialnih nasprotij, v bistvu pa razdelitev naglo rastoče skupne nove vrednosti čedalje bolj drsi v roke majhnega dela lastnikov kapitala.

Francoski sociolog Francois Furet v knjigi *Minule iluzije* kritično razlaga vzroke za nastanek, vzpon in propad s Komunističnim manifestom utemeljene ideje o premoščanju socialnih nasprotij družbe kapitala. "Konec poskusov razviti socialistično družbo, ni prav nič spremenil zahteve po svetu, ki bo sledil meščanstvu in kapitalu. Bolj kot kdajkoli so postale aktualne zahteve po svetu, v katerem se bo lahko resnično razcvetela prava človeka skupnost," navaja med drugim. To misel pa dopolnjuje; "To pa ne pomeni, da bi se komunistična ideja lahko prerodila v oblike, ki so zaznamovale smrt proletarske revolucije, marksistično leninistično znanost, ideološka izbira ene stranke in enega imperija. Vse to je nedvomno prišlo do konca poti. Ta je sicer sklenila določeno obdobje, nikakor pa ne repertoarja demokracije. Komunizem je propadel sam od sebe, v nekakšnem nič, še vedno pa veliko pomeni v domišljiji sodobnega človeka. Furetov kritik Ulrich Raulft je zavrnil trditve, da je komunizem kot utopija potonil nepovratno v brezno zgodovine. Po njegovem so mu nove spodbude dale nekdanje nepredstavljive razsežnosti sodobnega, vse bolj globaliziranega sveta.

Po vsem svetu občudujejo pohod človekove misli v svet prihodnosti. Nič manj enotne pa niso predstave o usodnem razpotju sedanjega časa. Delitev novoustvarjene vrednosti se čedalje bolj razrašča v negativen naboj, ki ogroža sedanjo civilizacijo. Zbigniew Brzezinski misli, da je rešitev v revoluciji človekove zavesti od človeka imeti v človeka biti. Ne tako redki pa menijo, da čas idej Komunističnega manifesta šele prihaja. Seveda v oblikah in metodah novega tisočletja. Ali pa najtemnejši scenarij nasilno premoščanje vse bolj se razraščajočih socialnih nasprotij.

BELOKRANJSKI MUZEJ

Metlika

Prva polovica 20. stoletja

BELOKRANJSKE PISANICE

Joža Miklič

* Naj ne mine dan, da ne bi nekaj koristnega naredili

NULLA DIES SINE LINEA*

12. forum odličnosti in mojstrstva na Otočcu

Potovanje ekonomistov Dolenjske in Bele krajine v odličnost se nadaljuje z vedno večjimi koraki, saj je bilo tudi v letošnjem maju na Otočcu zaznati nova spoznanja. Ne samo da so se 12. foruma odličnosti in mojstrstva udeležili vsi, ki v gospodarstvu kaj zmorejo in ustvarjalno delujejo, ampak so s svojo prisotnostjo in s svojimi prispevki Forumu podali novo vsebino najvidnejši predstavniki zakonodajne in izvršilne oblasti, najuglednejši strokovnjaki Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Univerze in njenih fakultet ter generalni direktorji najperspektivnejših slovenskih gospodarskih družb.

Globalizacija in slovensko gospodarstvo

Gospodarstvo v svetu postopno sprejema in uresničuje načela nove ekonomije je na Forumu opozoril **dr. France Arhar**; njeni cilji so predvsem trajno obvladovanje brezposelnosti in inflacije, kar omogoča gospodarsko in politično stabilnost tako držav kot gospodarskih družb, ki sodelujejo na svetovnem trgu. Med strateškimi nalogami za doseganje ciljev nove ekonomije so zlasti drugačen dogovor o participaciji v novo ustvarjeni vrednosti, zagotavljanje svobode in reda na trgu, močan trg delovne sile in spoštovanje večnih vrednot, ki opredeljujejo kakovost življenja.

V prihodnosti bo najpomembnejše dosegati ustrezno gospodarsko rast, ki bo umirjala in blažila trajna nasprotja med delom in kapitalom. Predvsem motivirani in primerno organizirani udeleženci trga delovne sile v nacionalnih ekonomijah bodo zagotavljali s svojim znanjem in prihranki trajnost in varnost donosnih naložb. Ker so minili časi berlinskega zidu, osamosvajanja..., ostaja

gonilo razvoja narodova volja kot skupna želja in potreba po trajnem premagovanju stalno prisotnih in nastajajočih novih nevarnosti na poti v gospodarsko blaginjo.

Rastoča knjiga kot vir odličnosti

Odličnost kulture nekega naroda priča o odličnosti naroda samega, je uvodoma poudaril **dr. Jože Krašovec**. V svojem prispevku je Forumu predstavil temeljne etične postavke odličnosti starih narodov in njihov vpliv na evropsko oz. slovensko kulturo. Ljudske modrosti, pripovedi in zakoni iz prastarih skupnih virov so oblikovale svetopisemske zapovedi – postavbo pravičnih, izreke o dogajanjih v svetu in človekovi duši, v dramatični napetosti med fizičnim in moralnim, dobrim in zlim. Miselna refleksija manifestira navdih in napor duha, da razreši tudi najzapletenejše uganke o Bogu, človeku in vesolju. Dr. Krašovec ugotavlja, da je Sveto pismo kriterij resnice, vir odličnosti splošne duhovne kulture, vzgoje in gospodarstva ter najbolj nesporno "rastoča knjiga", v kateri so predstavniki oblasti vedno in jasno videli neizprosno kritiko svojega ravnanja.

S tem ko so krščanski misleci pozitivno vrednotili tudi univerzalne prvne klasične poganke kulture, zlasti grško-rimske, je krščanstvo popolnoma prevzelo okvir grško-rimske arhitekture in rimskega prava.

Kriterije resnice so si oblikovali tudi drugi starodavni narodi. V Egiptu so prepoznavni v zbirki pregovorov, ki učijo praktično modrost in primerno vedenje z vključno temeljnimi etičnimi načeli, kot so zavračanje pohlepa, ropanja in prekrškov proti zakonu. Napisi na nagrobnikih osvetljujejo odnos Egipčanov do temeljnih etičnih vprašanj: "Govoril

sem resnico, delal sem častno ..., sodil pravično ...šibkega reševal iz oblasti močnejšega ..." Egipčanske Knjige mrtvih so polne primerov etične odličnosti, kot so resnica, pravičnost, čast in red kot temeljno merilo človekovega ravnanja. V Mezopotamiji so etične odličnosti takratnih ljudstev izražene v zakonikih in pregovorih: zakonito in pravično vladanje, obramba svobode, pomoč sinov očetu in očeta sinovom... V stari Grčiji so označevali različne vidike odličnosti z izvrstnostjo, popolnostjo, krepostjo, hrabrostjo, pravičnostjo, plemenitostjo... Izročila starih ljudstev so preko Bližnjega vzhoda, Rima in Bizanca prišla tudi v Slovenijo in tu dobila številne nove cvetove slovenske duhovne samobitnosti in kulture.

Doseganje odličnosti v svetovnih pogojih

Ambasadorka slovenske znanosti, **dr. Aleksandra Kornhauser**, je zablestela na Forumu s svojimi izvirnimi pogledi, opozorili in dokazili. Poudarila je, da se odličnost opredeljuje predvsem kot vrhunska kakovost proizvodov in storitev, ki zaradi svoje izvrstne, nadpovprečne kakovosti dosegajo dobro, visoko tržno ceno, vendar praviloma na manjšem trgu. Slovenci moramo dvigniti kakovost na raven odličnosti, saj tako zahtevo pogojujeta zlasti dva neogibna svetovna procesa: globalizacija in uvajanje trajnostnega razvoja.

Značilnosti globalizacije so uveljavljanje svetovnega trga, združevanje v večje sisteme, visoko profitne naložbe, svetovno komunikacijsko in informacijsko omrežje, združevanje raziskovalno-razvojnih zmogljivosti in osveščanje o omejitvah našega planeta.

Bistveno načelo trajnostnega razvoja je omejevanje izrabe neobnovljivih virov, varčevanje z energijo, dolgoročno usmerjeno gospodarstvo, skladnost dejavnosti človeka z naravo..., torej vsega "manj", ta manj pa je povezan z večjo odgovornostjo in solidarnostjo. Ker "več" na zemlji ni uresničljivo, je "manj" dvigniti na višjo raven, na "manj, a boljše".

Slovenija ima možnost postati delček v velikih združbah ali pa dvigniti svojo dejavnost na mednarodno raven odličnosti, upošteva

značilnosti tekme v novem tisočletju. Za tiste v Sloveniji, ki bodo ostali samostojni, je ena sama pot: stremljenje k odličnosti, kar terja osredotočenje na skrbno izbrane dejavnosti z visoko specializacijo in originalnostjo. Bistvena zapoved bodo eko-tehnologije, pojmovane kot varčevanje s surovinami, višjo učinkovitostjo v izrabi energije, ekonomsko učinkovitost, zmanjšanje količin odpadkov ter popolna odprava onesnaževanja s strupenimi odpadki. Ekološka analiza mora biti v Sloveniji del vsakega posega pri izboru ugodnih lokacij za proizvodnjo, da se izognemo umazanim tehnologijam. Da se ne bodo uničile izhodiščne lokacijske prednosti Slovenije, je potrebno izjemno skrbno načrtovati lokacijsko politiko. Slovenija je majhen sistem, zato je prilagodljivost trgu proizvodov in storitev lahko velika, s svojo kulturo pa trg lahko tudi ustvarja. Kulturo smo do sedaj premalo vključevali v proizvode in storitve, kar nam potrjuje npr. "finski gospodarski čudež". Z lastnim umskim potencialom, veliko delovno vneto ter izjemno samodisciplino se je majhna in revna Finska v gospodarski rasti prebila na prvo mesto v Evropi. Njena splošna skrb za vzgojo in izobraževanje, povezana z načrtnimi vlaganji v raziskovanje in razvoj ter z mednarodnim usposabljanjem strokovnjakov ji zagotavlja mesto med vodilnimi državami na področju visokih tehnologij. Za podoben prodor bi Slovenija potrebovala večja vlaganja v gospodarske raziskave in razvoj ter izobraževanje. Delovno intenzivne tehnologije se umikajo umskim, ki terjajo nenehno večanje znanja vseh ljudi in inovativnost pri vsakem delu. Da bi to lahko dosegli, je treba spodbujati učenje in podjetnost od otroških let dalje, razvijati skupinsko inteligenco in vpeljati načrtno izobraževanje kot bistveni sestavni del vsakega delovnega razmerja, saj z večanjem znanja, ki je največkrat vezano na visoko specializacijo, dodatna vrednost skokovito raste.

Stremljenje k odličnosti dalje terja, da se vsakdo med nami vsako jutro vpraša: kaj danes lahko storim boljše kot včeraj? Katero novo znanje lahko uporabim? Sloveniji je poverjena zahtevna mednarodna koordinacija projekta Raziskovalno-

izobraževalne strategije v sodelovanju med univerzo in industrijo; s tem projektom se išče nove oblike izobraževanja za učinkovito uporabo informacijskih metod v iskanju znanja. Z objektivnim opazovanjem v povezavi z logičnim sklepanjem lahko razvijemo sposobnosti napovedi in njeno preverjanje. V vse bolj dinamičnem svetu je izobraževanje za odličnost povezano z vzgojo za spremembe: te moramo znati prepoznavati, obvladovati, uravnavati – in tudi sami sprožati. Tekmovanje v znanju in vseh drugih dosežkih moramo ohranjati, saj odličnosti ni možno doseči brez tekmovanja. Kultura, če jo pojmuje skupaj z znanjem kot bistveno sestavino kakovosti vsakega ustvarjanja, pa nam lahko pomaga dvigniti surovo tekmovalnost na raven tekmovalnega sodelovanja v skupini za doseganje skupnih ciljev. S kulturo prepojeno znanje postane modrost, ki je že sama po sebi odličnost.

Znaki odličnosti pri podjetju

Dr. Ivan Turk je na lanskem Forumu opredelil znake odličnosti pri človeku: izobraženost, olikanost, preudarnost, prizadevnost, izvirnost, zanesljivost, podjetnost, voditeljskost, pravičnost, resnicoljubnost, poštenost, plemenitost in samozavednost. Na 12. forumu je iskal znake odličnosti pravnih oseb in menil, da odličnosti pri podjetju ni možno enačiti z njegovo učinkovitostjo in uspešnostjo. Učinkovitost je notranja značilnost podjetja in pomeni delati "stvari prav", uspešnost pa je zunanja značilnost podjetja in pomeni delati "prave stvari".

Pri presojanju odličnosti podjetja ni pomembno, kako se podjetje samo ocenjuje, temveč kako ga občutijo drugi in torej ne gre za notranje rešitve, ki bi lahko bile označene kot odlične, temveč za zunanjo pojavnost podjetja, ki je označena kot odlična. Na podjetja lahko gledamo z zornega kota:

- nosilcev interesov (odličnost podjetja v razmerju do lastnikov, zaposlenih, kupcev, upnikov, države),
- pomena za prostor (odličnost podjetja v razmerju do naravnega in do družbenega okolja),
- pomena za splošni razvoj (odličnost podjetja glede tehnično-tehnološkega razvoja, glede razvoja ljudi

in glede narodnogospodarskega razvoja).

Lastniki pričakujejo, da se bo njihova vloga v podjetju ne samo realno ohranjala, temveč jim bo povečala njihovo premoženje. Merilo odličnosti podjetja z zornega kota lastnikov je zato nadpovprečni koeficient čiste dobičkonosnosti kapitala, kljub dejstvu, da je ugotavljanje čistega dobička in vrednotenje kapitala v posameznih podjetjih v veliki meri odvisno od njegove poslovne politike.

Zaposlenci pričakujejo za svoje delo primerna povračila, zagotovljeno ustrezno socialno in zdravstveno varnost ter delo v prijetnem vzdušju. Z njihovega zornega kota bo torej odličnost podjetja dokazljiva predvsem z nadpovprečnim koeficientom povračil v primerjavi z drugimi podjetji in s kazalci varnosti in trajnosti zaposlitve. Smiselno merjenje vzdušja, ki obstaja v nekem podjetju, ostaja odvisno od osebnih kvalitet zaposlenec, zlasti od njihovega znanja in pridnosti. Na osebne kvalitete kandidatov za delovno mesto mora biti izjemno pozoren tisti, ki odloča o tem, koga bo podjetje zaposlilo. Različna delovna mesta sicer zahtevajo različne sposobnosti, vedno pa se postavlja pogoj, da mora zaposlenec za svoje delovno mesto dovolj vedeti in znati. Vedeti pomeni imeti nekaj v zavesti na osnovi zaznav in obveščenosti, učenja in študija, sklepa in odločitve, posledic in odgovornosti. Znati pa pomeni biti glede na izurjenost in usposobljenost v stanju uspešno opravljati kako dejavnost. Kdor tega nima in je do svojega delovnega mesta prišel le kot varovanec koga, ustvarja pri drugih zaposlenih v istem podjetju slab občutek. Priden je tisti, ki rad dosti dela in izpolnjuje dolžnosti, pamenten pa tisti, ki ravna v skladu z razumom ter pametjo in je sposoben hitro dojemati ter prodorno misliti: spet je tu vprašanje kadrovskega izbora. V nobenem primeru podjetje ne more računati zgolj na pridne in pametne. Dileme med pridnimi in pametnimi ter med lenimi in neumnimi so večne, zato se v podjetju s pravilnim izborom kandidatov lahko samo omili, ali zaostrujejo, tako kot je izrazil E. Jurič v svojem aforizmu: "Človeka, ki zna, je težko najti, človeka, ki ne zna, se je težko znebiti."

Obstoj podjetja je odvisen od kupcev in za kupca bo odlično tisto podjetje, ki glede na količino, kakovost, ceno in rok dostave v celoti uresničuje njegova pričakovanja bolje od drugih podjetji. Merjenje odličnosti z zornega kota kupcev je najboljše izvedljivo z anketo, izkazuje pa se tudi s časovnim indeksom prihodkov od prodaje, primerjavo teh prihodkov s prihodki tekmecev, s kazalnikom reklamacij, z rezultati analiz cen, oglaševanja ... Presoja kupcev o odličnosti podjetja je lepo prepoznavna v slovenskem pregovoru "Dober glas gre v deveto vas". Dober sloves je nagrada, vendar je to v resnici začetek in konec podviga.

Za upnike, ki vedno pričakujejo izpolnitev obveznosti, je odlično tisto podjetje, ki v celoti uresničuje njihova pričakovanja, in to bolje od drugih podjetji. Pričakanj upnikov pa podjetje seveda ne more poravnati, če posluje z izgubo ali je plačilno nesposobno. Če obe pomanjkljivosti primerjamo z boleznimi, bi izgubo lahko primerjali z rakom, ki ni nalezljiv, in plačilno nesposobnost z aidsom, ki je nalezljiv. Če podjetje ne more poravnati svojih obveznosti, tudi njegovi upniki ne bodo prišli pravočasno do svojih sredstev in ne morejo poravnati svojih obveznosti – slabost se širi, kot aids, na veliko število podjetij. Vse se podira kot pri zaporedno postavljenih stojčih dominah. Plačilno sposobnost merimo s številom dni, v katerih podjetje ni uspelo poravnati zapadlih obveznosti, in z neporavnanimi zneski. Med upniki in dolžniki so vedno terjatve in dolгови, dokler so ta razmerja obvladljiva, ne povzročajo težav, da pa bodo obvladljiva, mora dolžnik poslovati odlično, da si ne naloži bremena, ki ga ne zmore nositi, kot pravi stari latinski pregovor.

Podjetje je v odnosu do države lahko njen varovanec, dobavitelj, izvajalec storitev, davkoplačevalec... Kot ponudnik bo svojo odličnost do države izkazovalo z gospodarnim, varčnim in učinkovitim sodelovanjem na javnih razpisih brez podkupovanja, s spoštovanjem predpisov in zato nekaznovanjem zaradi njihovega kršenja, s plačevanjem davkov brez davčnih utaj in pravočasno. Misel Benjamina Frankli-

na "Na tem svetu so zanesljivi le smrt in davki" naj bo opozorilo tistim, ki se z državo pričakajo.

Vedno pogostejša opozorila narave terjajo od podjetij poslovni proces z vgrajenimi okoljevarstvenimi ukrepi in zagotovila, da njihovi proizvodi in storitve ne poslabšujejo okolja. Odličnost podjetja se kaže prav v celovitem uresničevanju pričakanj v zvezi z okoljem na način, ki je boljši od drugih podjetji. Večji stroški za okolje še ne pomenijo večje skrb zanj. Po prizadevanjih za smotrnost uporabe naravnih dejavnikov in po skrbi za njihovo ohranitev je možno prepoznati odličnost podjetja.

Podjetje, ki se ukvarja s pridobitno dejavnostjo, že preko svojih lastnikov, zaposlencev, kupcev, finančnikov in države same vpliva na družbeno okolje, v katerem deluje. Odličnost podjetja iz tega zornega kota pa se bo pokazala v celovitem uresničevanju pričakanj v zvezi s skrbjo za družbeno okolje na način, ki izstopa od drugih podjetij. Merilo odličnosti bodo izkazovali kazalci zgrajenih stanovanj, plačil za zdravstveno zavarovanje, število prejemnikov socialne pomoči, plačila za kulturo... na zaposlenca. Pomembnost sodelovanja podjetja v družbenem okolju je bila vedno opredeljena kot nujna, saj je že Aristotel poudaril: "Odličnost ni posamezna dejanje, temveč navada".

Odličnost podjetja ocenjujemo dalje tudi po tem, v kolikšni meri razvija nove proizvode ali storitve ter načine njihovega nastajanja v primerjavi z drugimi podjetji. Pri merjenju prispevka podjetja k splošnemu tehnično-tehnološkemu razvoju pa ni možno upoštevati zgolj stroške v primerjavi s prihodki, pomembnejše je spremljati število izumov ali izpopolnitev, novih blagovnih znamk, prihranka na energiji, neobnovljivih surovinah in podobno. Odlično podjetje se vztrajno ukvarja z raziskovanjem in razvijanjem s ciljem dobiti novo znanje in razumevanje ali kot pravi slovenski pregovor: "Kdor išče, ta najde".

Razvoj splošne kulture ljudi in razvoj njihove delovne usposobljenosti sta tesno povezana z odličnostjo podjetja glede razvoja ljudi. Merilo odličnosti iz tega zornega kota je lahko število izobraževalnih

dni, število zaposlencev, ki skrbijo za delovno usposobljenost, število napredovanj... na enega zaposlenega v podjetju.

In še odličnost podjetja glede narodnogospodarskega razvoja, torej ustroja celotnega proizvodnje, razporejanja, menjavanja in uporabljanja gospodarskih dobrin v okviru države. Pomembna je predvsem odličnost podjetja glede njegovega vpliva na gospodarsko moč države kot celote ali pa posameznega njenega področja. Odličnost posameznega podjetja se meri po tem, koliko posredno in neposredno pripomore k izvozu iz države ali k zmanjšanju uvoza v državo, posledično pa na uravnoteženost trgovinske bilance države po posameznih valutnih območjih. Merilo odličnosti je tudi vpliv cen podjetja na inflacijska gibanja in na kupno moč v državi. V okoliščinah intenzivnega vključevanja Slovenije v evropske integracije pa bo odličnost podjetja izkazana že s tem, ko bo podjetje tudi v novem, razširjenem okolju še vedno obstajalo in uspešno poslovalo, saj so sedanje težave teh podjetij navsezadnje neznatne v primerjavi s tistimi, ki jih bodo čakale v novih okoliščinah. Le tista podjetja, ki že danes dokazujejo, da takšnih težav ne bodo imela, lahko vstopijo v ožji krog presoje kandidatke za oznako odličnosti. Ko imamo pred seboj razmerje med podjetjem, narodnim gospodarstvom in državo, se spomnimo misli Johna F. Kennedyja: "Ne sprašujte, kaj domovina lahko stori za vas, vprašajte rajši, kaj lahko storite vi zanjo."

Tako je na Forumu opredeljeval odličnost pravnih oseb naš profesor, pronicljiv realist, dr. Ivan Turk, in zaključil, da nič ne pomaga, če se podjetje hvali s certifikatom ISO 9000, a ima izgubo in je plačilno nesposobno; znano je, da je marsikatero podjetje, ki je bilo slavljen, kasneje propadlo.

Poti do odličnega zdravja

Le duševno in telesno zdrav človek ima pogoje za ustvarjalno, neodvisno in kakovostno življenje, je na Forumu izjemno poudaril **dr. Pavel Poredoš** in nadaljeval, da se kakovost življenja začne zmanjševati, če živimo nezdravo, s predajanjem razvad, z neustreznim počitkom

in nezdravo prehrano. Pri ohranjanju zdravja ne smemo misliti samo na ponudbo farmacevtske industrije, temveč na to, da smo mi sami gospodarji našega zdravja in da je naše zdravje odvisno predvsem od nas samih in od našega načina življenja.

Zdravje ohranjamo z redno telesno vadbo, kot so sprehodi, pohodništvo, plavanje, kolesarjenje, rolikanje in tek na smučeh. Enostavno merilo za oceno intenzivnosti vadbe je "pogovorni test", kar pomeni, da se oseba med opravljanjem fizične aktivnosti še lahko nemoteno pogovarja. Telesna vadba naj postane sestavni del življenjskega sloga in naj bo del promocije zdravega načina življenja, toplo priporoča dr. Poredoš in še poudari, da je za doseganje tega cilja potrebno v celotni družbi ustvariti ustrezno vzdušje preko učnih programov v osnovnih in srednjih šolah.

Identiteta v globalnem in lokalnem – pogled iz Slovenije

Prof. Saša J. Maechtig je pozornost udeležencev 12. foruma usmeril v identiteto in njen pomen v globalizaciji. Od šestdesetih let dalje je zaznavno, da so "kulturne razlike tehnološko razvite družbe ogrožene". Civilizacija povprečja in množične potrošniške kulture se širi in podjetništvo potiska cele narode v območje karizme profita namesto v pospeševanje vsestranskega duhovnega napredovanja. Slovenija je ohranila svoj jezik, ki je temelj vsakršne, tudi oblikovalske in politične identitete, zato je v nekoliko boljšem položaju v teh novih globalizacijskih procesih.

V določanju različnosti je vloga oblikovalca ključna za prepoznavnost na trgu že segmentiranega potrošnika. Moč oblikovalca je v afirmaciji kulturne identitete proizvoda, ki jo oblikovalec dojame v njenem bistvu prej, kot pa drugi udeleženci v razvojno procesnem trikotniku "razvoj/dizajn - proizvodnja - trženje". Če je oblikovalcu v podjetniški strukturi priznana partnerska vloga, že ko se določa razvojna naloga, so mu podeljene tudi pristojnosti in soodgovornost za uspeh novega izdelka. Oblikovalčev uspeh je zadovoljstvo uporabnika z novim izdelkom. S tem je definirano oblikovalčevo poslanstvo v podjetniš-

vu in v nacionalnem okolju. V uresničevanju kulturnega poslanstva oblikovanja in ustvarjanju kulturne identitete je potreben načrtni pristop, kot sta to storili Italija in Finska in dosegli izjemne rezultate. Tamkajšnje velike osebnosti so znale pravilno in pravočasno opredeliti probleme, cilje in razvojne strategije za nacionalni pristop. Čeprav sta to različni deželi, je obema skupno globoko razumevanje lastnega okolja in njegove dediščine, filozofije in zavesti. Tako pot hodijo ali bodo morali prehoditi tudi drugi narodi, da bodo izluščili iz množice podrobnosti svoje specifičnosti in prepoznavnosti. V naši državi je že odprta široka razprava o prihodnji gospodarski strategiji; nastajajo prva mnenja, ki praviijo, da za postindustrijsko družbo ni temeljni problem njena večja ekonomska storilnost in racionalnost, temveč sposobnost družbene integracije. Ta trenutek se slovenska izdelčna industrija ukvarja sama s seboj s svojimi kratkoročnimi problemi preživetja. Zato ne more postaviti v ospredje novih in prenovljenih izdelkov, primanjkuje jim tržne in tehnološke obdelane informacije ter kreativna znanja, potrebujejo razvojno ustvarjalne spodbude tudi v oblikovanju. Iskanje identitetnih prvin v sodobnih industrijskih proizvodih je naloga, ki nas čaka v prihodnjem obdobju, zaključuje dr. Poredoš.

Dolga pot do odličnosti v trženju

Dolgo pot do odličnosti v trženju je na Forumu predstavila **dr. Iča Rojšek** in se osredotočila na trženje kot poslovno filozofijo menedžerjev in kot sestavino organizacijske kulture.

Sodobno trženje zavrača menjavo "jaz dobim – ti izgubiš" in vedno bolj temelji na načelu "jaz dobim – ti dobiš", torej načelu, ki je osnova ustvarjanju dolgoročnega in v obojestransko zadovoljstvo usmerjenega odnosa med podjetjem in njegovimi odjemalci. V okolju trženja nastajajo korenite spremembe: spreminjajo se pričakovanja odjemalcev, pojenja moč blagovnih znamk, narašča pogajalska moč kupcev, pojavila se je postrežbena občutljivost odjemalcev in vse močnejše so zahteve po etičnem poslovanju. Te spremembe so pogojevale novo predstavo o odličnosti na področju trženja z nje-

nimi naslednjimi sestavinami:

- osredotočenje na odjemalca,
- dolgoročno ohranjanje odjemalca,
- razpolaganje s tržnimi informacijami.

V osredotočenju na odjemalca sta v ospredju objektivna kakovost kot značilnost izdelka ter subjektivna ali zaznana kakovost kot sposobnost izdelka za ustvarjanje porabnikovega zadovoljstva. Podjetja v svetu začinjajo razvijati obširne programe za zagotavljanje usmerjenosti na odjemalca.

Velik poudarek je dolgoročno ohranjanje odjemalcev, ki izhajajo iz spoznanja, koliko je tak odjemalec vreden za podjetje, če mu ostane zvest v celotnem življenjskem obdobju. Posledica teh prizadevanj je premik od poudarka na sklenitvi posameznega posla k trženju s poudarkom na negovanju dolgoročnih odnosov z odjemalci, ki ima podporo v informacijski tehnologiji. Odnosi torej postajajo sestavni del trženja, ki tako dobiva nove razsežnosti.

Trženje mora biti usklajeno z drugimi funkcijami v podjetju, v izboljševanju sodelovanja med funkcijami pa zaslužijo posebno pozornost organizacijska sestava podjetja, pretok informacij in koncept interne menjave in trženja. Organizacija podjetja po funkcijah izginja, namesto nje nastaja sploščena organizacijska sestava z več pooblastil na nižjih ravneh, tako da je pozornost usmerjena na temeljne naloge in opravila, ki so potrebna, da bo porabnik zadovoljen in da bo podjetje doseglo svoje cilje. Ob spremembi organizacije je potreben tudi preokret v kulturi podjetja, v kateri postajajo skupinska odgovornost in uspešnost skupine osnovne vrednote.

Trženje je seveda potrebno tudi ocenjevati ter kontrolirati in v stroki je poznanih osem kontroliranih spremenljivk v panožnem okolju:

- pogajalska moč kupca,
- pogajalska moč dobavitelja,
- koncentracija prodaje na štiri ponudnike,
- ovire za vstop novih ponudnikov,
- stopnja rasti trga,
- hitrost tehnoloških sprememb,
- velikost podjetja in odnosu do največjega tekmeca,
- relativni stroški.

Doktorica je zaključila, da so prepoznane oblike odličnosti in trženju na treh ravneh: kultura (porabnik je v središču pozornosti), strategija (podjetje z lastnostmi učeče se organizacije) in taktika (vse funkcije v podjetju so usmerjene k porabniku).

Pomen revizije za odličnost delovanja organizacij

Odličnosti podjetja ni brez revidiranja njenega poslovanja, s pomočjo katerega se zagotavljajo kakovostne informacije. Revidiranje je posebna vrsta nadziranja, le-ta pa presoja pravilnost in odpravlja nepravilnosti.

Dr. Slavka Kavčič je na Forumu predstavila revidiranje kot nadziranje informacijske funkcije, ki ugotavlja pravilnost izkazovanja s podatki poteka poslovnih ter izvajalskih funkcij in pravilnost preoblikovanja podatkov v informacije. Lastniki podjetja zagotavljajo uresničevanje svojega interesa, vendar naloge, ki so zato potrebne, poverijo agentom. Tako agenti sami pripravijo tudi obračune poslovanja, zato pa se je povsod v svetu uveljavila zahteva po nadzoru nepristranske organizacije revizorjev ali v ta namen imenovano državno telo. Slovenija ima 45 revizijskih podjetij, država pa ima pooblaščen Računsko sodišče.

Uveljavljeno je prepričanje, da je revidiranje sistematični postopek neodvisnega, kritičnega preiskovanja delovanja, nepristranskega pridobivanja in vrednotenja dokazov, nepristranskega presojanja in ocenjevanje poslovanja, ugotavljanje skladnosti z uradnimi trditvami in poročanje o izsledkih. Kakovost revizije je zato odvisna od revizorjev, ki morajo znati tisto, kar vidijo in slišijo, doumeti, povezati, pretehtati, presoditi in oceniti. Zato morajo imeti revizorji določene lastnosti, kot so zaupnost, neoporečnost, neodvisnost, verodostojnost, objektivnost, integriteta, napristranskost, politična nevtralnost, prizadevnost in sposobnost ter znanje. Revidiranje doseže svoj namen:

- če obstaja revizor, ki revidira, in prejemnik revizijskega poročila,
- če obstaja odgovornostno razmerje med revidirancem in prejemnikom revizijskega poročila,

- če obstaja neodvisnost med revidirancem in revizorjem,
- če je izvedena preiskava in ocene določenih aktivnosti revidiranca s strani revizorja za prejemnika revizijskega poročila.

Glavna naloga revizorja je, da ugotovi, če obračuni predstavljajo resnično in pošteno sliko poslovanja. Če se mnenje posameznih revizorjev o tem razlikuje, se pri končnem mnenju mora upoštevati poklicna etika revizorja in njegov ugled tako z vidika znanja in drugih lastnosti oziroma z vidika njegove odličnosti.

Delo revizorjev je v središču pozornosti javnosti, njihovo mnenje je osnova za trgovanje z vrednostnimi papirji ali kreditiranje in revizijske družbe so za delo revizorjev tudi materialno odgovorne. Revizor opravlja revidiranje po načrtu revizije.

Glede na predmet revidiranja poznamo revidiranje računovodskih izkazov, skladnosti s predpisi, izvajanja nalog ali revizijo poslovanja, davčno revidiranje, revidiranje informacijskih sistemov in javne porabe. Poznamo še zunanjo revizijo (revizorji niso zaposleni revidiranca) in notranjo revizijo (revizorji so zaposleni pri revidiranju). Notranja revizija je v neposredno pomoč poslovodstvu pri izboljševanju točnosti in zanesljivosti podatkov, uresničevanju politike podjetja, preprečevanju negospodarne rabe sredstev, zmanjševanju možnosti prevar... Notranje revizorje imajo tudi večji zavodi, če je njihov ustanovitelj država ali lokalna skupnost. Poznano je še državno revidiranje, ki ga na različnih ravneh opravljajo državni uslužbenci.

Povsod tam, kjer je revidiranje predrago, pridejo v poštev revidiranju sorodne storitve, kot so preiskovanje računovodskih izkazov (poizvedbe, analitični postopki, metode vzorčenja), kompiliranje (paberkovalje po metodah računovodstva) in dogovorjeni postopki.

Razlogi za revidiranje se ocenjujejo z zornega kota revidiranca in naročnika revidiranja. Pri nas in drugod po svetu se za svoje potrebe in za potrebe zunanjih uporabnikov pripravljajo računovodska poročila, med katerimi sta temeljna bilanca stanja in izkaz uspeha; izkazujeta zbir vseh podatkov o poslovnih dogodkih, sta vir za računovodska po-

ročila in dajeta smer revidiranja podatkov. Uporabljajo jih številni uporabniki, zato morata biti resnična in poštena. Revizorjevo mnenje je lahko brez pridržka, s pridržkom, odklonilno ali zavrnilno. Revizorjevo mnenje je prvi dokaz kakovosti poslovanja revidiranca in prvi prispevek revizije k odličnosti revidiranca.

Končni cilj revidiranja pa je predvsem opozoriti revidiranca na napake, slabosti in prevare in mu tvorno svetovati izboljšave. Praviloma je v vsakem poročilu o revizijskem pregledu priporočilo za izboljšanje poslovanja in uspešnejše doseganje ciljev revidiranca, kar lahko označujemo kot partnerski odnos med revidirancem in revizorjem, ki tudi svetuje postavitev ustreznjega informacijsko kontrolnega sistema. V prid svetovalnim storitvam revizorjev govorijo dejstva, da revizor dobro pozna slabosti v poslovanju revidiranca, ima potrebna znanja za njihovo odpravljanje in je specialist v stroki, zato je njegovo svetovanje kakovostnejše in cenejše. Razlogi za uvedbo revizije so predvsem potreba sedanjega in mogočega naložbenika, teorija skrbništva in zastopanje ter teorija motivacije, ki skupno bistveno vplivajo na odličnost ali neodličnost poslovanja vsake organizacije

Internet v službi odličnosti

Kako internet služi odličnosti, je na Forumu obrazložil **dr. Jože Gričar** s predstavitvijo vizije in strategije elektronskega poslovanja (e-business). Nobenega dvoma ni več, da elektronsko poslovanje pretresa organizacije v procesih in nanovo določa načine njihovega povezovanja z računalniško izmenjavo podatkov (RIP), z elektronsko pošto (e-mail) in z elektronskim nakupovanjem in prodajanjem (e-commerce). Elektronsko poslovanje je vpeto v interne organizacijske rešitve podjetja, v posredovanje od proizvajalca do potrošnika in v prenavo njegovega celotnega načina notranjega in zunanjega poslovanja. Zajema poslovne stike, posredovanje blaga in storitev ter plačevanje velikim, malim, trgovskim, proizvodnim ali storitvenim družbam, državi, javni upravi, razvitim, nerazvitim ... Podjetje posluje odlično, če se elektronsko

povezuje z drugimi odličnimi in zato dosega višjo raven odličnosti.

Uporaba interneta prispeva k odličnosti posameznika, podjetja, države in sveta. Nove tehnologije spreminjajo ustaljene modele poslovanja in v organizacijah, katerih vodstvo ima vizije razvoja digitalne ekonomije, že uporabljajo nove tehnološko-poslovne pristope za usmerjanje h kupcu. Uresničevanje te vizije pa zahteva strokovnjake za informacijsko tehnologijo (IT), ki postajajo v primerjavi z elektronsko opremo vse dražji in vse bolj iskani. Primanjkuje programerjev, sistemskih analitikov in računalnikarjev, v mnogo večji meri pa svetovalcev za uvajanje in prilagajanje tehnologij, strokovnjakov na področju znanja, uvajalcev, izboljševalcev in vzdrževalcev IT rešitev... Na te spremembe se bodo morali hitreje odzivati izobraževalni sistemi s prilagajanjem študijskih programov potrebam IT, študijem na daljavo, novimi oblikami pridobivanja znanja in podobnim. Svoj delež k ublažitvi primanjkljaja strokovnjakov pa bo doprineslo tudi poenostavljanje opreme in tehnologij.

Spanje kot nevidni kapital in vir odličnosti

"Odličnost vsakdo nosi v sebi..." si je za moto izbrala doktorica **Tatjana Gazvoda**, ki je na Forumu predstavila spanje kot nevidni kapital in vir odličnosti. Človekovo aktivnost usmerjata dve biološki uri: po eni se ureja ritem nekaterih fizioloških pojavov in spanje, po drugi pa telesna temperatura. Živi svet uravnava svoje življenje po menjavi ritma svetlobe in teme; aktivnost v svetlobi in počitek v temi! Sprememba tega ritma je moteča, ruši ravnotežje in dolgoročno tudi učinkovitost. Telesna temperatura ostaja ves čas v skladu s svojim osnovnim ritmom; od najnižje vrednosti, ki jo doseže v spanju zgodaj zjutraj, raste telesna temperatura proti večeru, ko doseže najvišjo vrednost. Če človek zavestno ne spreminja ritma aktivnosti in spanja, teče tudi ta navadno hkrati z ritmom telesne temperature. Telo je pripravljeno za spanje, ko začne upadati temperatura telesa, in je najbolj zmogljivo, ko telesna temperatura raste ali je visoka. Za ljudi z urejenim življenjem velja, da

potrebe po spanju usklajujejo z možnostmi za spanje. Za dobro počutje in pripravljenost za delo mora biti dovolj spanja v približno enakem času vsak dan. Spalnica mora biti miren prostor, opremljen tako, da izraža našo notranjost, da nas pomirja in omogoča razmišljanje. V spalnico ne sodi računalnik, likalna deska, aktivka, neprijetni vonj ali zvok z zoprnim glasom budilke vred. Barve v spalnici naj bodo tople, ponazarjajo naj mir in tišino, svetloba mehka in diskretna. Spati je dobro po urniku v udobni postelji, temni sobi in v tišini pri odprtem oknu. Izogniti se je pred spanjem obilnim obrokom hrane in kofeinu; v spalnici se ne dela in ne prepira. Razmišlja se o prijetnih stvareh. Prvi pogoj za zdravje, kakor tudi za zdrav videz je dovolj počitka – psihičnega in fizičnega, opozarja doktorica in dodaja, da se je treba znati tudi sprostiti, sicer se vir odličnosti porazgubi in uniči.

Otoški Forum v prihodnosti

Udeleženci otoškega Forumu smo poleg plemenitih in koristnih napotkov za odličnost življenja in dela omenjenih predavateljev spoznivali in izmenjavali tudi lastna razmišljanja in spoznanja o tej neizčrpni temi. Nehote analiziramo in ocenjujemo praktično delovanje sebe in stanovskih kolegov po podjetjih, v lokalni samoupravi, v javnem življenju ter v odnosu med seboj in iščemo učinke, ki jih morda brez otoških forumov ne bi bilo. Enotni smo si v ocenah, da so dosedanji forumi vplivali na pozitivno naravnost pretežnega dela udeležencev do odličnosti, odgovornosti in ustvarjalnosti, da smo bolj motivirani za učenje se družbo, bolje znamo izkoristiti izobraževalni sistem in druge prednosti sodobnega znanja, v večji meri se nagibamo k delu v skupinah in skupinski odgovornosti, ker preprosto spoznavamo, da so rezultati boljši. Na forumih se je izostrila naša kritičnost tako do okolja kot do samega sebe, zato smo udeleženci pripravljeni sprejemati pooblastila, ne da bi bežali pred odgovornostjo. Končno to dokazujejo tudi delovna mesta in funkcije udeležencev, saj večina prihaja iz vrst menedžerjev, strokovno visoko zahtevnih delavnic mest, specifičnih dejavnosti in dejavnosti v razvoju, glavnih direktor-

jev in drugih pomembnih položajev.

Na letošnjem 12. forumu se je ponovno potrdila njegova pozitivna vloga v gospodarstvu Dolenjske in Bele krajine; tako gostje, predavatelji in nagrajenci kot udeleženci smo lahko zaznali, da je Forum prilika gospodarstvenikov za izmenjavo mnenj z državnim zborom in državnim svetom, oblikovalci gospodarske politike naše države, z vodstvi najodgovornejših strokovnih institucij države, kot so Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Univerza in njene fakultete, Banka Slovenije in ne nazadnje za srečanje z generalnimi direktorji vodilnih slovenskih podjetij, kot so Gorenje, Hermes SoftLab, Trimo, Iskra Avtoelektrika in še bi lahko naštevali. Vedno so potrebne in izjemno dobrodošle vezi obojestranskega zaupanja, skupne ocene stanja in vpogled v skupno vizijo prihodnosti.

Spoznanja letošnjega Forumu niso več samo lokalno pomembna; že nekaj let presegajo te meje in vplivajo na dobro vzdušje, kot bi dejal dr. Turk, v državi pa tudi na širjenje strokovne povezanosti z Evropsko unijo. Ne da bi država vložila kakršenkoli napor, ji tu na Dolenjskem nastaja čvrsta organizacija za uveljavljanje odličnosti in mojstrstva na vseh področjih človekovega delovanja. Ta organizacija je več let pred državo ustanovila Nagrado odličnosti in mojstrstva in jo podelila ljudem, zaslužnim predvsem za Slovenijo kot celoto. Bila pa je lahko tudi zgled drugim z ustanovitvijo Priznanja podjetju, ki je v tekočem letu zaposlilo največ delavcev.

S tem pa poudarjanje pomena Forumu za Slovenijo in slovenstvo še ni izčrpano; s prisotnostjo Slovencev iz zamejstva se širi interesno sodelovanje Forumu izven države na institucije odličnosti in mojstrstva v tujini, od koder Forum in z njim Slovenija dobiva nove spodbude in znanja. Prav tako je Forum že vrsto let s svojimi idejami in spodbudami prisoten v prestolici Evropske skupnosti; od tam predstavniki Slovenije prinašajo Forumu sveže in realne informacije in se istočasno spoznavaajo s praktičnimi problemi naših podjetij na trgih Evropske unije. Vse bolj so prepoznavne dobre in slabe strani združevanja z evropskimi narodi in vedno bolj na široko se odpirajo

vrata v evropski svet, ki mu marsikateri slovenski politik dodaja nepotrebnih pridih mističnosti.

Letošnji Forum je Veliko nagrado odličnosti in mojstrstva podelil **dr. Francetu Bučarju** za njegov prispevek k samostojni Sloveniji. Priznanje podjetju, ki je v tem letu zaposlilo največ delavcev, je prejela **Adria Mobil** iz Novega mesta. Udeleženci foruma smo uživali v odličnosti in mojstrstvu petja Ane Pesar Jerič ob klavirski spremljavi Andreja Jarca. Po programu nas je vodila gospa Tajda. Letošnji zbornik je bil prvič natisnjen in grafično urejen.

Forum se ponaša tudi z nekaterimi organizacijskimi novostmi. Organizator foruma je postal tudi Urad za standardizacijo in meroslovje Ministrstva za znanost in tehnologijo.

jo poleg Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine, Zveze ekonomistov Slovenije in Območne zbornice Novo mesto. Forum je pridobil nove sponzorje, napredne gospodarske družbe Beograd, d.d., Novo mesto, Telekom, d.d., Ljubljana, Kovirotehna MKI, d.o.o., Novo mesto, IMP Promont Montaža, d.o.o., Ljubljana in IMP Promont Elektro, d.o.o., Novo mesto ki so se pridružile dolgoletni sponzorici Krki tovarni zdravil, d.d., Novo mesto. Sodelovanje z njimi bo Forum bogatilo in razvijalo.

Najpomembnejša novost letošnjega Forum pa so mladi gospodarstveniki. Njihova množična udeležba je odličen dokaz, da je Forum potreben in koristen, da ideja odličnosti in mojstrstva živi in ima poznano svojo razvojno pot.

Andreja Pleničar

O BRALNI KULTURI NA OŽJEM OBMOČJU DOLENJSKE

Kaj lahko sklepamo o bralni kulturi na osnovi statističnih podatkov Knjižnice Mirana Jarca 1995 - 1999. Prispevek za okroglo mizo na 23. dolenjskem knjižnem sejmu

Branje narašča iz leta v leto. Tako vsaj lahko sklepamo na podlagi podatkov, ki jih letno zbirajo knjižnice v okviru svojih statistik. Najbolj vpadljiva sta podatka o številu obiskovalcev in številu izposojenih knjig oziroma gradiv, kjer skoraj vse splošnoizobraževalne knjižnice v Sloveniji brez izjeme beležijo eksponentno rast. Vendar je s statistiko treba vedno ravnati previdno.

Knjižnice so v fazi preoblikovanja svoje namembnosti. Če se je v preteklosti na prvem mestu pojavljala kulturna funkcija knjižnic, pa potem izobraževalna in tako naprej, je danes vrstni red pomembnosti funkcij, ki jih v sistemu opravlja knjižnica, nekoliko drugačen. Na prvem mestu se pojavlja informacijska vloga oziroma dostopnost do informacije, ki jo omogočajo knjižnice, ki se z vsakim dnem bolj spreminjajo v informacijske centre. V mnogih definicijah se knjižnice pojavljajo kot nosilec demokratizacije družbe oziroma države kot blažilke socialnih razlik v družbi in šele na

tretjem mestu kot kulturno-izobraževalne ustanove. Te komponente nesporno potrjujejo podatki o strukturi izposojenega gradiva ali kakšne vrste potreb zadovoljujejo splošnoizobraževalne javne knjižnice v svojem okolju.

Razmerje med izposojenimi strokovnimi in leposlovnimi gradivi v Knjižnici Mirana Jarca je sledeče: Podatek se nanaša na leto 1999. Izposodili smo 323.358 leposlovnih del, v celoti pa 605.000 kosov gradiva na dom. 53 odst. od celotne izposoje na dom znaša torej delež leposlovja. Če upoštevamo še gradivo, izposojeno v čitalnicah, pa znese delež leposlovja 48 odst. od celotne izposoje. Vendar moram opozoriti na to, da bi bil delež leposlovja v strukturi izposoje bistveno manjši, če bi izločili obvezno branje.

Kadar govorimo o branju leposlovja oziroma o branju v zlahtnem pomenu besede kot o načinu preživljanja prostega časa, pa trčimo na naslednje ugotovitve:

Predvsem ženske izberejo branje kot način preživljanja prostega časa. (V Knjižnici Mirana Jarca bi to lahko ponazorila s podatki oddelka za odrasle, ki je namenjen prostemu času in razvedrilu, kjer ženske predstavljajo dve tretjini vseh obiskovalcev.) Ženske so tudi tiste, ki v večini prihajajo z otroki na oddelke za mladih in berejo predšolskim otrokom pravljice, z obnovo katerih si prislužijo predšolsko bralno značko – Mavrično ribico. In verjeli ali ne: na študijskem oddelku se pojavljajo mame, ki za svoje študente ali študentke iščejo predpisano literaturo, ker imajo otroci druge obveznosti ali pa se nahajajo v kraju šolanja, Mariboru ali Ljubljani.

Če bi želeli na splošno govoriti o bralni kulturi, kdo jo živi in soustvarja, so to predvsem ženske. Če se vrnem nazaj k preživljanju prostega časa, ki ga ženske zapolnijo z branjem leposlovja, je eden izmed razlogov za to nedvomno tudi zelo ba-

nalnen, a ne nezanemarljiv. In ta je, da je branje eden izmed poceni načinov preživljanja prostega časa, ki ne zahteva nobene posebne drage opreme, kot jo na primer šport ali kakšen drug hobi. In predvsem ženske so tiste, ki v tem smislu zase zelo malo zapravijo iz družinskega ali lastnega proračuna. Prav tako branje ne zahteva posebne lokacije: bremo lahko v postelji ali na avtobusu. Pri tem nismo vezani na noben poseben urnik, prepisan čas, skratka bremo lahko kadarkoli.

Nedvomno so bralne navade, če pripeljem stvar h koncu, odvisne tudi od življenjskega obdobja, v katerem se nahajamo. Za branje moramo imeti dovolj prostega časa in paradoksalno: imajo ga oziroma najdejo ga ženske, ne glede na to, da opravljajo sivo ekonomijo gospodinjstva celo življenje bodisi kot žene ali matere bodisi kot pomoč le-tem in so pretežno zaposlene.

Izstopata dve vrsti uporabnic med najboljšimi bralci kot najbolj pogost tip bralke: po raziskavi, ki sem jo delala na oddelku za odrasle leta 1994, je to bralka, ki je zaposlena in stara med 23 in 26 let, naslednja pa je dijakinja. Danes se stvari niso bistveno spremenile.

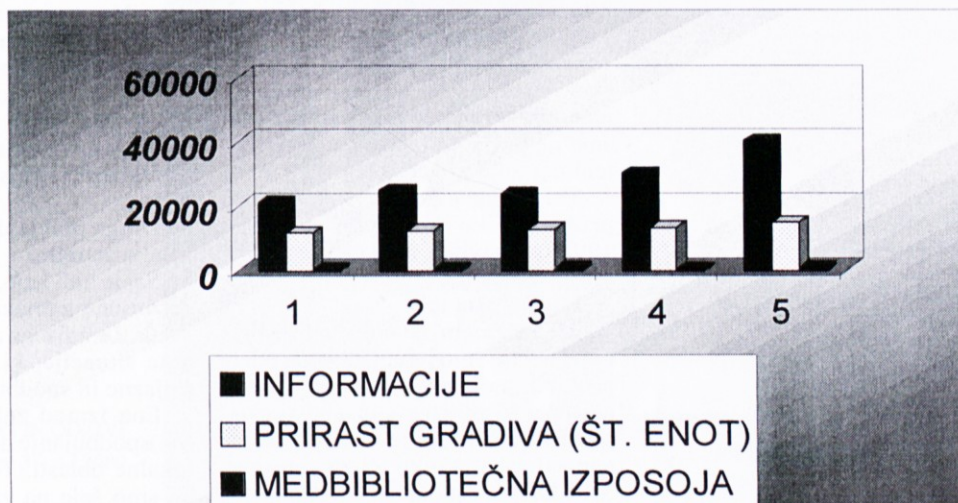
Kaj berejo? Pretežno prevedene romane lažje zvrsti, za oddih. Moje poimenovanje za to zvrst so »ženski romani«, ki se pojavljajo na vrhu lestvic priljubljenosti.

Če primerjam bralne navade pri nas in na Finskem, pride 37 prebranih knjig na prebivalca letno na Finskem, kar je tudi v evropskem

vrhu, na območju vseh šest občin bivše občine Novo mesto pa 10 knjig na prebivalca letno.

Ni slabo, vendar bi rada danes, prav na knjižnem sejmu rekla to, da se premalo zavedamo, da na bralno kulturo oziroma izbor branja vplivamo tudi s ponudbo (knjigotržci oziroma založbe) ter knjižnice, ki kupujejo večjo količino izvodov določenega »preverjenega« naslova, knjige, ki jih promovirajo in jih knjižničarji priporočajo itd...

Če bralci premalo segajo po izvornem, slovenskem leposlovju, nosimo del krivde tudi mi sami.

POGLED Z ODRA

Zakaj gledališče v Črnomlju?

Kot kristalno čist in jasen odmev, ki se razlega med skalnimi hribovji, se v našo notranjost odslikava gledališče.

Gledališče kot odsev življenja v zrcalu.

Kot mimohod oseb, ki so nam blizu, domače, čutimo do njih posebna nagnjenja ali so nam tuje, sovražne, hladne.

V tem sprevedu lahko vidimo tudi sebe, kot središče dogajanja.

Tako se je tudi začelo gledališko oživljanje v Črnomlju. Iz notranje pobude, iz potrebe po osebni rasti. Zgodilo se je v nekem trenutku, prelomnici, ko tako naprej več ni šlo. Vabiti gostujoče gledališke predstave k nam ni dovolj. Ogled le-teh nam sicer vzbuja različne občutke, ki se še nekaj časa pretakajo po žilah spomina. Sčasoma zbledijo in nato popolnoma izginejo.

Življenje je sestavljeno iz predalčkov. V vsakem je drugačna vsebina. Različnih barv so. Gledališče ima posebno mesto in čisto posebno barvo. Je na vrhu in povezuje vse v celoto.

Odgrnila sem zaveso in stopila vanj. Vame je pihnil mavričen dim in me osvojil.

Strastno in nežno.

Otipljivo in nevidno.

Intimno in vseobsegajoče.

Vse to je igra. Oder, toplota reflektorjev. In predvsem vate uprte oči kot majhni biseri, ki sporočajo. Sporočajo, da si igralec, tukaj in sedaj in tam zaradi njih.

Občinstvo. Energija se pretaka skozi nas, nas bogati, razveseljuje, nam daje optimizem in vedenje, da smo na pravi poti. Vse ostalo v tistem trenutku ni več važno.

Vsi, ki podobno čutijo, so se nam pridružili, ko smo spomladi leta 1997 ustanavljali gledališko skupino.

Uspelo nam je!

Po začetnem tavanju v meglici ranega jutra smo jeseni 1998 na oder postavili našo prvo premiero Črnomaljska kronika-historična retrospektiva. Predstavo je režiral in zanjo napisal tekst Vojko Zidar, igralec SNG Drama Ljubljana. Dogajanje je

postavljeno v leto 1228 in je prikaz zgodovinskega dogodka, ustanovitve črnomaljske župnije.

Črnomaljska publika je bila navdušena. S predstavo smo tudi gostovali, nazadnje v Cankarjevem domu v Ljubljani, kjer je bila desetič odigrana.

Zanimiv je proces nastajanja gledališke predstave. Najtežja od vsega je izbira teksta. Ko je to odločeno, gre naprej skoraj samo od sebe. Bralne vaje, mizanscena, kostumi, rekviziti, scena, vse do premiere.

Pred vsem tem stoji kot violinski ključ na notnem črtovju odločitev, kdo bo zasedel mesto dirigenta, ki bo vodil igralski ansambel. Kdo nas bo vodil v iskanju lastne odrske prezence, kdo nas bo učil in usmerjal na poti ustvarjanja gledališke predstave. Sozvočje okoliščin nam je bilo v določenem trenutku harmonično naklonjeno. Začeli smo sodelovati z izjemnim človekom, ki je poleg tega, da je profesionallec, dober igralec, režiser, tudi odličen pedagog.

Mislim, da je to najboljša možna kombinacija režiserja za amaterski oder. To, da je režiser tudi igralec. Vsaj zase lahko rečem, da se s tem, ko vidim svoj lik zaigran, najhitreje učim.

In osebne kvalitete režiserja, te so najpomembnejše. Imeti potrpljenje, zaupati, se živeti v ljudi, ki imajo predvsem željo in ljubezen do igre, gledališča in toliko manj znanja. Vse to zmore samo nekdo, ki nosi v sebi harmonijo pozitivnih osebnostnih lastnosti, nadarjenosti, ustvarjalnosti, človečnosti. In to je naš Vojko.

To je ena plat zgodbe, oder.

Najlepša, najsijajnejša, vsemo-gočna.

Druga plat je dogajanje pred odrom in za njim.

Saj je tudi lepo, a primanjkuje mu iluzorične zamaknenosti odrskega sveta. Zaradi tega zagledajo luč sveta tiste situacije, ki morda niso tako prijazne in spodbudne.

Ena izmed zelo pomembnih je (ne)spodbujanje našega dela s strani lokalne oblasti. Tolažimo se s tem, da smo šele na začetku ustvarjene

poti. S tem ko ustvarjamo, poganjajo sadovi našega dela korenine v naša, domača tla. Plodnejša ko bo naša dejavnost, globlje se bodo razrasle korenine, lepši, bohotnejši, sočnejši bodo sadovi.

Občinstvo je na naši strani. Naša druga predstava je postala prava uspešnica. To je komedija Vinka Möderndorferja Vaja zbora, katere premiera je bila novembra 1999. V Črnomlju smo jo v dobrem mesecu igrali štirikrat zapored pred razprodano dvorano. Odziv publike je, kjerkoli jo že igramo, naravnost enkraten.

Igralci smo včasih kar evforični od veselja, predvsem pa ponosni na Vojca, saj vemo, da je njegovo delo z nami zagotovilo uspeh predstavi. On sicer na to zmeraj odvrne, da predstavo naredijo igralci. Vendar to je potem tako, kot da bi orkester igral brez dirigenta. In naš dirigent je svoje delo odlično opravil.

Krog se sklene. Publika smo navdušili, upravičili smo obstoj in delovanje gledališke skupine v Črnomlju, oblast se nam bo slej ko prej tudi dobrohotno in odobravajoče nasmehnila in razvezala mošnjiček.

Gledališka skupina v Črnomlju vsako leto pridobiva več članov. S svojim delom smo navdušili mar-

sikaterega Belokranjca, ga premamili s čarobnostjo odra, da se nam je priključil.

In vendar, spet je tu še druga plat. Usklajevanje vseh obveznosti, službe, družine z gledališčem. Ob tem, da te gledališče zahteva celega, popolnoma vsega. Veliko napora in odrekovanja je včasih potrebno do trenutka, ko stopiš na oder.

Zame je delo organizatorja, ki ga tudi opravljam, najtežji del v procesu nastajanja gledališke predstave.

Hvala bogu, da je ta realnost kratkotrajnega spomina, saj je sestavljena iz enostavnih dejstev in dogodkov.

Prav nič me ne more spomniti na dogajanje pred odrom in za njim, ko stojim na njem.

In igram, se stapljam z nešteti domišljajskimi realnostmi, ki moje bivanje prenašajo v breztežno stanje.

Hranijo mojo dušo.

Moje bivanje na odru je s tem potešeno in smiselno.

Naše bivanje, saj nas igralce družijo ravno ta isti občutek.

Občutek ljubezni in predanosti igri, odru, občinstvu in gledališču nasploh.

Zato gledališče v Črnomlju.

Je bilo, je in bo.

Prizor z uprizoritve Vaje zbora Vinka Möderndorferja v izvedbi Kulturnega društva Črnomelj novembra 1999

POGLED Z REŽISERJEVEGA SEDEŽA

Avtorefleksija in peščica paradoksov

Nismo se še niti dodobra seznanili, ko sem že padel noter – v črnomaljsko gledališko oživljanje namreč. Ob visokem krajevnem jubileju sem bil napisal besedilo, ki bi ga težko poimenoval z neko žanrsko oznako. Črnomaljska kronika je bila pravzaprav dramsko odigrana in komentatorsko vodena proslava v preobleki gledališke predstave. Z jedrom sedaj že dodobra izoblikovane gledališke amaterske skupine smo potem v izredno kratkem in intenzivnem študiju pripravili premiero ... sprejem krajanov je bil odličen ... zrasli so apetiti in ambicije. In tako smo prihodnje leto pripravili resno gledališko delo; svežo, najnovejšo komedijo plodovitega sodobnega komediografa.

Nikoli nisem verjel, da je spoj med poklicnim gledališčnikom in ljubitelji lahko sploh učinkovit oziroma možen – kaj šele tako plodovit! Pričeli smo z delom na osnovah odrskega govora in giba – prav kmalu pa so že začeli nastajati prizori. Srečna okoliščina, ki je precej pripomogla k hitremu napredku, je zelo visoka izobrazbena struktura članov, predvsem pa visoka srčna kultura in dobronamernost prav vseh. Pozitivno razmišljanje in skupna želja po uspehu sta na koncu povzročila tudi manjši osip v članstvu – pa v resnici prinesla velik napredek v enotnosti kolektiva. Kot velika prednost za uspeh predstave se je na koncu izkazalo pomanjkanje gledaliških izkušenj nastopajočih – mnogo lažje sem jih vodil in usmerjal, sledili so napotkom brez posebnih pomislekov ali dvomov.

Dramaturško sem se igre lotil nerramno in avtorsko – nekaterim likom sem moral zaradi razpoložljivih igralcev spremeniti spole, en lik celo črtati in njegovo besedilo porazdeliti med tri manjše like. Domišljam si, da sem prav s tem nehote »izboljšal« igro: vloge so se tako po pomembnosti in količini kar naenkrat izenačile, konflikti so se zaosttrili in omogočali ob zagnani in precizni ansambelski igri prav zanimiv tok.

Dodatno črtanje približno četrtnine manj zanimivih gegov in situacij, ki so se mi zdele same sebi namen in niso vplivale na vsebino igre, pa je omenjeni tok predstave pripeljalo do vrhunca brez »prostega teka«. V tem sem bil nesramen prvič – namreč do avtorja. Drugo huliganstvo pa sem zagrešil s tem, da sem vloge prilagodil igralcem in ne, kot se spodobi, da bi se igralci prilagodili vlogam. Vse v interesu dobre predstave – vendar moralno in etično vprašljivo, priznam. Tega si s poklicnimi gledališčniki ne bi upal, ker se ne bi mogel izgovarjati na igralske (ne)zmožnosti, prisiljen bi bil uprizoriti kompletum, verjetno bi bila predstava daljša in razvodenela, pa čeprav avtorsko korektna.

Še en pomemben pomislek me razjeda; dejstvo, da je danes mogoče računati z uspehom v gledališču le in izključno s komedijo. Zdi se mi celo, da slutim daljnosežnejši razvoj: resna, dramska vsebina se bo umaknila pogrošni solzavi melodrami, ki je do danes v gledališču še nihče ni preizkusil, na komercialnih televizijskih kanalih pa resno konkurira še bolj poneumljajočim zabavnim programom. Je res bivanje danes tako neznosno težko, da še tehtnega razmisleka nismo več sposobni? Je res vsakdan tako težek, da je drama zanimiva le z dolgočasnim velemestnim intelektualcem?

»Veš, Voje, tale vaš teater me ne zanima, kaj bi se moril! Ko boš pa v kaki komediji, pa prav z veseljem pridem ...« mi odgovarja prav vsakteri zanimivi novi znanec, če ga povabim na predstavo, ki jo ravno igram. Je mar naše bivanje v liberalnem kapitalizmu oropano vsebine? Je mar naš vsakdan kičast in površen? Ali potrebujemo smeh, da zajamemo zrak v pljuča? Je ta smeh sploh še iskren in sproščen? Ali pa je nemara krčevit in obupan? Komičnost vedno bolj razumem skozi žalostnega klovna – genija Ježka – in bojim se, da je temu res tako. Dragi moji, poneumili smo se oziroma so nas!

Vsa ta raznovrstnost kiča in površnosti determinira naš vsakdan – »stanje na računu« vodi našo existenco od obupa do evforije – in mimogrede smo izgubili vsakršen občutek za pogled, poljub, nežnost, stik, čustvo, kaj šele za estetsko doživetje ali pa ... sploh kdo še pozna občutek, ko te preplavi val srha, ko se ti naježi koža ob sprevidenju, dojetju velike resnice, podane z odra, platna, glasbila? Bojim se, da to poznajo samo še čudaki,

Čudaki za ta naš svet, leta dva tišo in toliko, ki jim ni namenjeno prav dosti prostora za bivanje, zraka za dihanje in vode za plavanje. Kam vodi vse to?

Mene – v satiro.

Pred kakšnim dnevom sem srečal znanca izpred let, ki se je počutil resno prizadetega ob neki moji nedavni televizijski satiri. Na moj kompliment, da prav dobro zgleda, da je v dobri formi in sploh nič posivel, je pomignil na moje osivele sence in dejal: "Me pač ne razjeda zloba ..."

Podobno se je godilo naši igri. Kot bi bila pisana po naročilu za kraj, kjer smo jo uprizorili – skoraj prav vsaka podrobnost je sedla na mesto realnosti črnomaljskih lokalnih podob in prigrad, delovalo je celo tako preveč lokalno, da bi lahko režiserju naprtili še večje posege v original. Celo dodajanje glasbene opreme in izbor skladb sta delovala kot hipni odgovor na trenutno lokalno dogajanje – kako naj zdaj prepričam prizadete, da je Vinko napisal tekst pred dvema letoma, da sem jaz izbral glasbo pol leta pred na videz citirano prireditvijo ... resnica je, da je besedilo odlično v svoji univerzalnosti, v svojem razumevanju slovenske speci-

fike, in da smo poustvarjalci tako tenkočutno dojeli sodobnost, da smo jo lahko izvežbali, še preden se je zgodila. Zgodila pa se je kak dan pred že davno pripravljeno premiero. Naj mi prizadeti torej odpuste moje sive, zlobne lase ...

Še en dvom me peklji: je sploh pošteno, moralno, odgovorno, da profesionallec režira amatersko predstavo? Z dvajsetletno prakso sem pač preveč obrtno spreten, da bi ne prilagodil vlog igralcem, torej da bi jih pustil delovati nespretno ali okornost, če ta okornost ni v kontekstu komičnosti. Oziroma, je etično, da profesionallec naredi predstavo, ki presega raven amaterskega (in je torej neprimerljiva z drugimi ljubiteljskimi predstavami) in prav tako ne sme priti v stik s profesionalnimi, kajti ...

In to mi je najtežje zapisati, še težje kot samemu sebi priznati ... ta predstava se lahko mirno primerja z manj zavzeto (oziroma bolj rutinsko) narejenimi predstavami institucionalne slovenske produkcije.

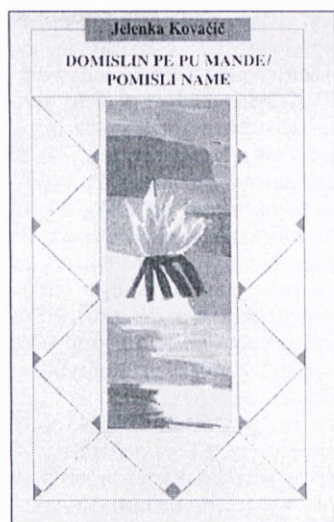
Prostodušno bi lahko odgovoril: »Smo si pač postavili previsoke standarde in jih celo dosegli!« Pa žal ni vse zajeto v tem preprostem, a resničnem odgovoru. Preveč prividov sem s tem povzročil, da bi imel mirno vest.

Kritike nisem nikoli resno jemal. Kakršenkoli že bo (je bil) odmev na to predstavo, sam vedno vem, kaj sem s čim dosegel in česa nisem. No, in tokrat je šlo predaleč, v dobrem in slabem smislu. Zato mi dovolite, spoštovani bralci, da se tudi v tem zapisku najgloblje priklonim črnomaljskim gledališkim ljubiteljem, v občudovanju in spoštovanju ...

Prizor z uprizoritve Vaje zbora Vinka Möderndorferja v izvedbi Kulturnega društva Črnomelj novembra 1999

Jelenka Kovačič: Domislin pe pu mande - Pomisli name. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto - Dolenjska založba, 1999.

Pri Dolenjski založbi je v zbirki Siga izšla dvojezična knjižica pesmi Jelenke Kovačič *Domislin pe pu mande - Pomisli name*. Knjižna novost po pesniški vrednosti ne presega povprečne ravni literarnih poskusov, iz katerih se v zadnjih letih tvori jedro te knjižne zbirke, je pa vredna vse pozornosti in je pomembna zaradi nečesa drugega, kar stoji zunaj njenih literarnih razsežnosti, zamejenih s preprosto izpovedno liriko, socialno zaznamovanimi pesmimi in otroškimi pesmimi. Največji pomen knjižne novosti je nedvomno v tem, da prinaša izvirne pesmi, ki so ob slovenščini napisane tudi v romskem jeziku.

Jelenka Kovačič je po rodu prava Romkinja, vendar je šla njena življenjska pot drugače, kot jo ubira večina romskih deklet na Dolenjskem. Ni ostala v katerem od številnih čistih romskih naselij in ne živi življenja, običajnega za takšna naselja. "Civilizirala" se je, kot bi lahko nekoliko ponesrečeno zapisali, vendar ohranila v sebi žive korenine in jasn občutek etnične pripadnosti. Končala je osnovno šolo in nato še srednjo tekstilno šolo v Metliki ter zdaj živi v neromskem okolju. Že nekaj let dela preko javnih del v šmihelski osnovni šoli v Novem mestu, kjer skrbi za romske šolarje. Ena od velikih težav, s katero se romski otroci pri vstopu v šolo srečajo, je nepoznavanje slovenščine. Jelenka Kovačič jim poskuša premagovati jezikovne ovire tako, da je kar sama (ker pač drugega ni imela na voljo) prevedla nekaj otroških pesmic in pravljic iz slovenščine v dolenjsko romščino, da so tako imeli otroci pesmi in pravljice v obeh jezikih. Iz teh poskusov so se kasneje porodile tudi njene izvirne pesmi v romščini, sprva prav tako namenjene otrokom pri pouku, kasneje pa je v verze vnesla tudi svoja osebna čustva in razpoloženja ter v pesniški govorici

izrazila svoja čustva, ob njih pa tudi socialne in druge stiske Romov z upanjem, da ne bodo Romi za "ljudi od tu", kot pravi večinskemu okolju, le "ljudje od tam", ampak "veseli otroci s soncem v očeh, z vetrom v laseh". Vsebinsko ima tako njena lirika kar nekaj izvirnih izhodišč, ki pa jim bo morala za pesniško zrelejšo verze poiskati še prepričljivejše besedne oblike.

A kot je bilo že rečeno, pomen pesniške zbirke mlade avtorice je še druge, predvsem v tem, da se z njeno knjigo pri nas vse bolj odpira knjižni prostor za jezik, ki še nima izdelane knjižne norme in prav tako skoraj nikakršne knjižne tradicije. Lahko bi rekli, da gre za začetne procese oblikovanja knjižnega jezika Romov na Slovenskem. Kovačičeva je namreč svoje pesmi zapisala v romščini, kot jo govorijo pripadniki te etnične skupnosti na območju Dolenjske in Bele krajine in ki je, kot pravi avtorica sama, Romi z drugih slovenskih območij malo ali skoraj nič ne razumejo. Enako je storil pred njo tudi Rajko Šajnovič, ki je leta 1995 kot prvi zaoral dolenjsko romsko knjižno ledino z zbirko *Drom - Pot* (izšla je prav tako pri Dolenjski založbi).

Knjiga tako hkrati, ko odpira romščini knjižni prostor, tudi problematizira možnosti njene standardizacije, saj se s to knjigo ponovno zastavlja vprašanje, kakšen naj bo knjižni jezik slovenskih Romov, na čem naj gradi, ali naj vase vključi besedišče vseh romskih narečij pri nas ali se naj tvori knjižna romščina za vsako območje posebej. Na ta zapletena in zahtevna vprašanja bo treba poiskati odgovore in jih poskušati tudi udejaniti, saj se dolenjski in belokranjski Romi očitno knjižno prebujajo. Pisanje in branje jim najbrž ne bo več moglo pomeniti pisanja in prebiranja knjig le v slovenščini.

Ivo Graul: Spomini ne dajo miru. Samozaložba, Ljubljana 1998

Knjiga spominov Iva Graula je izšla že pred dvema letoma, leto po izidu je bila tudi javna predstavitev te zanimive publikacije brežiškega rojaka v Knjižnici Brežice. Brez tega bi izid knjige ostal neopažen, kar v današnjem času ne bi bilo nič čudnega ali pretresljivega. Ker je v knjigi veliko zanimivih podatkov tako za bralce kot raziskovalce, je prav, da ponovno opozorimo nanjo.

Ivo Graul se je s knjigo sprehodil skozi sedemdeset let dolgo zgodbo spominov. Svoje spomine je razdelil na tri različno dolge dele. Vsak del je sestavljen iz več poglavij, dolgih v povprečju tri do pet strani. Prvi del z naslovom Otroštvo in mladost je najdaljši in zaradi obilice informacij zelo zanimiv za preučevalce lokalne zgodovine. V njem najdemo podatke o socialnem stanju slovenske družbe v obdobju pred drugo svetovno vojno, še posebno veliko pa za čas same vojne.

Ivo Graul se je rodil v Brežicah leta 1927. Torej še pravi čas, da je doživel dogodke iz marca in aprila 1941, ki so bili zgodovinskijsko doslej neznani. Brežičane bi zato rad opozoril na poglavje z naslovom Nemci so vkorakali v Brežice. Avtor dogodke v prvem delu knjige opisuje po kronološkem redu, zato jim ni težko slediti. Pred nemškim nasiljem je družina Graul iz Brežic pobegnila v Veliko Mraševo, nato v Sv. Križ pri Kostanjevici na Krki, konec vojne je dočkala v Novem mestu. Dogodke popisuje dokaj natančno, vse pa gledano skozi oči mladeniča, ki je moral "na hitro" dozoreti. Kajti vojni čas je krut in neusmiljen, preživijo pa le sposobni in tisti z veliko sreče. Doživel je veliko stvari, verjetno več kot mnogi drugi. In po štirih težkih letih se zanj začne novo življenje.

Drugi, precej krajši del knjige nosi naslov Neizpolnjena pričakovanja. To je obdobje, v katerem si je uredil življenje. Končal je srednjo šolo, postal študent in po dolgih letih tudi diplomiral. Povojna leta so bila naporna, to je bil čas pomanjkanja, odrekovanja in nevarnih čeri. Vse to je

podrobno opisal. Mlajše generacije tako seznanja z gradnjo stadiona, z delovnimi akcijami, z življenjem na Gimnaziji Brežice, z mladinsko delovno brigado, pa tudi z usodnimi odločitvami v času Informbiroja. V nadaljevanju opisuje razvoj raznih športnih panog v Brežicah in pri tem omenja mnoga zaslužna imena, ki so mlajšim generacijam bolj ali manj neznana. Nekateri med njimi so že pokojni. Tudi prof. Marjan Gregorič, nekdanji ravnatelj Posavskega muzeja Brežice, ki mi je o teh dneh znal pripovedovati z velikim entuziazmom. V zaključku drugega dela knjige je potrebno omeniti prispevek z naslovom Moja pedagoška poema o tem, kako so v Brežicah ustanovili trgovsko šolo. Januarja letos je Vlada Republike Slovenije sprejela sklep o ustanovitvi Višje strokovne šole v Brežicah, kjer bodo jeseni začeli izobraževati komercialiste. Čez čas bo verjetno zanimivo narediti primerjavo o tem, s kakšnimi težavami so se srečevali pri ustanavljanju šol v preteklosti in s kakšnimi v sedanjem času.

Ljubljanske zgodbe je naslov zadnjega dela publikacije. V njem za razliko od prejšnjih dveh poglavij svoje doživljanje obdeluje fragmentarno in ne kronološko. Zapisal je, da je v knjigi "povedal svoje življenjske zgodbe. Ne vseh ... Še veliko jih je ostalo. Dobrih in slabih. Slednjih, resničnih in izrazitih tudi iz zdajšnjega časa!" V zadnjem poglavju z naslovom Drevo življenja naše družine je obdelal izvor svoje družine. Zadeva je trenutno modna, a vsekakor koristna. To bi morali storiti vsi in se pri tem zavedati, da drevo brez korenin nima prihodnosti.

V knjigi Iva Graula najdemo za vsakogar nekaj. V njej je precej življenjskih nauk in navedb raznih dejstev. Na strani 25 avtor omenja strica Norberta. Bil je finančar v Kraljevini Jugoslaviji, ki je hitro napredoval v službi, a le do določene stopnje. Pri tem je zapisal: "Za zlate našitke in pozlačeni meč si moral biti Srb." Nekateri pravijo, da tudi v povojni Jugoslaviji na tem področju ni

bilo veliko boljše, saj so Slovenci v vojski le redkokdaj zasedali visoke poveljniške položaje. V publikaciji sledimo avtorjevemu odporu do cerkve že iz mladih let in njegovemu "notranjemu glasu". Ta "šesti čut" je poslušal in zanj se je vedno dobro izteklo.

Ivo Graul je upokojeni slavist z dolgoletnimi izkušnjami. Knjiga je berljiva, ker avtorju pisana beseda ni tuja. Iz nje se čuti skrb za lep slovenski jezik. Tekst je zelo dobro opremljen z naglasi, kar je redkost memoarske literature. O tem je v uvodu knjige prof. dr. Gregor Kocijan zapisal, da so Graulovi spomini odsev visoke jezikovno kulturne rav-

ni, nagnenja k večji ali manjši beletrizaciji pisanja, smisla za napeto upovedovanje dogajanja, sposobnosti za humorno predstavitev tudi bolj ali manj neprijetnih življenjskih dogodivščin, da o neprisiljeni duhovitosti sploh ne govorim."

Knjiga Iva Graula Spomini ne dajo miru ima 307 strani. Izšla je v samozaložbi v Ljubljani konec leta 1998. V njej je objavljeno 41 slikovnih prispevkov. To so v glavnem fotografije iz družinskega albuma, preostanek pa so reprodukcije umetniških del in raznih dokumentov. Publikacija je zanimiv prispevek k zgodovini Brežic, ki jo bo potrebno še napisati.

Antonia Bernard

Iz francoščine prevedla
Sonja Stergaršek

* BOREC. Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo. Izd. Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije v Ljubljani (Slovenija). Glavni urednik: Jože Dežman

"Pozdravljeno trpljenje..." Poezija konteksta I. - Borec 45 (1993) št. 5-6-7, 372 str.

"Na tleh leže slovenstva stebri stari". Poezija konteksta II. - Borec 45 (1993) št. 8-9-10, 312 str.

Iz kaosa kozmos. Kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941-1945. - Borec 47 (1995) št. 538-539, 400 str.

SLOVENSKA ILIADA

Razprava o slovenski poeziji 1941-1945*

V letih 1993 in 1995 je slovenska revija Borec, revija za zgodovino, literaturo in antropologijo, v posebnih številkah izdala tri dela, posvečena slovenski poeziji odpora med drugo svetovno vojno. Avtorica, etnologinja in slavistka dr. Marija Stanonik, je zaposlena na Inštitutu za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Te tri knjige so rezultat četrstoletnega zbiranja gradiva in teoretičnega raziskovanja. Njena izvirna odločitev kot tudi rezultati njenega dela zaslužijo, da se ob njih pomudimo, saj pomembno prispevajo k analizi literarnega ustvarjanja v posebnih okoliščinah in njene zveze z estetiko recepcije. Nenazadnje dragoceno osvetlijo, kljub mnogim že napisanim delom, še vedno ne povsem poznano obdobje.

Za razumevanje dela Marije Stanonik je prav, da v nekaj besedah obudimo zgodovinski trenutek, ki mu je osnova. Njegove časovne meje so jasno določene: od 6. aprila 1941 do 9. maja 1945. Prvi datum označuje prihod nacističnih čet na slovensko ozemlje, ki so si ga razdelili tretji rajh, Mussolinijeva Italija in Madžarska; drugi je dan osvoboditve. V tem obdobju so fašisti postavili pod vprašaj preživetje slovenskega nasoda, ki se je skozi stoletja snoval na jeziku in kulturi. Sledila je zagrizena borba tako na vojaškem kot na

kulturnem področju. V tej narodnostni preizkušnji je predstavljala beseda, predvsem v verzni obliki, drugo orožje. Bila je propaganda, bila pa je tudi krik jeze in obupa, pesem ljubezni in pesem žalovanja. Ta leta predtavljajo resnično epopejo trpljenja, ki široko presega nacionalno področje, kajti mnogi Slovenci so bili zaprti v koncentracijskih taboriščih, drugi so bili rekrutirani v okupatorjevo vojsko in "krvaveli so od Narvika do afriških puščav, od Rokavskega preliva do Finske, Moskve in Povolija", kot opisuje pesnik Edvard Kocbek (1904-1981).

Pri Slovencih predstavlja poezija tega obdobja literarni in celo antropološki fenomen. Je delo mnogih posameznikov: od velikega pesnika ali univerzitetno izobraženega do delavca ali preproste kmetice. Onstran estetske raznolikosti pa predstavlja nesporno celoto in označuje dragocen trenutek v nacionalni literarni zgodovini. Oton Župančič (1878-1949), eden največjih slovenskih pesnikov, je od vsega začetka pozival svoje sodobnike s pesmijo Veš, poet, svoj dolg? in jih na nek način potegnil za seboj v pesništvo odpora. Po drugi strani pa je pesnjenje spodbujala potreba po propagandi. Srečamo se tudi s spontano poezijo, ki vsebuje določene znake ljudskega pesnjenja. Vsebuje "najbolj vsakdanjo človeško preteklost.

Življenje je navadno prikazano, kakor so ga doživljali njegovi avtorji kot posamezniki. To je slovenska Iliada", piše avtorica.

Seveda pa se s to tematiko Marija Stanonik na ukvarja prva. Boris Paternu (z Univerze v Ljubljani) je v šestdesetih letih osnoval projekt za zbiranje tega gradiva. Marija Stanonik se je vanj vključila kot študentka 3. letnika in ga kasneje začela voditi kot etnologinja. Zbrali so blizu 12.000 enot. Pričujoča analiza zajema 3.000 enot, ki jih avtorica poskuša zaokrožiti v celoto ne glede na slavnost ali anonimnost avtorjev, njihova politična ali religiozna razmišljanja.

Razumljivo je, da je v tistem času tako delo imelo večjo podporo na univerzi, če je pripomoglo h glorifikaciji komunističnega režima, ki si je kot zmagovalec lastil vse zasluge. Objave, kot so spominske radijske oddaje, so bile dobro zapisane in so že imele dolgo zgodovino, saj je prva zbirka odporniških pesmi, ki jo je izdala OF, izšla že leta 1944. Po vojni je bilo veliko zbirk posvečenih pesniški tvornosti te dobe. Ker je bilo določeno število teh del povezano s folkloro in ker so jih peli, so jih radi izenačevali z ljudskim pesništvom. Etnologi (R. Hrovatin) pa narodopisci (M. Matičetov) so tem besedilom namenjali svoje delo.

Marija Stanonik se je že od vsega začetka lotila dela drugače. Odporniško poezijo je poskušala analizirati kot celoto, ji določiti pravo resnico, predvsem pa si je prizadevala izločiti ideologijo. Da bi to dosegla, se je leta 1984 obrnila naravnost k avtorjem, znanim in predvsem neznanim, ter se odločila zbrati njihova pričevanja glede na trenutek in okoliščine te tako bogate pesniške stvaritve. Opravila je anketo s pomočjo vprašalnikov, ki jih je razposlala po vsej Sloveniji. Njeno mnenje je, da imajo ta pričevanja, ki so na trenutke doživljala pečat časa, pravo vrednost; obžaluje, da počasi "tonejo v pozabo".

Prva knjiga, naslovljena *Pozdravljeno trpljenje... Poezija konteksta I*, vsebuje najbolj značilne odgovore na anketo, ki jo dopolnjujejo tako odlomki pesmi kot podrobne analize celote. Podrobni odgovori so včasih dolgi, včasih kratki, jedrnat, polni sramežljivosti. Nekateri izražajo svoj

ponos, da so sodelovali v bitki, da so pisali pesmi; drugi omenjajo bolj osebno motivacijo. Od 120 avtorjev jih 70 pravi, da so pisali že prej, 25 jih je pisalo, ker so jih okoliščine v to potisnile, 22 pa je profesionalnih pesnikov, to pomeni, da jim literarna zgodovina namenja svoj prostor. Nekateri so pisali pričevanja ali intimne dnevnike, predvsem Edvard Kocbek. Povsem jasno je, da najdejo taka besedila svoj prostor med neznanimi. Razvrstitev piscev po abecedi jih družijo tako, kot so bili združeni v trenutku nevarnosti in trpljenja. Tako stoji pričevanje Mateja Bora (1913–1993), ki ga je režim priznaval in ga oboževal, pesnika, ki se je sam imenoval "bard revolucije", pred pesmijo, ki jo je napisal mladenič, ko je nekje v polarni noči plul na nemški ladji Oldenburg. Pesmi, napisane v koncentracijskih taboriščih ali v izgnanstvu in pričevanja o okoliščinah, v katerih so nastale, imajo prav tako svoj prostor.

Marija Stanonik zaključuje z mislijo, da je v tej poeziji kontekst, se pravi okoliščine, ki so osnova te ali one pesmi, pomemben toliko kot delo samo, če ne še bolj. To so navadno "kriki trpljenja". Vseskozi je imela "pred očmi nalogo razkleniti ideološke spona in seči v živo".

Knjigo *Na tleh leže slovenstva stebri stari. Poezija konteksta II* sestavljajo številni članki. V njih avtorica preučuje materialne pogoje književnosti v osrčju odpora. Pisatelji so imeli pomembno vlogo med ustanovitelji odpora, vendar pa je, ko si je Komunistična partija sčasoma prisvojila vodilno oblast, poskušala njihovo produkcijo usmeriti v propagandne namene. Vsaka enota je imela svojo kulturno sekcijo, ki je izdajala časopise, organizirala mitinge, literarne večere itd. Tako izvemo, da je takrat na slovenskem območju delovalo kakih trideset tiskarn, da se je rodilo več kot štiristo časopisov. Uredniki so dobivali zelo natančna navodila v zvezi z vsebino poezije in njeno uporabo. "Puška in knjiga naj bo naše orožje, to oboje je jamstvo za sigurno zmago!" Ker je obstajala politična linija, ki jo je bilo treba spoštovati, je prav tako obstajala cenzura, ki jo nekateri avtorji omenjajo v svojih pričevanjih. Tako je M. Šoštar, eden izmed piscev, vesel, da ni sodeloval pri kulturni sek-

ciji, ki "je bila huda komisarska cenzura". Neka priča, podpisana zgolj z inicialkami, omenja "linijo", ki jo je bilo treba spoštovati celo znotraj ideologije, kajti Agitprop je budno pazil. J. Mohar priča, da "so bili politkomisarji tisti v partizanih, ki so borce nagovarjali, naj kaj napišejo... Tako sem tudi jaz začel... In dobil sem veselje do pisanja pesmi". Tako lahko ugotovimo, da so se poskusi oblikovati neko "novo literaturo", ki je del "novega človeka", začeli v gozdovih.

Večji del pričevanj kaže na to, da so ljudje pisali spontano, to pa je seveda pri vsej pasivni odporniški poeziji (taborišča, ječe, izgoni itd.). "Verzi so prihajali sami", piše nekdanja deportiranka Ravensbrücka. V mrazu in obupu je pesem prihajala kot poslednja prošnja: "gole veje bezga... v vetru dregetajo..."

Kaj je tisto poleg te primarne motivacije, kar izstopa v dnevniku velikega pesnika in krščanskega humanista Edvarda Kocbeka, čigar odlomke srečamo v tej knjigi? Tudi on, čeprav je bil edan vodilnih v aktivnem odporu in eden glavnih akterjev "partizanskega literarnega salona", prizna, da je bil prisiljen pisati "po ustaljenih..." Svoje prave pesmi čuva zase: "Napisal sem pesem in jo položil k drugim. Nosim jih s seboj kakor zamorke ali ciganke nosijo svoje otroke. Nikomur jih ne pokažem, moja okolica ni zrela zanje. Le ponoči jih položim poleg sebe in jih mlo pestujem. Tiho jih kličem, ponavljam njihova imena in se igram z njihovimi glasovi, predstavljam jih z ene strani na drugo in jih poredno porinem na oblak ali izpostavim vetru..."

Obsežen del druge knjige je posvečen tematski analizi. Poleg "slovanske" tematike, kot sta Ciril in Metod, je veliko pesnikov iz 19. st. - predvsem Prešeren - pa Gregorčič, kot tudi osebe iz folklorne. Uporaba stare in skupne kulture je bila za existenco naroda v tako strašnem trenutku naravna. Prešernovi verzi "Manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod soncem sužni dnovi" se zdijo napisani prav za te okoliščine in borci so jih recitirali "ko je postajalo prehudo". Po drugi strani pa vemo, da so slovenski ujetniki v Dachau praznovali stoto obletnico objave Zdravljice pozimi 1944. L.

Krakar se je spomnil Goetheja v Bucherrwaldu, čisto blizu Weimarja: "Je vedel, da bo tisočglavi zmaj/ kdaj vstal iz njih, ki vanje je sejal/ vse, kar so pokončali v sebi zdaj?". Bürgerjeva Lenora, ki je v Prešermovrn prevodu postala skorajda ljudska osebnost, je prav tako omejena.

Vprašanje folklorne obravnave Marija Stanonik v posebnem poglavju. Vendar se distancira od uradno sprejete teorije, ki je to produkcijo umeščala v del folklorne, tj. v kolektivni izraz življenja celotne skupnosti. Nekatere pesmi so priredili novi realnosti, medtem ko je melodija ostala nespremenjena; v druge tekste pa so uvedli ljudske motive. Avtorica ugotavlja, da je to prej delo "profesionalnih pesnikov", torej najverjetneje zavestno. Tako je z ljudskim mitom kralja Matjaža, branitelja Slovencev pred Turki, ki ga je zamenjal Tito.

Tretja knjiga *Iz kaosa v kozmos*, zbir analiz, je avtoričin najbolj svojstven del. Na začetku opozori na velike moderne literarne teorije - od ruskih formalistov do metod sodobnih literarnih pristopov - povezanih s problematiko recepcije, kot so jo definirali H. R. Jauss, K. Hantburger, J. Lotman in drugi. Da bi bolje določila to poezijo, jo klasificira v zvrsti in podzvrsti in nato preučuje njihovo dinamiko kreacija-recepcija. Ta metoda se izkaže posebej zanimiva prav v tem primeru, kajti ustvarjalec in sprejemalec/bralca sta si bila pogosto blizu, po drugi strani pa je del te produkcije bil namenjen propagandi, tj. deloval je direktno na sprejemalca/bralca. Tako najdejo literatura, folklor in kontekst svoj pravi prostor.

Gradivo je avtorica razdelila na tri velike klasične sklope: dramatika, epika, lirika. Pesmi iz skupine dramatika, npr. "budnica", oda ali himna, so naslovljene direktno na ljudstvo in poskušajo nanj delovati. Epski teksti, npr. kronika, reportaža ali balada, naj poslušalstvo pretresejo. Lirična pesem je najprej videti kot "mrmranje duše", navsezadnje pa le doseže sprejemalca/bralca, kadar se ta zave(da) analogije, kar je v tej težki dobi pogosto. Avtorica ugotavlja, da so najlepše pesmi istočasno najbolj intimne in so videti najmanj povezane z zunanjim kontekstom.

O AVTORICI

Antonija Bernard je bila rojena po koncu 2. svetovne vojne v Lovrencu na Pohorju. Po maturi v Mariboru je odšla delat in se učiti francoščine v Francijo, kjer je diplomirala na Sorboni iz francoščine in nemščine, se poročila in tam tudi ostala. Na Visoki komercialni šoli v Reimsu je poučevala ruščino in kasneje rusko književnost v prestižni pariški šoli. Nato je magistrirala iz primerjalne književnosti in z disertacijo *Jernej Kopitar et les débuts de la slavistique européenne* (1992) doktorirala iz slavistike. Zadnja leta je prevzela stolicu za slovenščino na Inštitutu za vzhodne jezike in kulture, saj je vedno živela tudi s slovensko kulturo in skrbela, "da ta živi in ne samo živetari". Ima status izrednega profesorja. Napisala je nekaj razprav o Puškinu in ruski književnosti kot tudi veliko število člankov (objavlja tudi v pomembnejših slovenskih strokovnih revijah), posvečenih Sloveniji, ter knjigi *Petite histoire de la Slovénie* (1996) in *La Slovénie* (1996) v znani zbirki *Que sais-je*, ki bo letos izšla tudi v japonščini, holandsčini ter drugih jezikih. Do sedaj je sodelovala na raznih zborovanjih in simpozijih v Rusiji in drugod. Trenutno predstavlja Francijo pri Mednarodnem komiteju za zgodovino slavistike. Njena velika želja je vzgojiti ljudi, ki bi širili poznavanje slovenske kulture v zahodni Evropi. V ta namen prireja kulturne večere, predava, piše itd.

Sonja StergarŠek

Primeri so izredno številčni in raznovrstni. Vsaka zvrst je analizirana z vidika sinhroničnosti in diahroničnosti. Tako je balada, po Goetheju ta "praoblika pesništva", v njenih očeh središčna, popolna oblika, saj vsebuje istočasno dramatične, epske in lirčne elemente. Povrh pa je po svojem izvoru povezana s plesom in pesmijo, oblikama kolektivne kreacije. Avtorica podrobno navaja naslove in zelo različne teme, pri tem pa seveda opazi pogosto omenjanje mrtvega sina in žaluječe matere, kar jo navaja k motivu pieta. Omenja pogosto uporabo nekaterih pridevnikov in pomanjševalnic, kar je vse sorodno folklori. Na koncu pa poskuša določiti funkcijo balade skozi optiko sprejemalca/bralca.

Tem, v vseh pogledih umestnim analizam, ki opravičujejo Jatusovo teorijo, je treba dodati še en poseben vidik dela Marije Stanonik. Sama je "otrok svoje dobe" in hočeš nočeš plačuje davek svojemu času. Kajti teh dvajset let, ko je vodila raziskave, so tudi leta velikih sprememb, ki so v Sloveniji počasi vodile ne samo v politično, ampak tudi v ideološko liberalizacijo. Ta evolucija je jasno zarisana v njenih delih. Avtorica si prizadeva najprej abstrahirati uradno slavo, dodeliti več

prostora poeziji pasivnega odpora, ki sploh ni bila konformna kanonom aktivnega in spolitiziranega boja. Mlade Slovence, ki so bili primorani služiti v nemški ali italijanski vojski, so imeli malodane za izdajalce. Poetična ustvarjalnost tistih "z druge strani", se pravi vseh teh, ki niso sprejeli komunistične oblasti odpora, je ostala tabu do konca osemdesetih let. Zdaj pa je končno v svoje raziskave lahko vključila tudi pričevanja duhovnikov, članov policije, lahko je analizirala temo Device, tako zelo pogoste v ljudski verzifikaciji, ki pa se ji je bilo včasih bolje ogniti. Razumljive nam postanejo avtoričine tožbe na napade, tako z leve kot z desne, katerih predmet je bila. V trenutku, ko je objavila rezultate svojih raziskovanj, je odporiško pesništvo izgubilo ves svoj sij in "partizanske ljudske pesmi", ki so jih slovenski zbori toliko prepevali, so utihnile, kot da se jih sramujemo.

Poleg koristno zbranega gradiva pa so literarne analize v vseh treh knjigah pomembne za raziskovanje umetniških fenomenov ter za njihovo zvezo z zgodovinskim in estetskim kontekstom. Zaslužijo si priznanje izven meja Slovenije, da bi postale primerljive podobnim delom v drugih jezikih.

Zbirka NOB v metliškem gradu leta 1954

BELOKRANJSKI MUZEJ

Metlika

1894

Alojz Gangl: JOSIP STRITAR

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (63)

WEIBL (WAIBL.) KASTUL (JANEZ NEPOMUK) teolog in zgodovinar
R. 28. apr. 1741 (brat Kalistna) v Novem mestu, u. 25. okt. 1805 prav tam.
L. 1752 - 57 je obiskoval novomeško gimnazijo in v petem razredu stopil v frančiškanski red in dobil ime Kastul. Po noviciatu v Kamniku je bil eno leto v Brdovcu na Hrvaškem, naredil višje razrede (filozofija in fizika) na gimnaziji v Novem mestu, končal bogoslovje v Ljubljani in bil 1764 ordiniran. Po vrnitvi v Novo mesto je poučeval na gimnaziji (1764 - 76), učil teologijo na frančiškanski bogoslovni šoli v Ljubljani in filozofijo na liceju. Bil je izvoljen za gvardijana novomeškega samostana in trikrat za provinciala. Zaradi nasprotovanja janzenizmu ga je cesar Jožef II. razrešil predstojniške oblasti. Ponovno je učil na gimnaziji 1789 - 1803. Bil je zelo plodovit pisatelj in je pisal v nemščini in latinščini nabožna, filozofska in zgodovinska dela, nekaj je bilo tudi tiskanih. – SBL IV, str. 669.

WEINGERL ALBIN skladatelj in pevovodja
R. 25. febr. 1923 v Šentjerneju. Osnovno šolo je obiskoval v Vel. Nedelji, meščansko šolo v Ptuju, dva razreda učiteljskega pa v Mariboru (matura 1946) in diplomiral na Akademiji za glasbo iz zgodovine glasbe in kompozicije (1956). Bil je ravnatelj glasbenih šol v Medvodah, Trbovljah in Kamniku in od 1976 do upokojitve poučeval na Zavodu za glasbeno in baletno izobraževanje teoretične predmete in kitaro. Med vojno bil v partizanih hudo ranjen in 1951 prejel red zaslug za narod s srebrno zvezdo. Kot skladatelja ga najbolj privlači komorna glasba. – SBL IV, str. 671.

WEISS JANEZ – BELAČ kipar in risar
R. 31. jan. 1915 v Ljubljani, padel 21. febr. 1944 na Graški gori pri Slovenj Gradcu, prekopan na Žale v Ljubljani. Po 4. razredu realke se je učil kiparstva na Srednjetehtniški šoli v Ljubljani pri Borisu Kalinu ter v Zagrebu. L. 1943 je odšel v partizane in bil dodeljen tehniki kulturniške skupine Karla Destovnika pri 14. diviziji. Z njo se je udeležil pohoda na Štajersko in padel v boju z Nemci. Kot kipar je oblikoval zlasti v marmorju, mavcu in žgani glini. Zaradi vojne ni mogel kipariti in je risal ovitke in risbe za partizanski tisk (V Kristusovem imenu, Pesmi Destovnika Kajuha). – SBL IV, str. 675.

WEISS MAJA režiserka za film in televizijo
R. 17. apr. 1965 v Metliki. V Metliki je končala srednjo šolo, se vpisala na Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo, diplomirala in 1993 dobila evropsko filmsko štipendijo za študij v Berlinu. Še kot absolventka AGRFT je debitirala s filmsko zgodbo Dež. L. 1991 je prejela študentsko Prešernovo nagrado in na Portoroških filmskih festivalih trikrat prvo nagrado. Do leta 1998 je posnela 20 filmov. – Dular J.: Pomembni Belokranjci, str. 20, 23, 24. Dolenjski list 3. dec. 1998 št. 48, str. 28 – s sliko.

WENEDIG HERMAN gl. **VENEDIG HERMAN!**

WERGANT (WERGAND, VERGANT, BERGANT) FORTUNAT slikar
R. 6. jul. 1721 v Mekinjah pri Kamniku, u. 31. marca 1769 v Ljubljani. O njegovem življenju je malo znanega, zatrdno pa je študiral v Rimu; slikal je predvsem za cerkve. Njegove podobe so tudi na Dolenjskem, in sicer v cerkvi na Veseli Gori pri Šentrupertu, v Stični (Križev pot), Vel. Poljanah pri Ortneku. Naslikal je tudi portreta stiškega opata Fr. Ks. Tauffererja in kostanjeviškega opata I. Busseta. Njegova dela sodijo med najboljša dela baročne dobe na Slovenskem. – SBL IV, 681.

WESSNER MARIJA vzgojiteljica

R. 6. avg. 1856 v Ljubljani, u. 24. dec. 1951 prav tam. Po končanem učiteljišču in opravljenem usposobljenostnem izpitu za poučevanje na ljudskih in meščanskih šolah je učila v Kostanjevici oz. Krškem (1875 – 1888), nato pa v Ljubljani na osemrazredni dekliški šoli in višji dekliški šoli v Ljubljani. Leta 1906 je dala pobudo za ustanovitev društva Mladika, ki je imelo v programu internat, dekliško osnovno šolo in gospodinjsko šolo. Objavljala je pedagoške članke v izvestjih dekliškega liceja. Svojo hišo in vrt je zapustila mestu v socialne namene. – SBL IV, str. 686.

Josip Wester

WESTER JOSIP šolnik, lit. zgodovinar in planinski pisatelj, Trdinov nagajenec

R. 11. okt. 1874 v Dolenjih Raduljah pri Bučki, u. 6. dec. 1960 v Ljubljani. Po osnovni šoli na Bučki, v Sodražici in Novem mestu je obiskoval klasično gimnazijo v Ljubljani in 1893 maturiral. Slavistiko in klasično filologijo je študiral v Gradcu in se hkrati usposobil za pouk telovadbe na srednji šoli. Kot profesor je služboval na Ptuju, v Novem mestu in Ljubljani ter kot ravnatelj gimnazije v Novem mestu od 1918 do 1921. Bil je široko razgledan in se je veliko ukvarjal s šolskimi vprašanji ter o tem tudi pisal. Priredil je Slovenske čitanke za 2. 3. in 4. razred srednjih šol ter svoje šolsko delo opisal v knjigi Novomeški spomini, ki je izšla leta 1958. Mnogo je potoval po domovini in tujini in spada med najboljše slovenske planinske pisatelje. Napisal je tudi mnogo literarnozgodovinskih člankov in razprav. L. 1960 je prejel Trdinovo nagrado. – SBL IV, str. 688.

WIDERKEHR (WIEDERKHER) HANS JACOB pl. WIDERSPACH

R. 1631 v Ljubljani mestnemu sodniku. Po končani šoli je stopil v vojaško službo in 1656 dobil plemstvo ter postal deželni svetnik. Njegova rodovina se je na Slovenskem ohranila do prve polovice 20. st. in pridobila plemiške posesti Mala Loka na Dol., Zapuže pri Kamniku in Grič pri Mirni. – SBL IV, str. 690.

WILFAN (VILFAN) HINKO šolnik, publicist in lutkar

R. 15. jul. 1908 v Vevčah pri Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Vevčah in Ljubljani in 1931 končal ljubljansko učiteljišče. Po vojni je študiral v Brnu filozofijo, psihologijo in sociologijo. Učiteljeval je med drugim na Lokvici pri Metliki in 1942 odšel v partizane, bil član partizanskega lutkovnega gledališča in ga vodil še po osvoboditvi. Po vojni je bil referent pri ministrstvu za industrijo in rudarstvo in nato poučeval na šolah v Bovcu, na Dolu pri Hrastniku in v ajenski šoli kovinarske stroke v Ljubljani. Literarno se je udeleževal še pred vojno in pisal v Naš rod in Razore, med vojno v brigadni list XV. divizije, po vojni pa v Tovariša, Borca, TV obzorja in Dolenjski list. Leta 1947 je izdal zbirko črtic Skozi trpljenje v lepše življenje, l. 1973 pa zbirko proze iz NOB Veliki petek – SBL IV, str. 697.

WILFAN SIMON – gl. VILFAN SIMON!

WINDISCHGRÄTZ (WINDIŠ-GRÄTZ) ena najuglednejših rodbin habsburške monarhije

Po družinskem izročilu naj bi segal njen začetek v 11. st., priimek pa se je uveljavil v 13. st. po kraju Slovenj Gradec. Habsburžani so ji zaupali pomembne funkcije v cesarstvu in je bila v sorodstvu z najuglednejšimi srednjeevropskimi rodbinami, tudi z Auerspergi. Werland Alois, r. 31. maja 1790, u. 27. okt. 1867 na Planini (Haasberg), je imel v posesti na Slovenskem tudi Bogenšperk. – Windischgrätz Marija, vojvodinja Mecklenburška, r. 11. dec. 1856 na Mecklenburškem, u. 9. apr. 1929 prav tam, je vložila veliko denarja v izkopavanja pri nas, med drugim na Magdalenski gori, in hranila najdbe na gradu Bogenšperku, ki so prešle po dražbi v ZDA, le majhen del je prejel v dar Narodni muzej v Ljubljani. – SBL IV, str. 701.

WINKLER VENCESLAV šolnik in mladinski pisatelj, spomeničar

R. 10. avg. 1907 na Lokvah na Primorskem, u. 11. dec. 1975 v Ljubljani. Tu

Venceslav Winkler

GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON

Rast 3 – 4 / 2000

je končal učiteljišče (1927) in učiteljeval v Gorišnici, na Blokah in na Krki pri Stični. Leta 1942 so ga Italijani odpeljali v taborišče na Rabu, po kapitulaciji Italije pa je odšel k partizanom in politično delal v grosupeljsko-stiškem okrožju. L. 1944 je bil imenovan za načelnika oddelka za osnovno šolstvo pri SNOS. Po vojni je bil v službi na ministrstvu za prosveto, bil ravnatelj DZS in postal pedagoški svetnik. Prejel je visoka državna odlikovanja. Je eden naših najplodovitejših mladinskih pisateljev. Najbolj popularne so njegove zgodbe o narodnih junakih Petru Klepcu, Kralju Matjažu, kmečkih upornikih itd. Pomembno je njegovo delo za obnovo osnovnega šolstva pri nas. Še posebej na Primorskem. – SBL IV, str. 704.

WIRGLER MARIJA (MARIJA JEZERNIK ps.) mladinska pisateljica, prva akademsko izobražena Slovenka

R. 24. dec. 1879 v Novem mestu, u. 2. apr. 1974 v Ljubljani, pok. v Leobnu v Avstriji. Osnovno šolo je obiskovala v Krškem, zasebno učiteljišče pa pri uršulinkah v Škofji Loki in maturirala 1899 na učiteljišču v Ljubljani. Na graški univerzi je študirala matematiko, fiziko in prirodopis in 1906 diplomirala kot prva akademsko izobražena Slovenka. Poučevala je na ljubljanskem liceju in na Višji dekliški šoli, ki je kasneje dobila ime ženska realna gimnazija. L. 1929 je prejela francosko odlikovanje *Officier d'Academie*. Pod psevdonimom Marija Jezernik je objavljala mladinska dela, ki opisujejo predvsem živalski svet in jih odlikuje pristrčnost in ljubezen do narave: *Medved godrnjavček*, *Beli bratec*. – SBL IV, str. 708.

WITSCHL FRANC gradbenik in gozdar

R. 29. nov. 1825 v Belču na Češkem, u. 11. marca 1902 v Srebrničah pri Novem mestu. Študiral je na politehničnem institutu v Pragi in bil od 1847 gozdarski in gradbeni inženir na posestvu kneza Auersperga v Soteski, od 1865 do 1868 pa izvedenec za gozdarske in kmetijske zadeve ter zemljemerstvo pri okrajnem uradu v Kočevju. Nato je postal nadgozdar kneza Windischgrätza na Uncu. Pozneje je služboval v Ljubljani in bil upokojen kot višji gradbeni svetnik. V Ljubljani je projektiral šolo na Grabnu in na Ledini, sodeloval pri projektiranju učiteljišča in načrtoval tudi ceste in vodovode. Napisal je knjigo *Navod, kako naj se napravljajo vodnjaki in kapnice* (1879). – SBL IV, str. 711.

WOLBANG KAREL katehet

R. 8. nov. 1913 v Radovljici. L. 1935 je maturiral na klasični gimnaziji v Ljubljani, študiral bogoslovje v Ljubljani in bil 1941 ordiniran. Od 1941 do 1944 je bil katehet na novomeški gimnaziji in vodja Katoliške akcije v Šmihelu. L. 1941 je osnoval v Šmihelu tajno organizacijo, ki je zbiral podatke o delu Osvobodilne fronte in njenih simpatizerjih ter o verskem in političnem prepričanju faranov. Bil je tudi adjutant domobranskega bataljona Vuka Rupnika. Po vojni je bil v Ameriki profesor na apostolski šoli v Princetonu v New Jerseju – *Ljubljanski klasiki* 1563 – 1965, str. 607. Dodič M. 225 let, str. 314. Saje Fr.: *Belogardizem* (1952), str. 122 – 124. *Cerkev na Slovenskem*, 1971, str. 39, 450.

WOLF ANTON ALOJZIJ škof in mecen

R. 14. jun. 1782 v Idriji, u. 7. febr. 1859 v Ljubljani, pok. v stolnici. V Ljubljani je končal gimnazijo in licej, tečaj modroslovja ter bogoslovje in bil 1804 ordiniran. L. 1807 je postal notar in ravnatelj škofijske pisarne, 1824 pa ljubljanski škof. Posvetil je veliko skrb izobrazbi in vzgoji duhovništva, ustanovil dijaško semenišče (Alojzijejišče). L. 1831 je obnovil novomeški Kapitelj, ki so ga bili ukinili Francozi, ustanovil župniji Suhor in Dragatuš, zlasti pa si je pridobil zasluge s financiranjem nove izdaje sv. pisma ter velikega nemško-slovenskega ter slovensko-nemškega slovarja, ki sta po njem dobila njegovo ime, čeprav sta ju sestavila Cigale in Pleteršnik. Bil je član številnih društev in družb na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem in je prejel od cesarja več odlikovanj. – SBL IV, str. 714.

Anton Alojzij Wolf

WOLF (PAJER, PAYER) Janez slikar

R. 26. dec. 1825 v Leskovcu pri Krškem, u. 12. dec. 1884 v Ljubljani. V domačem kraju je obiskoval osnovno šolo, tri razrede pa v novomeški gimnaziji in se izučil za soboslikarja. Pri vojakih je napredoval do polkovnega pribočnika, opustil vojaški poklic, se v Italiji učil slikarstva, se vrnil v Ljubljano in odprl slikarsko delavnico, kjer so bili njegovi učenci tudi Janez in Jurij Šubic, Ažbe in Grile. Njegovo glavno delo je stensko slikarstvo; ker pa slikanja na presno tehnično ni obvladal, so njegove freske kmalu začele razpadati. Ohranjene so med drugimi v cerkvi v Ribnici in Vel. Laščah, dela v olju pa v novomeškem Kapitlju, v Podkumu, na Raki, v Ribnici, Sostrem, Šentrupertu, na Vel. Slevici in Dobropoljah. – SBL IV, str. 717.

WOLF JANEZ NEP. teolog

R. 1. 1738 v "grofiji Kočevje". Bil je doktor filozofije in licenciat teologije. L. 1774 je bil imenovan na teološki fakulteti v Gradcu za profesorja logike, metafizike in moralne filozofije. – Slovenski almanah 1978, str. 148

WOLSEGGER FERDINAND P. pravnik

R. 11. okt. 1880 v Kočevju, u. 1. febr. 1959 v Innsbrucku. Pravo je študiral na Dunaju in v Černovicah v Bukovini. Obvladal je slovenščino in italijanščino, razumel pa je tudi poljščino in ruščino. Uradniško kariero je začel v Velikovcu na Koroškem kot okrožni glavar, potem je bil v Wolfsbergu in Celovcu in svetnik pri notranjem ministrstvu na Dunaju. Podpiral je nacional-socializem in gemanizacijo. Leta 1943 ga je koroški gaulleiter Friderik Rainer imenoval za svojega namestnika v uradu v Trstu. Po vojni so ga angleške okupacijske oblasti odpeljale v Wolfsberg, ko pa je denacifikacijski val ponehal, se je zaposlil kot administrator v samostanu v Stamsu. – Prim. SBL, 20. snopič, str. 865.

WUTSHER ALEKSANDER vinogradnik

R. v Brezovici pri Šentjerneju. Kmetijstva se je izučil v Klosterneuburgu pri Dunaju in vpeljal na Šentjernejskem polju v vinogradništvu galico, posadil ameriške trte in jih cepil. – Zbornik Župnije Šentjerneje, str. 82. Dolenjske novice 15. okt. 1894.

WUTSCHER FRANZ gl. VUČER FRANJO

YEBUAH IRENA mezzosopranistka

R. 25. marca 1974 v Ljubljani. Gimnazijo je študirala v Novem mestu in 1992 maturirala. V treh letih je končala 4 letnike srednje glasbene šole. Nato je študirala solo petje na višji glasbeni šoli v Salzburgu in imela prvi javni pevski nastop 1. 1998 v kapiteljski cerkvi. Po diplomu študira v Mozarteumu opero in samospjev. Tudi njena sestra LETICIA, dvojčica, je obetavna glasbenica. – Dolenjski list 9. jul. 1998 št. 27, str. 10. 250 let Gimnazije Novo mesto, str. 320.

ZABUKOVEC MILAN – MILOŠ narodni heroj in spomeničar

R. 16. apr. 1923 v Spodnji Zadobrovi pri Ljubljani, u. 16. jul. 1997 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Polju pri Ljubljani in Murski Soboti, obrtno šolo pa v Ljubljani. L. 1941 je odšel v partizane, se 1942 izkazal v bojih z Italijani na Pugledu, ščitil obkoljeno vodstvo NOV Slovenije v ofenzivi na Rogu, spremljal 1944 Ivana Mačka v Drvar in 1944 sodeloval pri obrambi Vrhovnega štaba med nemškim desantom. Upokojen je bil kot polkovnik. Prejel je spomenico 1941, red narodnega heroja, red dela z rdečo zastavo – SBL IV, str. 735.

ZADNIKAR MARIJAN umetnostni zgodovinar in konzervator

R. 27. dec. 1921 v Novem mestu. Šolal se je v Ljubljani in po maturi 1940 študiral umetnostno zgodovino. Med vojno je bil v italijanski internaciji, 1949 diplomiral, 1955 pa promoviral. Od 1947 do 1982 je bil konzervator v Republiškem zavodu za spomeniško varstvo. Izpopolnjeval se je v tujini, veliko potoval po Evropi in predaval v Stockholmu, Uppsali, Gradcu itd. L.

Irena Yebuah; foto: Milan Markelj

Milan Zabukovec

GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON

Rast 3 – 4 / 2000

Marijan Zadnikar

1972 je dobil naziv znanstvenega svetnika. Od 1997 redni član SAZU. Njegovo delo je zelo obsežno, posvečal pa se je zlasti romaniki, v prvi vrsti arhitekturi, zlasti samostanski (Romanika v Sloveniji, Romanska arhitektura na Slovenskem, Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije, Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov, Slovenska znamenja). Svojo življenjsko pot je opisal v spominih *Z mojih poti*. L. 1991 je prejel nagrado Republike Slovenije za znanstveno-raziskovalno delo. – SBL IV, str. 736.

ZAGORC FRANC šolnik

R. 1884 v Šentjerneju, u. 1966 v Novem mestu. Leta 1905 je maturiral na ljubljanskem učiteljskišču in služboval kot učitelj v Šentjerneju, Beli Cerkvi, v Kostanjevici in od 1931 v Novem mestu, kjer je bil poleg ravnatelja šole šolski nadzornik. Zbiral je tudi ljudsko blago in se ukvarjal s fotografijo. Zbirka njegovih fotografij se hrani v Dolenjskem muzeju v Novem mestu. – Prosvetni delavec 1966 št. 7, str. 2; Zbornik Župnije Šentjernej, str. 470, 473. Prosvetni delavec 6. apr. 1966 št. 7, str. 2.

ZAGORC JOŽE gostilničar in deželni poslanec

R. 1818, u. maja 1893 v Šentjerneju. L. 1863 je kupil v Šentjerneju hišo in tam postavil novo, kakršna je še danes. Bil je gostilničar in lesni manipulant. Dopisoval je v Bleiweisove Novice in kasneje v Dolenjske novice. Od 1861 do 1873 je bil deželni poslanec, predsedal v nemški tabor in kandidiral na državnoborskih volitvah na nemški listi. Zagorčeva gostilna je prešla 1903 v last Janeza Reclja. – Ložar S.: Stare gostilne in gostilničarji v novomeški občini, str. 154. J. Kersnik: Zbrano delo V, str. 490.

ZAGORC META kineziologinja

R. 11. nov. 1951 v Novem mestu. Tu je obiskovala osnovno šolo in gimnazijo (matura 1969) in 1974 diplomirala na Višji šoli za telesno kulturo, 1986 prejela naslov magistre, 1993 pa doktorice kinezioloških znanosti. Je docentka za predmet ples na univerzi v Ljubljani, uveljavlja pa se tudi kot koreografinja, mednarodna plesna sodnica in trenerka. Je avtorica številnih strokovnih publikacij in razprav in je prejela poleg drugih priznanj Bloudkovo značko. – Univerza v Ljubljani. Biografije in bibliografije univ. profesorjev V-3, str. 2180.

ZAGOREC MATIJA p. EDVARD frančiškan

R. 10. febr. 1799 v Šentjerneju, u. 12. apr. 1866 v Brežicah. L. 1799 so v Cerini pri Čatežu ob Savi odkrili tople vrelce. L. 1824 jih je zasula povodenj in po 30 letih so jih znova odkrili. Grofi Attemsi, lastniki toplic, so dovolili brežiškemu frančiškanku Zagorcu, da je tam zgradil prvo zasebno kopališče, ki so ga 1924 modernizirali in razvili v moderno letovišče. – Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 258. Za življenjske podatke se zahvaljujem p. Felicijanu Pevcu, knjižničarju frančiškanske knjižnice v Novem mestu.

ZAITS (ZAJEC) FRANK izseljenski časnikar in društveni delavec

R. 18. sept. 1888 v Ilovici na Ljubljanskem barju, u. 10. sept. 1967 na obisku v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval na Barju, delal pri gradbenikih, odšel 1907 v ZDA in delal pri gradnji predorov, v rudnikih in topilnicah barvnih kovin v raznih krajih, nato pa je bil v Chicagu sodelavec oz. urednik časopisov Proletarec, Majski glas, Prosveta in mladinskega lista The Voice of youth. Je eden najvidnejših slovenskih časnikarjev v ZDA. Pisal je tudi reportaže, življenjepise, pesmi in prozo, deloval v naprednih organizacijah, društvih in odborih in med drugo svetovno vojno tudi v vseh akcijah za pomoč okupirani domovini. – SBL IV, str. 746.

ZAJC – JARC MIHAELA gl. JARC MIHAELA!

ZAJC JOŽE organizator vstaje v sodaški dolini

R. 24. febr. 1922 v Žimarah pri Sodažici, ustreljen 2. junija 1942 v Gramoz-

ni jami v Ljubljani. Po maturi 1941 se je vpisal na medicinsko fakulteto in bil po okupaciji med prvimi organizatorji vstaje v sodraški dolini. Med množičnimi aretacijami v Ljubljani so ga Italijani odpeljali v Gonars. Tam so ga zaradi izdaje odkrili, prepeljali v Ljubljano in ustrelili. – TV 15 23. avg. 1973 št. 34, str. 5 – s sliko.

ZAJEC FRANC p. FERDINAND organist in slikar

R. 30. maja 1878 v Novem mestu, u. 9. avg. 1949 v Sodražici v prometni nesreči. L. 1892 je stopil v frančiškanski red, opravil noviciat na Trsatu in študiral bogoslovje v Gorici, Kamniku in Ljubljani ter bil 1898 ordiniran. V srednji šoli se je ukvarjal z risanjem, se učil v bogoslovju igranja na klavir in orgle ter kompozicije. Po končanem bogoslovju je 4 leta učil na novomeški osnovni šoli poleg predmetov tudi glasbo, nato pa so ga poslali na Dunaj študirat slikarstvo. V redu je preživel 56 let služboval v številnih krajih (V Pazinu, Gorici, Kamniku, Ljubljani, Aleksandriji, Novi Štifti, Brežicah). Deloval je kot duhovnik, organist in slikar. Njegove slike so v Novem mestu, Adlešičih, Kamniku. – Letopis slovenske frančiškanske province sv. Križa, 1939 in 1952. Cerkevni glasbenik št. 6/8, 1944, str. 48. Za prijazno pomoč pri iskanju virov se zahvaljujem p. Felicijanu Pevcu.

ZAJEC IVAN (JANEZ) geolog

R. 15. dec. 1842 v Žimaricah pri Sodražici, u. 14. jul. 1872 v Gradcu. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu (1857–64), študiral v Gradcu naravoslovje in kot profesor služboval med drugim v Novem mestu (1970–72). Zadnja leta je iskal zdravje v graški bolnici in tam umrl. V Novicah je objavil geološki opis Selške doline, ki kaže, da je dobro obvladal tedanje geološko znanje. Za Slovensko matico je priredil 3. snopič Schoedlerjeve Knjige prirode (Mineralogija in geognostika (1871)). – SBL IV, str. 754.

ZAKRAJŠEK JOŽE igralec

R. 18. marca 1896 v Dvorski vasi na Dolenjskem. Po poklicu je bil uradnik. Izšel je iz amaterskih vrst in leta 1939 postal predsednik Ljudskega odra v Ljubljani. L. 1946 je osnoval dramski odsek društva Tine Rožanc in od 1946 deloval pri Šentjakobskem gledališču v Ljubljani. Igral je karakterne vloge, predvsem v kmečkih igrah. Vloge: Mer (Finžgar: Naša kri), Obrščak, Matevžek in Krjavelj (Deseti brat), Herman (Veronika Deseniška) itd. – Gledališki list Šentjakobskega gledališča 1982, 83, št. 4, SGL III, str. 795, str. 8 – s sliko.

ZAKRAJŠEK – LAVRENČIČ MILEVA igralka in glasbenica

R. 6. avg. 1885 v Postojni, u. 4. maja 1971 v Mariboru. Osnovno šolo je obiskovala v Novem mestu in Ljubljani ter učit. pripravnico v Trstu. 15-letna je vodila v Novem mestu novomeški amaterski orkester ter se učila slikanja pri I. Vavpotiču. Po poroki je živela v Škofji Loki in nastopala kot igralka in režiserka. L. 1919 se je preselila v Maribor, bila med ustanovitelji Glasbene matice in prva violinistka v njenem orkestru, prirejala komorne koncerte, s 40 leti postala članica mariborskega Narodnega gledališča ter nastopala kot karakterna igralka do upokojitve. Po vojni je nastopila v filmu (Na svoji zemlji, Koplji pod brezo). Bila je velika igralka, enako uspešna v drami in komediji, v ljudski in salonski igri. – SBL IV, str. 758.

Mileva Zakrajšek - Lavrenčič v novomeških letih

Jože Kotar na otvoritvi svoje razstave v galeriji Dolenjskega muzeja v Novem mestu

NOVO MESTO, 1. marca - Že peto leto zapored je Dolenjski muzej odprl svoja vrata. Dan odprtih vrat je letos potekal v znamenju petdesetletnice muzeja. Zvečer so odprli razstavo Iz depojev Dolenjskega muzeja – Restavriranje predmetov, ki jo je v sodelovanju s kustosi pripravila muzejska pedagoginja Ivana Tanko. Na otvoritvi, kjer je ob spremljavi kitarista Žarka Živkoviča zapela Mia Žnidarič, je spregovoril tudi ravnatelj Zdenko Picelj.

NOVO MESTO, 2. marca - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjižno novost plesnega umetnika Pina Mlakarja Ples kot umetnost in gledališče. Z avtorjem, ki je ravno ta dan praznoval 93. rojstni dan, se je pogovarjal Jože Humer, večer pa sta z glasbo in besedo obogatila še violinistka Maja Bevc in recitatorka Staša Vovk.

ČRNOMELJ, 3. marca - V kulturnem domu je potekalo 5. srečanje tamburaških skupin Bele krajine.

KRŠKO, 3. marca - V Galeriji Krško so odprli samostojno razstavo mojstra fotografije Janeza Korošina iz Ljubljane, ki ga je predstavila Tatjana Avsec. Za glasbeno popestritev je poskrbel pihalni kvintet Api.

NOVO MESTO, 3. marca - Na Glavnem trgu so odprli knjigarno Goga, otvoritev pa je popestril kantavtor Jani Kovačič, ki je imel kasneje koncert še v LokalPatriotu. Otvoritev je pospremil izid zbornika razprav s simpozija ob stoletnici Podbevškovega rojstva pri Založbi Goga.

MULJAVA, 4. marca - V okviru prireditev 7. Jurčičevega pohoda so v Galeriji Kresnička na Jurčičevi domačiji odprli razstavo Slovenski kozolec. Slavnostni govornik na pohodu je bil pisatelj Vlado Žabot.

RIBNICA, 4. marca - Okrog tisoč mask in veliko obiskovalcev se je udeležilo 5. tradicionalnega srečanja etnografskih mask iz vse Slovenije in tujine.

MULJAVA, 5. marca - Na literarno-glasbeni prireditvi Jurčičev rod so nastopili recitatorji in pevski zbor Vokal. Na ogled so postavili še likovna dela Jožice Lenarčič in Zorke Kramberger.

ČRNOMELJ, 6. marca - V dvorani glasbene šole sta nastopila flavtistka Eva in pianist Marko Hribnik, koncert iz cikla MG Oder pa sta čez nekaj dni ponovila tudi v Novem mestu.

NOVO MESTO, 8. marca - Na obisku se je mudil minister za kulturo Jožef Školč, ki si je ogledal gradbišče prizidka Knjižnice Mirana Jarca.

NOVO MESTO, 9. marca - Gledališka skupina KD Mirna Peč se je s komedijo Glavni dobiček predstavila v Kulturnem centru Janeza Trdine.

TREBNJE, 9. marca - Dva zmerjavca je naslov igre, s katero je v kulturnem domu gostovalo Lutkovno gledališče iz Kranja.

NOVO MESTO, 10. marca - V galeriji Dolenjskega muzeja so odprli veliko slikarsko razstavo novomeškega likovnega ustvarjalca Jožeta Kotarja. O avtorju je govoril Jožef Matijević. Glasbena gosta večera sta bila pevka Bojana Glatz in kitarist Žarko Živković.

NOVO MESTO, 10. - 12. marca - Zveza pihalnih orkestrrov Dolenjske in Bele krajine je pripravila tridnevni izobraževalni seminar za dirigente.

RIBNICA, 10. marca - V Miklovi hiši so na ogled postavili razstavo del slikarja in umetnostnega zgodovinarja Bojana Bema.

STRAŽA, 10. marca - Gledališčniki iz Prečne so pod režiserskim vodstvom Francija Pluta v kulturnem domu premierno uprizorili komedijo Frana Roša Mokrodolci. Predstavo so zaigrali tudi v Kulturnem centru Janeza Trdine Novo mesto.

ČRNOMELJ, 11. marca - Ob dnevu žena je v kulturnem domu nastopila Godba na pihala Črnomelj, gost koncerta pa je bil Adi Smolar. – V Špeličevi hiši so na ogled postavili fotografsko razstavo z naslovom Strukture nezavednega semiškega študenta Boštjana Šaverja.

NOVO MESTO, 11. marca - Pesnica Marjanca Kočevjar je priredila šesti

Prizor z uprizoritve pasijona v župni cerkvi na Mirni

Režiser in pesnik Talal Hadi ter slikarka in oblikovalka Jožica Škof na avtorskem večeru na gradu Otočec

salonski literarno-debatni večer, na katerem je sodelovalo enajst ustvarjalcev iz Novega mesta, Krškega in Kočevja.

ŠKOCJAN, 11. marca - V gostilni Luzar je imel domači mešani pevski zbor društva upokoјencev jubilejni koncert.

BRESTANICA, 13. marca - V gostišču Ribnik so odprli razstavo del slikarja, likovnega pedagoga Vlada Cedilnika. Umetnika je predstavil akademski slikar Pavel Tesar.

NOVO MESTO, 14. marca - Z monodramo Karajan C avtorja in režiserja Dušana Jovanoviča je v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopil gledališki igralec Brane Šturbej.

KRŠKO, 15. marca - V kulturnem domu so uprizorili glasbeno-plesno pravljico Brigitte Tornarič Lunino kraljestvo, v kateri nastopajo učenke OŠ Jožeta Gorjupa iz Kostanjevice.

METLIKA, 15. marca - Peveci in godci Turističnega društva Suha krajina so popestrili predstavitev knjižne novosti novomeške pisateljice Ivanke Mestnik z naslovom Vikend sredi vasi, ki je bila v Ljudski knjižnici. Z avtorico se je pogovarjal Matjaž Rus.

ČRNOMELJ, 16. marca - Učenci domače glasbene šole so v knjižnici pospremili predstavitev knjige Toneta Jakšeta Iz takih korenin.

KOČEVJE, 16. marca - Župan Janko Veber je v Pokrajinskem muzeju odprl gostujočo razstavo Gorenjskega muzeja iz Kranja Dr. Janez Bleiweis in njegov čas. V kulturnem programu so nastopili učenci glasbene šole.

NOVO MESTO, 16. marca - S ciklom Barka se je v Galeriji Luna predstavil fotograf Tomislav Barbarič.

ČATEŽ PRI TREBNJEM, 17. - 19. marca - V Domu Čebelica je potekal republiški seminar za tolkala in afro-latino ritme.

DOLENJSKE TOPLICE, 17. marca - Glasbena skupina Trio Kaveljci iz Ljubljane je popestrila otvoritev razstave slik Emila Thomasa z naslovom Barve - poskus priti v stik z naravo. Avtorja je predstavila Jožica Kotar.

MIRNA, 17. marca - KUD Klas Mirna je v župnijski cerkvi priredil pasijon, v katerem je nastopilo okrog 40 igralcev in statinov ter župnijski pevski zbor. Scenarij je po svetopisemskih zgodbah napisal Stanko Tomšič, ki je tudi režiser pasijona.

STRANSKA VAS, 17. marca - Pevski zbor Ruperčevrh je v gasilskem domu pripravil večer narodnih in umetnih pesmi, na katerem so nastopili še ženski pevski zbor Mavrica iz Doma starejših občanov Novo mesto in učenec OŠ Birčna vas.

KOČEVJE, 18. marca - Izpostava Sklada je v Šeškovem domu organizirala 2. območno srečanje otroških in mladinskih gledaliških in lutkovnih skupin pod naslovom Otroški gledališki maraton.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 18. marca - KUD Loka je v goste povabil glasbeno skupino Stopinje.

METLIKA, 18. marca - V osnovni šoli je potekalo 23. vseslovensko tekmovalno v znanju materinščine za območje Dolenjske in Bele krajine.

OTOČEC, 18. marca - V hotelu Grad Otočec sta na avtorskem večeru režiser in pesnik Talal Hadi ter slikarka in oblikovalka Jožica Škof predstavila film Portret slikarke Jožice Škof, pesniško zbirko Tebi, moj otrok in originalne ilustracije zanjo.

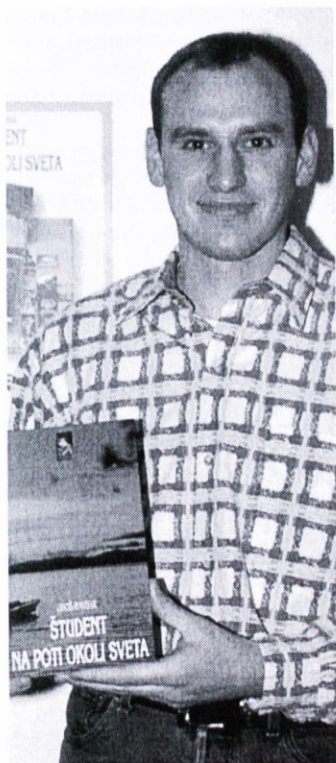
SPLIT, 18. marca - Na povabilo slovenskega društva Triglav so v gledališču Teatrin gostovali pevci in pevke mokronoškega pevskega zbora pod vodstvom Staneta Pečka.

METLIKA, 19. marca - Amatersko gledališče Prečna se je v kulturnem domu predstavilo s komedijo Mokrodolci.

SEVNICA, 19. marca - Življenje tihožitij je naslov razstave akademskega slikarja Alojza Konca, ki so jo odprli na sevnškem gradu. Na otvoritvi se je z odlomki iz predstave Kontrabas predstavil dramski igralec Slavko Cerjak.

SROMLJE, 19. marca - Domači pevski zbor, ljudski pevci, ansambel Majolka in otroci iz Sromelj so nastopili na proslavi ob materinskem dnevu.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 20. marca - Violinistka Anja Čretnik Videmšek in klaviaturist Dejan Jakšič sta pospremila otvoritev slikarske razstave del Jožeta Kumra iz Dolenjskih Toplic v zdravilišču. O slikarjevi likovni

Uroš Ravbar s potopisno knjigo Študent okoli sveta

ustvarjalnosti je spregovorila sociologinja kulture Simona Zorko.

MALA LOKA, 21. marca - V gradu so odprli stalno zbirko slik Dušana Šparovca Mokronoškega. Otvoritev je z igranjem na kitaro popestrila pevka Olga Weissbacher iz Ljubljane.

CELJE, 22. marca - V Muzeju novejših zgodovine so odprli razstavo 100 let Leona Štuklja - Ave triumphator!, ki so jo leta 1998 pripravili v Dolenjskem muzeju. Njen avtor je Zdenko Picelj.

LJUBLJANA, 22. marca - Na tematski fotografski razstavi Vinska trta in vino sta v Cankarjevem domu med petnajstimi izbranimi avtorji sodelovala tudi dolenjska fotografa Marko Pršina in Drago Vuica.

HINJE, 23. marca - Člani KD so pripravili zanimiv večer v gasilskem domu, s Partljičevo komedijo pa so nastopili igralci z Iga.

LJUBLJANA, 23. - 26. marca - Na 29. tekmovanju mladih slovenskih glasbenikov so se predstavile tudi glasbene šole iz Novega mesta, Črnomlja, Kočevja, Ribnice, Trebnjega, Brežic in Krškega.

NOVO MESTO, 23. marca - Galerija Avalon je v prostorih Dolenjskih pekarn pripravila otvoritev likovne razstave del iz svoje zbirke, največ Novomesčana Igorja Obradinoviča. - Na koncertu v Kulturnem centru Janeza Trdine sta nastopila violinistka Mihaila Gantvarga in pianistka Irina Rjumi-na. - Gost literarnega večera Založbe Goga je bil v klubu Lokal Patriot pesnik Jurij Hudolin.

ČATEŽ, TREBNJE, 24. marca - V organizaciji Sklada je potekal začetni in nadaljevalni tečaj za mažorete.

KRŠKO, 24. marca - V Mladinskem centru so odprli razstavo stripov in slik Bojana Levaka - Gusa.

NOVO MESTO, 24. marca - V 92. letu starosti je umrla baletna umetnica, koreografinja in častna občanka Mestne občine Novo mesto Pia Mlakar. - V hotelu Krka se je s svojimi slikarskimi deli predstavil član KUD Žumberak Janko Krajačič iz Ostriža na Hrvaškem. Otvoritev so z glasbo popestrili Žumberški tamburaši. - KUD Nove arkade in župnija Novo mesto - Šmihel sta povabila na koncert ob materinskem dnevu. Nastopili so Zarja in Sonce, Zvezdice in dekliški nonet pod vodstvom Irene Rešeta. - V Kulturnem centru Janeza Trdine je svoj potopisni prvenec Študent na poti okoli sveta predstavil Uroš Ravbar. Nastopila sta violinistka Petra Božič in harmonikar Branko Rožman.

TREBNJE, 24. marca - Trebanjski oktet z vodjem Stankom Cvelbarjem je ob 20-letnici delovanja povabil na jubilejni koncert v kulturni dom.

ČRNOMELJ, 25. marca - S komedijo Piknik s tvojo ženo je v kulturnem domu gostovala dramska skupina KPD Bazovica z Reke.

DRAGATUŠ, 25. marca - V osnovni šoli je črnomaljski župan Andrej Fabjan odprl razstavo umetniških del akademskega kiparja Dirka Heija. Predstavili so tudi knjigo Toneta Jakšeta Iz takih korenin, za katero je Heij prispeval ilustracije.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 25. marca - V kulturnem domu je nastopil domači mešani pevski zbor Primoža Trubarja.

NOVO MESTO, 25. marca - KUD Revoz je povabil na koncert priateljstvih zborov v Kulturni center Janeza Trdine, na katerem sta poleg gostiteljev nastopila mešani pevski zbor Slavček iz Trbovelj in Tacen iz Tacna.

OTOČEC, 25. marca - Ansambel La Cumparasitas z gostom Perom Dimitrijevičem je poskrbel za prireditev ob materinskem dnevu.

ŠENTRUPERT, 25. marca - V kulturnem domu se je na celovečernem koncertu predstavil Jan Plestenjak.

TREBNJE, 25. marca - KD je ob materinskem dnevu v goste povabilo pesalce Folklornega društva Kres iz Novega mesta.

ŽALEC, 25. marca - Na 20. srečanju tamburaških in mandolinskih orkestrrov Slovenije so sodelovali tudi tamburaški orkester KUD Otona Župančiča iz Artič, tamburaški orkester Glasbene šole Črnomelj in tamburaši Folklorne skupine Ivana Navratila.

RAKA, 26. marca - Posebna gostja proslave ob materinskem dnevu v osnovni šoli je bila mladinska pisateljica in pesnica prof. Berta Golob.

DVOR, 27. marca - V podružnični šoli so ob materinskem dnevu pripravili proslavo in razstavo izdelkov iz nekdane dvorske železolarne ter likov-

nih del Martina Šuštaršiča.

BREŽICE, 29. marca - V dvorani glasbene šole je nastopil pianist Branimir Biliško.

BREŽICE, 30. marca - Ob 50-letnici Planinskega društva Brežice so v galeriji Dolenjske banke odprli razstavo fotografij Ivana Tomšeta in Tineta Vimpolška z naslovom Lepote slovenskih gora.

NOVO MESTO, 30. marca - Glasbenik Lado Jakša je obogatil literarno-glasbeni večer s predstavitvijo knjižnega prvenca dramske igralka Lenče Ferenčak v Knjižnici Mirana Jarca.

TREBNJE, 30. marca - 2. aprila - Trebanjska izpostava Sklada in KUD Ivana Cankarja iz Velike Loke sta organizatorja 1. medobmočnega srečanja gledaliških skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja. V različnih krajih trebanjske občine sta se predstavili dve mladinski in šest odraslih gledaliških skupin. Na zaključni prireditvi je nastopil Trebanjski oktet.

KOSTANJEVICA, 31. marca - V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo Pretakanje akademske slikarke Nuše Lapajne iz Ljubljane, ki jo je predstavila Barbara Rupel.

NOVO MESTO, 31. marca - Mestna godba Novo mesto je povabila na koncert v Kulturni center Janeza Trdine. Gosta večera sta bila oktet Adoramus in harfistka Mojca Zlobko. - V Dolenjskem muzeju so predstavili knjigo dr. Staneta Grande Prva odločitev Slovencev za Slovenijo.

PIŠECE, 31. marca - Na OŠ Maksa Pleteršnika je potekal otroški glasbeni festival.

BREŽICE, marca - Akademski slikar Pavel Tesar je predstavil slikarja Ervina Kralja, čigar slikarsko razstavo so odprli v kavarni Amarcord.

DRAGATUŠ, marca - Akademski kipar Dirk Heij je z dvema svojima kipcema in skupaj še z enim Slovincem sodeloval na prodajni razstavi Evrofire 2000 v belgijskem Liegu.

NOVO MESTO, marca - V avli Dolenjske banke so na ogled postavili fotografije iz lanskega leta izdane knjige Toneta Jakšeta Iz takih korenin. - Dolenjski muzej je izdal pomembno arheološko publikacijo Novo mesto V - Kapiteljska njiva arheologa Boruta Križa.

SEVNICA, marca - Izšel je prvi letnik nove knjižne zbirke Haiku, med katerimi je tudi pesniška zbirka Srčni veter sevnškega likovnika in pesnika Rudija Stoparja.

VELIKE BRUSNICE, marca - Potekala so obnovitvena dela na več kot petsto let stari spomeniški cerkvi Svete družine.

VELIKE LAŠČE, marca - Mladi glasbeniki dislociranega oddelka Glasbene šole Ribnica, ki v občini deluje od lanske jeseni, so se pod vodstvom učiteljice Majde Kokošinek prvič predstavili javnosti.

Prekrivanje strehe na cerkvi Svete družine v Velikih Brusnicah

APRIL

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 1. aprila - V osnovni šoli se je pričela tradicionalna zborovska prireditev Pesem Posavja, revija amaterskih pevskih zborov iz občin Brežice, Krško in Sevnica. Naslednja dva koncerta sta bila kasneje v Brežicah in v Boštanju. Zapelo je 21 odraslih zborov.

SEMIČ, 1. aprila - V kulturnem domu je s komedijo Pokvarjenec gostovala gledališka skupina KUD Predosje pri Kranju.

ŠKOCJAN, 1. aprila - V gostilni Luzar je ob 30-letnici delovanja nastopil Dolenjski oktet, zatem pa še domača dekliška pevka skupina Plamen.

ČRNOMELJ, 3. aprila - V koncertnem ciklu Glasbena mladina Oder je v glasbeni šoli nastopil klavirski trio, ki ga sestavljajo: pianistka Sonja Bajc, violinistka Barabara Zalaznik in čelistka Uršula Ivanuš. Koncert so ponovili v Glasbeni šoli Marjana Kozine Novo mesto.

KOČEVJE, 3. aprila - Ameriška fotografska zveza PSA je trem fotografom: Stanetu Lavriču, Darku Mikuliču in Aleksandru Čufarju podelila odlikovanje in priznanje za dosežke pri razstavi na temo Narava.

KRŠKO, 3. aprila - V glasbeni šoli je nastopil kvartet flaut Forem, nekaj dni kasneje pa učiteljica harmonike Senka Spitzer.

NOVO MESTO, 3. aprila - Lutkovna igrlica Tobija je popestrila zaključno prireditev tekmovanja za predšolsko bralno značko Mavrična ribica s podelitvijo značk v Kulturnem centru Janeza Trdine.

LJUBLJANA, 4. aprila - Učenci Srednje šole Črnomelj so edini z Dolenjske sodelovali v gledališkem delu tekmovalnega festivala mladih Generacija X. V Cankarjevem domu so nastopili z gledališko predstavo Videoklub & Bejbe.

METLIKA, 4. aprila - Na zaključku predšolske bralne značke je bila v kulturnem domu na ogled igrice Pravljica o mezinčku potujočega gledališča Kranjski komedijanti.

NOVO MESTO, 4. aprila - Igralska skupina KD Otočec se je v Kulturnem centru Janeza Trdine predstavila z igro Marjana Marina Ljubezen v kovčku. - Na Grmskem srečanju na OŠ Grm sta bila gosta domačinka, ilustratorka, oblikovalka vizualnih komunikacij Suzana Bricelj in mariborski pisatelj, dramatik, publicist, urednik in politik Tone Partljič.

LJUBLJANA, 5. aprila - Novomeški svobodni likovni ustvarjalec Janko Orač se je s svojimi deli predstavil v razstavišču Agora.

NOVO MESTO, 5. aprila - V Kulturnem centru Janeza Trdine se je pričela revija mladinskih pevskih zborov in zaključila revija otroških pevskih zborov.

METLIKA, 6. aprila - Na podelitev bralne značke so v osnovno šolo povabili mladinskega pisatelja Vitana Mala.

NOVO MESTO, 6. aprila - Knjižnica Mirana Jarca je povabila na počastitev svetovnega dneva Romov. Nastopili so romski otroci pod vodstvom Jenke Kovačič. - V LokalPatriotu je nastopil Grašič - Kranjčan kvartet.

KRŠKO, 7. aprila - V Galeriji Krško se je predstavil akademski slikar Janez Hafner iz Škofje Loke. V kulturnem programu so na otvoritvi nastopili učenci krške glasbene šole.

NOVO MESTO, 7. aprila - Dolenjski oktet je ob 30-letnici povabil na jubilejni koncert v Kulturni center Janeza Trdine. Nastopila sta še Ljubljanski oktet iz Domžal in Karlovški vokalni oktet iz Karlovca.

ŠENTJERNEJ, 7. aprila - Kitarist Jurica Grakalič in recitatorka Mojca Brulc sta popestrila otvoritveno slovesnost na otvoritvi slikarske razstave akademskega slikarja Jožeta Kumra iz Dolenjskih Toplic v prostorih Dolenjske banke.

ŠENTRUPERT, 7. aprila - V osnovni šoli so predstavili Zbornik dr. Pavla Lunačka, ki so ga izdali ob 100-letnici rojstva domačega humanista, začetnika sodobnega porodništva in ginekologije, po katerem nosi šola tudi ime. Kulturni program so poleg učencev oblikovali pevci okteta Lipa ter likovni pedagog iz Novega mesta Branko Šuster.

TREBNJE, 7. aprila - Občina je na slovesni akademiji podelila tradicionalna Golieva priznanja in plakete, ki so jih prejeli: za življenjsko delo na področju kulture pisateljica Anica Zidar iz Mokronoga, Darinka Tomplak za organizacijsko delo na področju galerijske dejavnosti, Trebanjski oktet ter KUD Marije Kmetec - Zagriški fantje. Slavnostni govornik je bil prof. dr. Marko Marin.

ČRNOMELJ, 8. aprila - Zavod za izobraževanje in kulturo je v goste povabil KD Mirna Peč, ki se je v kulturnem domu predstavilo s komedijo Glavni dobiček.

DOBREPOLJE, 8. aprila - KD Menišija iz Cerknice je v Jakopičevem domu gostovalo s komedijo Učiteljica.

OREHOVICA, 8. aprila - Mešani pevski zbor Ajda iz Orehovice je priredil redni letni koncert in v goste povabil deklški pevsko skupino Plamen iz Škocjana in Vinogradniški oktet iz Šentjerneja.

ŠENTJERNEJ, 8. aprila - Na koncertu ob prvi obletnici društva Gallus Bartholomaeus so v osnovni šoli nastopili: deklški zbor Cvet, klavirski trio in tercet violončel Glasbene šole Marjana Kozine Novo mesto, oktet Adoramus, pesnik Jože Grgovič in pevka šansonov Gabrijela Hren.

MULJAVA, 9. aprila - Dr. Boris Kuhar je pripravil razstavo Velikonočni žegen, ki so jo odprli v Galeriji Kresnička na Jurčičevi domačiji.

SEVNICA, 9. aprila - V grajski likovni galeriji so na ogled postavili razstavo starih ročnih del in starih hišnih orodij.

BREŽICE, 10. aprila - V novih prostorih glasbene šole je potekala 29. revija glasbenih šol Dolenjske, Bele krajine, Posavja in Kočevske.

KOČEVJE, 10. aprila - V Likovnem salonu so odprli razstavo Društva izdelovalcev unikatnih izdelkov Kočevje.

Pisatelj in dramatik Tone Partljič kot gost Grmskih srečanj na Osnovni šoli Grm v Novem mestu

Akademski slikar Jože Kumer je razstavljal v prostorih Dolenjske banke v Šentjerneju

Slikarka Wang Huiqin na svoji razstavi v Miklovi hiši v Ribnici

Nastop simfoničnega orkestra Glasbene šole Brežice na reviji simfoničnih orkestrów slovenskih glasbenih šol v Kulturnem domu v Krškem

NOVO MESTO, 10. aprila - Mešani pevski zbor Krka je pospremil otvoritev razstave grafik, slik, risb in tapiserij akademskega slikarja Vladimira Makuca v Galeriji Krka.

BREŽICE, 12. aprila - Z motivi iz Primorja se je v kavarni Amarcord predstavil slikar Vlado Cedilnik. Na otvoritvi je o njem spregovoril akademski slikar Pavol Tesar.

ČRNOMELJ, 13. aprila - Zavod za izobraževanje in kulturo - Knjižnica je povabila na velikonočno delavnico.

NOVO MESTO, 13. aprila - Na Večeru velikih Poljakov sta v Dolenjskem muzeju nastopili pianistka Adriana Magdovski in polonistka Tatjana Jamnik. - Z zaupanjem v neznano prof. Milke Petrovec Koprivice je naslov knjige, ki so jo predstavili v Knjižnici Mirana Jarca.

SEVNICA, 13. aprila - Mešani pevski zbor Primoža Trubarja iz Loke je popestril otvoritev kiparske razstave in razstave grafik Rudija Stoparja na gradu. Umetnika je predstavil akademski slikar Alojz Konec.

TREBNJE, 13. aprila - Lutkovno gledališče Fru fru iz Ljubljane je v kulturnem domu zaigralo predstavo Svinjski pastir.

METLIKA, 14. aprila - Pod naslovom Ko bom velik, bom Pavarotti je v kulturnem domu potekala medobmočna revija predšolskih pevskih zborov.

MIRNA PEČ, 14. marca - KD je povabilo na ogled šaloigre Glavni dobitki v domači kulturni dom.

NOVO MESTO, 14. - 15. aprila - 18 odraslih pevskih zborov je nastopilo na območni reviji v avli Kulturnega centra Janeza Trdine. Prof. Igor Švara je za najboljši zbor izbral mešani pevski zbor Pomlad iz Novega mesta, ki ga vodi Jožica Prus.

RIBNICA, 14. aprila - V Galeriji Miklova hiša se je z novjšimi deli predstavila kitajsko-slovenska ustvarjalka Wang Huiqin. Otvoritve sta se udeležila tudi kulturni minister Jožef Školč in kulturni ataše kitajskega veleposlaništva Wang Yemei.

ŠENTLOVRENC, 14. aprila - KD Šentjanž se je v kulturnem domu predstavilo s komedijo Vaja zbora.

BOŠTANJ, 15. aprila - Območne izpostave Sklada iz Brežic, Krškega in Sevnice so povabile na revijo Pesem Posavja v dvorano Partizan.

ČRNOMELJ, 15. aprila - V domu kulture je potekala medobmočna revija otroških folklornih skupin Bele krajine, Dolenjske in Posavja z imenom Igraj kolce.

KOČEVJE, 15. aprila - V organizaciji izpostave Sklada je v Šeškovem domu potekalo prvo medobmočno srečanje otroških gledaliških skupin.

KRŠKO, 15. aprila - V Kulturnem domu se je zaključila revija simfoničnih orkestrów slovenskih glasbenih šol, ki je potekala tudi v Velenju. Med desetimi orkestri je prvič nastopil tudi simfonični orkester Glasbene šole Brežice.

NOVO MESTO, 15. aprila - Domača pesnica Marjanca Kočevcar je pripravila sedmi salonski literarno-debatni večer, posvečen lani umrlemu novomeškemu pesniku Ivanu Zoranu. Za glasbeno popestritev večera je poskrbel kitarist Uroš Sadek, v Beli krajini udomljene nizozemski kipar Dirk Heij je pripravil razstavo, posebni gost pa je bil urednik Primož Repar.

VINICA, 15. aprila - V gasilskem domu je s komedijo Vaja zbora gostovala gledališka skupina Zavoda za izobraževanje Črnomelj.

LJUBLJANA, 17. aprila - Župnik ljubljanske stolnice g. Peter Zakrajšek je odprl velikonočno razstavo v Mestni hiši, na kateri so sodelovali tudi četrtšolci OŠ Šmihel pod vodstvom Helene Murgelj.

NOVO MESTO, 17. - 21. aprila - V okviru prireditev ob svetovnem in slovenskih dnevih knjige so v Knjižnici Mirana Jarca pripravili spominski večer, posvečen nedolgo nazaj preminulemu pisatelju, pesniku in muzealcu prof. Jožetu Dularju. Spomine nanj je obudil prof. Jože Škufca, branje Dularjevih del pa je spremljal kitarist Dušan Pavlenič. V knjižnici so tudi predstavili knjižno novost Ksenije Khalil Nerajska hrana ter pripravili slavnostno izročitev knjig za Slovence v Karlovcu. - V Kastelčevi ulici so odkrili spominsko obeležje Karlu Kuncu, nekdanjemu profesorju novomeške gimnazije, piscu učbenikov za matematiko in fiziko. - Mestna občina Novo mesto je pripravila sprejem za domače besedne ustvarjalce.

KOČEVJE, 18. aprila - V Likovnem salonu so na ogled postavili Velikonočno razstavo, ki jo je pripravilo Društvo podeželskih žena Kočevske.

METLIKA, 18. aprila - Pesnik Janez Menart je bil gost Ljudske knjižnice Metlika ob dnevih slovenske knjige. Na citre so zaigrale učenke OŠ Podzemelj.

ČRNOMELJ, 19. - 20. aprila - Zavod za izobraževanje - Knjižnica Črnomelj je pred kulturnim domom priredil knjižni sejem.

KRŠKO, 19. aprila - V kulturnem domu je bila na ogled igrica Lisička zvitorepka.

LJUBLJANA, 19. - 20. aprila - Ekipa Buhtli z brežiške gimnazije je na tekmovalju Cankarjeve založbe preko Interneta zasedla tretje mesto.

NOVO MESTO, 19. aprila - V Kulturnem centru Janeza Trdine je nastopil orkester Slovenske filharmonije pod vodstvom Uroša Lajevca in s solistom klarinetistom Jožetom Kotarjem.

BREŽICE, 20. aprila - Pisateljica Ivanka Mestnik iz Novega mesta je v knjižnici predstavila svojo najnovejšo knjigo Vikend na vasi.

KRŠKO, 20. aprila - Pesem mladih src je bilo naslov občinske revije otroških in mladinskih pevskih zborov.

MOKRONOG, 20. aprila - Na spoznavnem večeru KUD Majolka sta v kulturnem domu nastopila domači moški pevski zbor Emila Adamiča in ženski zbor Svoboda z Mirne.

NOVO MESTO, 20. aprila - V Kulturnem centru Janeza Trdine je z Milčinskijevimi Butalci gostovalo Lutkovno gledališče iz Ljubljane. - Knjižgarna in založba Goga sta v LokalPatriotu pripravila tretji literarni večer. Oblikovali sta ga ljubljanski študentki primerjalne književnosti Irena Svetek in Katarina Avbar. Kasneje je bil še koncert skupine Lolita.

ŠENTJERNEJ, 20. aprila - Na predprazničnem koncertu v prostorih šole so nastopili: domači mešani pevski zbor Vlaste Tavčar, oktet Lipa iz Trebnjega in citrar Miha Dolžan s pevko Jožico Kališnik. Z razstavo svojih slik se je predstavila Tatjana Fabjančič Pavlič.

NOVO MESTO, 22. aprila - Na dobrodelnem koncertu je v Športni dvorani Leona Štuklja nastopil Đorđe Balašević. - Domačinka Tatjana Grabrijan je vodila likovno delavnico animacije in izdelave lutk v Kulturnem centru Janeza Trdine.

METLIKA, 24. aprila - Na Trgu svobode so člani folklorne skupine Ivana Navratila "zavirali kolo". Njihovi gostje so bili mladi folkloristi OŠ Mirana Jarca iz Črnomlja, nastopila pa je tudi domača Mestna godba.

OTOČEC, 25. april - V okolici gradu je padla prva klapa novega slovenskega celovečernega filma Na svoji Vesni režiserjev Klemna Dvornika in Saša Đukića. Producent nove akcijske komedije je Festival Novo mesto.

ŠENTJERNEJ, 26. aprila - Mešani pevski zbor Vlaste Tavčar je povabil na predpraznični koncert v šolske prostore. Nastopili so še oktet Lipa iz Trebnjega ter citrar Miha Dolžan s pevko Jožico Kališnik. Ljubiteljska slikarka Tatjana Fabjančič Pavlič je pripravila likovno razstavo.

VELIKI GABER, 28. - 29. aprila - KUD dr. Petra Držaja je povabil na sedmo prireditev Pesem nas druži. Nastopil je domači mešani pevski zbor, cerkveni mladinski pevski zbor, osnovnošolci, Trebanjski oktet, pevska

Z Goginega literarnega večera o ameriškem pesniku Ginsbergu v LokalPatriotu v Novem mestu

APRIL

skupina Kresnice iz Artič, ženski kvintet Prijateljice z Brkinov, trebanjska godba in mažorete. Predstavili so se tudi mladi talenti, mnoge pa je privabil 3. Markov sejem.

DRAŠIČI, 29. aprila - V cerkvi sv. Petra so na Rudijevem večeru naslopili Kamniški koledniki.

Snemanje filma Na svoji Vesni režiserjev Klemna Dvornika in Saše Đukića, ki igra tudi vlogo mame Manke

OTOČEC - V okolici gradu je padla prva klapa novega slovenskega filma Na svoji Vesni. Producent akcijskekomedije je Festival Novo mesto.

KRŠKO, 30. aprila - Dijaška skupnost Posavja je pripravila celodnevno likovno delavnico.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 30. aprila - Na razstavišču Trubarjevega doma upokojeencev so odprli razstavo 2. Krearta. Otvoritveni večer sta popestrili Nina in Jana Mole na klavirju ter Jure Koritnik s pesmimi.

ČRNOMELJ, aprila - V domu kulture je potekala 14. revija otroških pevskih zborov Bele krajine.

LJUBLJANA, aprila - Belokranjski muzej, Dolenjski muzej, Posavski muzej Brežice, Pokrajinski muzej Kočevje in Galerija Božidarja Jakca iz Kostanjevice so sodelovali na razstavi katalogov v Knjigarni Konzorcij.

PORTOROŽ, aprila - Na 3. festivalu slovenskega filma sta Tomo Križnar in Metličanka Maja Weiss prejela za film Nube, čisti ljudje nagrado za najboljšo igrano ali dokumentarno delo. Weissova bo tudi prva Slovenka, ki bo režirala celovečerni igrani film. Snemali ga bodo letos poleti v Beli krajini.

SPODNJA IDRJA, aprila - Padla je prva klapa novega celovečernega filma Sladke sanje, katerega režiser je Brežičan Sašo Podgoršek.

MAJ

KOSTANJEVICA, 4. maja - Zagrebški kvartet in nastop pevke Marte Kuliš je popestril otvoritev razstave del zagrebškega likovnega ustvarjalca Vatroslava Kuliše v samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca.

PIŠECE, 4. maja - V kulturni dvorani so nastopili učenci umetniške šole Kamenec Podolsky iz Ukrajine, predstavitev pa so ponovili še v senovški osnovni šoli ter v Novem mestu.

ČRNOMELJ, SEMIČ, 5. - 19. maja - Potekala je 1. medobmočna revija mladih gledaliških skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja.

LJUBLJANA, 5. maja - V razstavišču Agora je svoja novejša dela razstavljala svobodna likovna ustvarjalka iz Šentjerneja Jožica Medle.

NOVO MESTO, 5. maja - Knjigarna Goga je povabila na večer študentske založbe. V razgovoru z Igorjem Divjakom se je predstavil študent filozofije in sociologije Dušan Šarotar z literarnim prvencem Potapljanje na dah.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 6. maja - Na zaključni reviji Pesem Posavja 2000 je v prostorih šole nastopilo deset najboljših zborov iz krške, brežiške in sevnjske občine.

MALA LOKA, 6. maja - Društvo za spodbujanje ustvarjalnosti Arti je

KRONIKA

Rast 3 - 4 / 2000

MAJ razstavno sezono začelo s slikarsko razstavo diplomirane oblikovalke iz Koprja Katje Gorjup. Za glasbeno popestritev je poskrbela kantavtorica Ogla Weissbacher.

ŠKOCJAN, 6. maja - V osnovni šoli so na prireditvi Melodije škocjanske doline nastopili: Vinogradniški oktet, Trobilni kvartet, Dekliška skupina z Rake, citrarka Marjana Tršinar ter folklorna in pevška skupina Plamen.

RAZBOR, 6. maja - Na 3. likovni koloniji je sodelovalo več kot štirideset slikarjev, ki so svoja dela poklonili krajanom za njihovo Šolo življenja, v kateri naj bi jeseni po don Pierinijevi metodi pričeli z zdravljenjem odvisnikov.

NOVO MESTO, 8. - 9. maja - V Kulturnem centru Janeza Trdine sta bili na ogled dve gledališki predstavi: Mož moje žene in Ljubimec najine žene.

NOVO MESTO, 8. - 12. maja - Na 23. dolenjskem knjižnem sejmu so knjižno razstavo ter razstavi ob stoletnici rojstva Mirana Jarca in del pisatelja in dramatika Žarka Petana popestrile različne prireditve. Osrednji gost otvoritvenega večera je bil Žarko Petan, v glasbenem programu pa so nastopili violinistka Petra Božič, kitarist Peter Jenič in Miro Tomšič na tolkalih. Na večeru branja so sodelovali Aleš Debeljak, Manca Košir, Ivanka Mestnik, Andreja Pleničar in Jože Zupan. Gostja medobčinskega srečanja najmlajših in mladih literatov začetnikov je bila mladinska pisateljica Desa Muck.

VRHNIKA, 10. maja - Akademski kipar Jože Vrščaj, po rodu iz Črnomlja, se je v Cankarjevem domu predstavil z razstavo Mirne skulpture.

BOŠTANJ, 11. maja - Devet zborov iz brežiške, krške in sevniške občine je sodelovalo na medobmočni reviji šolskih pevskih zborov.

NOVO MESTO, 11. maja - V frančiškanski cerkvi sta se v okviru koncertov iz cikla GM oder predstavili violinistka Kristina Šuklar in orglarka Andreja Golež.

TREBNJE, 11. maja - Freyer teater je v kulturnem domu uprizoril predstavo Tobija.

KOSTANJEVICA, 12. maja - KD je povabilo na koncert Portoroškega zbora v samostansko cerkev.

METLIKA, 12. maja - Več kot dvesto pevcev je zapelo na srečanju odraslih pevskih zborov iz Bele krajine v avli osnovne šole.

NOVO MESTO, 12. maja - Gledališka skupina Tri mini in Baltazar je v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopila s predstavo V vročini psi po malem grizljajo. - V atriju knjigarne Goga je na večeru klasične glasbe nastopilo trinajst učencev Glasbene šole Marjana Kozine. - V Domu kulture so podelili priznanja šolarjem in njihovim mentorjem, ki so vseh osem let osnovne šole ostali zvesti knigi in tekmovanju za bralno značko. Na zaključni prireditvi je o svoji poti okrog sveta predaval Uroš Murn.

RIBNICA, 12. maja - V Galeriji Miklova hiša so odprli razstavo Abece-da grafičnega oblikovalca Ranka Novaka.

SEVNICA, 12. maja - Trio Ira Roma je obogatil otvoritev slikarske razstave Damjane Stopar na gradu.

BREŽICE, 13. maja - V Posavskem muzeju je bil koncert skupine Solzice pod vodstvom Marjetke Podgoršek - Horžen. Gostja prireditve je bila Ana Facchini.

KRŠKO, 13. maja - Na jubilejnem 20. tekmovanju slovenskih godb je domači pihalni orkester Videm Krško pod vodstvom Draga Gradiška zasedel drugo mesto in osvojil najvišje priznanje - zlato plaketo s pohvalo.

NOVO MESTO, 16. maja - Plesna skupina Roza pirueta z Glasbene šole Marjana Kozine je pripravila zaključno prireditev v Kulturnem centru Janeza Trdine. - V Galeriji Krka so odprli razstavo del slikarja Marka Zatlerja. Razstavo je predstavila Tatjana Pregl Kobe, z avtorsko glasbo pa je otvoritev obogatil Drago Ivanuš.

NOVO MESTO, 17. maja - Sedem najboljših mladinskih pevskih zborov z območnih revij je nastopilo na medobmočni reviji zborov Dolenjske, Bele krajine in Posavja v Kulturnem centru Janeza Trdine.

ŠENTRUPERT, 17. - 19. maja - V šentruperski dolini je potekalo tretje slikarsko srečanje, na katerem so sodelovali: France Slana, Veljko Toman, Janko Orač, Bogdan Breznik.

Akadska kiparka Mojca Smerdu v
Kostanjevici

BREŽICE, 18. maja - Gojenci domače glasbene šole so popestrili otvoritev razstave grafik v galeriji Dolenjske banke.

METLIKA, 18. maja - Ob mednarodnem dnevu muzejev so odprli prenovljen grad, v katerem domuje Belokranjski muzej, in razstavo del, nastalih na prvi likovni koloniji Vinske vigredi.

NOVO MESTO, 18. maja - David Cigoj je v Knjižnici Mirana Jarca pripravil potopisno predavanje z diapozitivi o lepota Egipta in Izraela. - Na koncertu Komornega godalnega orkestra Pro Musica sta kot solistki v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopili novomeški glasbenici Irena in Leticia Yebuah.

NOVO MESTO, 18. - 20. maja - Knjigarna Goga je bila prizorišče literarnega maratona. Prvi večer so se predstavili mladi literati ob glasbeni spremljavi Boštjana Virca, na drugem so se predstavile pesnice: Maja Vidmar in Barbara Korun iz Ljubljane, Romana Novak iz Kočevja ter Jadranka Matić Zupančič, Marjanca Kočevar in Katja Plut iz Novega mesta. Za glasbeno spremljavo je poskrbel Marsell Marinšek. Sobotni večer pa so s prozo oblikovali pisatelji Sanja Pregelj in Matjaž Pikalo iz Ljubljane ter Damijan Šinigoj in Milan Markelj iz Novega mesta. Z glasbo je dogajanje obogatil kitarist Dušan Pavlenič.

SEVNICA, 18. maja - Na osnovni šoli so na podelitev zlate bralne značke povabili pisateljico Janjo Vidmar.

BREŽICE, 19. maja - 4. junija - Domače društvo študentov in mladinski center sta organizatorja 2. brežiških kulturnih dnevov, ki so potekali pod imenom Še en kult. Domači in tuji ustvarjalci so v šestnajstih dneh poskrbeli za pestro dogajanje na področju glasbe, gledališča, literature, filmske in likovne umetnosti pa tudi športa.

DOBREPOLJE, 19. maja - V Jakličevem domu je potekalo območno srečanje manjših vokalnih skupin.

KOSTANJEVICA, 19. maja - Likovni kritik Andrej Medved je predstavil dela akademske kiparke Mojce Smerdu, ki je razstavljala v obnovljenih prostorih lapidarija in na dvorišču Galerije Božidarja Jakca. V priložnostnem programu je nastopil igravec Boris Cavazza.

KRŠKO, 19. maja - V Galeriji Krško so odprli razstavo fotografij Jožice Mikek Veber pod naslovom Odprimo duri.

METLIKA, 19. maja - Pričela se je tridnevna Vinska vigred, največja enološko-kulturno-zabavna prireditev v Beli krajini.

NOVO MESTO, 19. maja - Regionalna radijska postaja Studio D je bila organizatorica prireditve Harmonika poje.

DOBRNIČ, 20. maja - Tukajšnja podružnica trebanjske osnovne šole in krajevna skupnost sta povabili na prireditev, s katero so počastili dvestoletnico začetka pouka v Dobrniču. Udeležila sta se je tudi predsednik države Milan Kučan in šolski minister Pavel Zgaga.

KRŠKO, 20. maja - Šestnajst skupin iz Kostanjevice, Rake, Brestanice, Metlike, Novega mesta in Šentjerneja se je predstavilo v kulturnem domu na srečanju plesnih skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja. - Glasbena šola Krško je povabila v gostišče Tri lučke na nekoliko drugačno predstavitev programa in načina šolanja.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 20. maja - V kulturnem domu je mešana pevski zbor Primoža Trubarja pod vodstvom Marjete Kozmos ob 20-letnici delovanja priredili slavnostni koncert.

RAKA, 20. maja - V osnovni šoli je bilo mogoče prisluhniti prvemu samostojnemu koncertu dekliške vokalne skupine Srake z Rake. Gostje koncerta so bili domači koledniki.

METLIKA, 21. maja - Potekalo je srečanje ljudskih harmonikarjev - frajtonarjev.

PRIMSKOVO PRI KRANJU, 21. maja - Člani združenega zbora pevcev vokalne skupine Prima in župnijskega pevskega zbora iz Vavte vasi so izvedli samostojni koncert z mašo, s podobnim programom pa so se predstavili tudi na Vidmu v dobrepolski dolini. Zbor je vodil Aleš Makovac.

STOPIČE, 22. - 26. maja - Ves teden so potekale prireditve ob stoletnici osnovne šole.

BREŽICE, 23. maja - Na literarnem večeru Majska pesem so v Posavskem

muzeju nastopili dijaki domače gimnazije, ki so predstavili svoje haikuje in haige. Recitacije so popestrili nastopi glasbenikov.

KOČEVJE, 25. maja - V Šeškovem domu je bila prireditev Ples in gib.

KOSTANJEVICA, 23. maja - Učenci OŠ Jožeta Gorjupa so z glasbo popestrili otvoritev razstave 11. otroškega ekstempora na temo Krakovski gozd v Lamutovem likovnem salonu.

MALA LOKA, 25. maja - Knjižnica Pavla Golie, društvo Arti in založba Mladinska knjiga so povabili na grad na pesniški večer s pesnikom, prevajalcem in urednikom Janezom Menartom. Večer je vodil Ivan Gregorčič.

S predstavitve knjige Deželica cvička Jureta Murna v gostišču Kos v Novem mestu; vse fotografije v Kroniki: M. Markelj

NOVO MESTO, 25. maja - V Kosovem gostišču so predstavili pesniško zbirko Deželica cvička Jureta Murna. V kulturnem programu so nastopili Kamniški koledniki. – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjižni novosti Lotosov cvet in Sence na belih listih avtorice Karoline Kolmanič. – V galeriji novomeškega slikarja Jožeta Kotarja so odprli razstavo del slikarja in grafika Izidorja Jalovca.

ČRNOMELJ, 26. maja - Akademski kipar Jožef Vrščaj je v Špeličevi hiši odprl razstavo belokranjskega likovnika Janeza Muhviča.

NOVO MESTO, 26. maja - Na medobmočni reviji odraslih pevskih zborov so v Kulturnem centru Janeza Trdine nastopili mešani pevski zbori Krka, Revoz in Viva, ženski pevski zbori Svoboda Mirna, Gospodična in Lan, okteti Jurij Dalmatin, Lipa in Trebanjski oktet ter vokalna skupina Prima.

OTOČEC, 26. - 27. maja - Študentje Visoke šole za glasbo Mozarteum iz Salzburga so ob spremljavi orkestra nastopili na gradu s scenami iz Mozartove komične opere Figarova svatba.

ŠENTRUPERT, 28. maja - Pod naslovom Kulturna dediščina za novo tisočletje je bil v farni cerkvi sv. Ruberta koncert vokalne skupine Freya iz Šmarji pri Jelšah, v tamkajšnji osnovni šoli pa so odprli razstavo slikarskih del z letošnjega 3. slikarskega srečanja.

BIZELJSKO, maja - Ob kulturnem dnevu so na šoli podelili bralne značke, v goste pa so povabili pesnika Toneta Pavčka.

BOŠTANJ, maja - Devet najboljših posavskih šolskih pevskih zborov je nastopilo na medobmočni reviji zborov.

ČATEŽ OB SAVI, maja - V Posavju so snemali nov celovečerni film Sladke sanje brežiškega režiserja Saša Podgorška.

ČRNOMELJ, maja - Potekala je prireditev Lutke v Črnomlju.

NOVO MESTO, maja - V avli in na stopnišču Knjižnice Mirana Jarca je bila na ogled razstava barvnih fotografij Andreja Markoviča.

OTOK, maja - Dijakinja 2. letnika črnomaljske gimnazije Maja Žugelj z Otoka pri Metliki je izdala knjižico Pesmi odrasčajočega dekleta.

SEMIČ, maja - Lovski pevski zbor Zveze lovskih družin Bele krajine, ki ga vodi Judita Ilenič, je ob svoji 20-letnici delovanja priredil koncert ter v goste povabil žužemberške rogiste in tamburaško skupino KUD Dobrač iz Dragatuša.

SVETI GREGOR, maja - Domače kulturno društvo je pod režiserskim vodstvom Metoda Jakliča premierno uprizorilo veseloigro neznanega avtorja Pred poroko.

ZAGORJE, maja - Na reviji najboljših slovenskih mladinskih pevskih zborov je zlato priznanje osvojil zbor trebanjske osnovne šole pod vodstvom prof. Tatjane Mihelčič - Gregorčič. V revialnem delu so nastopili še otroški pevski zbor Glasbene šole Trebnje in mladinski pevski zbor OŠ Žužemberk.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Andreja BRANCELJ BEDNARŠEK, dipl. etnologinja, prof. umetnostne zgodovine, direktorica Belokranjskega muzeja Metlika, Metlika

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Antonia BERNARD, dr. slavističnih znanosti, rojena v Lovrencu na Pohorju, živi v Parizu

Emil CESAR, dr. slavističnih znanosti, v pokoju, Ljubljana

Helena CRČEK, študentka na Veterinarski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana

Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. etnologinja in umetnostna zgodovinarica, konzervatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Novo mesto

Helena DUGONJIČ, prof. srbohrvaškega jezika in zgodovine jugoslovanske književnosti, Dijaški dom Novo mesto, Novo mesto

Ivo FRBEŽAR, pesnik, urednik Založbe Mondena Grosuplje, Grosuplje

Vlado GARANTINI, učitelj, Osnovna šola Litija, Zagorje ob Savi

Gustav GUZEJ, dipl. politolog – novinar, v pokoju, Portorož

Alenka JOVANOVIČ, dipl. arheologinja, Posavski muzej Brežice, Brežice

Marjanca KOČEVAR, učiteljica, Osnovna šola Bršljin, Novo mesto

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

Marko KOŠČAK, dr. znanosti s področja geografije, Upravna enota Trebnje, Trebnje

Slavi KRUŠIČ, prof. slovenskega in srbohrvaškega jezika s književnostjo, dipl. politologinja, Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, Ljubljana

Uroš LUBEJ, absolvent filozofije, Novo mesto

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Joža MIKLIČ, dipl. ekonomistka, v pokoju, Novo mesto

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč

Andreja PLENIČAR, dipl. sociologinja, direktorica Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto

Majda PUNGERČAR, prof. zgodovine in geografije, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

Vida RADOJČIČ

Sonja STERGARŠEK, prof. francoskega in angleškega jezika, bibliotekarka, Ljubljana

Jasna ŠERUGA MUREN, prof. pedagogike in sociologije kulture, Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj, Črnomelj

Damijan ŠINIGOJ, samostojni ustvarjalec na področju kulture, pisatelj, Novo mesto

Ivan ŠKOFLJANEC, transportni komercialist, v pokoju, Ljubljana

Andrej ŠURLA, naravoslovno-mat. tehnik, študent, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Novo mesto

Tomaž TEROPŠIČ, mag. zgodovinskih znanosti, dipl. etnolog, Posavski muzej Brežice, Brežice

Petar V.ARBUTINA, srbski pisatelj in kritik, Beograd

Vojko ZIDAR, dramski igralec, SNG Drama Ljubljana, Ljubljana

Jože ZUPAN, prof. slovenskega jezika in književnosti, ravnatelj Osnovne šole Šentrupert, Šentrupert

RAST
RAST
RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
Letnik XI., leto 2000, št. 3-4 (69-70)
ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Anton Starc, dr. med.
SOIZDAJATELJICE:	Občine Dolenjske Toplice, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje, Žužemberk in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnkar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija in Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Janez Gabrijelčič in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 331-72-56, faks: (07) 332-32-67, elektronska pošta: rast@infotehna.si
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100–630–40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo v formatu MS Word, Wordperfect ali v neformatirani tekstovni obliki.
NAKLADA:	1000 izvodov
TISK:	Tiskarna Novo mesto Na podlagi zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8 odst. Izhaja dvomesečno Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Infotehna in občine soizdajateljice

82
RAST 2000

200701945,3/4

COBISS ©

KUJANICA M. JARCA
DOMAZNANSKI SODELEK

RAST – JULIJ 2000

MESTNA OBČINA NOVO MESTO